

T.C.
AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

1923 MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ ve BASIN
(HAKİMİYET-İ MİLLİYE, TANİN, TEVHİD-İ EFKAR)

Tekin DEMİRASLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARİH ANABİLİM DALI

KIRŞEHİR

EKİM 2013

T.C.
AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

1923 MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ ve BASIN
(HAKİMİYET-İ MİLLİYE, TANIN, TEVHİD-İ EFKAR)

Tekin DEMİRASLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Bengül Salman BOLAT

KIRŞEHİR

EKİM 2013

ÖZET

Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra, I. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, ortaya çıkan ayrılıklar, 1 Nisan 1923 tarihinde seçim kararı alınmasına yol açmıştır. Bu seçimler, saltanatın kaldırılmasından kısa bir süre sonra, Halifelik makamının geleceğinin ve milli egemenlik prensibinin tartışıldığı ve ülkede düşünsel farklılıklar arasındaki mücadelenin devam ettiği son derece hassas bir dönemde gerçekleştirilmiştir.

1923 seçimleri, I. Grup'un kesin zaferi ile sonuçlanmış, Gümüşhane Mebusu Zeki Bey dışında, muhaliflerden hiç kimse Meclise girememiştir. İktidarın bu başarısı, bazı araştırmacılar tarafından, seçim özgürlüklerinin sınırlandırılması ve muhalefetin baskı altına alınması ile açıklanmıştır. Ancak muhalefetin başarısızlığının asıl nedeni, grup içerisinde fikri bir bütünlüğün olmayışı ve bu karmaşık kitleyi yönetebilecek bir lider bulunamayışı olmuştur. Bu araştırmanın amacı, 1923 seçimlerinin basındaki yansımalarından hareketle iktidarın başarısının ve muhalefetin başarısızlığının nedenlerini ortaya koymaktır.

Çalışmanın giriş bölümünde, Birinci Dünya Savaşı'ndan 1923 seçimlerine giden süreç işlenmiştir. I. bölümde, Türkiye'de basın hareketleri, Tevhid-i Efkâr, Hakimiyet-i Milliye ve Tanin gazeteleri hakkında bilgi verilmiş ve Türkiye'deki seçim uygulamaları üzerinde durulmuştur. II. bölümde, I. Mecliste ortaya çıkan muhalefet hareketi hakkında bilgi verilmiş, Hükümet ile muhalefet arasındaki mücadele üzerinde durulmuştur. III. bölümde, 1923 seçimlerine katılan grup ve

adayların faaliyetlerinin basındaki yansımaları ve basın, grup ve adaylara karşı yaklaşımı incelenmiştir. IV. bölümde ise gazete haberleri vasıtasıyla seçim sürecinde İstanbul'da ve Anadolu'da yaşanan gelişmeler aktarılmıştır.

Çalışmada, Hakimiyet-i Milliye, Tevhid-i Efkar ve Tanin gazetelerinde yayımlanan haber ve makalelerden hareketle 1923 seçimlerinin basındaki yansımaları incelenmiş I. Grup'un başarısının ve muhalefetin başarısızlığının nedenleri üzerinde durulmuştur.

ABSTRACT

After the National Struggle was successfully completed, ideational rifts which emerged in the first Turkish Grand National Assembly led to the decision of 1 April 1923 elections. These elections were held in an extremely critical period right after the abolition of the (Ottoman) Sultanate and amidst the debates regarding the future of the Caliphate and the principle of national sovereignty and the struggle ongoing between intellectual differences.

The 1923 elections resulted in the landslide victory of the First Defence of Justice Group, while none of the opposition members except for Gümüşhane deputy Zeki Bey, were able to be elected. Some scholars in the literature have explained the landslide victory of the Government in 1923 elections with the restrictions placed on the elections and the repression of the opposition. However the main reason of the failure of the opposition was the lack of an intellectual unity within the group and the absence of a leader who could lead this group of people with a complicated dynamic. The main purpose of this study is to illustrate the underlying reasons for the success of the Government and the failure of the opposition by analysing the reflections of the elections on the media organs.

In the introduction of this study, the process started with the First World War and led up to the 1923 elections was discussed. In the first part, the media activity in Turkey and the newspapers of the period such as *Tevhid-i Efkar*, *Hakimiyet-i Milliye* and *Tanin* were examined; the electoral proceedings in Turkey were analysed.

In the second part, opposition movement, which emerged in the first Assembly, was examined. In addition, the struggle between the Government and the opposition was analysed.

In the third part, the groups and the candidates participated in the 1923 elections and its reflections on the media, and the approaches of the media organs towards the groups and candidates were analysed. In the fourth part, the developments in İstanbul and Anatolia during the election period were discussed via the newspapers.

The study elaborates on the news and articles in the newspapers Hakimiyet-i Milliye, Tevhid-i Efkar and Tanin on the reflections of the 1923 elections on the media, and aims to explain reasons for the success of the First Defence of Justice Group and the failure of the opposition.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Türkiye’de gerçekleştirilen seçim uygulamaları ve Türk basın hayatında yaşanan gelişmeler hakkında bilgi verildikten ve I. TBMM’de ortaya çıkan muhalefet hareketlerine temas edildikten sonra çalışmanın ana konusunu teşkil eden 1923 seçimlerinin basındaki yansımaları ve muhalefetin başarısızlık nedenleri üzerinde durulmuştur.

Yapılan araştırmalar sonucunda, 1923 seçimlerinin basındaki yansımalarının şimdiye kadar detaylı bir şekilde incelenmediği tespit edilmiştir. Melda Erdoğan, “1923 Seçimleri” başlıklı yüksek lisans tezinde, daha çok seçimi kazanan adaylar üzerinde durmuştur. Ahmet Demirel ise, “I. Mecliste Muhalefet II. Grup” adlı eserinde I. Meclis’te ortaya çıkan muhalefet hareketinin sebepleri ve gruplar arasında yaşanan mücadeleyi detaylı olarak incelemiş, II. Grup’un siyasi hayatının sonunu getiren 1923 seçimleri üzerinde durmuştur. Bu çalışmaların yanı sıra 1923 seçimleri ile ilgili çeşitli dergilerde yayımlanmış makaleler tespit edilmiş ve bu kaynaklardan yararlanılmıştır. Fakat bu çalışmalarda, seçim faaliyetlerinin basındaki yansımaları ve basının tavrı detaylı olarak incelenmemiş, muhalefetin başarısızlık nedenleri üzerinde pek durulmamıştır. Bu noktadaki eksikliğin giderilmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, bütün basın organlarının incelenmesi mümkün olmadığından 1923 seçimleri döneminde I. Grup’un yayın organı olarak bilinen “Hâkimiyet-i Milliye”, II. Grup’a yakınlığı ile bilinen “Tevhid-i Efkar” ve İttihat ve Terakki’ye yakınlığı ile bilinen “Tanin” gazeteleri incelenerek objektif veriler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu gazetelerinin yanı sıra, II. Grup’un yayın organı olan “Tan”, ve

diğer basın organlarından, “Akşam”, “İleri”, “İkdam”, “Vatan”, “Vakit” ve “Doğru Öz”, gibi gazetelerden de yararlanılmıştır. Ayrıca TBMM Zabıt Cerideleri incelenmiş, Türk Tarih Kurumu, Milli Kütüphane ve Ahi Evran Üniversitesi Kütüphanesi’nin kaynaklarından yararlanılmıştır.

Tez konusunun seçiminde ve tez yazım süresince yapılan araştırmalarda yapıcı eleştirilerinden ve katkılarından ötürü değerli danışman hocam Yrd. Doç Dr. Bengül Salman Bolat’a ve desteklerinden ötürü sevgili eşim Semra Metinsoy Demiraslan’a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: CUMHURİYETİN İLANI ÖNCESİ DÖNEMDE TÜRKİYE’DE BASIN HAREKETLERİ VE SEÇİM UYGULAMALARI	14
1.1. CUMHURİYETİN İLANI ÖNCESİ DÖNEMDE TÜRK BASIN HAREKETLERİ.....	14
1.1.1. Osmanlı Devleti’nde Basın Hareketleri.....	14
1.1.2. Mütareke ve Milli Mücadele Dönemi Basın Hareketleri.....	15
1.1.3. 1923 Seçimleri Öncesinde ve Sonrasında Türkiye’de Basın Hareketleri.....	18
1.1.4. Tasvir-i Efkar(Tevhid-i Efkar), Tanin ve Hakimiyet-i Milliye Gazeteleri ...	22
1.1.4.1. Tasvir-i Efkar gazetesi (Tevhid-i Efkar gazetesi)	22
1.1.4.2. Tanin gazetesi	25
1.1.4.3. Hakimiyet-i Milliye gazetesi	26
1.2. SEÇİM VE TÜRKİYE’DE SEÇİM UYGULAMALARI	28
1.2.1. Seçim ve Seçim Sistemi Kavramları	29
1.2.2. Dünyada Yaygın Olarak Kullanılan Seçim Sistemleri	30
1.2.2.1. Çoğunluk sistemleri.....	30
1.2.2.2. Orantılı (nispi) seçim sistemi	31
1.2.2.3. Karma sistem	33
1.2.3. Türkiye’de Seçim	34
1.2.3.1. Türkiye’de seçim hareketleri ve seçimlerde uygulanan seçim kanunları	35
1.2.3.2. 1876 seçimleri.....	37
1.2.3.3. 1908 seçimleri.....	38
1.2.3.4. 1912 seçimleri.....	39
1.2.3.5. 1914 seçimleri.....	41

1.2.3.6. 1919 seçimleri.....	42
1.2.3.7. 1920 seçimleri.....	43
1.2.3.8. Türkiye’de uygulanan seçim sistemleri.....	45
II. BÖLÜM: I. TBMM’DE MUHALEFET	51
2.1. SİYASAL İKTİDAR VE SİYASAL MUHALEFET KAVRAMLARI.....	51
2.2. I. TBMM’NİN SİYASİ YAPISI VE MECLİSTE ORTAYA ÇIKAN GRUPLAŞMALAR.....	55
2.2.1. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun Kabulü ve Mecliste İlk Gruplaşmalar	55
2.2.2. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu’ nun Kuruluşu	57
2.2.3. II. Müdafaa-i Hukuk Grubu’ (II. Grup) nun Kuruluşu	58
2.3. I. GRUP İLE II. GRUP ARASINDA YAŞANAN ANLAŞMAZLIKLAR	60
2.3.1. II. Grup’un Meclis Egemenliği Politikası	61
2.3.2. Başkumandanlık Kanunu Konusunda Yaşanan Anlaşmazlıklar	63
2.3.3. Saltanatın Kaldırılması Konusunda Meclisin Yaklaşımı ve Hilafet Konusunda Yaşanan Tartışmalar	65
2.3.4. Lozan Barış Konferansı’nda Hükümetin İzlediği Politika Konusunda Yaşanan Tartışmalar	69
2.3.5. II. Grup’un Seçim Yasası Değişikliği Önergesi	75
2.3.6. Ali Şükrü Bey Olayı	79
2.3.7. Seçim Kararının Alınması ve Hıyanet-i Vataniye Kanunu’nun Değiştirilmesi Konusunda Yaşanan Tartışmalar	79
III. BÖLÜM: 1923 SEÇİMLERİ VE BASIN	85
3.1. SEÇİM KARARININ ALINMASI, SEÇİM HAZIRLIKLARI VE BASININ YAKLAŞIMI.....	85
3.1.1. İntihab-ı Mebusan Kanunu’nda Yapılan Değişiklikler.....	96
3.1.2. Seçim Uygulamalarına Dair Usül Ve Esaslar	100
3.1.3. Nüfus ve Seçmen Defterlerinin Oluşturulması ve Seçim Teşkilatlarının Bu Konudaki Görevleri.....	101
3.1.4. Seçim Bölgelerinin ve Seçim Teşkilatlarının Oluşturulması.....	103
3.1.5. Seçim Teşkilatlarının Kurulması ve Görevleri.....	105
3.1.5.1. Heyet-i teftişiyeler (seçim kurulları)	105
3.1.5.2. Heyet-i intihabiyeler(seçim heyetleri).....	107
3.1.6. Nahiyelerde Seçim Faaliyetleri ve Müntehab-ı Sani(İkinci Seçmen) Seçimleri	107

3.1.7. Oy Sayım ve Tasnif İşlemleri.....	109
3.1.8. Kaza ve Livalarda Seçim Faaliyetleri ve Mebus Seçimleri	109
3.1.9. Seçim Sonuçlarının İlan Edilmesi, Müntehab-ı Sani ve Mebus Mazbatalarının Düzenlenmesi	110
3.2. SEÇİM KARARI İLE BAŞLAYAN SÜREÇTE BASINDA HAKİMİYET-İ MİLLİYE FİKRİ ÇERÇEVESİNDE YAŞANAN TARTIŞMALAR.....	111
3.3. 1923 SEÇİMLERİ'NE KATILAN GRUPLAR, ADAYLAR, FAALİYETLERİ VE BASININ YAKLAŞIMI	128
3.3.1. I. Müdafaa-i Hukuk Grubu(Halk Fırkası)	129
3.3.2. II. Müdafaa-i Hukuk Grubu (II. Grup)	142
3.3.3. İaşeciler (İttihat ve Terakki).....	155
3.3.4. Amele Grubu	163
3.3.5. Müdafaa-i Milliye Grubu	167
3.3.6. Bağımsızlar.....	167
3.3.7. Seçimlerde Gayrimüslimler	171
3.4. BASININ GRUPLAR VE ADAYLARA KARŞI YAKLAŞIMI	174
3.5. SEÇİM SONUÇLARI VE BASININ YAKLAŞIMI.....	194
3.6. II. TBMM'NİN AÇILMASI.....	200
IV. BÖLÜM: HABERLERLE SEÇİM SÜRECİ	203
4.1. HABERLERLE İSTANBUL'DA SEÇİM SÜRECİ	203
4.2. HABERLERLE ANADOLU'DA SEÇİM SÜRECİ	222
SONUÇ	242
KAYNAKÇA	253
EKLER	266

KISALTMALAR

a.g.b.	: Adı Geçen Bildiri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
ARMHC	: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
AÜDTC	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
AÜHF	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
İÜSBF	: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi
MHC	: Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
OTAM	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM GCZ	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
TBMM ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri
TTK	: Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

20. yüzyıla gelindiğinde, eski gücünü koruyamayan Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı'nda¹ bağlaşıkları ile birlikte yenik sayılmış ve Mondros Mütarekesi'ni² imzalamak zorunda kalmıştır. Devleti savaşa sürükleyen İttihat ve Terakki yöneticileri, ülkeyi terk ederken,³ Padişah Vahdettin, 21 Aralık 1918'de Meclis-i Mebusan'ı feshetmiştir.⁴ Padişah ve Mayıs 1919'da kurulan Damat Ferit Paşa başkanlığındaki Hükümet, şahsi menfaatlerini ön planda tutmuşlar ve devletin devamını sağlamak için teslimiyetçi bir politika izlemek gerektiğine inanmışlardır.⁵

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta, Mondros Mütarekesi sonrasında Anadolu'nun içinde bulunduğu durumu;

*“Muhasım devletler, Osmanlı Devlet ve memleketinden maddeten ve manen tecavüz halinde; imha ve taksime karar vermişler, Padişah ve Halife olan zat hayat ve rahatını kurtarabilecek çareden başka bir şey düşünmüyor... Ordu ismi var cismi yok bir halde... Millet ve ordu, Padişah ve Halife'nin hıyanetinden haberdar olmadığı gibi o makama ve o makamda bulunana karşı asırların kökleştirdiği dini ve ananevi rabitalarla muti ve sadık... Millet ve ordu çare-i halas düşünürken... Halife ve Padişahsız halasın manasını anlamak istidadında değil.”*⁶

şeklinde ifade ederken, ülkenin içerisinde bulunduğu bu duruma karşılık kurtuluş çarelerinden de bahsetmiştir. İngiliz veya Amerikan himayesi talep etmek ya da bölgesel kurtuluş çareleri aramak şeklinde ortaya çıkan bu arayışlardan hiçbiri, Mustafa Kemal Paşa'ya göre isabetli değildir. Ona göre tek kurtuluş çaresi; temelleri

¹ I. Dünya Savaşı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yücel Özkaya "1914-1918 Yılları Arasında Birinci Dünya Savaşı" **Milli Mücadele Tarihi I**, (Yayına Hazırlayan: Berna Türkdöğen), ATAM, Ankara 2005, s.1-32; Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Alkım Kitabevi, Ankara b.t.y., s.99-148.

² Mondros Mütarekesi hakkında geniş bilgi için bkz. Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I Mutlakıyete Dönüş 1918-1919**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1998, s. 51-64.

³ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, ATAM, Ankara 1997, s. 1.

⁴ Akşin, **Mutlakıyete Dönüş...**, s. 112.

⁵ Atatürk, **a.g.e.**, s.1.

⁶ **a.g.e.**, s.7.

çökmüş, ömrünü tamamlamış, tamamen parçalanmış Osmanlı Devleti'nin yerine, milli egemenliğe dayalı, kayıtsız şartsız bağımsız, yeni bir Türk devleti kurmaktır.⁷

Mondros Mütarekesi'nin uygulanmaya başlanması ile birlikte, İtilaf Devletleri, daha önceden aralarında yaptıkları gizli antlaşmalar⁸ doğrultusunda, Osmanlı topraklarını işgale başlamışlardır.⁹ Bu arada İtilaf Devletleri'nin desteğini alan Ermeni ve Rum azınlıklar, birtakım bölücü cemiyetler kurmak suretiyle, Osmanlı toprakları üzerinde kendi devletlerini kurabilmek amacıyla faaliyet göstermeye başlamışlardır.¹⁰

Türk vatanı üzerinde yapılan bu planlar karşısında, birtakım vatansever aydınların çabası ile Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde, bölgesel nitelikli cemiyetler kurulmaya başlamıştır. Bu cemiyetler, genel olarak kendi bölgelerini işgallere karşı koruma çabası gütmüşlerdir.¹¹ Buna karşın, Atatürk'ün deyişiyle “*teslimiyetçi*” politikayı tercih eden Padişah ve çevresi ise İngiliz veya Amerikan himayesi altında iktidarlarını devam ettirebilmek için birtakım cemiyetler oluşturmuşlardır.¹² Bunun

⁷ a.g.e., s.8-9.

⁸ Bu gizli antlaşmalar: 1915 İstanbul, 1915 Londra, 1916 Sykes Picot, 1917 Saint Jean de Maurianne antlaşmalarıdır. Mondros Mütarekesi ve gizli antlaşmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I**, TTK, Ankara 1995, s.2-19; Gizli antlaşmalar hakkında ayrıca bkz. İzzet Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, TTK, Ankara 1989, s. 1-5.

⁹ Fransızlar, Adana Urfâ, Antep Maraş Gaziantep bölgelerini; İngilizler, İskenderun, Musul, Kars; İtalyanlar, Antalya, Konya, Marmaris, Bodrum, Fethiye bölgelerini; Gürcüler, Ardahan'ı ve Paris Barış Konferansı'nda alınan karar doğrultusunda Yunanlar, İzmir'i işgal etmişlerdir. İşgaller hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yücel Özkaya, “*1919'un Siyasi Olayları*”, **Milli Mücadele Tarihi I**, (Yayına Hazırlayan: Berna Türkdoğan), ATAM, Ankara 2005, s.29-32.

¹⁰ Bu örgütler ve amaçları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yücel Özkaya, “*Yararlı ve Zararlı Dernekler*”, **Milli Mücadele Tarihi I**, (Yayına Hazırlayan: Berna Türkdoğan), ATAM, Ankara 2005, s. 116-122; Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı I...**, s.23-40.

¹¹ Bu cemiyetlerden bazıları, *Trakya- Paşaeli Cemiyeti, Vilayet-i Şarkîye MHC, Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti, Reddi İlhak Cemiyeti*'dir. Cemiyetler ve amaçları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Atatürk, a.g.e., s. 2-4.; Özkaya, “*Yararlı ve Zararlı Dernekler...*”, s. 87-106.

¹² Atatürk, a.g.e., s.5. İngiliz Muhipleri Cemiyeti, Wilson Prensipleri Cemiyeti, bu cemiyetlerin amaçları ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler II Mütareke Dönemi 1918-1922**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 245-263,472-492; Fethi Tevetoğlu, **Milli**

yanı sıra, Teali İslam Cemiyeti, Kürt Teali Cemiyeti, Sulh ve Selameti Osmaniye Fırkası gibi birtakım cemiyetler de milli varlığa aykırı amaçlar doğrultusunda faaliyet göstermeye başlamışlardır.¹³

Anadolu'da genel olarak yaşanan bu hava içerisinde, 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi, Milli Mücadele tarihi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Padişah, işgal sonrası bir hatt-ı hümayun yayımlayarak, ülkeye medeniyet getirecek Avrupalıların, Türk misafirperverliğine uygun biçimde karşılanmasını ve herhangi bir mukavemet gösterilmemesini emretmiştir. Fakat işgal ve işgale karşı Padişahın kayıtsızlığı, Türk halkının büyük tepkisine neden olmuş, İstanbul başta olmak üzere yurdun çeşitli bölgelerinde mitingler düzenlenmiştir.¹⁴ Davison'un "*Padişahın ikinci sınıf tebaası*" olarak nitelendirdiği Yunanların memleketin bir kısmını tahakküm altına alması onur kırıcı bir durum olarak görülmüş ve bu cereyan Milli Mücadele fikrinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bunun sonucu olarak, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde, "*Kuvay-ı Milliye*" adı verilen yerel direniş örgütleri ortaya çıkmıştır.¹⁵ Özkaya'ya göre,

Mücadelede Kuruluşlar, TTK ,Ankara 1988, s.53-193; Yücel Özkaya, "*Yararlı ve Zararlı Dernekler...*", s.107-116.

¹³ Atatürk, **a.g.e.**,s.4. Bu cemiyetler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özkaya, "*Yararlı ve Zararlı Dernekler...*" s.87-136. Kürt Teali Cemiyet ve Kürt ayrılıkçılığı hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. Sina Akşin **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele II Son Meşrutiyet 1919-1920**, T. İş Bankası Yayınları, Ankara 1998, s. 111-116.

¹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922**, Remzi Kitabevi, C. II, İstanbul 1999, s. 74-83. İzmir'in işgali ve işgale karşı tepkiler hakkında geniş bilgi için bkz. Aydemir, **Tek Adam 1919-1922...**, s.64-84; Mehmet Şahingöz, "*İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler*", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1986; Akşin, **Mutlakıyete Dönüş...**, s.265-276; Yücel Özkaya, "*İzmir'in işgali*" **Milli Mücadele Tarihi I**, (Yayına Hazırlayan: Berna Türkoğan), ATAM, Ankara 2005, s.58-76.

¹⁵ Roderich H. Davison, "*Mondros'tan Lozan'a Türk Siyaseti*", (Çev: Mine Erol), **AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi 1981-1982**, C. XIV, S. 25, AÜDTCF Yayınları, Ankara 1982, s. 83-84. Kuvay-ı Milliye birliklerinin oluşumu ve faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Aydemir, **Tek Adam 1919-1922...**, s. 139-177.

Yunanlıların İzmir'i işgal etmesi, Anadolu hareketinin süratli ve disiplinli bir şekilde teşkilatlanmasına hizmet etmiştir.¹⁶

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından önce, Suriye'de 7.Ordu Komutanı olarak bulunan Mustafa Kemal Paşa, Padişaha iletmek üzere bir telgraf göndermiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu telgrafında, Tevfik Paşa'nın Hükümeti kurma konusunda yaşadığı sorunlar nedeniyle ortaya çıkan Hükümet bunalımdan kurtulmak için Ahmet İzzet Paşa başkanlığında, kendisinin de Harbiye Nazırı olarak yer aldığı bir Hükümetin kurulmasını önermiştir. Tevfik Paşa'nın Hükümeti kurma görevinden affını istemesi üzerine, bu görev Ahmet İzzet Paşa'ya verilmiş, ancak Ahmet İzzet Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın bu politik teşebbüsünü geri çevirmiştir.¹⁷

Diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa, mütarekenin uygulanmasının Türk halkı için büyük bir yıkım olacağını önceden görmüş ve Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'ni, bu konularda da uyarılmış fakat Ahmet İzzet Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın bu uyarılarını da dikkate almamıştır.¹⁸

31 Ekim 1918'de, Liman Von Sanders'ten boşalan Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı'na getirilen Mustafa Kemal Paşa, Adana'ya gelmiş ancak buradaki görevi 7 Kasım 1918'te bu ordunun lağvedilmesi üzerine sona ermiştir. Harbiye Nezareti emrine verilen Mustafa Kemal Paşa, 13 Kasım 1918'te İstanbul'a

¹⁶ Özkaya, "İzmir'in İşgali..." s. 60.

¹⁷ E. Semih Yalçın, "Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri 30 Ekim 1918- 16 Mayıs 1919", **AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XVII, S. 28, s. 177-178. Mustafa Kemal Paşa'nın, İstanbul'daki faaliyetleri ve Ahmet İzzet Paşa'nın onu kabineye almamasının nedenleri konusundaki görüşler hakkında geniş bilgi için bkz. Yalçın, **a.g.m.**; Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal 1881-1919** Remzi Kitabevi, **C. I**, İstanbul 1999, s.293-360; Akşin, **Mutlakıyete Dönüş...**, s.70-92.

¹⁸ Yalçın, **a.g.m.**, s.193.

gelmiştir.¹⁹ Bu esnada İtilaf Devletleri'nden çekinen Padişah, Ahmet İzzet Paşa'dan ittihatçı bakanlar Fethi ve Cavit Beylerin görevden alınmasını istemiş, Ahmet İzzet Paşa, bu isteği kabul etmemiş ve istifasını vermiştir. İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Paşa, Ahmet İzzet Paşa ile birlikte yeniden iktidara gelebilmek ve kurtuluş mücadelesini Hükümet eli ile yapabilmek için çalışmalar yapmıştır. Bu doğrultuda Fethi Okyar'ın çıkardığı Minber gazetesine²⁰ ortak olmuş ve bu gazeteyi propaganda aracı olarak kullanmıştır. Fakat Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da yaptığı çalışmalar neticesinde arzu ettiği siyasi pozisyonu elde edememiştir.²¹

İstanbul'da yaptığı politik girişimlerden netice alamayan Mustafa Kemal Paşa, çözümün İstanbul'da değil, Anadolu'da olduğuna karar vermiş ve Anadolu'ya geçmek ve milli bir hareket başlatmak için çareler aramaya başlamıştır. Bu esnada Samsun ve civarında yaşanan asayişsizlik nedeniyle İngiliz İşgal Komutanlığı, İstanbul Hükümeti'ne bir protesto göndermiştir. Mustafa Kemal Paşa, bölgedeki kargaşayı kontrol altına almak göreviyle, 9. Ordu Müfettişi olarak Anadolu'ya tayin edilmiştir.²²

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya hareketi İzmir'in işgal edildiği günlere denk gelmiş ve bu da Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da başlattığı Milli

¹⁹ Akşin, **Mutlakayete Dönüş...**, s. 76–85.

²⁰ Minber gazetesi hakkında geniş bilgi için bkz. Betül Arı, "*Atatürk Basın ve Minber Gazetesi*", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı** (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Ankara 2008.

²¹ Mustafa Kemal Paşa, 22 Kasım 1918'de Padişah Vahdettin ile görüşme fırsatı bulmuş fakat bu görüşmeden de istediği sonucu elde edememiştir. Aralık 1918'de Mustafa Kemal Paşa, arkadaşları Fethi Bey, Rauf Bey ve Kara Kemal ile birlikte bir ihtilal komitesi oluşturup Hükümeti düşürme planı yapmış ancak daha sonra milli menfaatlerin zarar göreceği düşüncesiyle bundan vazgeçmiştir. Yalçın, **a.g.m.**, s. 182-189.

²² Ali Fuat Cebesoy, Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'i, Anadolu'ya gönderilecek dirayetli bir komutanın bölgedeki kargaşaya son vereceği ve bunun için en doğru kişinin de Mustafa Kemal Paşa olduğu konusunda ikna etmiş, Mehmet Ali Paşa da bunu Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya kabul ettirmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu başarısı tesadüfi olarak değil, mütareke döneminde İstanbul'da uyguladığı başarılı politikanın bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. **a.g.m.**, s. 190- 202–203.

Mücadele'ye verilen desteğin artmasını sağlamıştır. İşgalden 4 gün sonra Samsun'a gelen Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da kurulan bölgesel direniş örgütlerini birleştirmiş, fiili bir Hükümet ve dış politika meydana getirerek milli bir hareket başlatmıştır.²³

Samsun'dan Amasya'ya geçen Mustafa Kemal Paşa, 22 Haziran 1919'da bir genelge yayımlamıştır. Amasya Genelgesi,²⁴ Türk Milli Mücadelesi'nin gerekçe, yöntem ve amaçlarını ortaya koyarken, Milli Mücadele'yi kişisellikten çıkartıp millete mal eden, milli hakimiyet ve milli bağımsızlık düşüncelerini ortaya koyan, hukuki bir belge olmuştur.²⁵ Amasya Genelgesi'nde yer alan "*Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.*" şeklindeki madde, Türk Milli Mücadelesi'nin temel gayesini oluşturan mesajlar içermektedir.²⁶ Eroğlu'na göre, bu temel görüş ile milli egemenlik esasına dayanan Hükümet fikrinin tohumları da atılmıştır.²⁷

İngilizler, Mustafa Kemal Paşa'nın, Anadolu'da milli bir hareket başlatma ve İstanbul Hükümeti'ni de bu Milli Mücadele'nin içerisine çekme girişimlerinden rahatsız olmuşlar, onun Anadolu'daki görevine son verilmesi konusunda İstanbul Hükümeti'ne baskı yapmışlardır. Bu baskılar üzerine İstanbul Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa'yı 8 Haziran 1919'da İstanbul'a geri çağırmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın, bu çağrılara uymayıp Sivas'ta bir kongre düzenleme çabası içerisinde

²³ Davison, **a.g.m.**, s. 83–84.

²⁴ Amasya Genelgesi hakkında geniş bilgi için bkz. Akşin. **Mutlakıyete Dönüş...**, s.425–435.

²⁵ Yaşar Yücel, "*Atatürk'ün Cumhuriyet'in Kuruluşundaki Görüş ve Etkinlikleri*", **AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi 1981–1982**, C. XIV, S. 25, AÜDTCF Yayınları, Ankara 1982, s.23–27.

²⁶ Turhan Feyzioğlu, **Türk Milli Mücadelesinin ve Atatürkçülüğün Temel İlkelerinden Biri Olarak Millet Egemenliği**, ATAM, Ankara 1999, s. 32.

²⁷ Hamza Eroğlu, **Atatürk ve Milli Egemenlik**, ATAM, Ankara 1998, s.18.

olduğunu haber alan Hükümet, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki resmi görevine son vermiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, 9 Temmuz 1919'da ordu müfettişliği ve askerlik görevinden istifa ederek sivil bir vatandaş olarak mücadelesine devam etmiştir.²⁸

Amasya Genelgesi'nin yayımlamasından sonra, Erzurum'a geçen Mustafa Kemal Paşa, Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi tarafından organize edilen Erzurum Kongresi'ne katılmış ve ayrıca kongreye başkanlık etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bölgesel amaçlar doğrultusunda toplanan bu kongrede, ulusal birtakım kararlar alınması sağlanmıştır. Akşin'e göre, Erzurum Kongresi ile Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı hareket, milli bir tabana yayılmaya başlamış ve meşruiyet kazanmıştır.²⁹

Erzurum Kongresi'nde olduğu gibi, Sivas Kongresi'nde de, Türk vatanının bölünmezliği açıkça dile getirilmiştir. Bunun yanı sıra manda ve himaye yönetimi ile her türlü yabancı müdahalesi reddedilmiş, böylece Misak-ı Milli kararlarının ilk esasları ortaya konmuştur.³⁰ Bu kongreler sonucunda, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde tesis edilen "Heyet-i Temsiliye", Milli Mücadele'nin yürütme organı olarak faaliyetlerine başlamış, Türk dış politikasının temelini oluşturmuş ve yabancı devletlerle doğrudan doğruya ilişkiye başlamıştır.³¹

²⁸ Akşin, **Mutlakiyete Dönüş...**, 344-361.

²⁹ **a.g.e.** s. 471-482.

³⁰ **Atatürk, Milli Egemenlik ve Evrensel Barış Paneli**, ATAM, Ankara 2010, s. 49. Erzurum ve Sivas Kongreleri hakkında geniş bilgi için bkz. Aydemir, **Tek Adam 1919-1922...**, s. 85-130.; Akşin, **Mutlakiyete Dönüş...**, s.466-589.

³¹ Davison, **a.g.m.**, 84-85, Yücel, **a.g.m.** s. 28-31.

Sivas Kongresi'nin toplanmasına yönelik tüm engelleme girişimlerine³² rağmen başarı ile gerçekleştirilmesi, İstanbul Hükümeti ile İtilaf Devletleri arasında bunalıma neden olmuştur. Bunun sonucu olarak Damat Ferit Paşa Hükümeti istifa etmek zorunda kalmış ve Milli Mücadele'ye karşı daha ılımlı olan Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulmuştur. Ali Rıza Paşa Hükümeti, Damat Ferit Paşa Hükümeti'nden farklı bir tavır göstererek, İstanbul'dan bağımsız bir güç olarak ortaya çıkan Temsil Heyeti ile görüşmeyi kabul etmiştir. 20–22 Ekim 1919 tarihlerinde gerçekleştirilen Amasya Görüşmesi'nde³³ Osmanlı Mebusan Meclisi'nin açılması kararlaştırılmıştır. 12 Ocak 1920'de açılan Osmanlı Mebusan Meclisi, 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli kararlarını kabul etmiş ve böylece takip edilecek olan Türk milli dış politikasının değişmez esasları oluşturulmuştur.³⁴

Misak-ı Milli kararlarının kabulünü kendilerine karşı bir hareket olarak değerlendiren İngilizler, 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal ederek Mebusan Meclisi'ni dağıtmışlar, yakaladıkları mebusları da tutuklamışlardır.³⁵ Bu durum, bir taraftan Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını kaybetmesini resmileştirirken, diğer taraftan Anadolu ile İstanbul'un ilişkilerini de kesmiştir. Mustafa Kemal Paşa, işgal haberini alır almaz harekete geçmiş, Ankara'da yeni bir Meclis açmak amacıyla

³² Sivas Kongresi'ni engellemek isteyen Damat Ferit Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yı tutuklatarak Anadolu Hareketi'ni bitirmek için Kazım Karabekir Paşa nezdinde girişimlerde bulunmuş ancak sonuç alamamıştır. Bunun üzerine, Elazığ Valisi Ali Galip'i kongreyi dağıtmak ve Mustafa Kemal Paşa'yı tutuklamakla görevlendirmiştir. Ancak, Ali Galip'in hareketlerini yakından takip eden Mustafa Kemal Paşa yapılacak bu girişimi bertaraf etmeyi başarmıştır. Geniş bilgi için bkz. Atatürk **a.g.e.** s.77–92; Selçuk Ural, “*Ali Galip Olayı'nın Milli Mücadele Taraftarı Gazetelerde(İrade-i Milliye ve Albayrak) Yankıları*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 29–30, Mayıs-Kasım 2002, s. 159–174.

³³ Amasya Görüşmeleri hakkında geniş bilgi için bkz. Akşin, **Son Meşrutiyet...**, s. 38-49.

³⁴ Davison, **a.g.m.**, s. 86-88. Misak-ı Milli kararları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Budak, **Misak-ı Milli'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası**, Küre Yayınları İstanbul 2008.

³⁵ Yücel Özkaya, “*İstanbul'un İşgali ve İstanbul'dan Kaçış*”, **Milli Mücadele Tarihi I**, (Yayına Hazırlayan: Berna Türkdoğan), ATAM, Ankara 2005, s.257-263; Akşin, **Son Meşrutiyet...**, s.384-416.

bütün mülki ve idari makamlara bir genelge göndermiştir.³⁶ Bu genelgede temas edilen hükümler doğrultusunda seçimler yapılmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), 23 Nisan 1920’de toplanarak çalışmalarına başlamıştır.³⁷ TBMM, o tarihten itibaren de Türkiye’deki tüm siyasi ve hukuki gelişimin temeli ve kaynağı olmuştur.³⁸ Böylece Yunanlıların İzmir’i işgali ile başlayan Türk Milli Mücadelesi, İstanbul’un işgali sonrasında Anadolu’da etkili bir Hükümet kurulması ile sonuçlanmıştır.³⁹

I. Dünya Savaşı sona erdiği zaman, Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanması gereken barış antlaşması, İtilaf Devletleri’nin, Osmanlı topraklarını paylaşma konusundaki anlaşmazlıkları nedeniyle, 1920 yılına kadar imzalanamamıştır. Ancak, TBMM’nin açılması çalışmalarının sona yaklaşması üzerine, telaşa kapılan İtilaf Devletleri, 18 Nisan 1920 tarihinde İtalya’nın San Remo kentinde, bir konferans düzenlemişler ve bu konferansta bir barış antlaşması taslağı hazırlayarak İstanbul’a göndermişlerdir.⁴⁰ TBMM, İstanbul Hükümeti’nin imzalayacağı herhangi bir antlaşmayı tanımayacağını bildirmesine rağmen, Osmanlı Devleti’ni parçalayan ve Padişahı siyasi bir tutuklu durumuna düşüren bu antlaşma

³⁶ Genelgenin tam metni için bkz. Atatürk, **a.g.e.**, s. 281–282.

³⁷ Osmanlı Mebusan Meclisi üyesi iken İstanbul’un işgali sonrasında çeşitli yollarla Ankara’ya gelebilen mebuslar da TBMM üyesi olarak kabul edilmişlerdir. TBMM’ye, Meclis-i Mebusan’ın eski üyelerinin kabulü süreklilik göstermemiş; TBMM’nin 27 Ekim 1920 tarih ve 61 sayılı kararı ile eski Meclis-i Mebusan üyelerinin TBMM’ye üye olarak kabulü imkânı kaldırılmıştır. Vasfi Raşit Seviğ, “23 Nisan 1919’dan 24 Nisan 1924’e kadar Anayasa Hareketleri,” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. VIII, S. (1-2), 1951, s. 15. TBMM’nin açılışı ve tepkiler hakkında geniş bilgi için bkz. Aydemir, **Tek Adam 1919-1922...**, s. 246-278; Dursun Ali Akbulut, “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Açılması” **Milli Mücadele Tarihi I**, (Yayına Hazırlayan: Berna Türkoğan), ATAM, Ankara 2005, s.289–302.

³⁸ Yavuz Abadan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Anayasa Sistemine Geçiş Hareketleri,” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XIV, S. (1-4), 1957, s. 37.

³⁹ Davison, **a.g.m.**, s. 88.

⁴⁰ Yücel Özkaya, “Güney, Güneydoğu’da Savunmalar ve 1920 Senesindeki Siyasi Olaylar”, **Milli Mücadele Tarihi I**, (Yayına Hazırlayan: Berna Türkoğan), ATAM, Ankara 2005, s. 285–287.

22 Temmuz 1920 tarihli Saltanat Şurası'nda kabul edilmiş ve 10 Ağustos 1920'de İstanbul Hükümeti tarafından imzalanmıştır.⁴¹

TBMM, Sevr Antlaşması'nı kabul etmemiş ve 19 Ağustos 1920'de yaptığı toplantıda antlaşmayı imzalayanların vatan haini olduklarını ilan etmiştir. Sevr dayatmasına karşı silahlı mücadeleye girişen Türk ordusunun, doğuda Ermenilere, batıda Yunan ordularına karşı kazandığı başarılar, Milli Mücadele'nin ve Atatürk'ün saygınlığının giderek artmasını sağlamış ve uluslararası alanda siyasi birtakım başarıları da beraberinde getirmiştir.⁴²

Yaşanan bütün bu gelişmeler, İstanbul Hükümeti'nin saygınlığını ve etkinliğini yitirmesine neden olurken, Anadolu'daki Milli Mücadele'nin giderek güçlenmesini sağlamıştır. 20 Ocak 1921 tarihinde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile Ankara'da kurulan Hükümetin adı, TBMM Hükümeti olarak belirlenmiş,⁴³ dağılan ve yok olan Osmanlı İmparatorluğu yerine yeni bir devletin kuruluşunun hukuki temelleri atılmıştır. Anayasanın I. maddesinde yer alan "*Egemenlik kayıtsız ve şartsız milletindir*" hükmü, yeni kurulan devletin siyasi rejiminin temel dayanağını ortaya koyarken, Amasya Tamimi'nden itibaren gelişen Milli Mücadele ruhuna resmi bir hüviyet vermiş sonraki anayasal gelişmelere de temel olmuştur.⁴⁴

⁴¹ Budak, **a.g.e.**, s. 203-204.

⁴² Bu başarılar TBMM'nin Londra Konferansı'na davet edilmesi, 1 Mart 1921'de Afganistan ile imzalanan dostluk antlaşması, 16 Mart 1921'de Rusya ile imzalanan Moskova Antlaşması 13 Ekim 1921'de Rusya Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan ile imzalanan Kars Antlaşması, 20 Ekim 1921'de de Fransızlarla imzalanan Ankara Antlaşması'dır. Davison, **a.g.m.**, s. 94-99. Bu antlaşmalar hakkında geniş bilgi için bkz. Salahi R Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, TTK, Ankara 1991.

⁴³ Bilal N. Şimşir, **Atatürk Dönemi İncelemeler**, ATAM, Ankara 2006, s.15.

⁴⁴ Eroğlu, **a.g.e.**, s.29-31.

Siyasi alandaki bu başarılar elde edilirken, Türk ordusu, Eylül 1922’de kesin bir zafer kazanmış ve Yunan ordusu Anadolu’dan tamamen atılmıştır. 3 Ekim’de Mudanya’da başlayan ateşkes görüşmeleri 11 Ekim tarihinde sonuçlanmış ve Milli Mücadele fiilen sona ermiştir.⁴⁵

I. Dünya Savaşı’ndan bağlaşıkları ile birlikte mağlup çıkan Türk tarafı, Milli Mücadele’yi zaferle sonuçlandırmış ve Müttefik Devletlerle yapılan barış müzakerelerine eşit şartlar içerisinde katılmıştır.⁴⁶ Ancak Lozan’da düzenlenecek olan barış konferansı için müttefikler, Anadolu’daki her iki Hükümete de davetiye göndermişlerdir. Bunun üzerine harekete geçen TBMM, 1 Kasım 1922’de çıkartılan bir kanun ile saltanatı kaldırmış ve Padişah Vahdettin ülkeyi terk etmiştir.⁴⁷

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş diplomasisi, Milli Türk Devleti’ni, milletlerarası alanda tanıtma uğraşı şeklinde gelişmiştir.⁴⁸ Türk Milleti’ne, milli bir şuur kazandıran Mustafa Kemal Paşa, işgallere karşı başlattığı askeri direnişin yanı sıra, TBMM’nin, uluslararası alanda tanınmasını sağlayacak başarılı bir dış politika takip etmiştir. Uygulanan dış politikanın temel amaçları ise siyasi ve ekonomik yönlerden tam bağımsız Türkiye Devleti’ni ve Misak-ı Milli sınırlarını uluslar arası alanda kabul ettirmektir.⁴⁹

⁴⁵ Faruk Alpkaya, **Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşu 1923-1924**, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.15; Davison, **a.g.m.**, s. 102-103; Yücel, **a.g.m.** s. 36. Mudanya Ateşkes Antlaşması hakkında geniş bilgi için bkz . Mahmut Goloğlu, **Milli Mücadele Tarihi IV 1921-1922 Cumhuriyete Doğru**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 359-374.

⁴⁶ Davison, **a.g.m.**, s. 81.

⁴⁷ Alpkaya, **a.g.e.** s.22-23; Davison, **a.g.m.**, s.103; Yücel, **a.g.m.**, s.36. Saltanatın kaldırılması hakkında geniş bilgi için bkz. Goloğlu **Cumhuriyet’e Doğru...**, s.375-405.

⁴⁸ Mustafa Talas “*Örnek Bir Dış Siyaset Modeli Olarak Atatürk’ün “Yurtta Barış Dünyada Barış” Politikası*”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 15, Güz 2004, s.348.

⁴⁹ Davison, **a.g.m.**,s. 81-82.

I. Dünya Savaşı sonrasında, İtilaf Devletleri arasında toprak paylaşımları konusunda tam bir anlaşmanın sağlanması zaman alırken, Avrupa Devletleri ile Sovyet Rusya arasında ciddi bir rekabet ortaya çıkmıştır. Mondros'tan Lozan'a ulaşan dönemde, Mustafa Kemal Paşa, Avrupa'daki bu durumu iyi değerlendirmiş batılı devletler arasındaki rekabetten faydalanmayı bilmiştir.⁵⁰ Ancak bütün devletlerle iyi ilişkiler kurmaya çalışan Mustafa Kemal Paşa, bu rekabetten yararlanırken herhangi bir devlet ile tam anlamıyla bir ittifak kurmaktan kaçınmıştır.⁵¹ Türk topraklarını paylaşmak isteyen Avrupa devletlerine karşı Rusya'ya yaklaşırken, Bolşevizm'in Türkiye'de yayılmasına engel olmaya da çalışmıştır.⁵² Aynı ihtiyat Lozan Konferansı'nda da gösterilmiş, devletlerarası çekişmelerden yararlanılmaya çalışılmış, ancak konferansa katılan ülkelerden hiçbirisi ile tam bir ittifak içerisinde olunmamıştır.⁵³

Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye, Sovyetler Birliği'nden başka dayanacak bir güç bulamadığı için Sovyetlerle iyi ilişkiler kurmuş ve bundan yararlanmıştır.⁵⁴ Sovyet dostluğunun yanı sıra, 1922 yılında İtalya'da faşistlerin yönetimi ele geçirmesi ile neticelenen iç karışıklıkların sonucu İtalya'nın zayıflaması, İngiltere'de ise devlet adamları arasında Türkiye'nin durumu hakkında ortaya çıkan görüş

⁵⁰ Mehmet Gönübol-Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası 1919-1938**, ATAM, Ankara 1997, s. 53. Sovyet Rusya, Milli Mücadele'de Türkiye'ye hem askeri hem mali yardımda bulunmuştur. Sovyet yardımındaki amaç Türkiye'de komünizm düşüncesini yaymak olduğundan Mustafa Kemal Paşa, Sovyet Rusya'ya karşı çok ihtiyatlı davranmıştır. Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 313-314.

⁵¹ Aptülahat Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, TTK, Ankara 1991, s. 123.

⁵² Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı I...**, s. 172-179.

⁵³ Talas, **a.g.m.**, s.348. Milli Mücadele dönemi Türk dış politikası hakkında geniş bilgi için bkz Budak, **a.g.e.**; Armaoğlu, **a.g.e.** s.307-353; Davison, **a.g.m.**, s. 81-112; Villiam Hale, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, (Çev: Petek Demir), Mart Matbaası, İstanbul 2003; Akşin, **Atatürk'ün Dış...**; Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı I...**; Sonyel **Türk Kurtuluş Savaşı II...**

⁵⁴ İsmail Soysal, "*İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa'da Kuvvet Dengeleri ve Barışçı Türkiye*", **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Bildiriler**, Ankara 1999, s. 293-294,

ayrılıkları, İtilaf bloğunu zayıflatmış ve Türk Milli Mücadelesi'nin başarıya ulaşmasında etkili olmuştur.⁵⁵

20 Kasım 1923'te başlayan Lozan Konferansı'nın birinci dönemi 4 Şubat 1923'e kadar sürmüştü, fakat bir barış imzalanamamıştır.⁵⁶ 20 Ocak 1921'de kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda, Saltanat ve Halifelikten hiç bahsedilmemesi nedeniyle başlayan Meclisteki gruplaşmalar,⁵⁷ Lozan Konferansı'nın çıkmaza düşmesi, TBMM'de bulunan I. Grup ve II. Grup üyeleri arasındaki çekişmenin daha da artmasına neden olmuştur. II. Grup üyelerinden Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi bu çekişmeyi iyice ateşlemiş ve Meclis karar alamaz duruma gelmiştir. Bunun üzerine 1 Nisan 1923'te alınan seçim kararı ile Meclisin yenilenmesine karar verilmiştir.⁵⁸

⁵⁵ Hale, a.g.e. s.41.

⁵⁶ Gönübol- Sar, a.g.e., s.45-46, Lozan Barış Konferansı hakkında geniş bilgi için bkz. Çağrı Erhan, "Lozan'ın Genel Çerçevesi" **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyum Bildirileri**, TTK Ankara 2005, s. 11-16; Salahi R. Sonyel, "İngiliz Gizli Belgelerine Göre Lozan Konferansı'nın Perde Arkası" **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyum Bildirileri**, TTK, Ankara 2005, s.17-32;Zeki Arıkan, "Lozan Görüşmeleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi" **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyum Bildirileri**, TTK Ankara 2005, s. 61-80; Salahi R Sonyel, **Gizli Belgelerle Lozan Konferansının Perde Arkası**, TTK, Ankara 2006; Budak,a.g.e.

⁵⁷ Goloğlu, **Cumhuriyet'e Doğru...**, s. 175.

⁵⁸ Ahmet Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup**, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 505–516.

I. BÖLÜM:

CUMHURİYETİN İLANI ÖNCESİ DÖNEMDE TÜRKİYE’DE BASIN HAREKETLERİ VE SEÇİM UYGULAMALARI

1.1. CUMHURİYETİN İLANI ÖNCESİ DÖNEMDE TÜRK BASIN HAREKETLERİ

1.1.1. Osmanlı Devleti’nde Basın Hareketleri

Türk basın hayatı, 1828 yılında Mısır’da yayımlanan Vakayi-i Mısıriye gazetesini ile başlamış⁵⁹ ve 1857 yılına kadar hukuki bir düzenleme olmaksızın gelişme göstermiştir.⁶⁰ Ancak zaman içerisinde yayımlanan gazete ve dergi sayısının artması üzerine, 1857’de Osmanlı basın hayatındaki ilk hukuki düzenleme olan, “*Matbaalar Nizamnamesi*” çıkarılmıştır.⁶¹ Basınla ilgili ilk yasaklar ise 1858 Ceza Kanunu ile konulmuş ve ön sansür uygulaması başlamıştır. Basın üzerinde ön sansür uygulaması, 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi ile tamamen kaldırılmış ancak basında Hükümet aleyhine çıkan eleştiriler üzerine Sadrazam Ali Paşa, 1867 yılında, “*Ali Kararname*” olarak bilinen kararnameyi çıkartarak, gazeteler hakkında Hükümetin doğrudan doğruya kovuşturma yapmasına imkân tanımıştır. Böylece,

⁵⁹ Yakın zamana kadar II. Mahmut’un 1831’de yayımlattığı Takvim-i Vakayi gazetesi, ilk Türkçe gazete olarak kabul edilmekte iken Orhan Koloğlu, Vakayi-i Mısıriye’nin ilk Türkçe gazete olduğunu ispatlamıştır. Hıfzı Topuz, **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, s.13.

⁶⁰ 1831’de II. Mahmut kendi resmi gazetesi Takvim-i Vakayi’yi yayımlatmıştır. Takvim-i Vakayi’yi, 1840 yılında çıkarılan Ceride-i Havadis ve Ağâh Efendi’nin 1860 yılında çıkardığı Tercüman-ı Ahval Gazeteleri takip etmiştir. 1862 yılında Şinasi’nin çıkardığı Tasvir-i Efkar gazetesi yayına başlamıştır. Bu gazeteleri, Vakayi-i Tıbbiye, Mecmua-i Fünun, Mirat gibi dergiler izlemiştir. Kırım Savaşı’ndan sonra gazete sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Bu dönemde sadece İstanbul’da 43 gazete çıkmaktadır. Geniş bilgi için bkz. İzzet Öztoprak, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını**, T. İş Bankası Yay, Ankara 1981, s. 23-24; Topuz **II. Mahmut’tan....**, s. 13-48; Orhan Koloğlu, **Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul 2006, s.21-59; M. Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınevi, İstanbul 2005. s.165-254; Hıfzı Topuz **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973, s.5-40.

⁶¹ İnuğur, a.g.e., s.199;200; Öztoprak, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını....**, s.23;Koloğlu, a.g.e., s.59.

basın özgürlüğü yeniden kısıtlanmıştır. 1909 yılına kadar yürürlükte kalan “Ali Kararname” doğrultusunda bazı gazeteler geçici veya sürekli olarak kapatılmıştır.⁶²

II. Abdülhamit yönetiminin başladığı 1876 yılından 1908 Meşrutiyeti’nin ilan edildiği güne kadar basın sıkı bir sansüre tabi tutulmuş ve bu dönemde yayımlanan gazetelere ağır müeyyideler uygulanmıştır. İnuğur “*Basın ve Yayın Tarihi*” adlı eserinde II. Abdülhamid Dönemi’ni “*Ülkede basın yoktur demek daha doğru bir yaklaşımdır.*”⁶³ şeklinde özetlemektedir.

II. Meşrutiyet’in ilanı ile gazetelere uygulanan sansür ortadan kalkmış ve İstanbul basını tam bir özgürlüğe kavuşmuştur.⁶⁴ Ancak bu özgürlük 31 Mart Olayı’na kadar sürmüştür. 18 Temmuz 1909’da, özgürlükçü bir basın kanunu çıkarılmış ise de sonradan yapılan değişikliklerle basın özgürlüğü her yönden sınırlandırılmıştır.⁶⁵

1.1.2. Mütareke ve Milli Mücadele Dönemi Basın Hareketleri

1918 ve 1923 yıllarını kapsayan Mütareke ve Milli Mücadele Dönemi’nde, İstanbul’da Osmanlı Hükümeti, Ankara’da da TBMM Hükümeti bulunmaktadır. Bu

⁶² Topuz, **II. Mahmut’tan...**, s.44-47; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 59-60; İnuğur, **a.g.e.**, s.199-206; Öztoprak, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını...**, s.23-24.

⁶³ İnuğur **a.g.e.**, s. 304-305. İstibdat Dönemi basın hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Öztoprak, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını...**, s. 24-25; Topuz, **II. Mahmut’tan...**, s. 51-81; Koloğlu, **a.g.e.** s.61-86; Topuz, **100 Soruda...**, s. 53-95.

⁶⁴ İnuğur, **a.g.e.**, s. 306.

⁶⁵ Topuz, **II. Mahmut’tan...**, s. 84-85; 1931 yılına kadar yürürlükte kalan bu yasada, 1912’de askeri yazıların yayımlanması yasaklanmış, 1913’te ahlaka aykırı yayınların toplattırılmasına izin verilmiş ve devletin güvenliğini tehdit eden gazetelerin kapatılmasına imkan tanınmıştır. 1914 yılında da ordu hareketleri ile ilgili yazıların yazılması yasaklanmıştır. Topuz **100 Soruda...**, s.101. II Meşrutiyet Dönemi basın hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz İnuğur, **a.g.e.**, 305-336; Koloğlu, **a.g.e.**, s.87-107; Öztoprak, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını...**, s.25-26; Topuz **100 Soruda...**, s. 97-120; Topuz, **II. Mahmut’tan...**, s 82-97.

duruma paralel olarak basın da İstanbul ve Anadolu basını olmak üzere iki merkezli bir vaziyet almıştır.⁶⁶ Ancak Milli Mücadele boyunca Türk basınına bağımsız ve ulusal bir basın olarak görmek mümkün değildir. Basın İzmir’de Yunanlıların, İstanbul’da da İtilaf Devletleri’nin ve Padişahın baskı ve sansürüne maruz kalmıştır.⁶⁷

Mütareke Dönemi İstanbul basınında Milli Mücadele’yi destekleyen gazetelerin yanı sıra Milli Mücadele’ye karşı yayın yapan gazeteler de mevcuttur.⁶⁸ Anadolu’da da Milli Mücadele’nin sesini duyurmaya çalışan gazetelerin yanı sıra İstanbul Hükümeti ile işbirliği içerisinde faaliyet gösteren gazeteler yayımlanmıştır.⁶⁹

Mustafa Kemal Paşa, ulusal bağımsızlık savaşının kazanılması yolunda basının büyük önemi olacağını düşünmüş ve bu doğrultuda birtakım çalışmalar yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa’nın, bu alandaki ilk girişimi, Kasım 1918’de, henüz İstanbul’da bulunduğu sırada “*Minber*” gazetesini çıkarması olmuştur.⁷⁰ Mustafa Kemal Paşa, Anadolu’ya geçtikten sonra da Anadolu basınına geliştirmek ve kuvvetlendirmek için çalışmıştır. Sivas’ta bulunduğu sırada İrade-i Milliye,

⁶⁶ İnuğur, a.g.e., s. 337. Mütareke Dönemi İstanbul basını ve bu gazeteler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İnuğur, a.g.e., s. 336-351; Topuz, **100 Soruda...**, s. 122-126; Topuz **II. Mahmut’tan...**, s. 98-118.

⁶⁷ Yücel Özkaya,, **Milli Mücadele’de Atatürk ve Basın**, ATAM, Ankara 2007,s. 7-8.

⁶⁸ “*İleri*”, “*Yeni Gün*”, “*Akşam*” ve “*Vakit*” gazeteleri Milli Mücadele’yi desteklerlerken “*Peyam-ı Sabah*”, “*Alemdar*” ve “*İstanbul*” gazeteleri bütün güçleri ile Milli Mücadele’ye saldırmışlardır. Bunların yanı sıra Milli Mücadele’ye sempati besleyen “*Tanın*”, “*Tasvir-i Efkâr(Tevhid-i Efkâr)*” “*İkdam*” ve “*Tercüman-ı Hakikat*” gibi gazeteler de mevcuttur. İnuğur, a.g.e. s. 337-347. Mütareke Dönemi İstanbul basını ve bu gazeteler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İnuğur, a.g.e. s. 336-351; Topuz **II. Mahmut’tan...**, s. 98-118; Topuz, **100 Soruda...**, s. 122-126

⁶⁹ Topuz **II. Mahmut’tan...**, s. 118-119

Milli Mücadele’ye öncülük eden gazeteler “*Hukuk-u Beşer*”, “*İrade-i Milliye*”, “*Hâkimiyet-i Milliye*” ve “*Öğüt*” gazeteleridir. Milli Mücadele’yi destekleyen gazeteler ise “*Ses*”, “*Doğru Söz*”, “*İzmir’e Doğru*”, “*Yeni Adana*”, “*Açıksöz*” ve “*Babalık*” gazeteleridir. “*İrşad*” ve “*Ferda*” gazeteleri de Milli Mücadele’yi yıpratmaya çalışan gazetelerdir. İnuğur, a.g.e. s.351-363. Mütareke ve Milli Mücadele dönemi Anadolu basını ve bu gazeteler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Topuz, **II. Mahmut’tan...** s. 118-141; İnuğur, a.g.e., s. 351-363; Topuz, **100 Soruda...**, s.127-135.

⁷⁰ Minber gazetesi hakkında geniş bilgi için bkz. Arı, a.g.t.

Ankara'ya geldikten sonra da Hakimiyet-i Milliye gazetelerinin çıkarılmasına önayak olmuştur.⁷¹ Mustafa Kemal Paşa'nın çabalarının sonucunda, 1920 sonlarında Anadolu basını güçlenmiş, haber alma teşkilatları geliştirilmiş ve her yerde istihbarat şubeleri kurulmuştur.⁷²

Mütareke Dönemi'nde, Anadolu'da Misak-ı Milli'ye ters düşmeyen her türlü yayına özgürlük tanınmıştır.⁷³ Ancak İstanbul basınının Anadolu üzerindeki etkisini kontrol altında tutabilmek için zaman zaman sansür uygulanmıştır.⁷⁴ Nitekim Mustafa Kemal Paşa, 6 Mayıs 1920'de bir sansür talimatnamesi çıkarmış ve zararlı yayınların kamuoyuna yayılmasını engellemeye çalışmıştır.⁷⁵

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra basın üzerindeki sansür uygulaması kaldırılmıştır.⁷⁶ Bu dönemde, Anadolu ve İstanbul basını arasında fikri bir bütünlük göze çarpmaktadır. Ancak Saltanatın kaldırılması, Lozan Konferansı sırasında yaşanan tartışmalar ve Müdafaa-i Hukuk Grubu karşısında oluşan II. Grup muhalefeti, bu bütünlüğün bozulmasına ve İstanbul basınında yeniden muhalif seslerin yükselmesine neden olmuştur.⁷⁷

Basının tavrını çok önemseyen Mustafa Kemal Paşa, 17 Ocak 1923'te İzmir'te bir basın toplantısı düzenleyerek, basının ve dolayısıyla kamuoyunun

⁷¹ Yücel Özkaya, *Atatürk ve Basın...*, s. 10.

⁷² *a.g.e.*, 61.

⁷³ Koloğlu, *a.g.e.* s.115.

⁷⁴ Bünyamin Ayhan, *Atatürk ve Basın*, Palet Yayınları, Konya 2009, s.117.

⁷⁵ 19 Mayıs 1920 tarihinde "Hâkimiyet-i Milliye" Gazetesi'nde yayımlanan bu talimat, İstanbul'dan gelen resmi yazışmaların ve gazetelerin İstanbul'a geri gönderilmesini içermektedir. Buna uymayanların İstiklal Mahkemelerinde yargılanacakları belirtilmiştir. Özkaya, *Atatürk ve Basın...*, s. 55.

⁷⁶ Ayhan *a.g.e.*, s. 119.

⁷⁷ Koloğlu, *a.g.e.*, s.116-117.

kafasında yer alan sorunlara çözüm getirmeye ve kurulacak yeni düzen konusunda basının desteğini almaya çalışmıştır.⁷⁸ Ahmet Emin Yalman, bu toplantının, Hilafetin ilgasına yönelik kamuoyu oluşturmak için basından destek almak bununla birlikte zihinlerdeki soruların tartışılmasını sağlamak için yapılan bir toplantı olduğunu ve kafalardaki soru işaretlerinin kaldırıldığını ifade etmiştir. Ancak toplantıda sadece Hilafet meselesi değil, İstanbul'daki muhalefet, Meclisteki gruplar, Meclisin yenilenmesi, sulh meselesi gibi iç ve dış meseleler hakkında görüş alışverişinde bulunulmuştur.⁷⁹ İzmit Basın Toplantısı, Ahmet Emin Yalman'ın dediği gibi kafalardaki soru işaretlerini kaldırmamıştır. Cumhuriyetin ilanı öncesinde Teşkilatı Esasiye Kanunu, Halife'nin durumu ve kurulması düşünülen yeni rejimin özellikleri basındaki tartışmaların devam etmesine neden olmuştur.⁸⁰

1.1.3. 1923 Seçimleri Öncesinde ve Sonrasında Türkiye'de Basın Hareketleri

Cumhuriyetin ilanı öncesinde ve sonrasında İstanbul basını, iki gruba ayrılmıştır. İleri ve Akşam gazeteleri, Hükümetin sözcüsü gibi yayın yaparken; Tanin, Tevhid-i Efkâr ve Vatan gazeteleri, Hükümetin icraatlarını eleştirmişlerdir.⁸¹ Ancak basının büyük bir çoğunluğu, cumhuriyeti destekler nitelikte yayınlar yapmışlardır. Nitekim cumhuriyetin ilanı bütün ülkede coşku ile karşılanmış, Tevhid-i Efkâr haricindeki gazeteler tarafından başlangıçta bir eleştiri yapılmamıştır.

⁷⁸ Toplantıya katılanlar Tevhid-i Efkâr Başyazarı Velid Ebuzziya, Vakit Başyazarı Ahmet Emin Yalman, Akşam Yazarı Falih Rıfki Atay, İleri Yazarı Suphi Nuri İleri, İkdâm Başyazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Tanin Başyazarı İsmail Müştak Mayakon'dur. Siyasi temsilci olarak Adnan Adıvar ve Halide Edip Adıvar da toplantıya katılmışlardır. Ayhan, **a.g.e.**, s. 118.

⁷⁹ Ayhan, **a.g.e.**, s. 118-119; İzmit Basın Toplantısı hakkında geniş bilgi için bkz. Arar, **a.g.e.**, 33-86.

⁸⁰ Cumhuriyetin ilanı öncesinde ve sonrasında basında yaşanan tartışmalar için bkz. Yücel Özkaya, "*Türk Basınında Cumhuriyetin İlanının Öncesi ve Sonrası*", **Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay., C. II, S. 11, Ankara 1993, s. 279 – 310.

⁸¹ Ayhan, **a.g.e.**, s. 121-123.

Bu gazetenin başlattığı muhalefeti daha sonra Tanin ve Vatan gibi gazeteler takip etmiştir. Cumhuriyete karşı yayımlar yapan Tevhid-i Efkar mevcut düzenin devamını savunurken, Tanin gazetesinden Hüseyin Cahit ve Vatan gazetesinden Ahmet Emin Yalman ise ilanının aceleye getirildiğini ve Mecliste münakaşalar yapılmadan ilan edildiğini savunmuşlardır.⁸²

Bu tartışmalar, basının kendi arasında iktidar yanlısı ve muhalifler olarak ikiye ayrılmasına neden olmuştur. Cumhuriyete muhalif görüşler basında geniş yer almaya başlayınca yeni kurulan Cumhuriyet yönetiminin güvenliğini sağlamak amacıyla basın üzerinde yeniden sansür uygulamasına gidilmiştir.⁸³

Bu sansüre giden yol, İstanbul Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey'in Halife'ye görevinden asla istifa etmemesi yönünde yazdığı mektubun 10 Kasım 1923'te Tanin gazetesinde yayımlanması ile açılmıştır. Ertesi gün aynı gazetede Hüseyin Cahit'in Halifelik makamını över nitelikteki yazısı olayın sadece bir mektupla sınırlı kalmayacağını göstermiştir.⁸⁴ Nitekim çok geçmeden Hintli Müslümanlardan Ağa Han ve Emir Ali'nin halifeliğin devamı ile ilgili isteklerini İsmet İnönü'ye ilettikleri mektup, henüz İsmet Paşa'ya ulaşmadan, 5 Aralık 1923'te İstanbul basınında yayımlanmıştır. Bunun üzerine Hükümet, basın üzerinde tedbirler almak gereği hissetmiş ve pek çok gazeteci tutuklanarak yargılanmıştır. Ancak mahkeme

⁸² Özkaya, "Türk Basınında...", s.300-310; Ayhan, a.g.e., s. 122.

⁸³ Bu dönemde, ülkede uygulanan sansürün yanı sıra yurtdışında yayımlanan bazı gazetelerin ülkeye sokulması da yasaklanmıştır. Bulgaristan'da yayımlanan Ziya, Rusya'da Türkçe yayımlanan ve komünizm propagandası yapan "Yeni Fikir", "Yeni Hayat", "Rençber", "Komünist" ve "Başkurt" gibi gazeteler ve komünizm propagandası yapan diğer gazete ve dergilerin yurda sokulması yasaklanmıştır. Yunanistan'da yayımlanan gazetelerin de yurda sokulması yasaklanmıştır. Ayhan, a.g.e., s.123-127.

⁸⁴ Topuz, II. Mahmut'tan... s. 144-145.

gazetecilerin beraatına karar vermiştir.⁸⁵ Davaya konu olan gazeteciler ile soğukluğu gidermek isteyen Mustafa Kemal Paşa, 30 Ocak 1924 tarihinde İstanbul basınından Ahmet Emin, Hüseyin Cahit, Velid Ebuuzziya, İsmail Müştak, Suphi Nuri İleri, Necmettin Sadak gibi gazetecileri İzmir'e davet etmiş, onlarla görüşmüştür. İzmir toplantısı basın ile Ankara arasında ilişkilerin yumuşamasını sağlamıştır.⁸⁶

İzmir toplantısında elde edilen uzlaşma çok uzun sürmemiştir. Halifeliğin kaldırılması ile ilgili tartışmaların başlaması ve özellikle “*Tevhid-i Efkar*” ve “*Tanin*” gazetelerinde Halifelik makamı lehine çıkan yazılar, Hükümet ile basın arasındaki ilişkilerin yeniden bozulmasına neden olmuştur.⁸⁷

Cumhuriyetin ilanı ve Hilafetin kaldırılması ile başlayan çatışmalar, basında Hükümet ve rejim aleyhtarı yazıların artmasına neden olmuştur. Giderek artan bu muhalefet, rejim için ciddi bir tehlike halini almıştır. Zira Şeyh Sait Ayaklanması'nın çıkmasında etkili olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na basının verdiği destek ve böyle hassas bir dönemde Hükümet aleyhine yapılan yayımlar tehlikeli bir boyut kazanmıştır. Bunun üzerine 4 Mart 1925 tarihinde çıkartılan Takrir-i Sükûn Kanunu doğrultusunda, *Tevhid-i Efkar*, *Tanin*, *Vatan*,

⁸⁵ Konu 8 Aralık'ta Meclis gündemine getirilmiş, İsmet İnönü, bu gazetelerin Cumhuriyet kanunlarına aykırı yayın yaptığını ve Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun birinci maddesince cürm işlediklerini söyleyerek bir İstiklal Mahkemesi kurulmasını önermiştir. Teklif kabul edilmiş ve gazeteciler hakkında kamuoyunda ifsat ve karışıklık çıkarmak gerekçesiyle suç unsuru oluşturdukları kararı alınmıştır. Gazeteciler hakkında, vatana ihanet, devletin iç ve dış güvenliğini bozmak ve Hükümeti devirmek suçlarından dolayı tutuklama kararı çıkartılmıştır. 14 Aralık'ta mektubu yayımlayan *Tanin*, *İkdam* ve *Tevhid-i Efkar* gazetelerinin yazarları ve çalışanlarından olan, Hüseyin Cahit, Lütfi Fikri, Ahmet Cevdet, Velid Ebuuzziya, Hayri Muhiddin, Ömer İzzeddin, Ekrem, Kadri İzzet ve Abidin Daver Beyler gibi pek çok gazeteci tutuklanmıştır. Topuz, **II. Mahmut'tan...**, s. 144- 146.

⁸⁶ Ancak Velid Ebuuzziya İzmir'e gelmesine rağmen Mustafa Kemal Paşa onunla görüşmemiştir Topuz, **II. Mahmut'tan...**, s. s.146.

⁸⁷ Ayhan, **a.g.e.**, s.129.

Sebilürreşad gibi birçok muhalif gazete kapatılmış ve basın üzerinde katı bir sansür uygulamasına gidilmiştir.⁸⁸

1828 tarihinde başlayan Türk basın hayatı, gerek Osmanlı Devleti Dönemi'nde gerekse Mütareke ve Cumhuriyet Dönemi'nde ülkenin içerisinde bulunduğu hassas durumdan etkilenmiştir. II. Abdülhamid Dönemi'nde sıkı bir sansüre maruz kalan Türk basını İttihat Terakki Dönemi'nde de aynı kaderi yaşamıştır. Diğer taraftan Mütareke ve Milli Mücadele Dönemlerinde İstanbul basını İngilizlerin ve Padişahın baskı ve sansürüne maruz kalmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele Dönemi'nde Anadolu basınına geliştirmek ve Milli Mücadele'nin sesini duyuracak bir unsur haline getirmek için çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur. Ancak bu hassas dönemde kamuoyunu zararlı yayınlardan korumak için Anadolu basını üzerinde zaman zaman sansür uygulamasına gitmek kaçınılmaz olmuştur. Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra ise Mustafa Kemal Paşa, Türk basınına geliştirmek ve yapılacak devrimlere destek olabilecek bir güç haline getirmek için basın üzerindeki sansür uygulamalarını tamamen kaldırmıştır. Fakat Saltanat ve Halifeliğin kaldırılması, Lozan Konferansı sırasında yaşanan tartışmalar, Mecliste Mustafa Kemal Paşa'ya karşı başlayan muhalefet ve Cumhuriyetin ilanı öncesinde ve sonrasında yaşanan tartışmalar basın üzerinde yasal kontrolü zorunlu hale getirmiş ve zararlı yayınlar yapan gazeteler kapatılmıştır.

⁸⁸ Koloğlu, a.g.e., s. 117; Topuz, II. Mahmut'tan..., s.146-148.

1.1.4. Tasvir-i Efkar (Tevhid-i Efkar), Tanin ve Hakimiyet-i Milliye Gazeteleri

Araştırmamızın asıl konusunu teşkil eden 1923 seçimlerinin basındaki yansımalarını gözler önüne sermek için dönemin önemli gazetelerinden, Hakimiyet-i Milliye, Tevhid-i Efkar ve Tanin gazeteleri incelenmiştir. Bu gazeteler birbirlerinden farklı bir yayın politikası takip etmişlerdir. Hakimiyet-i Milliye gazetesi, I. Grup'un ve Hükümetin yayın organı olarak hareket etmiş iken, İttihatçılara yakın olduğu iddia edilen Tanin gazetesi, Hükümetin kimi faaliyetlerini desteklemiş bazı faaliyetlerine yönelik eleştiriler yapmış ve tarafsız bir yayın politikası izlemeye çalışmıştır. Tevhid-i Efkar gazetesi ise Hükümete muhalif olup daha çok II. Grup'a yakınlığı ile bilinmektedir. Dönemin basın organlarının tamamını incelemek mümkün olmayacağından, farklı düşüncedeki bu üç gazete tez konusunun araştırılması için belirlenmiş ve tarafsız veriler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu gazetelerin yayın politikaları ve yayın faaliyetleri ile ilgili bilgi vermenin konunun daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacağı düşünülmüştür.

1.1.4.1. Tasvir-i Efkar gazetesi (Tevhid-i Efkar gazetesi)

İlk olarak, 1862 yılında Şinasi tarafından çıkarılan ve sadece 853 sayı yayımlanabilen Tasvir-i Efkar gazetesi, 1908'de Ebuzziya Tevfik tarafından yeniden yayımlanmaya başlamıştır.⁸⁹ 19 Ocak 1913 yılından itibaren Ebuzziya Tevfik'in oğulları Velid ve Talha, gazetenin yayın hayatını devam ettirmişlerdir.⁹⁰ Tasvir-i Efkar gazetesi, Mütareke Dönemi'nde ağır baskılara rağmen çekinmeden yazılar

⁸⁹ Ebuzziya Tevfik, Şinasi'ye duyduğu hayranlıktan dolayı gazetesine bu ismi vermiştir. Topuz, **II. Mahmut'tan...**, s. 115.

⁹⁰ İnuğur, **a.g.e.**, s.344.

yayımlayan gazetelerin başında yer alır. “*Kendimize güvenmeliyiz. Bizi ancak biz kurtarabiliriz.*” türünden yazılarla halka moral vermeye çalışmıştır. Daha sonraları bazı İstanbul gazetelerinin Anadolu’daki eylemlere İttihatçı gözüyle bakmalarını eleştirerek, Anadolu Hareketi’ni destekleyen bir yayın politikası izlemiştir. Ruşen Eşref’i, gazetenin muhabiri sıfatıyla Sivas Kongresi’ne gönderen Tasvir-i Efkâr, “*Anadolu Hareketi, Türk milletinin yaşamaya azimli olduğunu ispat etmiştir.*” diye yazmaktan da çekinmemiştir.⁹¹ Milli Mücadele hakkında bilgi verirken Mustafa Kemal Paşa’nın beyannamelerini yayımlamaktan da kaçınmamıştır. Tasvir-i Efkâr, içinde bulunduğu şartlara göre Kuva-yı Milliye ve Mustafa Kemal Paşa ile ilgili bilgiler verirken aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa’nın resmini ve biyografisini yayımlayan ilk gazete olmuştur.⁹²

Tasvir-i Efkâr, 17 Nisan 1921’ de kapanmış, 2 Haziran 1921’de Tevhid-i Efkâr adıyla aynı kadroyla ve aynı politikayla yeniden yayımlanmaya başlamıştır. Gazetenin 27 Temmuz 1921 tarihli sayısında, “*Muvaffak oluncaya kadar savaşa devam...*” şeklindeki yazısı Milli Mücadele’ye verdiği desteğin devam ettiğini göstermektedir.⁹³

Başlangıçta Anadolu Hareketi’ni destekleyen ve bu doğrultuda yayınlar yapan Tevhid-i Efkâr, mücadelenin kazanılmasından sonra Hükümet aleyhine yayınlar yapmaya başlamıştır. Velid Ebuuzziya, Mustafa Kemal Paşa’nın en ateşli

⁹¹ Topuz II. Mahmut’tan..., s. 116.

⁹² Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını...*, s.4.

⁹³ Topuz II. Mahmut’tan..., s. 116.

muhafiflerinden biri olmuş ve gazete Hilafet yanlısı ve Cumhuriyete karşı yayınlar yapmaya başlamıştır.⁹⁴

Tevhid-i Efkâr, cumhuriyet karşıtı yayınlarını sürdürürken, 5 Aralık 1923'te, Hintli Müslümanlardan Ağa Han ve Emir Ali'nin, halifeliğin devamı ile ilgili isteklerini İsmet İnönü'ye ilettikleri mektup, Tevhid-i Efkâr gazetesinde de yayımlanmıştır. Bu yayın üzerine Velid EbuZZiya, diğer gazetecilerle birlikte yargılanmış ancak beraatına karar verilmiştir.⁹⁵

Yargılama sonrasında, Mustafa Kemal Paşa'nın düzenlediği İzmir Basın Toplantısı'na, Velid EbuZZiya da gitmiş, fakat İzmir'e geldiği halde sabit ve geri fikirleri dolayısıyla onunla konuşmaktan bir sonuç çıkmayacağı kanısında olan Mustafa Kemal Paşa, Velid EbuZZiya ile görüşmemiştir.⁹⁶

Velid EbuZZiya, cumhuriyetin ilanı ve halifeliğin kaldırılması sürecinde Hükümetin en ateşli muhafiflerinden birisi olmuştur. Hilafet yanlısı ve Cumhuriyet karşıtı yayınlarını, yayın hayatının sonuna kadar devam ettiren Tevhid-i Efkâr gazetesi, Şey Sait İsyanı sonrasında çıkarılan Tahrir-i Sükûn Kanunu çerçevesinde 6 Mart 1925 tarihinde kapatılmıştır.⁹⁷

⁹⁴ a.g.e., s. 143.

⁹⁵ Ayhan, a.g.e., s.124-125.

⁹⁶ Topuz, **II. Mahmut'tan...**, s. 146; Ayhan, a.g.e., s.129.

⁹⁷ Öztoprak, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını...**, s.4; Topuz **II. Mahmut'tan...**, s. 148; Özkaya, "*Türk Basınında...*", s.300-310.

1.1.4.2. Tanin gazetesi

Tanin gazetesi, 1908 yılında Hüseyin Cahit (Yalçın) yönetiminde yayın hayatına başlamıştır. Tanin gazetesinin yayınlarına, bu dönemde İttihat ve Terakki Partisi'nin fikirleri hakimdir.⁹⁸ Tanin gazetesinin yayınları, kesintisiz devam etmemiştir. Gazetenin 31 Mart Vakası sırasında gericilerin saldırısına uğraması ve Hüseyin Cahit'in Mütareke Dönemi'nde işgal kuvvetleri tarafından tutuklanarak Malta'ya sürgün edilmesi gazetesinin yayın hayatında kesintilere neden olmuştur. Sürgünden dönen Hüseyin Cahit'in, 20 Kasım 1922'de yeniden çıkarmaya başladığı Tanin gazetesinin yayınları 1925 yılına kadar devam etmiştir.⁹⁹

Milli Mücadele Dönemi'nde, Anadolu Hareketini ve Mustafa Kemal Paşa'yı destekleyen Hüseyin Cahit, mücadelenin kazanılmasından sonra muhalif bir tavır sergilemeye başlamış Hükümetin icraatlarını sıkı bir şekilde eleştirmiştir. Milli egemenlik fikrini desteklediğini söylerken, Cumhuriyetin ilanı için henüz uygun bir ortam olmadığını savunmuştur. Hüseyin Cahit, "*Şeriat'ın savunucusuyuz. Çünkü Şeriata tecavüz edilmesini memlekete zararlı görürüz.*" diyerek Halifeliğin kaldırılmasını eleştirmiş ve şeriat düzeninin devamını savunmuştur.¹⁰⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın en büyük muhaliflerinden biri olan İstanbul Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey'in, Halife'nin asla istifa etmemesi gerektiği yönündeki mektubu, 10 Kasım 1923 tarihinde, Tanin gazetesinde de yayımlanmıştır.¹⁰¹ Ertesi gün Hüseyin Cahit, Tanin'de yayımlanan makalesinde, Halifelik müessesesini

⁹⁸ İnuğur, a.g.e., s.347.

⁹⁹ Topuz, II. Mahmut'tan..., s. 117; İnuğur, a.g.e., s.348.

¹⁰⁰ Ayhan, a.g.e., s.121-124; Topuz, II. Mahmut'tan..., s. 143-144.

¹⁰¹ Ayhan, a.g.e., s. 124; Topuz, II. Mahmut'tan..., s.144.

savunmuş, “*Halifelik de elden giderse beş, on milyonluk Türkiye devletinin İslam alemi içinde hiçbir önemi kalmayacağını, bu bakımdan gerçek milliyetçi bir Türk’ün Halifelik müessesesine dört elle sarılmak zorunda olduğunu*”¹⁰² belirtmiştir.

Tanin gazetesinin, Hükümet ve rejim aleyhindeki yazıları nedeniyle Hüseyin Cahit, 14 Aralık 1923’te tutuklanarak yargılanmış, fakat beraat etmiştir. Ancak cumhuriyet devrimlerine karşı sert çıkışlar yapan yazar, 19 Nisan 1925 tarihinde tekrar tutuklanmıştır. Hüseyin Cahit’in yargılama sonrasında Çorum’a sürgün edilmesi üzerine, Tanin gazetesinin yayın hayatı sona ermiştir.¹⁰³

1.1.4.3. Hakimiyet-i Milliye gazetesi

Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kongresi esnasında, Milli Mücadele’yi savunacak bir gazete yayımlanmasının gerekli olduğunu düşünmüştür. Mustafa Kemal Paşa, işgal kuvvetlerinin İstanbul’daki bazı gazeteleri kullanarak Milli Mücadele aleyhinde yaptıkları propagandaya karşı Milli Mücadele’yi savunmayı ve milli bilinci kuvvetlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu düşüncelerle hareket eden Mustafa Kemal Paşa’nın isteği doğrultusunda, kongre üyelerinden Rasim Bey, Sivas’ta, İrade-i Milliye adında bir gazete çıkarmıştır.¹⁰⁴

¹⁰² İnuğur, **a.g.e.**, s.348; Ayhan, **a.g.e.**, s.124-125.

¹⁰³ Topuz, **II. Mahmut’tan...**, s. 146; İnuğur, **a.g.e.**, s.349.

¹⁰⁴ Mustafa Kemal Paşa, Ankara’ya gelirken bu gazeteyi bütün makineleri ve çalışanları ile birlikte Ankara’ya getirmek istemişse de Sivas MHC üyeleri gazetenin Sivas’ta kalmasını istemişlerdir. İrade-i Milliye Gazetesi 1922 yılında kadar yayımlanmış ve maddi imkânsızlıklar nedeniyle kapanmıştır. Hüseyin, Doğramacıoğlu, “*Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Üzerine Bir İnceleme*”, **Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2007, s.13.

Aralık 1919'da Ankara'ya gelen Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da, yeni bir gazete çıkarmak ve böylece Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın amaçlarının ve ARMHC'nin karar ve faaliyetlerinin Ankara'dan bütün yurda duyurulmasını sağlamak istemiştir. Bu amaçla, Meclis bahçesine bir basımevi kurulmuş ve ismini bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın koyduğu Hakimiyet-i Milliye gazetesinin ilk sayısı Mustafa Kemal Paşa'nın başyazısı ile 10 Ocak 1920'de yayımlanmıştır.¹⁰⁵ Gazetenin çıkarılması, yazıların düzenlenmesi ve gazetenin Anadolu'nun muhtelif yerlerine gönderilmesi işiyle Mustafa Kemal Paşa bizzat kendisi ilgilenmiştir.¹⁰⁶

Milli Mücadele'nin sözcüsü olarak yayın yapan gazetenin ilk sayısında yer alan Heyet-i Tahririye imzalı başyazı, Mustafa Kemal Paşa tarafından Hakkı Behiç'e not ettirilerek yazdırılmıştır. Başyazıda gazetenin tutacağı yol ve Milli Mücadele'nin hedefleri hakkında şu ifadeler yer almıştır: "*Gazetemizin ismi, aynı zamanda takip edeceği tarik-i mücahedenin de nevidir. Diyebiliriz ki Hakimiyet-i Milliye, milletin müdafaa-yı hakimiyeti olacaktır...*"¹⁰⁷ Aynı yazıda, Hakimiyet-i Milliye gazetesinin doğuş nedeni de, "*İşte Kuva-yı Milliye, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı bu ızdıranın (ihtiyacın) mevludu (doğması) ve bu ahval ve hadisatın netice-i tabiyesidir. Hakimiyet-i Milliye gazetesi de bu hadisattan doğuyor.*"¹⁰⁸ şeklinde açıklanmıştır.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi, ilk sayısında belirttiği gibi, milli hakimiyet ve milli bağımsızlık yolunda halkı bilinçlendirmek ve milli amaçlara hizmet etmek

¹⁰⁵ Haftada iki gün yayımlanmaya başlayan gazete, 18 Temmuz 1920'den itibaren haftada 3 gün, 6 Şubat 1921'den itibaren de günlük gazete olarak yayımlanmaya başlamıştır. Özkaya, *Atatürk ve Basın...*, s.66; İnuğur, *a.g.e.*, s.353.

¹⁰⁶ Doğramacıoğlu, *a.g.t.*, s.15.

¹⁰⁷ Özkaya, *Atatürk ve Basın...*, s.67.

¹⁰⁸ Aynı yer

amacıyla yayınlarını devam ettirmiştir. Kağıt ve mürekkep yokluğu gibi pek çok sıkıntıya rağmen Milli Mücadele Dönemi boyunca yayınına hiç ara vermeden, her gün yeni bir heyecanla milli bağımsızlıktan söz eden Hakimiyet-i Milliye gazetesi, 1934 yılına kadar aynı adla yayınına sürdürdükten sonra 4794. sayıdan itibaren “Ulus” adını almıştır.¹⁰⁹

1.2. SEÇİM VE TÜRKİYE’DE SEÇİM UYGULAMALARI

Seçim, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişki ve iletişimi gerçekleştiren en önemli unsurlardan biridir. Millet egemenliğinin günümüz şartlarında doğrudan kullanılması mümkün olmadığından toplum bu egemenliği kendi seçtiği temsilciler aracılığı ile kullanır. Toplum ile temsilcileri arasındaki söz konusu ilişkiyi ise seçimler kurar.¹¹⁰

1923 seçimleri, Türkiye’de demokratik rejimin kurulmasında önemli bir aşama olduğu gibi günümüz Türkiye’sinde uygulanan seçim sisteminin altyapısı açısından önemli bir basamağı oluşturmuştur.¹¹¹ 1923 seçimlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için seçim kavramının, seçim sistemlerinin ve Türkiye’de uygulanan seçim sistemlerinin açıklanmasının faydalı olacağı düşünülmüştür.

¹⁰⁹ Doğramacıoğlu, **a.g.t.**, s.18-19.

¹¹⁰ Bülent Daver, “*Seçim Sistemi ve Anayasa Yargısı*”, **Anayasa Yargısı 5, Anayasa Mahkemesi’nin 26. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler**, 25–26 Nisan 1988, s. 132

¹¹¹ Mehmet Ö. Alkan, “*Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi*”, **Görüş Dergisi Tüsiad Yayın Organı**, S. 39(1), Mayıs 1998, s.51-52

1.2.1. Seçim ve Seçim Sistemi Kavramları

Geniş anlamda seçim, birden çok seçenek arasında yapılan tercihtir. Ancak seçim denildiğinde ilk akla gelen, milletvekili ve yerel yönetimlerin belirlenmesi için yapılan siyasal anlamdaki seçimlerdir.¹¹² Siyasal anlamda seçim ise bir kamu görevini yürütecek kişi veya kurulun ilgili seçmenlerce adaylar arasından yapılacak tercihlerle belirlenmesidir. Parlamento ve yerel yönetimler gibi çeşitli kamu makamları için yapılan seçimlerden söz edildiği zaman kastedilen, bu anlamdaki seçimdir. Bu bağlamda seçim, yöneticilerin belirlenmesi ve yetkilendirilmesi için yapılan işlemler olarak tanımlanabilir.¹¹³

Geniş anlamda seçim sistemi, seçme ve seçilme yeterliliği, oy verme ve sayım usulleri, seçimlerin yönetimi gibi seçim sürecinin başından sonuna kadar yapılan tüm işlemler, bunları yapan kişi ve kuruluşlar, seçim sürecini yöneten ve denetleyen kurumlar ile ilgili kurallardır.¹¹⁴

Dar anlamda seçim sistemi ise seçmenlerce kullanılan oyların değerlendirilerek temsili organlara yansıtılması ve seçimin konusu olan kamu görevi için seçilen kişi veya kurul üyelerinin belirlenmesine ilişkin kurallar, yöntem ve tekniklerdir. Bu yöntemler çeşitlilik göstermiş ve farklı seçim sistemleri olarak

¹¹² Saim Sezen, **Seçim ve Demokrasi**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994, s. 50; Aynı yönde tanım ve açıklamalar için bkz. Bülent Daver, “*Anayasal Yargı ve Seçim Sistemleri*”, **Anayasa Yargısı 5, Anayasa Mahkemesi’nin 26. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler**, 25-26 Nisan 1988, s. 11; Hikmet Sami Türk, “*Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih*”, **Anayasa Yargısı 23, Anayasa Mahkemesi’nin 44. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda “Türkî Cumhuriyetler, Komşular ve Anayasal Sorunlar” ve “Türkiye’de Seçim Sistemleri” Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler**, 25-26 Nisan 2006 s.76.

¹¹³Türk, **a.g.b.** s.76.

¹¹⁴ Levent Köker, “*Seçim Sistemleri ve Siyasî Çoğulculuk Demokratik Meşruluk Açısından Bir Değerlendirme*” **Anayasa Yargısı 23, Anayasa Mahkemesi’nin 44. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda “Türkî Cumhuriyetler, Komşular ve Anayasal Sorunlar” ve “Türkiye’de Seçim Sistemleri” Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler**, 25–26 Nisan 2006, s.200; Türk, **a.g.b.** s. 76.

uygulanmıştır. Seçimlerin tek ya da çift dereceli olması, seçim çevrelerinin ve seçilecek temsilci sayılarının belirlenmesi, ülke ve seçim çevresi barajları ve oyların değerlendirilmesinde kullanılan matematiksel yöntemler, seçim sistemlerini birbirinden ayıran temel özellikler olarak öne çıkmıştır.¹¹⁵

1.2.2. Dünyada Yaygın Olarak Kullanılan Seçim Sistemleri

Seçim sistemi tercihi, istikrarlı bir yönetim ve adaletli bir temsil sistemi oluşturarak siyasal sistemin ve demokrasinin düzenli bir şekilde işlemesine yardımcı olmak amacıyla yapılan bir tercihtir.¹¹⁶

Dünyada yaygın olarak tercih edilen seçim sistemleri, çoğunluk sistemleri ve nispi temsil sistemleri olmak üzere iki ana gruba ayrılmıştır. Bunların yanı sıra bu iki temel sistemin faydalı görülen bazı özelliklerinin birlikte uygulanması sonucunda ortaya çıkan karma seçim sistemleri, üçüncü bir kategori olarak kabul edilmiştir.¹¹⁷

1.2.2.1. Çoğunluk sistemleri

Seçimlerde kullanılan ilk sistem çoğunlukçu sistemdir. Bu sisteme göre, seçim çevresinde geçerli oyların çoğunluğunu alan aday ya da adaylar grubu

¹¹⁵ Türk, **a.g.b.**, s. 77; Meltem Caniklioğlu, “*Seçim Sistemlerinin Siyasal İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü*”, **Anayasa Yargısı 16 Anayasa Mahkemesi’nin 37. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyuma Sunulan Bildiriler**, Ankara 26–27 Nisan 1999, s. 20.

¹¹⁶ Caniklioğlu, **a.g.b.**, s.38.

¹¹⁷ Çoğunluk sistemleri kendi içinde tek turlu basit çoğunluk, iki turlu basit veya mutlak çoğunluk ve alternatif oy gibi alt tiplere ayrılır. Nispi temsil sistemleri ise alt tiplerinin çokluğu bakımından daha büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Ergun Özbudun, “*Seçim Sistemleri ve Türkiye*”, **AÜHF Dergisi**, C.XLIV 44, S. 1-4, Ankara 1995 s. 522-523; Mehmet Ö. Alkan, “*Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri*”, **Anayasa Yargısı 23 Anayasa Mahkemesi’nin 44. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda “Türki Cumhuriyetler, Komşular ve Anayasal Sorunlar ve Türkiye’de Seçim Sistemleri” Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler**, 25-26 Nisan, Ankara 2006, s. 151.

milletvekili seçilir. Kazananın bütün sandalyeleri elde ettiği çoğunluk sistemleri, oyların dağılımını yansıtan bir parlamentoyu değil, açık bir galibi amaçlar. Amaç sadece parlamento seçmek değil, aynı zamanda bir Hükümet seçmektir. Dolayısıyla seçimler sonucunda istikrarsız koalisyon hükümetlerinin kurulmasının engellenmesi ve tek bir partinin istikrarlı bir şekilde ülkeyi yönetmesi amaçlanır. Bu sistemde, parlamentoda temsil edilmeyen oylar, temsil edilen oylardan genellikle fazla çıkar.¹¹⁸ Bu sistemde, parti parçalanmalarının önüne geçilerek yönetimin kolaylaştırılması amaçlanır. Ancak böyle olunca, siyasi hayat iki büyük parti etrafında merkezileşmektedir.¹¹⁹ Diğer taraftan bu sistem, çoğunluğu elinde bulunduran Hükümetin gücünü kötüye kullanarak antidemokratik uygulamalara girişmesine neden olabilir.¹²⁰

2.2.2. Orantılı (nispi) seçim sistemi

Çoğunlukçu sistemin karşıtı olan nispi temsil sistemi, zor seçim uygulamaları ve hesaplamaları gerektiren bir seçim sistemidir. Nispi temsil sistemi, daha adil ve doğru sonuçlar ortaya çıkarır. Toplumdaki bütün siyasi eğilimlerin önemleri ölçüsünde parlamentoda temsil edilmelerini sağlayarak, seçim adaletini ve böylece demokratik çoğulculuğu gerçekleştirir. Buna karşılık nispi temsil, aşırı parti parçalanması doğurarak ya da buna izin vererek yönetilebilirlik sorunu ortaya çıkarabilir. Nispi temsilde seçmenler parlamentoyu seçerlerken; seçtikleri

¹¹⁸ Türkiye’de çoğunluk sistemi ile yapılan 1957 seçimlerinde, oyların %48’ini alan Demokrat Parti 424 milletvekili çıkartmış iken oyların %52 sini alan diğer partiler sadece 186 milletvekili çıkarabilmişlerdir. Daver, “*Seçim Sistemi ve...*”, s.137; Türk, **a.g.b.**, s.78; Caniklioğlu, **a.g.b.**, s. 28.

¹¹⁹ Daver, “*Anayasal yargı ve...*”, s. 16; Caniklioğlu, **a.g.b.**, s.33-34.

¹²⁰ Sezen, **a.g.e.**, s. 178-179. Çoğunluk sistemleri, çeşitli uygulamaları, faydaları ve sakıncaları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Sezen, **a.g.e.**, s. 164-179; Türk, **a.g.b.**, s. 78-83; Daver, “*Anayasal Yargı ve...*”, s 15-24; Daver, “*Seçim Sistemi ve...*”, s. 137-138; Özbudun, **a.g.m.**, s. 522-526; Caniklioğlu, **a.g.b.**s.28-44.

parlamento kimin ne süreyle Hükümet edeceğini kararlaştırır. Dolayısıyla Hükümet, iki aşamalı bir süreç sonucunda ortaya çıkar. Bu nedenle nispi temsil sistemi uygulanan ülkelerde genellikle koalisyon hükümetleri kurulur.¹²¹

Nispi temsil sistemlerinde, yeni ve küçük partiler az da olsa parlamentoda temsilci sahibi olabilirler. Buna bağlı olarak etnik ve dinsel azınlıklar da parlamentoda temsil edilirler. Bu suretle, daha demokratik bir rejimin uygulanması ve ulusal bütünleşmenin sağlanması kolaylaştırılırken rejime karşı ortaya çıkabilecek olan ideolojik, etnik ve dini kökenli muhtemel tehditler bertaraf edilir.¹²²

Diğer taraftan, nispi temsil sistemlerinin çeşitli sakıncaları da vardır. Her şeyden önce nispi temsil, çeşitli görüşlere parlamentoda temsil edilme olanağı verdiği için uzun vadede siyasal partilerin sayısının çoğalmasına yol açar ve mevcut partilerin bölünmesini kolaylaştırır. Bu durum baskı grubu niteliğindeki partilerin doğmasına yol açabilir.¹²³ Bunun sonucu olarak koalisyon hükümetlerinin kurulması kaçınılmaz olurken, hükümetlerin kurulması aşamasında parti liderlerinin tercihleri önem kazanabilir ve seçmenlerin tercihi geri planda kalabilir. Ayrıca küçük partiler iktidardan hak etmedikleri ölçüde bir pay alabilir.¹²⁴ Bu nedenledir ki, nispi temsil sistemlerini uygulayan bazı ülkeler, parti parçalanmalarının önüne geçerek istikrarlı yönetimler kurabilmek amacıyla çevre ya da ülke seçim barajları uyguladılar.¹²⁵

¹²¹ Daver, "Anayasal Yargı ve...", s. 16; Caniklioğlu, **a.g.b.**, s. 34.

¹²² Sezen, **a.g.e.**, s. 204; Türk, **a.g.b.**, s. 95; Caniklioğlu, **a.g.b.**, s. 35.

¹²³ Türk, **a.g.b.**, s. 95.

¹²⁴ Caniklioğlu, **a.g.b.**, s. 37.

¹²⁵ Yavuz Sabuncu, "Secim Barajları ve Siyasal Sonuçları" **Anayasa Yargısı 23 Anayasa Mahkemesinin 44. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen "Türk Cumhuriyetler, Komşular ve Anayasal Sorunlar ve Türkiye' de Seçim Sistemleri" Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler**, 25-26 Nisan 2006, s. 193.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, temsil adaleti açısından ideal olarak görülen nispi temsil sistemi, genellikle daha adil olmakla birlikte, uygulandığı ülkelerde hükümetlerin çoğunlukla koalisyonlardan oluşmasına ve dolayısıyla hükümet krizlerine yol açabilir.¹²⁶

1.2.2.3. Karma sistem

Çeşitli ülkeler, çoğunluk sistemleri ile nispi temsil sistemlerinin olumlu ve olumsuz yönlerini dengelemek amacıyla, onları belirli ölçülerde bir araya getiren karma sistemler geliştirmişlerdir.¹²⁷ Bu sistemlere, Almanya’da uygulanan “*Kişiselleştirilmiş Çift Oylu Sistem*” ve Türkiye’de uygulanan “*Çift Barajlı D’hondt Sistemi*” örnek gösterilebilir. En bilinen şekli olan Federal Almanya Sistemi“ne göre her seçmenin iki oyu vardır ve birincisi o bölgedeki adaya, ikincisi parti listesine verilir. Birinci oylarda basit çoğunluğu elde eden aday seçilir, ikinci oyların hesaplanmasında ise farklı ve daha karmaşık yöntemler kullanılır.¹²⁸

Görüldüğü gibi dünyada uygulanan pek çok farklı seçim sistemi mevcuttur. Farklı sistemler halinde uygulanan seçimler ve seçim sistemleri, demokrasilerde rejimin ve yönetenlerin meşruiyet kaynağı ve demokrasinin vazgeçilmez unsuru olarak kabul edilir. Zira meşru iktidar; kaynağını, gücünü ve yetkisini halktan alan

¹²⁶ Nispi temsil usulü İtalya’da, Belçika’da, Hollanda’da, Danimarka’da ve 1961 ’den bu yana değişik biçimlerde Türkiye’de uygulanmaktadır. Daver, “*Seçim Sistemi ve...*”, s. 138.

Nisbi Temsil Sistemleri, çeşitli uygulamaları, faydaları ve sakıncaları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Sezen, **a.g.e.**, s. 184-204; Türk, **a.g.b.**, s. 84-99; Daver, “*Anayasal Yargı ve...*”, s 15-24; Daver, “*Seçim Sistemi ve...*”, s. 137-138; Özbudun, **a.g.m.**, s. 522-526; Caniklioğlu, **a.g.b.**s.28-44.

¹²⁷ Türk, **a.g.b.**, s.99-100 .

¹²⁸ Sezen, **a.g.e.**, s. 208-212. Karma sistemler ve çeşitli uygulamaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sezen, **a.g.e.**, s. 208-212; Türk, **a.g.b.**, s.99-101.

iktidardır.¹²⁹ Bu nedenle siyasal sistemin birçok unsurunu derinden etkileyen seçim sisteminin belirlenmesi anayasa ya da kanun koyucunun önündeki en önemli siyasal tercihlerden biridir.¹³⁰ Tercih konusu olan ve pek çok farklı şekilde uygulanan seçim yöntemlerinden herhangi birisini, en iyi yöntem olarak değerlendirmek mümkün değildir. Bir ülke için en iyi seçim sistemi, ülke koşullarına en uygun olan seçim sistemidir.¹³¹

1.2.3. Türkiye’de Seçim

Mutlak egemenliğin Padişahın elinde bulunduğu Osmanlı Devleti, 17. yüzyıldan itibaren savaşlarda başarısız olmuş ve pek çok alanda Batı’nın gerisinde kalmıştır. Bu durum, tekrar eski gücüne kavuşmaya çalışan Osmanlı Devleti’ni, Batı’daki yenilikleri takip etmeye sevk etmiştir.¹³² Batılılaşma düşüncesiyle birlikte, Tanzimat, I ve II. Meşrutiyet dönemlerinde birtakım reformlar yapılmıştır. Bu reformlar, ülkeye demokratik bir ortam getirmek konusunda yetersiz kalmış olsa da, Osmanlı Devleti’nin yıkılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde tesis edilen demokratik sistemin, altyapısını oluşturmuş, parlamentarizm ve siyasi parti gibi siyasal kurumları miras bırakmıştır.¹³³

Türkiye’de 18. yüzyıldan beri çeşitli alanlarda uygulanan seçimler, demokratik alandaki gelişmelere paralel olarak şekillenmiş ve günümüze kadar

¹²⁹ Köker, **a.g.b.**, s.199-200; Sezen, **a.g.e.**, s. 51; Caniklioğlu, **a.g.b.**, s. 20.

¹³⁰ Özbudun, **a.g.m.**, s.521.

¹³¹ Sezen, **a.g.e.**, s.214.

¹³² Ali Akyıldız, **Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform**, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, s.177.

¹³³ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Hil yayınları, İstanbul, 1987, s.25.

değişik sistemler halinde uygulanmıştır. Bu çalışmanın kapsamı açısından esas olarak ele alınacak dönem Cumhuriyetin ilanı öncesi dönem olacaktır.

1.2.3.1. Türkiye’de seçim hareketleri ve seçimlerde uygulanan seçim kanunları

Osmanlı Devleti’nde, XVII. yüzyıldan itibaren önemli devlet işlerinin görüşüldüğü Meşveret¹³⁴ toplantıları yapılmıştır. III. Selim’in tahta çıkmasıyla bu Meclis toplantıları daha düzenli yapılmış ve daha önemli hale gelmiştir.¹³⁵ III. Selim devleti çağdaştırmak için büyük bir reform projesi hazırlamış ve bunu Meşveret Meclislerinde tartışarak reformları bireysellikten çıkartarak halka mal etmeye çalışmıştır.¹³⁶

III. Selim’in çabalarını, II. Mahmut ve daha sonraki hükümdarlar devam ettirmişlerdir. II. Mahmut’un ilk yıllarında Meşveret Meclisleri etkinliğini devam ettirmiş fakat II. Mahmut, bu Meclisin yerine sürekli Meclislerin oluşturulmasını tercih etmiş ve Meclis-i Valay-ı Ahkamı Adliye ile Şuray-ı Devlet gibi Meclisler oluşturulmuştur¹³⁷

1839’da ilan edilen Tanzimat Fermanı ve onunla başlayan reform hareketleri, Osmanlı toplumunda siyasal modernleşmeye ortam hazırlamıştır.¹³⁸ Diğer taraftan, Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Padişahı’nın yetkileri ilk kez sınırlandırılmış ve

¹³⁴ Meşveret Meclisleri hakkında bilgi için bkz. İhsan Güneş, “Osmanlı İmparatorluğunda Parlamento ve Demokrasi Anlayışı”, **Cumhuriyet Dönemi Demokratikleşme Faaliyetleri Sempozyumu Bildirileri**, ATAM, İstanbul 28 Ekim 2005, s. 28-32.

¹³⁵ Akyıldız, **a.g.e.**, s.177.

¹³⁶ Güneş, “Osmanlı İmparatorluğu’nda...”, s.17.

¹³⁷ **a.g.m.**, s. 28.

¹³⁸ Ortaylı, **a.g.e.**, s.35.

hukuk devletine giden yolda önemli bir adım atılmıştır.¹³⁹ Yine Tanzimat Dönemi'nde, Sultan Abdülmecit'in fermanı doğrultusunda, eyaletlerden seçilen iki kişi İstanbul'a gönderilmiş ve bu kişilerin mevcut durum ve reform ihtiyaçları üzerindeki görüşleri alınmıştır. Ortaylı, Bu girişimi anayasal sistemin provası niteliğinde bir gelişme olarak göstermiştir.¹⁴⁰

Türkiye tarihindeki ilk seçim uygulaması, Tanzimat Dönemi'nde oluşturulan Muhassıl Meclislerine¹⁴¹ üye seçilmesi ile başlamıştır.¹⁴² İkinci seçim deneyimi, yine Tanzimat Dönemi'nde il yönetiminin yeniden yapılanması süreciyle başlamıştır. 1871 yılında hayata geçirilen “*İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi*” başlıklı düzenlemeyle, vilayetlerde oluşturulan “*Vilayet İdare Meclisi*” ve “*Vilayet Umumi Meclisi*” (İl Genel Meclisleri) üyelerinin bir kısmı seçimle belirlenmiştir.¹⁴³

Osmanlı Devleti'nde, Batı'nın etkisiyle başlayan bu çağdaşlaşma hareketi, devlet ve toplum yaşantısında birtakım değişikliklere yol açarken, zaman içerisinde bir sistem arayışına ve demokratikleşme mücadelesine dönüşmüştür. Bu mücadelenin en önemli sonuçları ise Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesi, genel seçimler ve Meclis-i Mebusan'ın açılması olmuştur.¹⁴⁴

¹³⁹ Güneş “*Osmanlı İmparatorluğu'nda...*”, s.17.

¹⁴⁰ Ortaylı **a.g.e.**, s.35.

¹⁴¹ Muhassıllık Meclisleri Tanzimat Dönemi'nde vergi toplama işlerini düzene sokmak için oluşturulmuştur. Meclis, merkezden atanan bir muhassılın başkanlığında sancak üst bürokratlarıyla halkı temsilen seçilecek 4 üyeden oluşmaktadır. Meclisin görevi, toplanacak vergileri saptamak ve bunların düzenli olarak toplanmasına yardımcı olmaktır. Geniş bilgi için bkz. Güneş, “*Osmanlı İmparatorluğu'nda...*”, s.36-37; Kenan Olgun, “*Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları*”, **ATAM Dergisi**, C. XXVII, S. 79, s.3.

¹⁴² Bir tür yerel mali Meclis olan “*Muhassıl Meclisleri*” üyelerinin belirlenmesi için seçim sürecine katılan adayların ve seçmenlerin taşınması gereken şartlar ile ilgili bilgi için bkz. Alkan, “*Türkiye'de Seçim...*”, s. 133-165.

¹⁴³ Bu seçimlerde uygulanan usul, seçmen ve adaylarda aranan şartlar ile ilgili bilgi için bkz. Alkan, “*Türkiye'de Seçim...*”, s. 139; Olgun, “*Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından...*”, s.3-4.

¹⁴⁴ Güneş, “*Osmanlı İmparatorluğu'nda...*”, s. 17.

1.2.3.2. 1876 seçimleri

Osmanlı Devleti'nde birtakım iç ve dış gelişmelerin sonucu olarak 1876 yılında ilk anayasa olan Kanun-i Esasi ilan edilmiştir. Böylece Osmanlı devletinde I. Meşrutiyet Dönemi başlamıştır. Kanun-i Esasi, Meclis-i Umumi adında bir parlamentonun oluşturulmasını öngörmektedir. Bu parlamento, Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan adında iki Meclisten oluşmaktadır. Meclis-i Ayan üyeleri, Padişah tarafından seçilirken, Meclis-i Mebusan üyeleri halk tarafından seçilmektedir. Söz konusu Meclis-i Mebusan üyelerinin belirlenmesi amacıyla 1876 yılında yapılan seçim, Türkiye'de yapılan ilk genel seçimdir. Ancak, zaman darlığı nedeniyle bir seçim kanunu çıkarılmadığı için, geçici bir yönetmelik olan “*Talimat-ı Muvakkate*” doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.¹⁴⁵

Seçimler sonucunda Türkiye'nin ilk parlamentosu, 19 Mart 1877'de açılmış, ancak kısa bir süre sonra Osmanlı-Rus Savaşının çıkması nedeniyle, 28 Haziran 1877'de dağılmıştır. İkinci genel seçim, 1877 yılında, yine zaman darlığı nedeniyle aynı esaslara göre yapılmıştır.¹⁴⁶ 13 Aralık 1877'de açılan İkinci Meclis de kısa ömürlü olmuştur. II. Abdülhamid, Kanun-i Esasi'nin kendisine verdiği yetki doğrultusunda 14 Şubat 1878'de Meclisi süresiz olarak tatil etmiştir. Böylece II. Abdülhamid'in 30 yıl sürecek olan İstibdat Dönemi de başlamıştır.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Alkan, “*Osmanlı'dan Günümüze...*”, s.49; Sezen, a.g.e., s.216.

¹⁴⁶ Alkan, “*Osmanlıdan Günümüze...*”, s. 49.

¹⁴⁷ Güneş, “*Osmanlı İmparatorluğu'nda...*”, s.35.

II. Abdülhamid, parlamentoyu tatil ederken 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı bahane etmiştir. Zira parlamento, savaştaki başarısız tutumu nedeniyle Hükümeti dolayısıyla da Padişahı eleştirmiş ve sorumlu tutmuştur. Eleştirilerden son derece rahatsız olan II. Abdülhamid, Meclisi, önce tatil sonra da tehir etmiş ve anayasayı askıya almıştır. Böylece yaklaşık otuz yıl sürecek istibdat dönemi başlamıştır. Alkan, “*Osmanlıdan Günümüze...*”, s. 49.

I. Meşrutiyet Dönemi'nde yapılan bu iki genel seçim de geçici düzenlemeler esas alınarak yapılmıştır. Meclis-i Mebusan'da 1877'de bir seçim yasası (İntihab-ı Mebusan Kanunu) kabul edilmiş, ancak II. Abdülhamit imzalamadığı için yürürlüğe girmemiştir.¹⁴⁸

1.2.3.3. 1908 seçimleri

II. Abdülhamid'in 30 yıl süren İstibdat Dönemi, 1908'de İttihat ve Terakki Partisi öncülüğünde başlayan bir halk hareketi sonucunda Meşrutiyetin ilan edilmesi ile son bulmuş ve yeniden seçimler yapılmıştır.¹⁴⁹ Tarihimizin ilk çok partili seçimleri olan bu seçimlere, II. Meşrutiyet'i Abdülhamit'e ilan ettiren İttihat ve Terakki Partisi ile Prens Sabahattin'in adem-i merkeziyetçi görüşlerini savunan Ahrar Fırkası katılmışlardır.¹⁵⁰ Seçimlerde, mebuslukların tümüne yakını İttihat ve Terakki Partisi kazanmış, Ahrar Fırkası adaylarından sadece Ankara'dan aday olan Mahir Sait Bey, Meclis-i Mebusan'a seçilmiştir.¹⁵¹ Türk siyasal hayatında ilk defa parti rekabetine sahne olan 1908 seçimleri, nispeten demokratik yöntemlere göre ve özgürce yapılan ilk seçim olma özelliğine sahiptir.¹⁵²

¹⁴⁸ II. Abdülhamit bu yasayı 1908'de, II. Meşrutiyet'te onaylamıştır. Murat Güvenir, "Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama" **AÜSBF Dergisi**, C. XXXVII, S. 1, s. 230.

¹⁴⁹ Daver, "Anayasal Yargı ve...", s. 19. İttihat ve Terakki Partisi hakkında geniş bilgi için bkz. Kazım Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, YKY, İstanbul 2011; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler I İkinci Meşrutiyet Dönemi**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 19-39; Tunaya, **Mütareke Dönemi...**, s. 3-55.

¹⁵⁰ Sezen, **a.g.e.**, s.225. Ahrar Fırkası hakkında geniş bilgi için bkz. Tunaya, **İkinci Meşrutiyet Dönemi...**, s.142-155.

¹⁵¹ Sezen, **a.g.e.**, s.226.

¹⁵² Mustafa Erdoğan, "Türkiye' de Siyasal Sistem ve Demokrasi" **Yeni Türkiye Dergisi**, Cumhuriyet Özel Sayısı II, S. 23-24, Eylül-Aralık 1998, s. 801.

1908 seçimleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ömer Savaşkan, "1908 seçimleri" **Ankara Üniversitesi Sosyal Bil Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1993.

Ancak demokratik yöntemlere göre yapılan bu seçim, Osmanlı Devleti'nde demokratik bir ortam meydana getirmemiştir. II. Abdülhamid'in şahsi diktatoryasına son vererek ülke yönetimini ele geçiren İttihat ve Terakki Partisi kendi egemenliğinde bir zümre diktatoryası kurmuştur. Orduyu da arkasına alan İttihat ve Terakki Partisi, rakibi olan partilerin güçlenmesini engellemek için şiddet ve baskıya dayalı bir yönetim uygulamıştır. Fakat bütün bu aksaklıklara rağmen, Meşrutiyet Dönemi'nde yaşanan gelişmeler, ülkemizde demokrasi fikrinin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Ülkemizde parlamenter rejim, ilk kez bu dönemde uygulanmış ve çok partili hayatın ilk adımları yine bu dönemde atılmıştır.¹⁵³

1.2.3.4. 1912 seçimleri

1910 yılından itibaren, İttihat ve Terakki Partisi içerisinde ortaya çıkan birtakım gruplaşmalar, Kasım 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurulması ile tamamlanmış ve bundan sonra siyasal hayat bu iki grubun çekişmesine sahne olmuştur.¹⁵⁴ 11 Aralık 1911'de İstanbul'da boşalan bir mebusluk için ara seçim yapılmış ve İttihatçılar bu seçimi kaybetmişlerdir.¹⁵⁵ Bunun üzerine İttihat ve Terakki Partisi, karşısına rakip olarak çıkan ve giderek güçlenen bu partiyi bir an evvel saf dışı bırakmak istemiştir. Bu doğrultuda, henüz memleketin her tarafında

¹⁵³ Tunaya, **İkinci Meşrutiyet Dönemi...**, s. 8; Mustafa Emil Elöve, "II. Meşrutiyet Devri'nin siyasi hayatına bir bakış" **AÜHF Dergisi**, C. IX, S. 1-2, Ankara 1952, s. 186-187.

¹⁵⁴ Elöve, **a.g.m.**, s. 212-216 Hürriyet ve İtilaf Fırkası hakkında geniş bilgi için bkz. Tunaya, **İkinci Meşrutiyet Dönemi...**, s. 263-312; Tunaya, **Mütareke Dönemi...**, s.264-330; Ali Birinci, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, Dergah Yayınları, İstanbul 1990; Hacer Göl, "Milli Mücadele döneminde Hürriyet ve İtilaf Fırkası" **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara,2008.

¹⁵⁵ Tunaya, **İkinci Meşrutiyet Dönemi...**, s.6; Olgun, "*Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından...*", s.7.

Bu seçim, Türkiye tarihindeki ilk ara seçimdir. Seçimde İttihat ve Terakki Cemiyeti, Dâhiliye Nazırı Memduh Bey'i aday göstermiştir. Dönemin muhalefet partisi Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın adayı ise Tahir Hayrettin Bey'dir. Yapılan seçimde, İttihat ve Terakki Partisi adayı tek bir oy farkla seçimi kaybetmiş, Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin adayı kazanmıştır. Bu aynı zamanda İttihat ve Terakki'ye yönelik muhalefetin de arttığına kanıttır. Bu nedenle, 1912 yılındaki genel seçimlerde İttihatçılar tam bir baskı ve korku ortamı yaratmışlardır. Alkan, "*Osmanlıdan Günümüze...*", s. 50

teşkilatlanamamış olan rakibi daha fazla güçlenmeden, Meclisi feshedip seçimlere gitmeyi düşünmüştür. Hürriyet ve İtilaf Fırkası her ne kadar bunu geciktirmek istemişse de başarılı olamamış, Padişah, İttihat ve Terakki Partisi'nin baskısı sonucunda 18 Ocak 1911' de, 3 ay içerisinde yeniden toplanmak üzere Meclisi feshetmiştir.¹⁵⁶

1912 yılında yapılan Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinde İttihatçılar, muhalefetin propaganda yapmasını engellemiş, seçim sandıklarını kendi gözetimleri altında tutmuşlardır. Seçim hürriyetinin sınırlandırıldığı 1912 seçimleri, “*sopalı seçim*” olarak ün yapmıştır. Seçim sonucunda 275 milletvekili seçilmiş, İttihatçıların tüm baskılarına karşın, Hürriyet ve İtilaf Fırkası 6 üye ile parlamentoya girmeyi başarmıştır. Seçimden sonra kurulan IV. Mebusan Meclisi, ilk toplantısını 4 Mayıs 1912 tarihinde yapmış fakat bu Meclisin de ömrü fazla uzun olmamıştır.¹⁵⁷ Seçim sonrasında, memleketin iç ve dış durumu giderek kötüleşmiş ve İttihat ve Terakki Partisi'ne karşı muhalefet hareketleri ortaya çıkmıştır. Bu muhalefetin en önemli aktörlerinden biri de “*Halaskaran Zabitan*” grubu olmuştur. Grup, doğrudan İttihat ve Terakki Partisi'ni hedef almış ve memleketi İttihat ve Terakki Partisi'nden kurtarmayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda başarılı olan “*Halaskaran*” Grubu'nun faaliyetleri neticesinde İttihat ve Terakki Partisi çekilmek zorunda kalmış ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası iktidarı ele geçirmiştir.¹⁵⁸ Meclisin 5 Ağustos 1912'de feshedilmesinden sonra, yeni seçimlerin hazırlıklarına başlanmış ancak bu sırada

¹⁵⁶ Elöve, **a.g.m.**, s. 212-216; Olgun, “*Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından...*”, s.7.

¹⁵⁷ Sezen,**a.g.e.**, s.227; Olgun, “*Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından...*”, s.7.

¹⁵⁸ Elöve, **a.g.m.**, s. 219-224; Olgun, “*Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından...*”, s.7. Halaskaran Grubu'nun faaliyetleri ve İttihat ve Terakki Partisi'ni çekilmek zorunda bırakan gelişmeler hakkında geniş bilgi için bkz. Tunaya, **İkinci Meşrutiyet Dönemi...**, s.313-350; Elöve, **a.g.m.**, s.219-224; Kenan Olgun, “*Asker-Siyaset İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası Halaskar Zabitan Grubu ve Faaliyetleri*”, **İlmi Araştırmalar Dergisi**, S. 7, İstanbul, 1999, s.157-175.

patlak veren Balkan Savaşları seçimlerin 1914 yılına kadar gecikmesine neden olmuştur.¹⁵⁹

1.2.3.5. 1914 seçimleri

Balkan Savaşları devam ederken Edirne'nin düşmesi, Hürriyet ve İtilaf Partisi aleyhine bir kamuoyu oluşmasına neden olmuştur. Bu durumu değerlendiren İttihat ve Terakki Partisi, 1913 yılında “*Bab-ı Ali Baskını*” adı verilen bir darbeyle yönetime el koymuş ve uzun bir müddet için Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın siyasal hayatına son vermiştir. Bu ortam içerisinde Nisan 1914'te yapılan milletvekili seçimlerine, İttihat ve Terakki Partisi rakipsiz olarak katılmış ve doğal olarak bütün Meclis-i Mebusan üyeleri İttihat ve Terakki Partisi'nden seçilmiştir. Seçimlerin tamamlanmasından sonra V. Osmanlı Meclisi, 14 Mayıs 1914'te toplantılarına başlamıştır.¹⁶⁰

1914 seçiminden sonra kurulan V. Meclis zamanında Osmanlı İmparatorluğu, I. Dünya Savaşı'na girmiş ve ağır bir yenilgi almıştır. Bu başarısızlık, Talat Paşa Hükümeti'nin görevinden çekilmesine neden olmuş, Padişah Vahdettin, 21 Aralık 1918'de Meclisi feshetmiştir.¹⁶¹ Bab-ı Ali Baskını'ndan 1918'e kadar iktidarı elinde bulunduran İttihat ve Terakki Partisi'nin devri kapanmış ve saygınlığını kaybetmiş olan lider kadrosu ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır.¹⁶²

¹⁵⁹ Sezen, a.g.e., s.227; Olgun, “*Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından...*”, s.8.

¹⁶⁰ Tunaya, *İkinci Meşrutiyet Dönemi...*, s.6; Sezen, a.g.e., s. 228.

¹⁶¹ Sezen, a.g.e., s.228; Güvenir, a.g.m., s. 232.

¹⁶² Tunaya, *İkinci Meşrutiyet Dönemi...*, s. 13; Elöve, a.g.m., s.226.

1.2.3.6. 1919 seçimleri

Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi ve İttihat ve Terakki liderlerinin ülkeyi terk etmesi üzerine, Mustafa Kemal Paşa'nın telkinleri sonucunda Fethi Okyar, Minber gazetesinde seçim konusunu gündeme getirmiştir. Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin istifa etmesinden sonra da sadrazamlığa getirilen Ali Rıza Paşa, Temsil Heyeti ve Mustafa Kemal Paşa'nın baskıları sonucunda, 9 Ekim 1919'da “*Mebuslar Seçimine Mahsus Kararname*”yi yayımlamıştır.¹⁶³

Bu kararnamenin yayımlanmasından sonra, seçim çalışmalarına başlanılarak seçmen defterleri düzenlenmiş ve VI. Meclis için seçimler yapılmıştır. Azınlıkların da ilk kez katıldığı bu seçimlere, yalnızca ARMHC adayları katılmıştır. 1908 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanunu doğrultusunda gerçekleştirilen seçimler, ARMHC'nin zaferi ile sonuçlanmış, 12 Ocak 1920 tarihinde VI. Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı toplanmıştır.¹⁶⁴

Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı tarafından 28 Ocak 1920 tarihinde kabul ve ilan edilen “*Misak-ı Milli*” hükümleri, İstanbul'u fiilen işgal altında tutan İtilaf Devletleri'nin tepkisini çekmiştir. Söz konusu hükümlerde bağımsız ve ulusal bir devlet kurulmasına ve İtilaf Devletleri'nin Osmanlı topraklarından çekilmesine

¹⁶³ Tefik Çavdar, “*İleri Gazetesi'nde 1919 Seçimleri*”, **Amme İdaresi Dergisi**, Haziran 1981, C.XIV, S. 2, s. 17-18; Olgun, “*Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından...*”, s. 9.

Seçim düşüncesi ilk kez Fethi Bey'in çıkardığı “Minber” Gazetesi'nde ortaya atılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Suriye'den döndükten sonra Fethi Bey'e parasal destek sağlayarak bu gazeteyi çıkarmasını sağlamış ve gazeteyi düşüncelerini kamuoyuna yaymak için kullanmıştır. Geniş bilgi için bkz. Çavdar, **a.g.m.**, s.17-18; Arı, **a.g.t.**

¹⁶⁴ Ancak azınlıklardan sadece Museviler seçimlere katılmıştır. Rumlar ve Ermeniler Osmanlı Devleti'nden ayrılmak istedikleri için seçimlere iştirak etmemişlerdir. Sezen, **a.g.e.**, s. 229; Olgun, “*Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından...*”, s. 9

yönelik ifadelere yer verilmesi üzerine, İtilaf Devletleri 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'u işgal ederek Meclis-i Mebusan'ı dağıtmışlardır.¹⁶⁵

İstanbul'un işgal edilmesiyle birlikte işgal kuvvetleri tarafından dağıtılan son Osmanlı Mebusan Meclisi, 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli'yi kabul ederek önemli bir görevi yerine getirmiş olmakla beraber 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan TBMM'nin de çekirdeğini oluşturmuştur.¹⁶⁶

1.2.3.7. 1920 seçimleri

İstanbul'un işgali ve Meclis-i Mebusan'ın dağıtılması üzerine Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da yeni bir Meclis açmak için çalışmalarına başlamış, 19 Mart 1920 tarihinde bir seçim talimatnamesi yayınlamıştır.¹⁶⁷ Bu tebliğde seçimin yapılmasını gerekli kılan sebepler şu şekilde açıklanmıştır:

“Hilafet ve Saltanatın merkezi olan İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgali devletin teşri, icra ve kaza organlarını işleyemez bir hale getirmiştir. Meclis-i Mebusan bu şartlar içerisinde çalışamayacağını kararlaştırmış, bu kararını resmen bildirmiş ve dağılmıştır. Saltanat ve Hilafetin dokunulmazlığını sağlayacak tedbirleri düşünmek ve tatbik etmek üzere Ankara'da üstün yetkilere haiz bir Meclis, umuru milleti tedvin ve mukarebe etmek üzere içtima edecektir. Bu davet, millet adına yapılmaktadır. İstanbul Mebusan'ından Ankara'ya gelebilecek mebuslar, Meclise iştirak edebileceklerdir.”¹⁶⁸

19 Mart Tebliği'nde seçimlerin, İntihab-ı Mebusan Kanunu'na uygun olarak yapılması, seçimlerde livaların esas alınması ve her livadan 5 üye seçilmesi

¹⁶⁵ Özkaya, “İstanbul'un İşgali ve İstanbul'dan Kaçış...”, s. 257; Sezen, **a.g.e.**, s. 229; Olgun., “Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından...”, s.10.

¹⁶⁶ Çavdar, **a.g.m.**, s. 17-33.

¹⁶⁷ “Temsil Heyeti Namına İntihab Hakkındaki Tebliğ” başlıklı seçim talimatnamesi için bkz. Atatürk, **a.g.e.**, s.281.

¹⁶⁸ Tunaya, **a.g.m.**, s. 228-229.

istenmiştir. Diğer taraftan seçimlerin, her livada aynı günde gizli oyla ve mutlak çoğunluk yöntemine göre yapılacağı belirtilmiştir. Meclis üyeliği için her fırka, zümre ve cemiyetin aday gösterebileceği ifade edilmiştir.¹⁶⁹

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'de eskiden beri kullanılan adi çoğunluk sisteminin terk edilerek, seçimin mutlak çoğunluk sistemine göre serbestçe yapılmasını istemiştir. Bu uygulama, Mustafa Kemal Paşa'nın seçim kavramına ve millet iradesinin tam olarak, serbestçe oluşmasına ne kadar önem verdiğini açıkça ortaya koymaktadır.¹⁷⁰

19 Mart Tebliği'nde temas edilen hükümlere göre yapılan seçimler sonucunda seçilen ve son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı üyesi olup da çeşitli yollarla Ankara'ya gelebilen üyelerden oluşan TBMM, 23 Nisan 1920'de toplanarak çalışmalarına başlamış, o tarihten itibaren Türkiye'deki tüm siyasi ve hukuki gelişimin temeli ve kaynağı olmuştur.¹⁷¹

I. TBMM'nin ülkeyi düşman işgalinden kurtarması ve yeni Türk devletinin kuruluşunu başarıyla sağlamasından sonra, bazı mebuslar arasında artık seçimlerin yapılarak Meclisin yenilenmesi fikri ağırlık kazanmaya başlamıştır. Zira Lozan Görüşmeleri tıkanmış, I.Grup ve II. Grup arasındaki çekişme ortamında, Meclis karar alamaz duruma gelmiştir. Meclisteki gruplar arasındaki mücadele, Hükümetin otoritesinin zayıflamasına neden olmuş ve bu durum karşısında iktidar, Meclisin

¹⁶⁹ Tunaya, **a.g.m.**, s. 229; Sezen, **a.g.e.** s 230.

¹⁷⁰ Daver, "*Seçim Sistemi ve...*", s. 138; Sezen, **a.g.e.** s 230.

¹⁷¹ Abadan, **a.g.m.**, s. 37. TBMM'ye Meclis-i Mebusan'ın eski üyelerinin kabulü, süreklilik göstermemiştir. TBMM'nin 27 Ekim 1920 tarih ve 61 sayılı kararı ile eski Meclis-i Mebusan üyelerinin TBMM'ye üye olarak kabulü imkânı kaldırılmıştır. Seviğ, **a.g.m.**, s. 15.

yenilenmesi ihtiyacı hissetmiştir.¹⁷² Bu gelişmeler üzerine, 1 Nisan 1923 tarihinde Meclis seçim kararı almış ve 23 Nisan 1920 itibari ile görev yapan ve yeni Türk devletinin temellerini atan I. TBMM, 16 Nisan 1923 tarihinde son oturumunu gerçekleştirmiştir.¹⁷³ Çalışmanın asıl konusunu teşkil eden 1923 seçimleri III. bölümde ele alınmıştır.

1.2.3.8. Türkiye’de uygulanan seçim sistemleri

Türkiye’de yapılan seçimlerin esaslarını belirleyen yasalar şu şekilde sıralanabilir:

1. “23 Aralık 1876 Tarihli Kanun-i Esasi.”
2. “28 Ekim 1876 Tarihli Meclis-i Mebusan Azasının Suret-i İntihap ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate.”
3. “2 Ağustos 1908 Tarihli İntihab-ı Mebusan Kanunu.”
4. “320 Sayı ve 3 Nisan 1923 Tarihli İntihab-ı Mebusan Kanunu’nun Bazı Mevadını Muadil Kanun.”¹⁷⁴

1876 tarihli Kanun-i Esasi, Meclis-i Umumi adında bir parlamentonun oluşturulmasını öngörmektedir. Bu parlamento, Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan adında iki Meclisten oluşturulmuş; Meclis-i Ayan üyeleri Padişah tarafından seçilirken, Meclis-i Mebusan üyeleri seçim sonucunda halk tarafından belirlenmiştir. Ancak Meclis-i Mebusan üyelerinin seçilmesi için zaman darlığı nedeniyle bir seçim kanunu çıkarılmadığı için I. Meşrutiyet Dönemi’nde yapılan genel seçimler, geçici bir yönetmelik olan Talimat-ı Muvakkate doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.¹⁷⁵

¹⁷² Atatürk, **a.g.e.**, s. 483; Arar, **a.g.e.**, s. 26.

¹⁷³ Ahmet Demirel, “1923 Seçimleri” **Tarih ve Toplum Dergisi**, C. 24, S. 144, Aralık 1995, s.23.

¹⁷⁴ Sezen, **a.g.e.**, s.217,218,224,232.

¹⁷⁵ Seda Kılıç, “1876 Meclis-i Mebusan’ı ve Seçim Hazırlıkları” **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi (OTAM)**, S. 30, Güz 2011,s. 28; Alkan, “Osmanlıdan Günümüze...”, s. 49; Alkan, “Türkiye’de Seçim...”, s. 140; Sezen, **a.g.e.**, s.216.

Kanun-ı Esasi'nin seçimler ile ilgili hükümleri; “65”, “66”, “67”, “68”, “69” ve “70.” Maddelerinde yer almaktadır. Buna göre; Her 50.000 erkek nüfusa bir mebus seçilmesi ve seçimlerin dört senede bir gizli oy usulü ile yapılması kararlaştırılmıştır. Diğer taraftan, Meclis-i Mebusan üyeliğine seçilen devlet memurlarının, Meclis-i Mebusan üyeliği ile memuriyet arasında bir tercihte bulunması gerektiği mebusluğun kabulü halinde memuriyetten istifa edilmesi gerektiğini hükme bağlamıştır.¹⁷⁶

Kanun-i Esasi'nin “68”. Maddesinde, mebus seçilebilmek için gerekli şartlar belirtilmiştir. Buna göre, mebus seçilebilecek bir vatandaşın, Osmanlı vatandaşı olması, Türkçe bilmesi, 30 yaşını bitirmiş olması, seçildiği yöre halkından olması, gereklidir. Ayrıca, seçim esnasında bir kimsenin hizmetinde bulunmaması, iflas ile mahkûm olunmuşsa itibarı tekrar iade edilmiş olması, kötü ahlak ile tanınmaması, hakkında kaldırılmamış bir mahkûmiyet kararı bulunmaması, medeni haklardan mahrum olmaması, yabancı bir devletin hizmetinde olmaması ve vatandaşlığı iddiasında bulunmaması gibi şartlar da yer almıştır.¹⁷⁷

Bunların yanı sıra, seçimlerle ilgili kuralların daha sonra yapılacak bir kanun ile belirleneceği hüküm altına alınmıştır. Nitekim Kanun-i Esasi hazırlanmaya devam ederken, seçimin esaslarını belirleyen kanun, Talimatı Muvakkate adı ile 28

¹⁷⁶ Sezen, **a.g.e.**, s.217; Olgun, “*Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından...*”, s.5; Ayhan Döner, “*Geçmişten Günümüze Türk Hukukunda Kamu Görevlilerinin Seçimlerde Adaylığı*”, **AUHF Dergisi**, C.LVIII, S. 2009- 4, s. 741.

¹⁷⁷ Sezen, **a.g.e.**, s.217; Olgun, “*Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından...*”, s.5-6.

Ekim 1876 tarihinde yürürlüğe konmuştur. Bu nedenle Talimat-ı Muvakkate ile Kanun-i Esasi arasında birtakım uyumsuzluklar ortaya çıkmıştır.¹⁷⁸

Talimat-ı Muvakkate'ye göre yapılan ilk genel seçimlerde başkent İstanbul için ayrı, taşra için ayrı bir seçim sistemi öngörülmüştür. İstanbul'da iki dereceli seçimler yapılmış ancak zaman darlığı nedeniyle taşrada Vilayet İdare Meclisi üyeleri ikinci seçmen sayılmış ve mebusları onlar seçmiştir.¹⁷⁹ Talimat-ı Muvakkate'ye göre, İstanbul'da seçmen olabilmek için, en az bir yıldan beri İstanbul'da oturmak ve emlak sahibi olmak gereklidir. İkamet ettiği yerde değil de başka bir yerde emlakı olanlar bunu kanıtlamak zorundadırlar. Bu maddede yer alan kayda göre, ordu mensuplarının emlak sahibi olsalar bile seçmen olabilmek için en azından teğmen (mülazım) rütbesinde olmaları şart koşulmuştur. Dolayısıyla daha aşağı rütbedeki askerlerin oy kullanamayacakları karara bağlanmıştır.¹⁸⁰

Meclis-i Mebusan'da 1877'de kabul edilen İntihab-ı Mebusan Kanunu, 1908 yılında II. Abdülhamid tarafından onaylanmasından sonra 1946 yılına kadar birtakım değişikliklerle birlikte yürürlükte kalmıştır. Bu seçim kanununa göre her sancak bir seçim bölgesi, her kaza bir seçim şubesi olarak kabul edilmiştir. Her 50.000 erkek nüfus için bir mebus seçilmesi esas olarak kabul edilmiştir. Ancak sancak nüfusu 50.000'den az olsa da yine de bir mebus seçilmesi kararlaştırılmıştır. 50.000'den

¹⁷⁸ Talimatı Muvakkate'de mebus olmak için 25 yaşını doldurmuş olma şartı aranırken, "Kanun-u Esasi"de ise bu sınır 30 olarak belirtilmiştir. Talimat-ı Muvakkate'de mebus seçilebilmek için belli bir oranda emlak sahibi olmak ve cinayet veya siyasi suçtan hüküm giymemiş olmak koşulları yer alırken Kanun-i Esasi'de bu koşullardan söz edilmemiştir. Kanun-i Esasi'de her elli bin nüfus için bir milletvekili seçileceği hükmü olmasına karşın, Talimat-ı Muvakkate'de ülke nüfusu dikkate alınmaksızın Meclis-i Mebusan'ın tamamının 130 üyeden oluşacağı hükmü getirilerek bu 130 üye vilayetlere paylaştırılmıştır. Ayrıca Kanun-i Esasi'de bulunmadığı halde, Talimat-ı Muvakkate'de seçimlerin iki dereceli olarak yapılacağı belirtilmiştir. Sezen, **a.g.e.**, s.218; Güvenir, **a.g.m.**, s. 230; Alkan, "*Türkiye'de Seçim...*", s.133-141.

¹⁷⁹ Kılıç, **a.g.m.**, s.28-29. Talimat-ı Muvakkate'ye göre mebusların vilayetlere göre dağılımı için bkz. **a.g.m.**, s. 31-32.

¹⁸⁰ Alkan, "*Türkiye'de Seçim...*", s.133-141; Sezen, **a.g.e.**, s. 219.

fazla olması halinde ise; 50.000'den 75.000'e kadar bir, 125.000'e kadar iki, 175.000'e kadar üç mebus çıkarılması ve daha fazla olması halinde bu orana göre artırılması hüküm altına almıştır.¹⁸¹

İntihab-ı Mebusan Kanunu'na göre, birinci seçmen olacak Osmanlı vatandaşlarının, 25 yaşının bitirmesi, medeni haklardan mahrum edilmemiş olması, yabancı bir devletin vatandaşı olmaması ve böyle bir iddiada bulunmaması, iflas nedeniyle mahkûmiyet almışsa tekrardan itibar kazanmış olması, kaldırılmamış bir yasal kısıtlılık kararının bulunmaması gibi şartlara haiz olması gerektiği belirtilmiştir. İkinci seçmen olabilmek için, birinci seçmenlik şartlarına ek olarak, hizmetkârlıkta bulunmaması, kötü ahlaklı olarak bilinmemesi, siyasi suçlardan ve cinayetten hüküm giymemiş olması ve az çok vergi vermesi şartları yer almıştır. Mebus olabilmek için ise ikinci seçmenlik şartlarına ek olarak 30 yaşını bitirmiş olması ve Türkçe bilmesi şartı getirilmiştir. Bunlara ilave olarak, 1912'de yapılan değişiklikle Türkçe okuyup yazabilmek şartı getirilmiştir.¹⁸²

Cumhuriyet öncesi dönemde, seçimler iki dereceli olarak yapılmıştır.¹⁸³ İntihab-ı Mebusan Kanunu doğrultusunda yapılan iki dereceli seçimlerde, birinci aşamada seçme hakkına sahip bütün vatandaşlar, bölgelerinden tespit edilen ikinci seçmenleri seçerler. İkinci aşamada ise seçilmiş olan bu ikinci seçmenler milletvekillerini seçerler. Seçim bölgesi olarak liva ve sancaklar kabul edilmiş, tüm ülke için geçerli bir seçim günü belirlenmemiştir. Seçimlerin bir günde

¹⁸¹ Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından...", s.6; Sezen, **a.g.e.**, s. 223-224.

¹⁸² Alkan, "Türkiye'de Seçim...", s. 142; Sezen, **a.g.e.**, s.224-225.

¹⁸³ İki dereceli seçim sistemi, halkın oyuna duyulan güvensizlikten kaynaklanmaktadır. Bu sistemin uygulanmasının sebebi genellikle mebusları seçmek için halkın yeterli kemaliyete ulaşmadığı ve hata yapacağı düşüncesidir. Daver, "Seçim Sistemi ve...", s. 138; Alkan "Türkiye'de Seçim...", s. 152-153;

tamamlanamaması halinde, ertesi günlerde de seçime devam edilir. Bu nedenlerden dolayı da ülkede seçimlerin tamamlanması çoğu zaman birkaç ay sürmüştür.¹⁸⁴

Cumhuriyet Dönemi öncesindeki bütün seçimlerde, İntihab-ı Mebusan Kanunu uygulanmıştır. Farklı olarak, 1914 seçimlerinde 25 Eylül 1912’de çıkartılmış olan 3 maddelik geçici bir yasa uygulanmıştır. Buna göre, ordu hizmetinde buldukları sürece askerlerin birinci ve ikinci seçmen olmaları yasaklanmıştır. Bu yasa doğrultusunda, ordu mensuplarının oy kullanmadığı ilk seçim 1914 seçimleri olmuştur.¹⁸⁵ 1919 seçimleri de 1908 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanunu doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Önceki seçimlerden farklı olarak 1919 seçimlerine azınlıklar da katılmışlardır. Bu bağlamda, azınlıkların katıldığı ilk seçim 1919 seçimleri olmuştur.¹⁸⁶ 1920 Seçimleri de İntihab-ı Mebusan Kanunu doğrultusunda yapılmıştır. Ancak Mustafa Kemal Paşa’nın 19 Mart Tebliği doğrultusunda basit çoğunluk usulü terk edilmiş ve mutlak çoğunluk usulü uygulanmıştır.¹⁸⁷ 1923 seçimleri ise 3 Nisan 1923 tarihli ve 320 numaralı yasa ile İntihab-ı Mebusan Kanunu’nda yapılan birtakım değişiklikler doğrultusunda yapılmıştır.¹⁸⁸

Türkiye’de Batı’nın etkisi ile ortaya çıkan demokratikleşme çabaları parlamenter yönetimin kurulmasını sağlamış ve bu doğrultuda genel seçimler

¹⁸⁴ Çavdar, **a.g.m.** s. 18.

¹⁸⁵ Bu duruma, özellikle 31 Mart Olayı’ndan sonra İttihat Terakki Partisi’nin ordu içerisindeki etkinliğinin artması sonucu ordunun siyasallaşmasından kaynaklanan rahatsızlık neden olmuştur. Askerin siyasetle ilgisini kesmek için siyasal parti ve derneklere üyelikleri yasaklanmış, bu konuda kendilerinden yazılı yeminler alınmış ve oy kullanmaları da yasaklanmıştır. Tunaya, **İkinci Meşrutiyet Dönemi...**, s.6; Sezen, **a.g.e.** s.227;Alkan *“Türkiye’de Seçim...”*, s. 142-143.

¹⁸⁶ Sezen, **a.g.e.**, s. 227-229.

¹⁸⁷ Daver, *“Seçim Sistemi ve...”*, s. 138; Abadan, **a.g.m.**, s. 37; Sezen, **a.g.e.**, s 230.

¹⁸⁸ Bkz. Üçüncü Bölüm

yapılmıştır. 1876 yılında başlayan genel seçim uygulamaları, 1908 yılına kadar Kanun-i Esasi ve Talimat-ı Muvakkate doğrultusunda yapılmıştır. 1908 yılında İntihab-ı Mebusan Kanunu yürürlüğe girmiş ve birtakım değişikliklerle birlikte, cumhuriyet öncesi dönemdeki bütün seçimler bu kanun doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Türkiye’de genel seçimlerin tarihi oldukça eski olmasına rağmen demokratik seçimlerin yapılmasında önemli sorunlar yaşanmış ve istikrarlı bir demokrasinin kurulması gecikmiştir. Bu sorunlara sebep olan etkenlerin başında, hükümetlerin kendi iktidarlarını devam ettirebilmek için halka ve siyasi aktörlere karşı uyguladıkları baskı ve kendi amaçlarına hizmet eden yasa değişiklikleri gelmektedir. Nitekim II. Abdülhamid ve İttihat Terakki Partisi’nin otoriter yönetimleri, Bab-ı Ali Baskını gibi askeri darbeler ve antidemokratik seçim uygulamaları, demokrasinin gelişmesinin önündeki en önemli engeller olmuştur. Bunların yanı sıra, seçme ve seçilme haklarını kısıtlayan birtakım şartlar, temsil hakkının sınırlandırılması, (kadınlara seçme hakkı verilmemesi) seçmenlere duyulan güvensizlik, (iki dereceli seçimlerin yapılması) ve seçimlerin gerçekleştirilmesini zorlaştıran ekonomik ve sosyal güçlükler gibi birtakım nedenler Türkiye’de seçimlerin kurumlaşmasını ve demokrasinin yerleşmesini geciktiren diğer etkenler olarak gösterilebilir.

II. BÖLÜM

I. TBMM'DE MUHALEFET

2.1. SİYASAL İKTİDAR VE SİYASAL MUHALEFET KAVRAMLARI

Geniş anlamda iktidarın tanımı; başkalarının davranışlarını etkilemek, kontrol altına almak olarak yapılabilir. Siyasal iktidar ise ülkenin bütünü üzerinde geçerli olan iktidar anlamında kullanılır. Siyasal iktidar, ülke sınırları içinde yaşayan grup ve topluluklar üzerinde bağlayıcı kararlar alabilen ve bu kararları yürütme yetkisine sahip olan tek güçtür.¹⁸⁹

Muhalefet kelimesi ise “karşı koymak”, “karşı görüş oluşturarak dile getirmek”, “karşısında olmak” veya “zıt yönde tavır almak” gibi aynı anlamları içeren farklı kelimelerle ifade edilir.¹⁹⁰ Muhalefet kavramı hem düşünsel açıdan olumsuz bir eleştiriyi, karşı olmayı, hem de bunu uygulamada gerçekleştirmek için girişilen hareketleri ifade eder.¹⁹¹

Siyasal muhalefet kavramı, genel muhalefetin siyasal içeriğe bürünmüş şekli olarak tanımlanabilir. Siyasal muhalefet kavramı, iki farklı anlamda kullanılmaktadır. İlk ve asıl anlamıyla farklı düşüncelerin yansımalarını karşılayan partilerin Hükümetin politikalarına karşı koyması ya da engellemesi olarak açıklanırken ikinci anlamıyla bizzat iktidar karşısındaki partileri ifade eder.¹⁹²

¹⁸⁹ Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi., Ankara 1989, s.46–48.

¹⁹⁰ Rıza Arslan, “Parlamentar Yönetim Sisteminde Gölge Kabine’li Muhalefet” **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.11, S. 2, Ankara2009, s. 5.

¹⁹¹ Nükhet Turgut, **Siyasal Muhalefet**, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara 1984, s. 4–5.

¹⁹² **a.g.e.** s.6.

Siyasal muhalefet, siyasi partilerin dışında, örgütlü ya da örgütsüz, çeşitli kişi ya da gruplar tarafından, yasal ya da yasal olmayan çeşitli yollarla gerçekleştirilir. Bu tür muhalefet hareketleri Hükümetin faaliyet ve politikalarını eleştirmek, siyasal rejime ve sosyoekonomik düzene karşı olmak, siyasal iktidarı kabul etmemek, belirgin bir hedef doğrultusunda siyasal iktidar üzerinde baskı kurmak ve siyasal iktidarı etkilemeye yönelik ideolojik hareketlere girişmek gibi farklı şekillerde ortaya çıkar.¹⁹³

Bu açıklamalar doğrultusunda, siyasal muhalefet kavramı; bir toplumda var olan sosyoekonomik düzene, siyasal sisteme, siyasal iktidara ve bu iktidarın faaliyetlerine karşı alternatif bir öneri sunarak veya sunmayarak yasal veya yasal olmayan yollar vasıtasıyla karşı gelmek, aynı zamanda da hedeflenen amaçlar doğrultusunda etki ve sonuçlara ulaşmak amacıyla ortaya konulan her türlü faaliyet olarak tanımlanabilir.¹⁹⁴

Siyasal muhalefet hareketleri, amacı, doğuşu ve eylemleri doğrultusunda aynı paralellikte, fakat farklı isimler altında sınıflandırılmışlardır. Kurulu yasal düzene uygun, mevcut sosyoekonomik yapıyı değiştirmeyi hedeflemeyen, sadece Hükümeti veya politika değişikliğini amaçlayan muhalefet hareketleri, “anayasal muhalefet”, “sistem içi muhalefet” veya “yapısal olmayan muhalefet” şeklinde ifade edilir. Kurulu yasal düzene uygun olmayan, rejim ya da sosyoekonomik yapıyı değiştirmeyi

¹⁹³ a.g.e., s.7.

¹⁹⁴ a.g.e., s.7-8.

hedefleyen muhalefet hareketleri ise “anayasal olmayan muhalefet”, “sistem dışı muhalefet” veya “yapısal muhalefet” olarak adlandırılır.¹⁹⁵

Parlamento içi muhalefet; bir taraftan İktidarın dışında kalan siyasi partileri ve bağımsız milletvekillerini ifade ederken, diğer taraftan onlar tarafından siyasi iktidarın uyguladığı politikalara yönelik olarak yapılan her türlü muhalefeti ifade eder.¹⁹⁶ Parlamento dışı muhalefet ise parlamentoda temsil imkanı bulamamış örgütlü ya da örgütsüz kişi, grup ve siyasi partilerce gerçekleştirilen her türlü muhalefet olarak tanımlanabilir.¹⁹⁷

Muhalefetteki siyasal partiler, Hükümetin program ve uygulamalarını takip ederek iktidarın sakıncalı faaliyetlerine ya da yasal olmayan uygulamalarına karşılık olarak hukuki kontrol mekanizmalarını harekete geçirmek suretiyle denetleme vazifesini yerine getirir ve yasama organının bir parçası olarak hareket ederler. Bunun yanı sıra, farklı düşüncelerin parlamentoda temsil edilmesini sağlayan siyasi partiler, toplumun ya da en azından kendi seçmenlerinin taleplerini parlamentoda dile getirerek iktidarın denetlenmesinin dolaylı bir şekilde halk tarafından yapılmasını sağlarlar.¹⁹⁸

Yasal muhalefetin olabilmesi için, asgari düzeyde belirli bir demokrasinin ve düşünce özgürlüğünün varlığı ve azınlık grupları da dahil olmak üzere parlamentodaki tüm üyelerin hukuki açıdan korunması gerekir. Siyasal partilerin

¹⁹⁵ a.g.e. s. 13-14; Recep Ardoğan, “Teorik Temeller ve Tarihsel Gerilimler Arasında İslam Kültüründe Siyasal Muhalefet”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VIII, S. 2. s. 172- 173;

¹⁹⁶ Hasan Tunç, *Parlamento İçi Muhalefet*, Cemre Yayınları, Konya 1997, s. 11; Turgut, a.g.e. s.18.

¹⁹⁷ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 31; Turgut, a.g.e., s.135.

¹⁹⁸ Turgut, a.g.e., s.43-45.

oluşununun iktidar tarafından bir tehdit ya da ayaklanma olarak görülmesi durumunda muhalefetin gelişebilmesi mümkün değildir. Nitekim bu tür tutumlar nedeniyle muhalefet ancak modern parlamenter sistemlerin ortaya çıkmasıyla gelişebilmiştir.¹⁹⁹

Ülkenin tamamı üzerinde egemen olan siyasal iktidara karşı parlamento içinde veya parlamento dışında siyasi partilerce ya da çeşitli kişi ya da kuruluşlarca yapılan siyasal muhalefet hareketleri, yasal yollardan yapılabildiği gibi yasal olmayan yollarla da yapılabilmektedir. Siyasal muhalefet hareketleri genelde siyasal iktidarı ele geçirebilmek amacıyla yapılıyor olsa da böyle bir amaç olmaksızın belirli bir ideolojiyi gerçekleştirmek amacıyla mevcut rejime veya sosyoekonomik düzene karşı eylemlerde bulunarak birtakım sonuçlara ulaşmak amacıyla da yapılabilmektedir.

Yasal yollardan yapılan siyasal muhalefet hareketleri iktidarın denetlenmesini sağlar. Bu muhalefetin, parlamentoda bulunan siyasi partiler tarafından yapılması, iktidarın dolaylı olarak halk tarafından denetlenmesini sağlamaktadır. Bu da, demokratik yönetimler için bir gerekliliktir. Yasal muhalefetin gerçekleştirilebilmesi için de asgari düzeyde de olsa demokrasinin ve düşünce özgürlüğünün olması gereklidir.

¹⁹⁹ Klaus von Beyme -Robert V. Daniels (Çev: Mehmet Turhan), "Muhalefet" **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 36, S.1-4, Ankara 1979, s.188.

2.2. I. TBMM’NİN SİYASİ YAPISI VE MECLİSTE ORTAYA ÇIKAN GRUPLAŞMALAR

1920 – 1923 yılları arasında faaliyet gösteren I. TBMM, 337 mebusan oluşmaktadır.²⁰⁰ I.Meclis, üyelerinin tamamının Müdafaa-i Hukuk hareketinden gelmesine karşın farklı düşüncelere sahip mebuslardan oluşmaktadır. Ancak söz konusu bu yapı, Milli Mücadele’nin başarıyla sonuçlandırılması hedefinde herhangi bir sapmaya yol açmamıştır. Meclis üyeleri, bu amaca ulaşabilmek için şahsi siyasal fikirlerini bir kenara bırakarak fırkacılıktan uzak durmaya çalışmışlardır.²⁰¹

2.2.1. Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun Kabulü ve Mecliste İlk Gruplaşmalar

I. Meclis’te, Milli Mücadele’nin kazanılmasından sonra görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. 20 Ocak 1921 tarihinde kabul edilen Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun birinci maddesinde; “*Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir. İdare usulü, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil yönetmesi esasına dayanır.*”²⁰² denilmiş ve diğer maddelerin hiçbirinde Saltanat ve Hilafetten söz edilmemiştir. Bu durum Meclisteki

²⁰⁰ Bu mevcut içerisindeki 92 mebus, 1919 Osmanlı Mebusan Meclisinin üyesi iken, bu Meclisin İtilaf Devletlerince dağıtılması üzerine Anadolu’ya gelerek TBMM’ye katılmışlardır. 14 mebus da Yunanistan ve Malta’dan gelerek Meclise katılmıştır. 292 mebus ise Mustafa Kemal Paşa’nın 19 Mart Tebliği hükümlerine göre yapılan 1920 seçimleri sonucunda seçilerek TBMM’ye katılmışlardır. Bu mebusların pek çoğu, Meşrutiyet döneminde faaliyet göstermiş olan siyasi partilere mensupturlar. İçlerinde İttihat Terakki ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Çiftçiler Derneği, Milli Türk Fırkası, Türkiye Mesai Fırkası, Ahali İktisat ve Milli Ahrar Fırkaları gibi irili ufaklı pek çok partide önemli pozisyonlarda bulunmuş ya da listelerinde yer almış olan mebuslar vardır. Tark Zafer Tunaya, “*Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri*”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XXIII, S. 3–4, 1958, s. 230–232.

²⁰¹ Mecliste edilecek yemin arayışı esnasında teklif edilen takrirler bu durumu teyit etmektedir. Bu konuda verilmiş olan takrirlerin hepsinde, “*Bu Mecliste hiçbir fırka ve zümre-i siyasiyenin efkâr ve amaline hadim olmayacağım.*” gibi ibareler mevcuttur. Kabul edilen yemin şekli ise “*Hilafet ve Saltanat ve vatan ve millet in istihlas ve istiklalinden başka bir gaye takip etmeyeceğime vallahi*” şeklinde olmuştur. **a.g.m.**, s. 237

²⁰² Goloğlu, **Cumhuriyete Doğru...**, s.175.

ilk ciddi fikir ayrılıklarının belirmesine ve birtakım grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur.²⁰³

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta, Mecliste ortaya çıkan ilk gruplaşmaları ve bu durumun beraberinde getirdiği sorunları şu şekilde ifade etmiştir:

*“Birinci Büyük Millet Meclisi, heyet-i umumiyesiyle aynı zamanda Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin siyasi bir grubu mahiyetinde idi. Fakat zaman geçtikçe Mecliste müşterek mesainin temin ve tanziminde müşkülât zuhur etmeye başladı. En basit meselelerde ara teşettüt ediyor, Meclisten iş çıkmıyordu. Bazı zevat buna çare olmak üzere 1920 senesi evsâtında birtakım teşekküller vücuda getirmek teşebbüsüne başladılar. Bütün bu teşebbüsler, Meclis müzakeratının muntazam cereyanını temin etmek ve mevzu mesail hakkında arayı teksif ederek, müspet iş çıkarmak gayesine matuf bulunuyordu.”*²⁰⁴

Mustafa Kemal Paşa, Meclis görüşmelerinde oybirliği sağlayabilmek amacıyla oluşturulan bu hiziplerin birbirleriyle mücadeleye giriştiklerini ve Mecliste kargaşa çıkartarak müzakerelerde birlik sağlanmasını büsbütün zorlaştırdıklarını ifade etmiştir.²⁰⁵ Bunun yanı sıra, Mecliste ortaya çıkan bu ayrılıkların sebebini; *“Teşkilatı Esasiye Kanunu'nu münakaşa ve kabul ettirmeye çalışırken ihtilaf kaba şekilde şöyle çıkıyordu: Diyorlardı ki: Böyle bir program ve böyle bir kanunun istihdaf ettiği gaye makam-ı Hilafet ve Saltanatı bertaraf etmek ve bir cumhuriyet yapmaktır. Biz de diyorduk ki: Yanılıyorsunuz, efendiler, makam-ı saltanat ve Hilafet, Cumhuriyet şimdi mevzuu bahis değildir.”*²⁰⁶ şeklinde açıklamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözleri, muhalefetin daha en başında cumhuriyet yönetimine karşı bir direnç olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

²⁰³ Aynı yer.

²⁰⁴ Atatürk, a.g.e., s. 395.

²⁰⁵ Bu gruplar, Tesanüt Grubu, İstiklal Grubu, Müdafaa-i Hukuk Zümresi, Halk Zümresi ve Islahat Grubu'dur. Atatürk, a.g.e., s. 396.

²⁰⁶ İsmail Arar, *Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı, 16/17 Ocak 1923*, Yenigün Yayınları, İstanbul 1997, s. 46–47.

2.2.2. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Kuruluşu

I. TBMM'de yaşanan hizipleşmelerin neticesinde Meclis, Hükümete ve yapılacak devrimlere destek olabilecek bir kuvvet olmaktan uzaklaşmış ve işlerliğini kaybetmiştir. Mustafa Kemal Paşa, güçlü bir grup kurarak, Meclise yeniden işlerlik kazandırmak amacıyla, 10 Mayıs 1921 tarihinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kurmuştur. Grubun temel programı olarak da Misak-ı Milli esaslarını ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu işaret etmiştir.²⁰⁷

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun amaçlarını gösteren esas maddede, “*Grup, devlet ve millet kuruluşlarını anayasaya göre tespit etmeye ve hazırlamaya çalışacaktır.*”²⁰⁸ ifadeleri yer almıştır. Söz konusu anayasada ise Halifelik ve Saltanattan hiç söz edilmemiş olması bazı mebuslar tarafından yeni bir devlet düzenine gidileceği şeklinde yorumlanmış ve rahatsızlık uyandırmıştır.²⁰⁹

Grubun kurulmasının ardından ortaya çıkan muhalefet hakkında Mustafa Kemal Paşa, “*Muhalefet fikrinin esas menşei Müdafaa-i Hukuk Nizamnamesi'nin madde-i esasiyesindeki ikinci nokta idi. Yani Hükümet şeklinin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre yapılması meselesi.*”²¹⁰ diyerek, I. Grup'a yönelik oluşan muhalefetin doğuş nedenini ortaya koymuştur.

²⁰⁷ Atatürk, **a.g.e.**, s.397;Arar, **a.g.e.**, s. 48.

Grup üyeleri, genellikle ARMHC'nin üyelerinden olduğundan kendilerine “Müdafaa-i Hukuk Grubu” adını vermişlerdir. Ancak daha sonra muhalif olan milletvekilleri tarafından aynı adla bir başka grup daha kurulunca “I. Grup” olarak anılmaya başlanmıştır. I. Grup'un ilk genel kuruluna 133 milletvekili katılmıştır. Ancak Meclis tutanakları üzerinde yapılan incelemede üyeliği süren 351 milletvekilinin 261 tanesinin I. Grup'a üye olduğu diğer 90 milletvekilinin grup dışında kaldığı anlaşılmaktadır. Goloğlu, **Cumhuriyete Doğru...**, s. 177.

²⁰⁸ Atatürk, **a.g.e.**, s. 397

²⁰⁹ Goloğlu, **Cumhuriyete Doğru...**, s. 177.

²¹⁰ Atatürk, **a.g.e.**, s. 422.

Mustafa Kemal Paşa'nın sözlerinden, muhaliflerin Saltanat ve Hilafetin dışlanacağı yeni bir rejime taraftar olmadıkları anlaşılmaktadır. Bu durumda, Anayasanın ilanından itibaren ortaya çıkan muhalefet, başından beri millet egemenliğine dayalı bir devlet kurma fikrinde olan Mustafa Kemal Paşa ve ulaşmaya çalıştığı amaç için ciddi bir engel teşkil etmiştir.

I. Grup olarak adlandırılan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu, bütün milletvekillerine açık bir grup olarak kurulmuş olsa da istenmeyen mebuslar gruba alınmamıştır.²¹¹ Gruba alınmayan mebusların çoğunluğu Saltanat ve Hilafet yanlısı mebuslardır. Mustafa Kemal Paşa'nın İzmit Basın Toplantısı'nda bu konuda söylediği: *“Misak-ı Milli meselesinde bütün Meclis müttelik bulunuyordu. İhtilaf, Teşkilatı Esasiye Kanunu üzerinde görünüyordu. Onun için esas olarak o noktayı tebarüz ettirdim(öne çıkardım). Grup bu suretle ekseriyeti ihraz etti (çoğunluğa aldı). Gruba dahil olmayanlar ekalliyette kaldılar.”*²¹² şeklindeki sözleri, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na aykırı düşünen mebusların gruptan dışlanmak istendiğini ve bu girişimin, aykırı düşünen mebusların tasfiye edilmesi suretiyle, devrimlere destek olabilecek bir Meclis meydana getirme çabası olduğunu göstermiştir.

2.2.3. II. Müdafaa-i Hukuk Grubu' (II. Grup) nun Kuruluşu

I. Grup'un kurulmasına ilk tepki, Temmuz 1922'de kurulacak olan II. Grup'un lideri konumundaki Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey'den gelmiştir. Hüseyin Avni Bey, I. Grup'un programının esas maddesinde belirtilen Misak-ı

²¹¹ Goloğlu, *Cumhuriyete Doğru...*, s. 177-178.

²¹² Arar, *a.g.e.* s. 48.

Milli'nin tesisi konusunda, yediden yetmiş bütün milletin ve Meclisin tümünün birlik olduğunu, oysa şimdi I. Grup'un bunu sahiplenmesiyle bu gruba dahil olmayanların söz konusu amaca muhalif bir duruma düşürüldüğünü²¹³ ileri sürmüştür.

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta, II. Grup'un kuruluşunu; *"Mecliste kurduğumuz Müdafaa-i Hukuk Grubu, Meclis görüşmelerinin iyi olarak yapılmasını sağlamakta ve Bakanlar Kurulu çalışmalarının duraklamasını önlemekte sonuna kadar yardımcı oldu. Ama bir yandan da muhalif his ve düşüncede olanlar her gün biraz daha taraftar buldukça grubun çalışmasını güçlüğe uğratmaya başladılar. Bu yüzden grup içinde de görüş ayrılığı ve düzensizlik baş gösterdi. Birtakım kişiler gruptan ayrıldı. Bu çıkanlar, dışta bulunanlarla birleşerek grubu yıkmaya çok çalıştılar. Alınan tedbirler bunu önledi. En sonunda İkinci Grup adıyla bir grup kuruldu."*²¹⁴ sözleriyle anlatmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, İzmit Basın Toplantısı'nda, *"Gayri memnunların ademi memnuniyetleri hep şahsi sebeplerden doğuyordu. Doğrudan doğruya benim şahsımdan gayri memnunlar vardı. Birçokları da benimle beraber çalışan bazı arkadaşlardan ademi memnuniyet gösteriyorlardı."*²¹⁵ diyerek muhalefetin, temelde kendisine karşı oluşan bir memnuniyetsizlikten kaynaklandığını ifade etmiştir.

Hüseyin Avni Bey'in, I. Grup'un kuruluşunun hemen ertesinde başlattığı muhalefet, bir yıldan uzun bir süre örgütsüz olarak devam etmiş ve 1922

²¹³ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC), Birinci Devre, C. 10, s. 297.

²¹⁴ Atatürk, a.g.e., s. 422.

²¹⁵ Arar, a.g.e., s.49.

Temmuz’unda II. Grup’un kurulması ile sonuçlanmıştır.²¹⁶ Grubun kurucuları, Hüseyin Avni Bey, Canik Milletvekili Emin Bey, Erzurum Milletvekili Süleyman Necati Bey, Kastamonu Milletvekili Mehmet Besim Bey, Kayseri Milletvekili Rıfat Bey, Sivas Milletvekili Vasıf Bey ve Mersin Milletvekili Selahattin Bey’dir. Muhafazakar milletvekillerinin ağırlıkta olduğu bu grup, Mustafa Kemal Paşa’ya yönelik şahsi muhalefetin yanı sıra özellikle I. Grup’un Saltanat ve Hilafetin kaldırılması doğrultusunda izlediği politikalara karşı mücadele etmiştir.²¹⁷

2.3. I. GRUP İLE II. GRUP ARASINDA YAŞANAN ANLAŞMAZLIKLAR

II. Grup’un muhalefeti temelde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda Saltanat ve Hilafet makamlarından söz edilmemiş olmasından ve II. Grup üyelerinin Mustafa Kemal Paşa’nın kişisel bir egemenlik kurma çabası içerisinde olduğunu düşüncelerinden kaynaklanmıştır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’na ve Mustafa Kemal Paşa’ya karşı muhalefet hareketlerine girişen II. Grup üyeleri, Hükümeti zor durumda bırakmak için Meclis çalışmalarını yavaşlatmak, vekilleri düşürmek, Dahiliye Vekaleti’ni ele geçirmek ve Hükümetin çıkartacağı kanunları engellemek gibi birtakım politik girişimlerde bulunmuşlardır.²¹⁸

²¹⁶ Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s.229.

²¹⁷ Bu üyelerden Emin Bey, Rıfat Bey ve Vasıf Bey I. Grup’tan ayrılarak II. Grup’u kuranlardandır. Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s. 380.

²¹⁸ II. Grup’un en önemli amaçlarından birisi de, Dâhiliye Vekâleti’ni ele geçirmek olmuştur. Bu suretle seçimlerde istedikleri çoğunluğa ulaşabileceklerdir. Bu amaçlarına ulaşmışlar ve Tokat Milletvekili Nazım Bey, Meclis tarafından İçişleri Bakanlığına seçilmiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa, Nazım Bey’i istifaya mecbur bırakmış ve II. Grup’un bu girişimini neticesiz bırakmıştır. Nazım Bey’in İçişleri Bakanlığına seçilmesi ve istifası hakkında geniş bilgi için bkz. Atatürk, **a.g.e.** s. 334-335; Arar, **a.g.e.**, s. 50/ 19 numaralı not.

Diğer taraftan, zaman zaman orduyu da hedef alan II. Grup, "Bu ordu ile hiçbir şey yapılamayacak. Bari hiç olmazsa nısfını terhis edelim, diğer nısfını (yarısını) bekletelim!" gibi sözlerle orduyu eleştirmişler, "Ordu için başkumandana lüzum yoktur"²¹⁹ diyerek Başkumandanlık Kanunu'nun çıkartılmasını engellemeye çalışmışlardır. II. Grup'un bu tür saldırılarının askeri zaferlerden sonra dahi devam etmiş olması, yürütülen muhalefet hareketinin askeri politikalara yönelik olmadığını, doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik bir hareket olduğunu göstermiştir.²²⁰

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta, I. Meclis'te yer alan muhaliflerin, işgal dönemlerinde Türk milletine inanamayan ve bağımsızlığın kazanılmasına ihtimal vermeyerek büyük devletlerin mandasını talep eden insanlar olduğunu ileri sürmüştür.²²¹ Bu muhalif kitle zaferin kazanılmasından sonra milli hakimiyet parolası ile Mustafa Kemal Paşa'ya muhalefet etmiş ve onun devrimlerine engel olmaya çalışmıştır.

2.3.1. II. Grup'un Meclis Egemenliği Politikası

II. Grup üyeleri, hakimiyet-i milliye ilkesinin tam olarak hayata geçirilmesini savunmuş ve kişi egemenliğine yol açacağını düşündükleri uygulamalara karşı çıkmışlardır. Meclise ait yetkilerin, Heyet-i Vekile ya da Meclis Reisi tarafından, Meclisin bilgisi dışında kullanılmasına sürekli tepki göstermişler, hukukun

²¹⁹ Arar, a.g.e., s. 50.

²²⁰ Sakarya Savaşı'ndan sonra Mustafa Kemal Paşa, ordunun taarruz hazırlıklarını tamamlaması amacıyla bir süre beklemiştir. Bu durum muhaliflerin saldırılarına neden olmuş, "Nereye gidiyoruz? Bizi kim nereye sevk ediyor? Meçhulata..! Koskoca millet; gayr-i muayyen, muzlim hedeflere serseriyane sürüklenir mi?" gibi sözlerle Hükümeti zor duruma düşürmeye çalışmışlardır. Atatürk, a.g.e., s. 423.

²²¹ Atatürk, a.g.e., s. 424.

üstünlüğünü savunmuşlardır.²²² Ancak II. Grup'un lideri Hüseyin Avni Bey'in "*Meclis hiçbir tazyik atında değildir. Kudretinin had ve payanı yoktur. Meclis isterse Padişahı da getirir.*"²²³ şeklindeki sözleri, II. Grup'un hakimiyet-i milliye anlayışını gözler önüne sermiş ve II. Grup muhalefetine, Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına yönelik olduğunu göstermiştir.²²⁴

II. Grup'un, her konuda Meclisi egemen kılma çabası, yürütmeyi, dolayısıyla da yürütmenin başkanı sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa'yı zaman zaman zor duruma düşürmüştür. Kazım Karabekir Paşa, yaşanan bu sorunları atlatabilmek için Mustafa Kemal Paşa'dan herhangi bir gruba katılmayıp tarafsız kalmasını istemiştir. Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir Paşa'ya verdiği cevapta, "*Hükümet niteliğindeki bir Meclisin başkanı bulunmaktayım. İcrai bir reis için çoğunluğun fırkasına mensup olmak elzemdir.*"²²⁵ diyerek bulunduğu konum itibari ile Mecliste çoğunluğa sahip bir gruba mensup olmasının gayet doğal hatta zaruri olduğunu ifade etmiştir.

II. Grup üyeleri, I. TBMM'de hakimiyet-i milliye fikri doğrultusunda muhalefet yaptıklarını, saltanata olduğu kadar kişi egemenliğine de karşı olduklarını ileri sürmüşlerdir. Ancak II. Grup'un muhalefeti sadece bu doğrultuda olmamıştır. Mecliste alınan her türlü karara karşı muhalefet yapmışlardır.²²⁶

²²²Londra Konferansı'na gönderilecek heyetin belirlenmesi konusunda, Heyet-i Vekile'nin, Meclisin bilgisi dışında İstanbul Hükümeti ile ilişki kurması, II. Grup tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Ayrıca Aralık 1921 tarihinde Hükümet tarafından oluşturulmak istenen Olağanüstü Savaş Komisyonu'nun kurulması II. Grup'un muhalefeti sonucunda engellenmiştir. Bu konuda II. Grup'un muhalefet yapmasının sebebi, komisyon başkanlığına Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın getirilmek istenmesidir. Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s.243–252, 408–409.

²²³ **TBMM ZC**, Birinci Devre, C. 27, s. 47.

²²⁴ Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s. 499; Osman Demirbaş, "*Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinde II. Grup'un " Milletvekili Seçim Yasası'nın Değiştirilmesine İlişkin Önergesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın Yurttaşlık Hakları*", **İÜSBF Dergisi**, No: 23-24 (Ekim 2000-Mart 2001), s. 101

²²⁵ Atatürk, **a.g.e.** s.400; Demirbaş,**a.g.m.**, s.100.

²²⁶ Demirbaş, **a.g.m.**, s. 106

II. Grup'un kişi egemenliği konusundaki tereddüt ve eleştirileri, daha ziyade Mustafa Kemal Paşa'ya ve hayata geçirmeye çalıştığı düzene karşı bir muhalefet hareketidir. Zira millet egemenliğinin tesis edildiği Meclis, kişi hakimiyeti kuracağından endişe edilen Mustafa Kemal Paşa'nın büyük gayretleri sonucunda kurulmuş olan bir kurum olduğuna göre, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisinin mutlak egemenliğine dayanan bir yönetim kurma çabası içerisinde olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir.

2.3.2. Başkumandanlık Kanunu Konusunda Yaşanan Anlaşmazlıklar

1921 yılında, Yunan ileri hareketi hız kazanmış ve Türk ordusu zor bir durum içerisine düşmüştür. Bu gelişmeler üzerine Mustafa Kemal Paşa, 5 Ağustos 1921 tarihindeki gizli toplantıda, Meclise bir önerge vererek Meclisin yetkilerinin geçici olarak kendisine verilmesini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu konuda yaptığı konuşmada, böyle önemli bir yetkinin verilmesinin doğru olmadığını ve bu nedenle belirli bir süre ile sınırlandırılması gerektiğini söyleyerek bu konudaki hassasiyetini dile getirmiştir. Muhalifler ise Meclisin yetkilerinin tek bir şahsa verilmesinin söz konusu olamayacağını öne sürmüşlerdir. Mersin Mebusu Selahattin Bey, ünvanın "Başkomutan" yerine "Başkomutan Vekili" olmasını önermiş, Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey ise Meclisin yetkilerinin tek bir şahsa verilmesinin söz konusu olamayacağını söylemiştir. Yapılan uzun tartışmalar neticesinde alınan, "*Türkiye Büyük Millet Meclisi, kuyudu atıye ile Başkumandanlık vazife-i fiiliyesine kendi reisi*

Mustafa Kemal Paşa'yı memur eylemiştir.''²²⁷ şeklindeki karar ile TBMM'nin bütün yetkileri, Mustafa Kemal Paşa'ya devredilmiştir.

II. Grup'a mensup milletvekilleri, Başkomutanlık Kanunu'nun uzatılması²²⁸ ile ilgili Meclis görüşmelerinde de yoğun bir muhalefet göstermişlerdir. Mustafa Kemal Paşa, 6 Mayıs 1922 tarihinde yapılan gizli oturumda, Başkomutanlık Kanunu'nun bir türlü Meclisten çıkmaması üzerine, kendisine ve Hükümete karşı yapılan muhalefetten yakınmış ve bu durumu "*Anarşi*" ve "*Keşmekeş*" olarak nitelendirmiştir. Aynı oturumda konuşan Fevzi Paşa, gizli görüşmede Kanun'un uzatılması konusunda vekillerin çoğunluğunun olumlu oy vermesine rağmen, açık oturumda muhaliflerce bunun engellendiğini söylemiş ve bu şekilde hayati konularda yapılan engellemelerin doğru olmadığını²²⁹ belirtmiştir.

Başkomutanlık Kanunu'nun uzatılması konusunun görüşüldüğü 31 Ekim 1922 tarihindeki gizli oturumda, II. Grup üyeleri, kanuna yine muhalefet etmişlerdir. Hüseyin Avni Bey, "*Maddi ve manevi kuvvetin bir zata tevdi bir millet için zaafıdır.*"²³⁰ diyerek kendisinin ve II. Grup'un tavrını net bir şekilde ortaya koymuştur.

Meclisin çoğunluğu; yeniliğe, düzen değişikliğine, devrime karşı değildir. Ama ayrılıkçı bir kesim, çoğunluğu peşinden sürükleyerek zaman zaman duruma

²²⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları (TBMM GCZ), Birinci Devre, C. 2, s. 164-174

²²⁸ Başkomutanlık Kanunu, sırasıyla 31 Ekim 1921, 4 Şubat 1922, 6 Mayıs 1922 tarihlerinde üçer aylık süreler için yenilenmiş, 20 Temmuz 1922 tarihinde yasada değişiklik yapılarak süresiz olması kararlaştırılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Ahmet Emin Yaman, "Başkomutanlık Kanunu" Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, C. III, S. 9, Ankara 1992, s. 93.

²²⁹ TBMM GCZ., Birinci Devre, C. 3, s. 342.

²³⁰ TBMM GCZ., Birinci Devre, C. 2, s.414.

hakim olmuş ve Meclisin çalışmalarını yavaşlatmıştır. TBMM, bu durumu ile Atatürk'e ve devrime arka olacak bir kuvvet olmaktan uzaklaşmıştır.²³¹

2.3.3. Saltanatın Kaldırılması Konusunda Meclisin Yaklaşımı ve Hilafet Konusunda Yaşanan Tartışmalar

TBMM, 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması hakkındaki kanunu kabul etmiş ve cumhuriyete geçiş sürecinde önemli bir adım atmıştır. Ancak Hilafet makamına dokunulmamıştır. Saltanatın kaldırılmasına ilişkin kanun Mecliste görüşülürken I. ve II. Grup milletvekilleri yaptıkları konuşmalarla birbirleriyle yarışarcasına Saltanatın kaldırılmasını desteklemişlerdir. Diğer taraftan bu gruplara katılmayan muhafazakar görüşe sahip milletvekilleri de tavır koymamış ve sessiz kalmışlardır.²³² Ancak Saltanatın kaldırılmasından sonra, Mustafa Kemal Paşa ile muhalifler arasındaki mücadelenin temel sebebini oluşturan Halifelik konusundaki tartışmalar, daha da çoğalmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta Halifelik hakkındaki düşüncesini şöyle dile getirmiştir:

"Ben, şahıs hakimiyetine dayanan Saltanatın kaldırılmasından sonra başka ünvanla aynı nitelikte bir makamdan ibaret olması gereken Hilafetin de ortadan kaldırılmış olduğunu kabul ediyordum. Bunun, elverişli bir zaman ve fırsatta açıklanmasını tabii buluyordum. Halife seçilen Abdülmecit Efendi'nin bu gerçekten büsbütün habersiz olduğu inkar edilemez. Özellikle, kendisinin Halife ünvanıyla saltanat sürmesinin imkan ve şartlarını hazırlayıp sağlayabileceklerini hayal edenlerin varlığı düşünülürse Abdülmecit Efendi'nin ve tabii taraftarlarının saf ve gafil oldukları zannına kapılmak hiç de doğru olmazdı"²³³

²³¹ Arar, a.g.e., s.29.

²³² Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s.483.

²³³ Atatürk, a.g.e.,s.464.

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal Paşa, Saltanatın kaldırılmasıyla birlikte aslında Hilafetin de kaldırılmış olduğunu kabul etmiş ancak bu düşüncesini ortaya çıkarmak için uygun bir zamanı beklediğini ifade etmiştir. O, bu düşüncelerinin başta Halife olmak üzere onu destekleyen taraftarlarınca da bilindiğini belirtmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Halife'nin sahip olacağı sıfat ve yetkilerin ele alındığı Meclis görüşmelerinde, "*Türkiye halkı bila-kaydüşart hakimiyetine sahip olmuştur. Hakimiyet, hiç bir renkte hiç bir şekilde hiç bir mana ve delalette iştirak kabul etmez. Halife olsun, unvanı ne olursa olsun, bu milletin mukadderatında bir müşareket sahibi olamaz.*"²³⁴ diyerek, Halife'nin, Meclisin üstünde bir mevkiye gelmeyeceğini kesin bir kararlılıkla belirtmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Saltanatın kaldırılmasından sonra bazı muhaliflerin büyük bir üzüntüye kapıldıklarını "*Halife böyle olmaz; Halife'ye kuvvet, kudret lazımdır, salahiyet lazımdır.*" demeye başladıklarını ve "*bu tarz bir Hükümete taraftar olmadıklarını, Meclisin başına Halife'yi getirerek Hilafet makamına yeniden güç kazandırmak amacı doğrultusunda hareket ettiklerini*"²³⁵ ifade etmiştir.

Bu doğrultuda bir hareket, I. Meclisin aşırı muhafazakar üyelerinden birisi olan ve Meclisteki gruplardan hiçbirine katılmamış olan Karahisar-ı Sahip Milletvekili Hoca Şükrü Efendi'den gelmiştir. 15 Ocak 1923'te, "*Hilafet-i İslamiyye ve Büyük Millet Meclisi*" başlıklı bir risale yayınlayan Hoca Şükrü Efendi, bu risalesinde, Saltanatın Hilafetten ayrılıp kaldırılmasının Müslüman kamuoyunu

²³⁴ TBMM GCZ., Birinci Devre, C. 3, s. 1052.

²³⁵ Arar, a.g.e., s. 51.

şüphe ve üzüntülere düşürdüğünü söylemiş ve *"Hilafet demek Hükümet demektir. Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun seçtiği Halife arasında hiçbir fark yoktur. Halifeliği kabul eden Meclis onun kanuni mevkiini ve hukukunu, şer-i gerekliliğini de kabul etmiş sayılır. Hilafetin hak ve yetkilerini yok etmek hiç kimsenin, hiçbir Meclisin elinde değildir."*²³⁶ demiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın da belirttiği gibi Halife'ye bağlılık gösteren ve onu destekleyen gruplar bulunmaktadır. Bunlar; Meclis içerisindeki milletvekilleri, İstanbul'daki bazı gazeteler ve hatta yeni yönetimde görev almış yöneticilerdir. Bu çevreler, her fırsatta Halife'nin durumunu güçlendirmek, onu siyasi hak ve yetki sahibi yapmak için çaba göstermişlerdir.

Hoca Şükrü Efendi'nin risalesinin de bu amaç doğrultusunda atılmış bir adım olduğunu söyleyen Mustafa Kemal Paşa, *"Madem ki menfi bir hareket vardır, bunu karşılamak mecburiyetindeyiz.... Biz bu meseleyi siyaseten halletmişizdir. Dünya yüzünde müstakil ve yeni bir Türk devleti vardır. Devleti kuran milletin bir Türkiye Büyük Millet Meclisi vardır. Memleketin yegane, hakiki mümessili bu Meclistir... Türkiye devleti başka bir makam tanımaz. Haddizatında başka bir makam yoktur, yani Makamı Hilafetin vaziyeti ve mahiyeti resmiyesi yoktur."*²³⁷ demiş ve Hilafetin kaldırılması konusunda harekete geçmenin bir gereklilik haline geldiğini vurgulamıştır.

²³⁶ Atatürk, a.g.e.468; Arar,a.g.e., s. 52-53; Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s.503-505.

²³⁷ Arar, a.g.e. s. 55-56.

Hilafet konusunda, Mustafa Kemal Paşa' ya karşı başka bir direniş de onun en yakın çalışma arkadaşlarından gelmiştir. Rauf Orbay, Kazım Karabekir Paşa, Refet Paşa ve Ali Fuat Cebesoy gibi devlet adamları, Halife'yi ümitlendirecek nitelikte söz ve davranışlarla Mustafa Kemal Paşa'ya ve Cumhuriyete karşı muhalefet yapmaya başlamışlardır. Mustafa Kemal Paşa, bunu şöyle anlatmıştır:

*"Milli Mücadele'ye beraber başlayan yolculardan bazıları, milli hayatın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet kanunlarına kadar gelen tekamülünde, kendi fikriyat ve ruhiyatının ihatası hududu bittikçe bana mukavemet ve muhalefete geçmişlerdir."*²³⁸

Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın, Saltanat ve Hilafet hakkındaki düşüncelerini sorduğu Rauf Bey'in, *"Makam-ı Saltanat ve Hilafete vicdanen ve hissen merbutum... Bizde vaziyet-i umumiye'yi tutmak gücüdür. Bunu ancak herkesin erişemeyeceği kadar yüksek görölmeye alışılmış bir makam temin edebilir. O da Makam-ı Saltanat ve Hilafettir."* şeklindeki ve Refet Paşa'nın *"Tamamen Rauf Bey'in fikir ve mütalaasına iştirak ederim. Filhakika bizde Padişahlıktan başka Halifelikten başka bir şekl-i idare mevzu-i bahs olamaz."*²³⁹ şeklindeki cevapları Cumhuriyet yönetimine karşı olduklarını açıkça ortaya koymaktadır.

Benzer bir davranış, TBMM Hükümeti adına İstanbul'un ve Trakya'nın idaresine nezaret etmek üzere görevlendirilmiş olan Refet Paşa tarafından yapılmıştır. Halife'ye, *"Konya"* isimli bir atı hediye etmek isteyen Refet Paşa, bu vesileyle Halife'ye yazdığı mektupta aşrı bağlılık duyguları göstermiştir.²⁴⁰

²³⁸ Atatürk, a.g.e., s.468-469.

²³⁹ a.g.e., s. 455.

²⁴⁰ Bkz.a.g.e., s.468-469.

Mustafa Kemal Paşa, yakın arkadaşlarının sergilediği bu tür davranışları “*Açıkça İkinci Grup’a dahil olmamışlar ama İkinci Grup’un amaçlarına hizmet etmişlerdir.*”²⁴¹ şeklinde değerlendirmiştir.

TBMM’de, Halife taraftarı olan muhafazakar milletvekillerinin, bu tür davranışlarının daha tehlikeli boyutlara ulaşmadan önlemini almak isteyen Mustafa Kemal Paşa, artık Halifeliğin kaldırılmasına yönelik kararını uygulamak istemiş ve halkın nabzını tutmak amacıyla uzun süren bir yurt seyahatine çıkmıştır.²⁴²

Bu gezi çerçevesinde, İzmit’te bir basın toplantısı düzenleyen Mustafa Kemal Paşa, bu toplantıda, özellikle kendisi için en önemli mesele olan Halifelik konusunu gündeme getirmiştir. Bu toplantıda Mustafa Kemal Paşa’nın, Halife ve Halifelik kurumun gereksizliği konusunda gazetecileri ikna ederek bu doğrultuda bir kamuoyu oluşturma çabası içerisine girmiştir.²⁴³

2.3.4. Lozan Barış Konferansı’nda Hükümetin İzlediği Politika Konusunda Yaşanan Tartışmalar

II. Grup, Lozan Konferansı’na gönderilecek heyetin seçimi ve Hükümetin konferans boyunca izlediği politika konusunda sert bir muhalefet yapmıştır.²⁴⁴ 2 Kasım 1922 tarihinde yapılan Meclis görüşmelerinde Rauf Orbay’ın konferansa gidecek heyetin Hükümet tarafından seçileceğini açıklaması üzerine Mersin Mebusu

²⁴¹ a.g.e., s. 442.

²⁴² Osman Akdere, “*Atatürk’ün İzmit Basın Toplantısı (17 Ocak 1923) ve Bu Toplantıda Verilen Önemli Mesajlar*”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Cumhuriyet’in 80. Yılına Armağan, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2004, s.7.

²⁴³ a.g.m., s.12.

²⁴⁴ Lozan Barış Konferansı ile ilgili görüşmeler genellikle Meclisin gizli toplantılarında ele alınmıştır. Lozan Barış Konferansı ile ilgili Meclis görüşmeleri için bkz. TBMM GCZ, Birinci Devre, C. 3, s. 980-1325; C. 4, s. 2-191.

Selahattin Bey, Meclisin onayı olmaksızın Hükümetin heyet üyelerini seçmesinin doğru olmadığını belirterek itiraz etmiştir. Rauf Bey, harp ilanı ve sulh akdi gibi konuların elbette Meclisin yetkisi olduğunu fakat heyetin gitmesinin bir harp ilanı ya da sulh akdi olmadığını belirtmesi üzerine tartışma alevlenmiştir. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey, Meclisin istenildiği zaman ifayı vazifeden men edilemeyeceğini ve Hükümetin bu konuda söz sahibi olmadığını söyleyerek tartışmayı daha da şiddetlendirmiştir. Yaşanan tartışmalardan sonra 67 ye karşı 121 kabul oyu ile delegelerin Hükümet tarafından seçilmesine karar verilmiştir.²⁴⁵

İsmet Paşa'nın Türk heyetinin başkanı olarak katıldığı Lozan Barış Konferansı, 20 Kasım 1922'de başlamış, uzlaşma sağlanamaması üzerine 4 Şubat 1923'te görüşmeler kesilmiştir. 27 Şubat 1923 tarihinde, Barış görüşmelerinin tekrar başlaması halinde Hükümetin takip edeceği politikanın tespiti konusu Mecliste görüşülmüş,²⁴⁶ 2 Mart 1923 tarihinde de İtilaf Devletleri'nin barış önerileri Mecliste tartışmaya açılmıştır. II. Grup Hükümetin konferanstaki tutumunu şiddetle eleştirmiştir. 3 Mart 1923 tarihindeki görüşmelerde Hüseyin Avni Bey, Hükümetin Avrupalıların tuzağına düşmek üzere olduğunu ve barış taslağının Mondros'tan bir farkı olmadığını²⁴⁷ söylemiştir

Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey, 4 Mart 1923 tarihindeki Meclis oturumunda; *“Musul, bu gün için ihraç edilmiştir... Cemiyeti Akvam İngiliz şurasından başka bir şey değildir. Cihanı aldatmak için sahte meşrutiyetlere müşabih olan şu makamı tanımayalım. Eğer acimiz varsa resmen veririz... Musul'u*

²⁴⁵ TBMM GCZ, Birinci Devre, C. 3, s. 980-1006.

²⁴⁶ TBMM GCZ., Birinci Devre, C. 3, s. 1304-1325

²⁴⁷ TBMM GCZ, Birinci Devre, C. 4, s. 31.

bu gün sana vermeyen ne için yarın versin? Efendiler, Misak-ı Milli'nin çoğu tadil edilmiştir... Boğazlar açıktır. Marmara'nın emniyeti mahdut demektir... Fakat biz sulhu pek ucuz yapıyoruz. Sulh yapmıyoruz, yarım sulh ile memleketi Bolşevikliğe sürüklüyoruz."²⁴⁸ diyerek Musul meselesinin konferans gündeminden çıkartılarak Milletler Cemiyeti'ne havale edilmesinin kabul edilmesine ve Hükümetin Lozan'da izlediği politikaya şiddetle karşı çıkmıştır. Hüseyin Avni Bey, Kamuoyunda ortaya çıkan, II. Grup milletvekillerinin mebusluktan ümitsiz oldukları için harbin devamını istedikleri yönündeki düşünceye de cevap vermiş, *"Efendiler bu şekilde bir alçak tasavvur edemem. Böyle bir kimse içimizde yoktur."*²⁴⁹ demiştir.

5 Mart 1923 tarihindeki toplantıda, çok sert tartışmalar yaşanmış ve Meclis büyük bir kargaşaya sahne olmuştur. II. Grup'un önemli isimlerinden Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey, Heyet-i Murahhasa'nın Mehmetçiğin süngüsü ile kazanılmış toprakları yeşil masa başında kaybettiğini ve bu heyetin vazifesinin bittiğini söyleyerek Hükümeti ve Heyet-i Murahhasa'yı çok sert bir şekilde eleştirmiştir. İzmit Mebusu Sırrı Bey ise İsmet Paşa'yı Misak-ı Milli'yi tamamıyla telakki edememekle ve Misak-ı Milli'ye muhalif hareket etmekle suçlamıştır.²⁵⁰

Lozan Konferansı'nda teklif edilen barış önerileri konusunda Mecliste yaşanan tartışmalarda bir sonuç elde edilememiştir. 6 Mart 1923 tarihindeki oturumda, Mustafa Kemal Paşa, altı yedi günden beri devam eden müzakerelerden bir sonuç elde edilemediğini ve bu müzakerelerin sürdürülmesinin birtakım sakıncalar doğuracağını söylemiştir. Devamında, böyle bir barış önerisinin kabul

²⁴⁸ TBMM GCZ, Birinci Devre, C. 4, s. 93-94.

²⁴⁹ TBMM GCZ, Birinci Devre, C. 4, s. 97

²⁵⁰ TBMM GCZ, Birinci Devre, C. 4, s.108-132

edilemeyeceğini ve gerekirse Hükümetin savaş kararı alabileceğini belirterek bu konuda yapılan muhalefetten yakınmış ve Hükümete güvenilmesini istemiştir.²⁵¹

Mustafa Kemal Paşa'nın da söylediği gibi 6 gün süren müzakerelerde herhangi bir uzlaşma elde edilememesi üzerine, I. Grup milletvekilleri “*Lozan Konferansı'ndaki Tekalif-i Sulhiye Üzerindeki Müzakerat ve İcra Vekilleri Heyeti'ne İtimat*” adında bir tavrini Meclise sunmuşlardır. Yapılan oylama sonucunda tavrın kabul edilmiş ve Lozan konusundaki insiyatif Hükümete bırakılmıştır.²⁵²

Lozan Konusunda mecliste yaşanan tartışmalar basında da yansımıştır. Basın organları genel olarak Türk Heyeti'nin görüşmeleri kesmesini olumlu karşılarken, Hüseyin Cahit, bunu eleştirmekle beraber Lozan'da elde edilmiş olan kazanımların çok önemli olduğunu vurgulamıştır. Hüseyin Cahit, 28 Şubat 1923 tarihli Tanin gazetesinde “*İntizar Devresi*” başlığı ile yayımlanan makalesinde, müttefiklerin Lozan'da öne sürdüğü şartların Türkiye açısından kazançlı olduğunu ve kamuoyundaki tepkilerin, Türkiye'nin kazançlarını anlayamamaktan kaynaklandığını ileri sürmüştür.²⁵³

Hüseyin Cahit'in bu yazısı basında tepkiye neden olmuştur. 2 Mart 1923 tarihli Tevhid-i Efkâr gazetesinde yayımlanan bir haberde Hüseyin Cahit'in bazı basın organları tarafından bozgunculukla suçlandığı ileri sürülmüştür. Diğer taraftan aynı tarihli gazetede Velid Ebuzyiya'nın “*Davamızı Nasıl Müdafaa Edebiliriz*”

²⁵¹ TBMM GCZ, Birinci Devre, C. 4, s. 173.

²⁵² TBMM GCZ, Birinci Devre, C. 4, s. 150-191.

²⁵³ Tanin, 28 Şubat 1923.

başlığı ile yayımlanan makalesinde, Tanin gazetesinin Türk halkını haksız duruma düşürecek mahiyette neşriyatta bulunduğu ileri sürülmüştür.²⁵⁴

II. Grubun yayın organı olan Tan gazetesi de görüşmelerin kesilmesi üzerine Lozan Konferansı ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. 28 Şubat 1923 tarihinde yayımlanan “*Vatan Yolunda Birlik*” başlıklı imzasız başmakalede, Meclisin birlik içerisinde olduğu ve Meclisteki gruplar arasında anlaşmazlık yaşanmasını bekleyenlerin yanılacakları vurgulanmıştır. Ancak makalenin devamında Misak-ı Milli’nin gerçekleştirilmesinden başka çözümün kabul edilemeyeceğinin ifade edilmesi bir kısmı Hükümet tarafından kabul edilen barış önerilerinin, II. Grup tarafından kabul edilmeyeceğini göstermiştir. Dolayısıyla bu makale Meclisteki birlikten ziyade ayrılığın göstergesi olarak değerlendirilebilecek mahiyettedir.²⁵⁵

Tan gazetesinin 1 Mart 1923 tarihli sayısında yayımladığı “*Sulh İşleri*” başlıklı haberde aynı doğrultuda fikirler içermektedir. Haberde, Meclisin genel kanaatinin itilaf devletleri tarafından verilen barış taslağının hiçbir surette kabul edilemeyeceği yönünde olduğu ifade edilmiştir.²⁵⁶

Tevhid-i Efkâr gazetesinde, 1 Mart 1923 tarihinde yayımlanan başmakalede Velid Ebuşziya’nın söyledikleri de Misak-ı Milli’den taviz verilmemesi yönündedir. Velid Ebuşziya bu makalesinde, barış görüşmelerinde istenilenlerin alınabilmesi için

²⁵⁴ **Tevhid-i Efkâr**, 2 Mart 1923.

²⁵⁵ **Tan**, 28 Şubat 1923.

²⁵⁶ **Tan**, 1 Mart 1923.

ordunun terhis edilmemesi gerektiğini aksi takdirde, Avrupalıların tehditlerine boyun eğmek zorunda kalacağını ileri sürmüştür.²⁵⁷

Meclisin alacağı karar ile ilgili olumsuz beklentiler olduğunu gösteren haber ve yorumların, basında sıkça yer alması üzerine, Hakimiyet-i Milliye Gazetesi 5 Mart 1923 tarihli sayısında itidal çağrısında bulunmuş, Lozan konusundaki müzakerelerin de sabır ve emniyet ile beklenilmesi gerektiği vurgulamıştır.²⁵⁸

Hakimiyet-i Milliye'nin itidal çağrısını eleştiren ve Meclisin çoğunluğunun kendisi gibi Misak-ı Milli'den taviz vermeme arzusunda bulunduğunu ileri süren Velid Ebuuzziya, 6 Mart 1923 tarihli Tevhid-i Efkâr Gazetesi'nde yayımlanan "*İşleri Yine Karıştırdılar*" başlıklı makalesinde, Avrupa ile yapılacak müzakerelerin barış getirmeyeceğini barışın ancak Misak-ı Milli'nin gerçekleştirilmesi vasıtasıyla yapılabileceğini söylemiştir.²⁵⁹

Lozan konusunda II. Grubun mecliste ortaya koyduğu tavır basında Tan ve Tevhid-i Efkâr gazeteleri tarafından desteklenmiştir. Söz konusu gazeteler, Hükümetin, Lozan'da izlediği politikayı eleştirmişler ve Misak-ı Milli'den kesinlikle taviz verilmemesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Buna karşın Tanin gazetesi, Lozan görüşmelerinin kesilmesini eleştirmiş ve I. dönem görüşmelerde elde edilenlerin önemli kazanımlar olduğunu ileri sürmüştür. Hakimiyet-i Milliye gazetesi ise

²⁵⁷ **Tevhid-i Efkâr**, 1 Mart 1923.

²⁵⁸ **Hakimiyet-i Milliye**, 5 Mart 1923.

²⁵⁹ **Tevhid-i Efkâr**, 6 Mart 1923.

basında çıkan eleştirilerin yersiz olduğu ve hükümete güvenilmesi gerektiği yönünde telkinler yapmıştır.

2.3.5. II. Grup'un Seçim Yasası Değişikliği Önergesi

Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasından ve barışın sağlanmasından sonra yeni bir seçimin yapılacağı herkes tarafından bilinmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa, 18/19 Şubat 1922 tarihli telgrafla Mustafa Kemal Paşa'ya görüşlerini bildirmiştir. Kazım Karabekir Paşa telgrafında, *“Barışın sağlanmasından sonraki seçimlerde birçok değerli kişiler yerine birtakım tutucuların toplanmasına karşı şimdiden alınacak önlemi en önemli bulurum.”*²⁶⁰ demiştir.

Mustafa Kemal Paşa'ya göre de Meclis, Milli Mücadele başarıya ulaşana dek milletten yetki almıştır. Şimdi bu başarı sağlandığına göre, Meclisin kendini yenilemesi zorunludur. Ancak Kazım Karabekir Paşa'nın işaret ettiği *“Tutucuların”* Meclise girmesinin önlenmesi için yapılacak seçimde liyakat sahibi insanların mebus seçilmesine dikkat edilmesi gerekmektedir.²⁶¹

Mustafa Kemal Paşa ve Kazım Karabekir Paşa, muhaliflerin Meclise girmesini engellemeyi düşünürlerken, 2 Aralık 1922'de, Erzurum Mebusu Süleyman Necati, Mersin Mebusu Selahattin ve Canik Mebusu Emin Beyler, TBMM'ye

²⁶⁰ Kazım Karabekir Paşa, BMM'nin yanı sıra bir de “Uzmanlar Meclisi” kurulmasını önermiş bu suretle Mecliste alınacak zararlı kararların, II. Meclis tarafından def edilebileceğini söylemiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa, 4 Mart 1922'de verdiği cevapta, yetkisini aynı kaynaktan alan iki Meclisin varlığının ikilik oluşturabileceğini belirterek Kazım Karabekir Paşa'nın bu düşüncesine karşı çıkmıştır. Atatürk, **a.g.e.** s.426-427

²⁶¹ Atatürk, **a.g.e.** s. 427; Arar, **a.g.e.**, s. 69.

Milletvekili Seçim Yasası'nın değiştirilmesi yönünde bir önerge sunmuşlardır. Bu önerenin 15. Maddesinin, Mustafa Kemal Paşa'nın seçilmesini engelleyecek bir mahiyet taşıması, TBMM'de sert tartışmalara yol açmıştır. Değiştirilmesi teklif edilen söz konusu maddede, *“Millet Meclisi'ne aza seçilebilmek için Türkiye'nin bugünkü sınırları dahilinde doğmuş olmak şarttır. Muhacereten (göç ederek) gelenlerden Türk ve Kürtler yerleşim tarihinden itibaren bir bölgede beş yıl ikamet etmişler ise intihap olunabilirler.”*²⁶² denilmiştir.

Milletvekili Seçim Yasası'nda değişiklik önergesi Meclis gündemine geldiğinde, söz alan Mustafa Kemal Paşa, söz konusu önerenin, doğrudan doğruya kendisini vatandaşlık haklarından mahrum etme amacı doğrultusunda hazırlandığını söyleyerek şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Maalesef doğum yerim bugünkü Türkiye sınırlarının dışında kalmıştır. Bunun sebebi, Misak-ı Milli sınırlarının tam olarak gerçekleştirilememesidir. Ayrıca herhangi bir bölgede beş yıl süreyle ikamet etmedim. Bunun sebebi de çeşitli cephelerde mücadele etmek suretiyle vatana hizmet etmiş olmamdır.” demiş ve *“Beni vatandaşlık hukukundan ıskat etmek salahiyeti bu efendilere nereden verilmiştir? Bu kürsüden resmen Heyet-i Alinize, bu efendilerin daireleri intihabiyeleri halkına ve bütün millete soruyorum ve cevap istiyorum.”*²⁶³

Mustafa Kemal Paşa'nın bu tepkisi üzerine söz alan Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey, bu önergeden Mustafa Kemal Paşa'nın vatandaşlık hakkını engelleyen bir anlam çıkarmasına hayret ettiğini belirterek, *“Paşa'nın vatani her yer*

²⁶² Mustafa Kemal Paşa, Meclisteki konuşmasında ve Nutuk'ta doğrudan kendisini hedef alan maddeden 14. madde olarak bahsetmiştir. Ancak önergede söz konusu maddenin 15. madde olduğu görülmektedir. **TBMM ZC**, Birinci Devre, C. 28, s. 324.

²⁶³ Atatürk, **a.g.e.**, s. 481-482; **TBMM ZC**, Birinci Devre, C. 25, s.159-160.

ve herkesin kalbidir. Fakat Paşa Hazretleri de bu kalplere hürmet etmelidir ki rica ederim, Türkiye’de artık Arnavut mebus, Arap mebus bulunmayacaktır.”²⁶⁴ demiştir.

Mustafa Kemal Paşa’nın, söz konusu maddenin açık olduğunu ve yoruma gerek olmadığını belirtmesine karşılık, Hüseyin Avni Bey, Süleyman Necati Bey ve Emin Bey, önerge üzerinde açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu açıklamalarda, teklifi hazırlarlarken Mustafa Kemal Paşa’yı hatırlarına getirmedikleri, Türk kökenli olmayan mebusların Meclise girmesini engellemek istedikleri ve Mustafa Kemal Paşa’nın müstesna olduğu yönünde söylemlerde bulunmuşlardır. Ancak Hüseyin Avni Bey konuşmasının bir yerinde, “*Teklif-i kanuniler usül dairesinde encümene gider, encümen kararını verir. Eğer Mustafa Kemal Paşa’yı Meclis feda ederse o da feda edilsin. Söz Meclisindir.*”²⁶⁵ diyerek yasa teklifinin Mustafa Kemal Paşa’ya ayrıcalık sağlayacak bir hükmü bulunmadığını itiraf etmiştir.

II. Grup’un Milletvekili Seçim Yasası’nda değişiklik öneren teklifi ve teklif hakkındaki görüşmeler basına da yansımıştır. Meclis’teki tartışmalar kamuoyuna yansınınca, Mustafa Kemal Paşa’nın çağrısına uyan birçok kişi ve kurum, Meclis Başkanlığı’na protesto mahiyetinde telgraflar çekmişler ve tepkilerini dile getirmişlerdir. Önergeyi veren mebusların seçim dairelerindeki halk da bu önergeyi kınayan ve Mustafa Kemal Paşa’nın yanında olduklarını belirten telgraflar çekmişlerdir.²⁶⁶

²⁶⁴ TBMM ZC, Birinci Devre, C. 25, s.160.

²⁶⁵ TBMM ZC, Birinci Devre, C. 25, s.160-163; Demirbaş, a.g.m., s.103.

²⁶⁶ Mustafa Kemal Paşa, Rize’den çekilen telgrafa, Nutuk’ta şöyle yer vermiştir. “*Üç mebus beyin, İntihap Kanunu hakkındaki tavriri malumuna, livamız mensuplarının iştirak etmeyeceği kanaatiyle bir şey yazmaya lüzum görmemiştik. Şimdi Mebus Osman Efendi’den aldığımız mektupta, kendisinin o tavrirle alakadar ve muhalif gruba mensup olduğunu makamı iftiharla bildirmesi üzerine hususatı âtiyenin arzuna mecburiyet hasıl olmuştur:*

Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen telgrafların, gazetelerde de yayınlanması, 3 Nisan 1923 tarihindeki Meclis oturumunda, Hüseyin Avni Bey tarafından eleştirilmiştir. Hüseyin Avni Bey, “*Bu telgrafların sureti vürudu ve tanzimi hakkında bir şey söylemeyeceğim.*” diyerek söz konusu telgrafların düzenlenişi ile ilgili şüpheleri olduğunu ima ederken, II. Grup'tan Siverek Mebusu Mustafa Lütfi Bey ve Erzincan Mebusu Hüseyin Bey söz konusu telgrafları “*Sipariş*” ve “*İsmarlama*” olarak nitelendirmişlerdir.²⁶⁷

II. Grup milletvekilleri, Mustafa Kemal Paşa'nın bütün Türk halkının kalbinde yer edindiğini ve bu kanunun düzenleniş amacının onunla hiçbir ilgisi olmadığını söylemişlerdir. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın Türk halkının kalbinde yer edinmiş olduğunu gösteren bu telgraflardan rahatsız olmaları ve bu telgrafları “*Sipariş*” ve “*İsmarlama*” olarak nitelendirmeleri, kanunun hazırlanış amacı hakkında Mecliste söyledikleri sözlerin samimi ifadeler olmadığını göstermiştir.

II. Grup'un tartışmalara neden olan Milletvekili Seçim Yasası'ndaki değişiklik önergesi, son ciddi girişimi olmuştur. Çünkü bundan kısa bir süre sonra Meclisin yenilenmesi yönündeki karar II. Grup'un da katılımıyla çıkmış, yapılan seçimler sonucunda Mustafa Kemal Paşa'ya karşı sert bir muhalefet yürüten II. Grup üyelerinden hiçbiri II. Meclis'te yer almamıştır.²⁶⁸

1. (Takdirine ve samimi sözlerden sonra) Şahsınız ve muhterem kıymetli rüfekay-ı mesainiz aleyhinde, livamız namına söz söyleyen ve fikri muhalefet besleyen ve bizce hiçbir şahsiyet ve mevki olmayan mebusu tel'in ederiz. O, livamızı temsil hakkına da haiz olamaz.

2. Şu zamanda, vatansızların bile iştirak etmeyeceği fikri muhalefet ve mefsedet bize tavsiye eden mebus efendinin fikrine iştirak edecek, livamızda bir fert dahi mevcut olmadığını maaşşükran ihtiramati tazimkaranemize terdiften arz eyleriz efendim. Atatürk, a.g.e., s. 482-483.

²⁶⁷ TBMM ZC, Birinci Devre, C. 28, s.328.

²⁶⁸ Demirbaş, a.g.m., s.107.

2.3.6. Ali Şükrü Bey Olayı

II. Grup'un önde gelenlerinden Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey, 27 Mart 1923'te aniden ortadan kaybolmuştur. Bunun üzerine Erzurum Milletvekili ve II. Grup'un lideri Hüseyin Avni Bey 29 Mart 1923 tarihinde Meclis kürsüsünden, *“Efendiler, bu şerefli kürsü bugün elim bir vaziyete sahne oluyor. Bu şerefli milletin mebusları bugün kalpleri kan bağlamış bir zavallı, biçare gibi birbirlerine bakıyorlar. Ey Kabe-i millet! Sana da mı taarruz? Ey aray-ı millet (milletin oyları)! Sana da mı taarruz? ... Demek ki bu memlekete herhangi bir fikrin serdari ölecektir. Hiçbir zaman ölmez.”*²⁶⁹ diyerek bunun millet egemenliğine yapılmış siyasi bir saldırı olduğunu savunmuş ve Mecliste ortam gerginleşmiştir. 2 Nisan 1923'te cesedi bulunan Ali Şükrü Bey'in Mustafa Kemal Paşa'nın Muhafız Alayı Komutanı Topal Osman tarafından öldürüldüğü ortaya çıkmıştır. Bu olaydan sonra iki grup arasında tartışmalar iyice artmış ve II. Grup, her vesile ile muhalefet yapan bir topluluk haline almıştır.²⁷⁰

2.3.7. Seçim Kararının Alınması ve Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun Değiştirilmesi Konusunda Yaşanan Tartışmalar

1923 yılının başında Meclisin içerisinde bulunduğu durum iyice kötüleşmiştir. Milli Mücadele'nin kazanılması konusunda büyük başarılarla imza

²⁶⁹ TBMM ZC, Birinci Devre, C. 28, s. 227

²⁷⁰ Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s.507. Ali Şükrü Bey, Mecliste Lozan görüşmeleri ile ilgili tartışmalarda Hükümete yönelik en sert eleştirileri yapan milletvekillerinden birisidir. 5 Mart 1923 tarihindeki Meclis görüşmelerinde Mehmetçiğin süngüsü ile kazanılan toprakların yeşil masa başında kaybedildiğini ileri sürmüş ve Meclis büyük bir kargaşaya sürüklenmiştir. Bu kargaşada Mustafa Kemal Paşa ile Ali Şükrü Bey arasında çok sert bir tartışma yaşanmış ve ikili kavganın eşliğinden dönmüştür. Bu olaydan kısa bir süre sonra Ali Şükrü Bey öldürülmüştür. TBMM GCZ, Birinci Devre, C. 4, s. 130-132; Aydemir, **Tek Adam 1922-1938...**, s. 79-81. Ali Şükrü Bey cinayeti ile ilgili olarak bkz. Alpay Kabacalı, **Türkiye'de Siyasi Cinayetler**, Altın Kitaplar, İstanbul,1993, s. 254–264;Teoman Alpaslan, **Topal Osman Ağa**, Kum Saati Yay. İstanbul 2007; İsmail Akbal, **“Komitacı Eylemlerin Son Temsilcisi İsmail Hakkı Tekçe ve Faaliyetleri”**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl 7, S. 13, Bahar 2011, s. 70-102; Emel Oruç Olgun, “Ali Şükrü Bey Olayı”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2009.

atan Meclis, inanç ve fikir ayrılıkları nedeniyle parça parça bölünmüş ve ortaya çıkan hiziplerin şiddetli mücadelesine sahne olmuştur. Meydana gelen bu parçalanma ve iç mücadeleler, Meclisi milli menfaatler doğrultusunda karar çıkartmanın imkansız olduğu bir durum içerisine sürüklemiştir. Bu vaziyet önemli memleket meselelerinin halledilebilmesi için Meclisin yenilenmesini zorunlu hale getirmiştir ²⁷¹

II. Grup muhalefetinin güçlendiği, Lozan Konferansı, Musul meselesi ve Halifelik makamının geleceği ile ilgili tartışmaların iyice alevlendiği bu dönemde II. Grup'un önde gelenlerinden Ali Şükrü Bey'in Mustafa Kemal Paşa'nın Muhafız Alayı Komutanı Topal Osman tarafından öldürülmesi siyasi tansiyonu iyice yükseltmiştir. Bu olaydan sonra Meclis fazla çalışmamış ve 1 Nisan 1923'te seçimlerin yenilenmesine karar verilmiştir. ²⁷²

Seçim kararının alınmasından sonra da I. Grup ve II. Grup arasındaki mücadele devam etmiştir. Mardin Mebusu Necip Bey, 11 Nisan 1923 tarihindeki toplantıda Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun 1. maddesinin değiştirilmesine dair kanun teklifi önermiştir. Söz konusu kanun teklifi şu şekildedir:

“Saltanatın ilgasına ve hukuku hakimiyyet ve hükümlerinin gayrikabili terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere Türkiye halkının mümessili hakikisi olan Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyeti maneviyesinde mündemiç bulunduğuna dair 1 Teşrinisani 1338 tarihli karar hilafında veya Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin meşruiyeti aleyhinde kavlen veya tahriren veya fiilen muhalefet veya ifsadat veya neşriyatta bulunan kesan hain-i vatan addolunur.”²⁷³

²⁷¹ Atatürk, **a.g.e.**, s. 483; Arar, **a.g.e.**, s. 26.

²⁷² Atatürk, **a.g.e.**, s. 483.

²⁷³ **TBMM ZC**, Birinci Devre, C. 29, s.32.

Söz konusu kanun değişikliği önerisi, 15 Nisan 1923 tarihli toplantıda ele alınmıştır. Görüşmelerde I. Grup üyelerinden Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey, Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey, Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey, Necip Bey'in önerisini destekler nitelikte konuşmalar yaparlarken II. Grup üyeleri değişiklik önerisine karşı çıkmışlardır. İzmit Mebusu Sırrı Bey, söz konusu kanunun insanlıkla birlikte doğan hürriyete pranga vurduğunu ve bu kanuna karşı olduğunu söylemiştir. Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey, Kanuna muhalif olduğunu ancak bunun 1 Kasım 1922 tarihli kanuna karşı olduğu şeklinde algılanmaması gerektiğini, memlekette hürriyeti tesis edilmeye çalışıldığı dönemde, suiistimale mahal verebilecek bu kanunu kabul etmenin doğru olmadığını²⁷⁴ söylemiştir.

15 Nisan 1923 tarihinde gerçekleştirilen bu toplantı I. Meclis'in son toplantısı olmuştur. Bu toplantıda Hıyaneti Vataniye Kanunu'nun 1. Maddesi'nin değişikliği ile ilgili kanun önerisi kabul edilmiş böylece seçimler esnasında rejime yönelebilecek tehlikeler ve propaganda çabalarının önüne geçilmiştir.²⁷⁵

Kanun teklifi konusundaki tartışmalar basına da yansımıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın en büyük muhaliflerinden biri olan Dersim eski Mebusu ve İstanbul Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey, 15 Nisan 1923 tarihli Tevhid-i Efkar gazetesinde yazdığı makalede, bu konu üzerinde durmuştur. Lütfi Fikri Bey, makalesinde, "*Necip Bey'in teklif-i kanuniyesi bu milletin hayat, hürriyet ve tekmilinde(tamamlama) yeni bir devre açacak kadar mühim ve aynı zamanda vahimdir. Böyle bir kanun ancak ihtilal devreleri ve onların da en vahim-i vihad bir şekil ve suret aldığı zamanlar için kabil-*

²⁷⁴ TBMM ZC, Birinci Devre, C. 29, s.183–187.

²⁷⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal III 1922-1938**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s. 85.

i tasavvurdur.” diyerek değişiklik önerisini şiddetle eleştirmiş ve devamında da *“Eğer memleket bir ihtilal devresi içerisinde değil ise bu kanunu reddedip insanları fikir ve içtihadında serbest bırakınız. Yok, eğer ihtilal devresinde ise böyle bir devrede seçim yapılamaz, seçimi erteleyiniz.”*²⁷⁶ diye seçimi erteleme çağrısında bulunmuştur.

Ahmet Demirel, Hıyanet-i Vataniye Kanunu’nda yapılan bu değişikliği, I. Grup dışındaki grupların ve örgütlerin siyasi faaliyetlerine imkan tanımayan bir düzenleme olarak değerlendirmektedir.

Seçimler esnasında İttihatçıların faaliyette oldukları konusunda ortaya atılan dedikoduları ittihatçıların lideri olarak gösterilen Kemal(Kara) Bey’in kesin bir dille reddetmesi üzerine I. Grup üyelerinden, İstanbul Mebusu Ali Rıza Efendi’nin yaptığı açıklamaların, Demirel’in bu düşüncesini destekler niteliktedir. Ali Rıza Bey, bu açıklamada, *“Kemal Bey’in çekilmesi bir emir ve akaidir. Bu vaziyetten tabii bir şey olamaz... Nitekim bizde de Hıyanet-i Vataniye Kanunu’yla gayet tabii ve musib olarak devlet-i milliyemizin beniyyesine helal verecek eşkar ve hareket takayyüt edilmiştir. Onun içindir ki esasen münfesih olan İttihat ve Terakki namına hiç kimsenin faaliyet sarf edememesi tabii bir emir ve akaiden başka bir şey değildir.”*²⁷⁷ diyerek İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının seçimlerden çekilmesinin kanuni bir gereklilik olduğunu ifade etmiştir.

²⁷⁶ **Tevhid-i Efkâr** 15 Nisan 1923.

²⁷⁷ **Tevhid-i Efkâr**, 28 Nisan 1923.

I. TBMM, Milli Mücadele'nin kazanılması uğrunda bir araya gelmiş farklı inanç ve düşüncelere sahip mebuslardan oluşmaktadır. Milli Mücadele Dönemi'nde bu farklılık herhangi bir sorun oluşturmamıştır. Üyeler, kendi siyasi fikirlerini bir kenara bırakmış ve Meclis, Milli Mücadele fikri etrafında kenetlenmişlerdir. Ancak, Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra ortaya çıkan fikir ayrılıkları, Mecliste birtakım grupların oluşmasına neden olmuştur. Bu grupların Meclis çalışmalarını zorlaştırması üzerine Mustafa Kemal Paşa, Meclise yeniden işlerlik kazandırabilmek için I. Grup olarak da bilinen Müdafaa-i Hukuk Gurubu'nu kurmuştur. Müdafaa-i Hukuk Gurubu'nun temel aldığı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda, Saltanat ve Hilafetten bahsedilmiyor olması, bazı mebuslar tarafından, Cumhuriyet rejiminin kurulacağı, Saltanat ve Hilafet makamlarının kaldırılacağı şeklinde yorumlanmıştır. Bu temelde başlayan hoşnutsuzluk I. Grup'a karşı sert bir muhalefetin başlaması ve II. Grup'un kurulması ile neticelenmiştir. I. Grup'un, Hilafet ve Saltanatın kaldırılarak milli egemenliğe dayalı yeni bir rejim kurma düşüncesine karşı ortaya çıkan II. Grup muhalefeti, sadece bu konuda sınırlı kalmamış ve Hükümetin her türlü girişim ve faaliyetine karşı bir muhalefet hareketi ortaya çıkmıştır. II. Grup'un her konuda Meclisi egemen kılma çabası, Başkomutanlık Kanunu'nun kabulü ve uzatılması, Lozan Konferansı konusundaki tartışmalar gibi birçok konuda yaşanan politik mücadele Meclisteki muhalefetin giderek daha da sertleşmesine ve Meclisin iş göremez bir duruma gelmesine neden olmuştur. II. Grup üyelerinden Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi, II. Grup üyeleri tarafından siyasi bir cinayet olarak yorumlanmış ve grup her konuda muhalefet yapan bir topluluk haline gelmiştir. Bu durum, Meclisin yenilenmesini zorunlu hale getirmiş ve 1 Nisan 1923 tarihinde seçim kararı alınmıştır. 15 Nisan 1923 tarihinde son toplantısını yapan I. TBMM, Hıyanet-i

Vataniye Kanunu'nda değişiklik yaparak, 1 Kasım 1922 tarihli kanuna muhalif olarak sözlü veya fiili eylemlerde bulunanların vatan haini olarak kabul edileceğini karara bağlamış ve yapılacak seçimler esnasında rejime yönelebilecek tehditleri ortadan kaldırmıştır.

III. BÖLÜM

1923 SEÇİMLERİ VE BASIN

3.1. SEÇİM KARARININ ALINMASI, SEÇİM HAZIRLIKLARI VE BASININ YAKLAŞIMI

I. TBMM, farklı görüş ve düşüncelere sahip milletvekillerinden oluşmuştur. Başlangıçta herhangi bir sorun oluşturmayan bu durum, Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra Mecliste fikri birtakım ayrılıkların yaşanmasına neden olmuştur.²⁷⁸ Bu nedenle Meclis görüşmelerinde birliktelik sağlanamamış ve basit konularda bile sonuç alınamaz olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, bu durum karşısında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kurarak Meclise yeniden işlerlik kazandırmaya çalışmıştır.²⁷⁹ Buna karşın, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde kurulan I. Grup'un ve Hükümetin faaliyetlerine karşı hemen her konuda muhalefet yapan II. Grup adında siyasi bir oluşum ortaya çıkmıştır.²⁸⁰ I. Grup, inkılapçı bir politika benimseyerek çağdaş ve yeni bir devlet kurmak istemiş, II. Grup, daha muhafazakar bir politika takip etmiş, I. Grup'a ve onun faaliyet ve politikalarına engel olmak amacıyla muhalefet yapmıştır.²⁸¹

Bu iki grubun mücadelesinin yaşandığı ortamda, Lozan Konferansı'nda kabul edilecek barış taslağını Meclise kabul ettirmek ve kurulması düşünülen Cumhuriyet rejimine ve buna bağlı devrimler için Meclisten destek almak mümkün gözükmemektedir. Özellikle Lozan Konferansı'nda, Misak-ı Milli kapsamında olan

²⁷⁸ Tunaya, **a.g.m.**, s. 230-237.

²⁷⁹ Atatürk, **a.g.e.**, s.396-397.

²⁸⁰ Goloğlu, **Cumhuriyete Doğru...**, s. 181.

²⁸¹ İhsan Güneş, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkasına Geçiş", **ATAM Dergisi**, C. III, S. 8, Ankara 1987, s.438.

Musul'un Türkiye'ye bırakılmayacağına anlaşılması üzerine, varılacak barış esaslarının Meclis tarafından kabul edilemeyeceği endişesi, seçim kararı alınmasının temel nedenini oluşturmuştur.²⁸² Nitekim Musul'dan vazgeçilmesi Mecliste çok sert tartışmalara neden olmuş ve II. Grup muhalefetinin en katı şekli bu konunun tartışıldığı Meclis görüşmelerinde yaşanmıştır. Hatta 5 Mart 1923 tarihindeki gizli oturumda, Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey ile Mustafa Kemal Paşa kavganın eşiğine kadar gelmişlerdir.²⁸³ Mecliste yaşanan bu tartışma Aydemir'in "Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938" adlı eserinde I. Meclis'in sonu olarak değerlendirilmiştir.²⁸⁴

I. Grup ve II. Grup arasında öteden beri devam eden mücadele, Lozan Konferansı'nda kabul edilecek olan barış esasları konusundaki tartışmalar ile doruğa çıkmış ve Meclis artık hiçbir kararın alınmadığı bir anarşi ortamı içerisine sürüklenmiştir. Böyle bir ortam içerisinde, II. Grup'un önemli üyelerinden biri olan Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi, Meclis çalışmalarını büsbütün zora sokmuş ve bu durum, Meclisin yenilenmesi fikrini gündeme getirmiştir.²⁸⁵

Bununla birlikte, Meclisin yenilenmesi fikrinin ilk kez ortaya çıktığı düşünülmemelidir. Zira Mustafa Kemal Paşa'nın, İzmit Basın Toplantısı'nda söylediği, "*Meclis gayesine vasıl olduktan sonra, vazifesini ikmal etmiştir ve yeni*

²⁸² Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931**, Cem Yayınevi, İstanbul 1992, s. 49-50; Güneş, "*Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nden...*", s. 438; Erol Kürkçüoğlu, "*1923 Seçimleri*", **Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi**, C. I, S. 3, Erzurum 1989, s.121

²⁸³ Aydemir, **Tek Adam 1922-1938...**, s. 79-81. 5 Mart 1923 tarihli Meclis görüşmeleri için bakınız. **TBMM GCZ Birinci Devre**, C. 3, s. 106-147

²⁸⁴ Aydemir, **Tek Adam 1922-1938...**, s. 81.

²⁸⁵ Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s. 505-516.

intihabata karar vermeye ve dağılmaya mecburdur.”²⁸⁶ şeklindeki sözleri, Meclisin yenilenmesi düşüncesinin daha önceden var olduğunu göstermektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın kafasında daha önceden beliren Meclisin yenilenmesi fikri, I. Grup ve II. Grup arasındaki mücadelenin artması ve son olarak da Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi gibi nedenlerle kaçınılmaz bir gereklilik haline gelmiş ve Meclisin yenilemesi için fiili adımlar atılmaya başlanmıştır.

1 Nisan 1923 tarihinde Aydın Mebusu Esat Efendi, TBMM'ye 120 mebus tarafından imzalanmış bir takrir sunmuştur. Söz konusu takrirden, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki, “*Madde-i Münferidenin*” ilgası ve seçimlerin yenilenmesi istenilmiştir.²⁸⁷ 5 Eylül 1920'de kabul edilen ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda da belirtilen bu maddede; “*Büyük Millet Meclisi, Hilafet ve Saltanatın, vatan ve milletin istihlas ve istiklalinden ibaret olan gayesinin husulüne kadar şerait-i atıye dairesinde müstemirren inikat eder.*”²⁸⁸ ifadelerine yer verilmiştir.

Madde üzerinde görüşmelerin kabul edilmesi üzerine ilk söz alan İsmet Paşa, seçimlerin yenilenmesi gerektiğini belirten ve önergeyi destekleyen bir konuşma yapmıştır. II. Grup üyelerinden Lazistan Mebusu Ziya Hurşit Bey, 20 gün önce seçimlerin yenilenmesi yönünde bir takrir verildiğini, İsmet Paşa'nın o zaman muhalefet edenlerden birisi olduğunu belirtmiş, ancak kendilerinin de seçimlerin yenilenmesine taraftar olduğunu söylemiştir. İzmit Mebusu Sırrı Bey de Esat Bey'in

²⁸⁶ Arar, a.g.e, s.69.

²⁸⁷ TBMM ZC, Birinci Devre, C. 28, s. 283; Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem (1923-1927)**, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s.3.

²⁸⁸ TBMM ZC, Birinci Devre, C. 3, s. 498.

söz ettiği teklifi daha öne kendisinin yaptığını ve İsmet Paşa'nın bu teklife muhalefet ettiğini söylemiştir.²⁸⁹

Nitekim 5 Mart 1923 tarihindeki gizli oturumda II. Grup üyesi İzmit Mebusu Sırrı Bey “*Misak-ı Milli haricinde müzakereye salahiyetimiz olmadığından keyfiyetin milletin genel oyuna arzını teklif ederim.*”²⁹⁰ şeklinde bir takrir vermiş fakat bu öneri I. Grup tarafından desteklenmemiştir. Sırrı Bey 6 Mart 1923 tarihindeki gizle oturumda takririni yeniden Meclise sunmuş ve oylamaya sunulmasını istemişse de takrir oylamaya dahi sunulmamıştır.²⁹¹ Kısa bir süre önce Meclise sunulan seçim önergesi I. Grup tarafından desteklenmezken, şimdi I. Grup seçime gitmek istemektedir. I. Grup'un seçim konusundaki tavrını değiştirmesinde, Mecliste yaşanan tartışmaların ve Ali Şükrü Bey cinayeti etkili olmuştur.

Konu ile ilgili görüşmeler devam ederken, söz alan Burdur Mebusu İsmail Suphi Bey, Meclisin yenilenmesinin gerekliliğinden söz eden bir konuşma yapmış ve bütün vekillerin bu konuda hemfikir olduklarını vurgulamıştır. İsmail Suphi Bey'e cevaben Ziya Hurşit Bey, “*İtiraz eden yok teklifi müttefikan kabul ediyoruz.*”²⁹² diyerek II. Grup'un da Meclisin yenilenmesine taraftar olduğunu vurgulamıştır.

Görüldüğü gibi seçimlerin yenilenmesi konusunda herhangi bir tartışma yaşanmamıştır. Gerek I. Grup, gerekse II. Grup milletvekilleri, Meclisin yenilenmesi konusunda ortak bir tavır göstermişlerdir. Bu da, Meclisin çalışamaz duruma

²⁸⁹ TBMM ZC, Birinci Devre, C. 28, s. 284–285.

²⁹⁰ TBMM GZC, Birinci Devre, C. 4, s.141.

²⁹¹ TBMM GZC, Birinci Devre, C. 4, s.185–190.

²⁹² TBMMZC, Birinci Devre, C. 28, s. 286.

geldiğinin ve seçime gidilmesinin bir zaruriyet halini aldığıın bütün mebuslar tarafından kabul edilen bir gerçek olduğunu göstermektedir.

Seçime gidilmesi konusunda bir tartışma yaşanmamış ancak II. Grup üyelerinden Hüseyin Avni Bey'in konuşması bu kararın ne suretle alınacağı konusunda bir tartışma başlatmıştır. Hüseyin Avni Bey, kendilerinin de Meclisin yenilenmesine taraftar olduklarını, ancak söz konusu madde ilga edilmeden alınacak bir Meclis kararı ile seçime gidilmesi gerektiğini, ayrıca seçimler yapılmadan evvel İntihab-ı Mebusan Kanunu üzerinde birtakım değişikliklere gidilmesi gerektiğini belirtmiştir. Kırşehir Mebusu Müfit Efendi de bu konuda Hüseyin Avni Bey'i desteklemiş ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun bir maddesinin bir kanun yapılmadan ilga edilmesinin mahzurları olacağını ve maddenin devamı olan diğer maddelerin sarsılmasına yol açacağını söylemiştir. Kendisinin de, Hüseyin Avni Bey'in fikrine iştirak ettiğini belirten Müfit Efendi, konuşmasını, teklif edilen kanun maddesinin reddedilerek doğrudan seçim kararı alınmasını rica ederek tamamlamıştır. Heyet-i Vekile Başkanı Rauf Bey, Hüseyin Avni Bey'in önerisini desteklemediğini belirtmiş, maddenin yeni bir kanun maddesi ile ilga edilmesinin kanuni olacağını ve bu şekilde hareket edilmesi gerektiğini söylemiştir. Hüseyin Avni Bey'in konuşması üzerine söz alan Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey ise söz konusu maddede, Büyük Millet Meclisi'nin, milletin bağımsızlığını sağlama görevinden söz edildiğini ve henüz tamamlanmamış olan bu görevin kurulacak olan bütün Meclislerin görevi olduğunu belirterek maddeye dokunulmaması gerektiğini söylemiştir. Madde üzerinde yapılan görüşmeler sonrasında, Hüseyin Avni Bey'in düşüncesi doğrultusunda, Mentеше Mebusu Tevfik Rüştü Bey ve Mardin Mebusu Necip Bey tarafından verilen takrirlere

göre “*Yeniden intihap icrası karargir oldu*”²⁹³ şeklinde tek maddelik bir karar alınmış ve bu karar doğrultusunda seçimlere gidilmiştir.

Seçim kararı, Türk basınına bir hareketlilik getirmiş ve hemen ertesinde seçim ile ilgili yazılar ve haberler çıkmaya başlamıştır. Hakimiyet-i Milliye gazetesinde manşetten duyurulan Meclisin yenilenme kararı, Mustafa Kemal Paşa'nın bu konu münasebetiyle yaptığı konuşma metni ile birlikte verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın "*Yeni Türkiye Devleti'nin ruh-u bünyanı hakimiyet-i milliyedir.*" ifadeleri ile başlayan ve "*... Arkadaşlar Türkiye Devleti'nde ve Türkiye Devleti'ni kuran Türk halkında tacdar yoktur, diktatör yoktur. Tacdar yoktur ve olmayacaktır... Bütün cihan bilmelidir ki artık bu devletin ve bu milletin başında hiçbir kuvvet yoktur, hiçbir makam yoktur. Yalnız bir kuvvet vardır. O da hakimiyet-i milliyedir. Yalnız bir makam vardır. O da milletin kalbi, vicdanı ve mevcudiyetidir*"²⁹⁴. şeklinde tamamlanan sözleri gazetenin sütunlarında yer almıştır.

Meclisin verdiği seçim kararı, Tevhid-i Efkâr gazetesi dışındaki basın organlarınca pek eleştirilmemiştir. Çünkü Mecliste yaşanan muhalefetin Meclisi iş göremez bir durum içerisine sürüklemiş olduğu, hemen herkesçe kabul edilmektedir. Ancak TBMM'nin sürpriz bir şekilde aldığı seçim kararı bazı basın organları tarafından Meclisin fesh edildiği şeklinde algılanmıştır. Tanin gazetesi, "*Türkiye'de, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre Meclis fesh edilemez. Bunu fesh edecek bir kuvvet veya makam da yoktur. Meclisin her iki partiye mensup azası kemalen sulh ve harb hakkında milletin aray-ı umumiyesine yeniden müracaat ederek ona göre*

²⁹³ TBMM ZC, Birinci Devre, C. 28, s. 286-293.

²⁹⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 2 Nisan 1923; TBMM ZC, Birinci Devre, C. 28, s. 293.

*hareket edilmesini muvafık bulmuş ve binaenaleyh Meclis fesh edilmemiş kendi arzusu ile tecdid-i araya(yeni seçim) müracaat lüzumu görmüştür.”*²⁹⁵ diyerek bu konuya açıklık getirmiş, Meclisin fesh edilmediğini sadece kendisini yenileme kararı aldığını ifade etmiştir.

Alınan bu kararın fesih kararı olmadığını açıklayan Tanin gazetesi, kararı olumlu karşılamakta ve bu kararın Mecliste müttefikan kabul edilmesini Türk Milleti'nin birliğini ve kudretini gösteren bir davranış olarak nitelendirmektedir. Gazete, 2 Nisan 1923 tarihli sayısında Mecliste kanun hakkında yapılan görüşmeleri özetlemiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın, Mecliste yaptığı konuşmanın “*Türk dünyasında tacdar ve diktatör yoktur olamaz. Meclisi alinizi verdiği karardan dolayı tebrik ederim. Memlekette yalnız hakimiyet-i milliye vardır.*”²⁹⁶ şeklindeki kısmını büyük puntolarla aktarmıştır.

Tanin gazetesi sahibi ve başyazarı Hüseyin Cahit, seçim kararını, hiç beklenmeyen şok bir karar olarak nitelendirmiş olsa da yerinde bir karar olarak karşıladığını ifade etmiştir. Hüseyin Cahit'in bu konuda söylediği “*Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, ülkeyi istiklale kavuşturmak uğruna kendi hayatını feda eden vekillerden oluşmuştur. Bu Meclis, gerek ülkenin işgalden kurtarılması ve gerekse Mütareke Dönemi'nde anarşi ve yokluk içerisinde bulunan Anadolu'da idari bir mekanizma kurulması noktasında büyük başarılar elde etmiştir. Bu başarılı Meclisin seçim kararı vermesi ise ayrı bir fazilettir.*”²⁹⁷ şeklindeki sözleri Meclisin aldığı

²⁹⁵ **Tanin**, 3 Nisan 1923.

²⁹⁶ **Tanin**, 2 Nisan 1923.

²⁹⁷ **Tanin**, 3 Nisan 1923.

seçim kararının, Meclisin birliğini gösteren bir davranış olarak algıladığını ve bu karardan memnun olduğunu göstermiştir.

Hüseyin Cahit, 4 Nisan 1923 tarihinde yayımlanan yazısında, Meclisin aldığı seçim kararının sebepleri üzerinde durmuş ve bu karardan sonra yaşanabilecek sorunlardan bahsetmiştir. Seçim kararının, müşkülât içerisinde çalışan Mecliste yaşanan birtakım ayrılıklar, asabiyet ve fırkacılık nedeniyle alınmış isabetli bir karar olduğunu belirten Hüseyin Cahit, seçim kararının, Avrupalılarca farklı yorumlanabileceğini ifade etmiştir. Avrupalıların seçim kararını, Mecliste bulunan “*Mutedillerin müfritlere galebesi*” olarak tefsir edebileceğini söyleyen Hüseyin Cahit, seçimlerde milletin hukukuna ve fikrine gösterilecek hürmetin, Yeni Türk Devleti’nin medeni bir devlet olarak saygı görmesi noktasında ve Lozan’da alınacak neticeler açısından çok önemli olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁸

Hüseyin Cahit, 5 Nisan 1923 tarihli makalesinde ise seçim kararından memnun olduğunu ancak bunun bazı gazeteler tarafından, ittihatçılık ve gizli Hilafet taraftarlığı yaptığı şeklinde değerlendirileceği konusundaki tereddütlerinden bahsetmiştir. Devamında, Tanin gazetesinin her türlü fırkacılıktan uzak duracağını, vatanın ve milletin menfaatleri doğrultusunda yayın yapacağını söyleyerek bütün gazetelerin kendisi gibi tarafsızca yayın yapmasını birlik ve kardeşlik içerisinde hareket etmesini temenni etmiştir.²⁹⁹

²⁹⁸ **Tanin**, 4 Nisan 1923.

²⁹⁹ **Tanin**, 5 Nisan1923.

Seçim kararını eleştiren ender sayıdaki gazetelerin başında Tevhid-i Efkâr gazetesi gelmektedir. Tevhid-i Efkâr gazetesinin sahibi ve başyazarı Velid Ebuuzziya, 2 Nisan 1923 tarihli Tevhid-i Efkâr gazetesinde “*Seçim kararı Lozan görüşmelerinin devam ettiği bu dönemde bizi büsbütün zayıflatacaktır.*”³⁰⁰ diyerek kararı eleştirirken, 3 Nisan 1923 tarihli “*Yeni İntihabat*” başlıklı makalesinde, “*Mecliste bulunan gruplar arasındaki mücadelenin Meclisten müspet bir iş çıkmasına engel olduğu herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. Ayrıca Ali Şükrü Bey’in öldürülmesinden sonra işler büsbütün içinden çıkılmaz bir hal almış ve seçim kararı memnuniyetle karşılanmıştır.*”³⁰¹ diyerek Meclisin iş göremez duruma geldiğini ve seçim kararının yerinde bir karar olduğunu kabul etmiştir. Ancak aynı yazısının devamında Lozan görüşmelerinin devam ettiği bu dönemde alınan seçim kararının Avrupalıların aramızdaki ayrılıklardan istifade etmesine yol açacağını söylemiş ve “*Görülüyor ki ahval-i dahiliyemizin tereddütten kurtarılması için elzem bir tedbir addedilen fesh keyfiyeti harici vaziyet itibariyle oldukça muzır bir iştir.*”³⁰² sözleriyle kararı eleştirmiştir.

Velid Ebuuzziya, 4 Nisan 1923 tarihli yazısında, daha sert eleştirilerde bulunmuştur. Meclisin feshi şeklinde değerlendirdiği bu kararı, bir intihar olarak yorumlarken, mebusların böyle bir intihar kararını nasıl verdiklerine anlam veremediğini söylemiş ve seçim kararını destekleyen ve yerinde bulan gazetecileri şiddetle eleştirmiştir. II. Grup’un lideri konumunda bulunan Hüseyin Avni Bey’i de eleştiren Velid Ebuuzziya, Hüseyin Avni Bey’in Mecliste yaptığı, “*Hürriyeti yapan Meclis sulhü de yapamaz*” şeklindeki konuşmasının çok yanlış bir yaklaşım

³⁰⁰ **Tevhid-i Efkâr**, 2 Nisan 1923.

³⁰¹ **Tevhid-i Efkâr**, 3 Nisan 1923.

³⁰² **Tevhid-i Efkâr**, 3 Nisan 1923.

olduğunu, henüz İstanbul'un kurtarılmadığı ve Misak-ı Milli'nin gerçekleştirilmediğini belirterek, mevcut Meclisin sulh müzakerelerine devam etmesi gerektiğini³⁰³ ifade etmiştir.

Velid EbuZZiya, 7 Nisan 1923 tarihli “*Grupların Fevkinde Vatan Vardır*” başlıklı makalesinde, fesih kararının kimi yazarlar tarafından düşünüldüğü gibi, Mecliste bulunan gruplar tarafından birlik içerisinde alınan bir karar değil, bilhassa bu iki grup arasındaki mücadele ve ayrılıklardan doğan bir gelişme³⁰⁴ olarak değerlendirmiştir.

Buna karşın, I.Grup'un İstanbul teşkilatını kurmakla görevlendirilen Antalya Mebusu Hoca Rasih Efendi, seçim sürecinin hemen başında bu doğrultudaki eleştirilere cevap vermiştir. Meclisin aldığı seçim kararının Meclisteki ayrılıktan kaynaklanmadığını ileri süren Rasih Efendi “...*Siyaseti hariciyemizde ve vatanımızın emr-i müdafaasında aramızda hiç bir nokta-i nazar fark yoktur. Vatani işlerde hep biriz.*”³⁰⁵ diyerek dış ilişkilerde ve vatan müdafaası konusunda Meclisin birlik içerisinde olduğunu ifade etmiştir.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi de aynı yönde açıklamalarda bulunmuştur. 8 Nisan 1923 tarihinde yayınlanan imzasız başmakede yer alan;

“...*Yeni intihabat bazı kimselerin zannettiği gibi hiçbir zaman endişe aver değildir. Bilakis onun pek mesut neticeleri vardır. Ve zannımız ki bu mesut neticeler memleketin dahili vaziyetinde yeni bir kuvvet getirir iken harici siyaseti için de aynı kuvvete haiz olacaktır. Eğer devletler sulh isterler ise bunu kabul ve tasdik edecek en yeni bir kuvvet bulacaktır. Yok eğer sulhe yanaşmazlar ve bizi harbe*

³⁰³ *Tevhid-i Efkâr*, 4 Nisan 1923.

³⁰⁴ *Tevhid-i Efkâr*, 7 Nisan 1923.

³⁰⁵ *Tevhid-i Efkâr*, 3 Nisan 1923.

*sürüklerlerse bunda da en taze ve ciddi bir fikir ile karşılaşacaklar. Seçim bizi dahili düşüncelerimiz nokta-i nazarından ne şekle yaklaşırsa yaklaşırsın hariç için yalnız ve yalnız memleketin istiklal ve hakimiyetini ifade edecek bir mahiyette olacaktır.”*³⁰⁶

şeklindeki cümlelerle seçim kararının endişeye sebep olacak bir durum arz etmediğini, aksine hem içerde hem de dışarıda milletimize kuvvet getireceğini ifade etmiş ve bu konudaki eleştirilere cevap vermiştir.

II. Grup’a yakınlığı ile bilinen Tevhid-i Efkâr gazetesi tarafından yapılan eleştiriler sonrasında, seçim kararını destekleyen II. Grup üyelerinin bu konudaki tavırlarında herhangi bir değişiklik olmadığı gözlenmiştir. Nitekim Tevhid-i Efkâr gazetesine demeç veren II. Grup’un lideri konumunda bulunan Hüseyin Avni Bey, seçim kararının doğru bir zamanlama ile alınıp alınmadığına dair soruya “*Aslında bu kararın daha evvel, zafer müteakiben verilmesini arzu ederdim. Sulh müzakerelerini ve buna müteakip vazifelerin Yeni Meclis tarafından yapılmasını doğru buluyorum.*”³⁰⁷ diyerek cevap vermiştir.

Fakat II. Grup’un yayın organı olarak bilinen Tan gazetesinin seçim kararı ile ilgili olarak; “*...Harbi Meclis sulhüde diğerlerinden daha iyi yapar. Ey Meclis-i Milli! nice felaketlere göğüs gerdik ve engelleri yıktık. Basiret, hamiyet ve fedakarlık ibraz ettik. Şu anda fesih kararının fena cihetlerini herkesten iyi takdir edersin. Sana yakışan fesihten şadüman(sevinç) değil, tevekkül ve teessür(üzüntü) göstermektir.*”³⁰⁸ şeklindeki ifadelerle kararı ve bu kararı destekleyen milletvekillerini eleştirmiştir.

³⁰⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 8 Nisan 1923.

³⁰⁷ Tevhid-i Efkâr, 30 Nisan 1923.

³⁰⁸ Tan, 5 Nisan 1923. Aktaran Kürkçüoğlu, a.g.m., s. 140

Görüldüğü gibi Meclisin aldığı beklenmedik seçim kararı, genel olarak kamuoyunda olumlu karşılanmakla birlikte Lozan görüşmelerinin devam ediyor olması birtakım tereddütleri de beraberinde getirmiştir. Hakimiyet-i Milliye ve Tanin gazeteleri kararı olumlu karşılamakla beraber, Tanin gazetesi, barış görüşmelerinin olumsuz etkilenebileceği ile ilgili kuşkularını ve seçimin demokratik esaslar doğrultusunda yapılıp yapılmayacağına dair endişelerini dile getirmiştir. Tevhid-i Efkâr gazetesi ise seçim kararını bir intihar olarak değerlendirmiş, kararı alan milletvekillerini ve alkışlayan basın organlarını şiddetle eleştirmiştir.

II. Grup üyelerinin seçim kararını desteklemeleri, bu gruba yakınlığı ile bilinen, Tevhid-i Efkâr ve Tan gazeteleri tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Bu durum II. Grup içerisinde düşünsel ayrılıkların yaşandığını göstermiştir. Bu ayrılıklar, grubun bütünlük içerisinde seçime katılmamasında ve bireysel olarak giriştikleri seçim mücadelesinde de başarısız olmalarına yol açan faktörler arasındadır.

3.1.1. İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda Yapılan Değişiklikler

1923 yılına kadar Osmanlı Devleti'nde yapılan bütün seçimler “İntihab-ı Mebusan Kanunu” ve geçici bir yönetmelik olan “Talimat-ı Muvakkate” doğrultusunda yapılmıştır. Seçim kararı alınmasından sonra yeni Türk Devleti'nin yapısına uygun yeni bir seçim sistemi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ancak iç ve dış

politik durum bu yasanın hazırlanması için elverişli olmadığından İntihab-ı Mebusan Kanununda yapılan birtakım değişiklikler ile 1923 seçimlerine gidilmiştir.³⁰⁹

Seçim kararının alınmasından sonra, Erzurum Mebusu Süleyman Necati, Mersin Mebusu Selahattin ve Canik Mebusu Emin Beylerin, 2 Aralık 1922’de TBMM’ye sundukları ve tartışmalar sonrasında reddedilen İntihab-ı Mebusan Kanunu’nun değiştirilmesi yönündeki önerge, 3 Nisan 1923 tarihinde yeniden Meclise sunulmuştur. Kanun teklifi öncelikli olarak Meclis Anayasa Komisyonu’na sevk edilmiş ve komisyon tarafından teklifin bazı maddeleri iptal edilmiştir.³¹⁰ Bunların dışındaki diğer maddeler üzerinde yapılan görüşmeler sonrasında 3 Nisan 1923 tarih ve 320 numaralı yasa ile İntihab-ı Mebusan Kanunu’nda birtakım değişiklikler yapılmıştır.³¹¹

1908 İntihab-ı Mebusan Kanunu’na göre 50.000 erkek nüfus için bir milletvekili seçilirken, yeni kanun ile 20.000 erkek nüfus için bir milletvekili seçilmesi kabul edilmiştir. Kanuna göre, nüfusu 20.000 den az olan seçim bölgelerinin de bir mebus çıkartmaları uygun görülmüştür. Nüfusun 20.000’den fazla olması halinde ise; nüfusu 30.000’e kadar olan seçim bölgelerinden bir, 30.001–50.000 arası olan seçim bölgelerinden iki, 50.001–70.000 arası olan seçim bölgelerinden üç mebus seçilmesi ve daha fazla olması halinde bu oran üzerinden

³⁰⁹ İhsan Güneş “1923 Seçimlerinde Oylar Nasıl Kullanıldı?” **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Prof. Dr. Muammer Aksoy’a Armağan, C.XLVI, No.1-2, Ocak-Haziran 1991, s.256

³¹⁰ İptal edilen maddeler; memur, asker, yargıç ve savcılarının seçme hakkını iptal eden 3, il ve ilçe seçim kurullarının oluşumu ve görevleri ile ilgili olan 4.5.6.7.8, tek dereceli seçimin esasını kabul eden 12. maddelerdir. Bunların yanı sıra daha önce de tartışmalara neden olan Mustafa Kemal Paşa’nın adaylığını engelleyen 15. Madde de iptal edilmiştir. **TBMM ZC**, Birinci Devre, C. 28, s.324-326.

³¹¹ Kanunu tam metni ve kanun hakkındaki görüşmeler için bkz. **TBMM ZC**, Birinci Devre, C. 28, s.322-348.

artarak devam etmesi kararlaştırılmıştır.³¹² İkinci seçmen tespitinde ise 200 kişi esas alınmıştır. Buna göre, nüfusu 0–300 arası olan seçim bölgelerinin bir, 301–500 arası olan seçim bölgelerinin iki, 501–700 arası olan seçim bölgelerinin üç, ikinci seçmen çıkarması ve daha fazla olması halinde de bu oran üzerinden artarak devam etmesi kabul edilmiştir.³¹³ Diğer taraftan bu kanun ile 25 olan seçmen yaşı 18'e indirilmiş,³¹⁴ seçmen ve adaylar için vergi verme şartı kaldırılmıştır.³¹⁵

Bu değişikliklerin yanı sıra, İntihab-ı Mebusan Kanunu, devlet memuru ve ordu mensuplarının mebus adayı olabilmesi için görevlerinden çekilmesi koşulu gerektirmezken, 320 Sayılı Kanun'un 3. Maddesine göre bu konuda da yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Bu konuda ordu mensupları ve diğer memurlar için farklı esaslar kabul edilmiştir. Bu kanuna göre; öğretmenler hariç, merkezden atanan bütün memurlar, yargıçlar, savcılar, müftüler ve belediye başkanları, seçimlerin başlamasından iki ay önce görevlerinden istifa etmedikçe, görevli buldukları seçim çevresinden mebus adayı olamayacakları koşulu getirilmiştir. Ancak, görevli buldukları seçim çevresi dışında mebus adayı olacaklar için, istifa etme koşulu öne sürülmemiştir.³¹⁶ Ordu, kolordu, fırka kumandanları ile bütün asker alma şube ve kalem başkanları, jandarma alay, tabur ve bölük kumandanları ise hiçbir şekilde görevli buldukları seçim çevresinden mebus adayı olamayacakları hüküm altına alınmıştır. Dolayısıyla, ordu mensupları, görevlerinden istifa etseler dahi, görevli buldukları seçim çevresinden mebus adayı olmaları mümkün değildir.³¹⁷

³¹² TBMM ZC, Birinci Devre, C. 28, s.330-331; Tanin, 4 Nisan 1923; Tevhid-i Efkâr, 4 Nisan 1923.

³¹³ TBMM ZC, Birinci Devre, C. 28, s.340-343; Tanin, 4 Nisan 1923; Tevhid-i Efkâr, 4 Nisan 1923.

³¹⁴ TBMM ZC, Birinci Devre, C. 28, s.331; Tanin, 4 Nisan 1923; Tevhid-i Efkâr, 4 Nisan 1923.

³¹⁵ TBMM ZC, Birinci Devre, C. 28, s.340; Tanin, 4 Nisan 1923; Tevhid-i Efkâr, 4 Nisan 1923.

³¹⁶ TBMM ZC, Birinci Devre, C. 28, s.331-332; Tanin, 4 Nisan 1923; Tevhid-i Efkâr, 4 Nisan 1923.

³¹⁷ TBMM ZC, Birinci Devre, C. 28, s.331-339; Tanin, 4 Nisan 1923; Tevhid-i Efkâr, 4 Nisan 1923; Döner, a.g.m., s. 744.

Kanun üzerinde görüşmeler devam ederken, Tunalı Hilmi Bey'in, kadınlara da seçme hakkı verilmesi yönündeki önergesi, Mecliste tepkilere neden olmuş ve konuşmaları sık sık gürültülerle kesilmiştir. Tunalı Hilmi Bey, bu doğrultudaki konuşmaları nedeniyle, “*Nisaiyundan*”, “*Feminist*” gibi suçlamalara maruz kalmış, “*Milletin hassasiyetleriyle oynamaması*” ve “*Şeriata hürmet etmesi*” konusunda uyarılmıştır.³¹⁸

II. Grup üyelerinden Hüseyin Avni Bey, bu konuda “*Temenni ederim ki, Hilmi Bey ve bütün Heyeti Celile kadınlık alemimizin seciyelerinden hiç şüphem yoktur. İlim ve irfanlarını da tekemmül ettirirler. Onların da erkekler gibi bu tarzda din ve dinayetleri ahkamı diniyemiz dairesinde tekamül eder ve onların da reylerine hürmet ederiz.*”³¹⁹ diyerek kadınların siyasal hakları kullanma açısından yeterince olgunlaşmadığını ifade etmiştir.

320 numaralı Kanun ile ilgili görüşmelerde bir diğer tartışma konusu da 8. madde üzerinde yapılan görüşmeler esnasında yaşanmıştır. I. Grup milletvekillerinden Saruhan Mebusu Reşat Bey ve arkadaşları, “*İşbu kanun Büyük Millet Meclisi tarafından icra olunur.*” şeklindeki 8. maddenin “*İşbu kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.*” şeklinde değiştirilmesini teklif etmişlerdir. Bu teklif I. ve II. Grup üyeleri arasında birtakım tartışmaların yaşanmasına neden olmuş ve yapılan oylamada 67'ye karşı 114 oy ile Reşat Bey'in teklifi kabul edilmiştir.³²⁰

³¹⁸ Bu konuşmalar için bkz. **TBMM ZC**, Birinci Devre, C. 28, s. 328–341.

³¹⁹ **TBMM ZC**, Birinci Devre, C. 28, s.329.

³²⁰ **TBMM ZC**, Birinci Devre, C. 28, s.343–348; **Tanin**, 4 Nisan 1923.

TBMM, 15 Nisan tarihindeki son toplantısında, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda değişiklik yapmış ve seçimler esnasında rejime yönelik olası tehditleri bertaraf etmek istemiştir. Bu değişiklik Lütfi Fikri Bey'in Tevhid-i Efkar gazetesinde yayınlanan “*Mebusan-ı Kirama Açık mektup*”³²¹ başlıklı makalesinde şiddetle eleştirilmiştir. Ancak bu tepkinin dışında basında bu kanun ile ilgili başkaca bir yorum yapılmamış, gazeteler, kanun değişikliğini yorumsuz olarak aktarmıştır.³²²

Yapılan bu değişikliklerle 1923 seçimlerine gidilmiş ve en kısa sürede Yeni Meclis'in toplanması için çalışılmıştır. Seçim faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte basın, bu konu ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Seçim hazırlıkları, seçime katılan veya katılacağı düşünülen fırkaların ve adayların faaliyetleri, halkın fırkalara ve adaylara karşı yaklaşımı, seçim uygulamalarına dair haber ve yorumlar ve seçim sonuçları, gazete sütunlarında sıklıkla yer almıştır. Seçim kararının alındığı 1 Nisan 1923 tarihinden, II. TBMM'nin toplandığı 16 Ağustos 1923 tarihine kadar olan dönemde hemen her gün seçimler ile ilgili haber ve yorumlar gazetelerde yer almıştır.

3.1.2. Seçim Uygulamalarına Dair Usül Ve Esaslar

TBMM'nin seçim kararı almasından sonra hemen hazırlıklara başlanmış ve en kısa sürede Yeni Meclis'in oluşturulması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi, seçimlerle ilgili usül ve esasların anlatıldığı bir kitapçık yayınlamıştır. Ancak hazırlık döneminin ramazan ayına denk gelmesi, 1906

³²¹ *Tevhid-i Efkar*, 15 Nisan 1923. Bkz. II. Bölüm

³²² *Tevhid-i Efkar*, 16 Nisan 1923; *Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Nisan 1923.

yılından beri nüfus sayımı yapılmamasından dolayı sağlıklı nüfus defterlerinin bulunmaması ve seçim teşkilatlarının oluşturulmasının zaman alması gibi birtakım sorunlardan dolayı seçim hazırlıklarının tamamlanması ve seçimin yapılması beklenenden uzun sürmüştür. 1 Nisan 1923 itibari ile başlayan seçim faaliyetleri ancak II. TBMM'nin toplandığı 16 Ağustos 1923 tarihinde tamamlanmıştır.³²³

Seçim hazırlıkları basın tarafından yakından takip edilmiştir. Seçim hazırlıklarının her aşaması basın tarafından duyurulduğu gibi gazeteler, seçim usul ve esasları konusunda halkı bilinçlendirmeye de çalışmışlardır. Hakimiyet-i Milliye gazetesi, 15–21 Mayıs 1923 tarihleri arasında yayınlanan, “*Türkiye’de Mebus İntihabı*” başlıklı yazı dizisinde seçimde izlenecek yolu başından sonuna kadar detaylı bir şekilde anlatmıştır. Bu yazı dizisinde iki dereceli seçimlerin özellikleri, mebusluk ve müntehab-ı sanilik şartları, seçim teşkilatları ve görevleri gibi seçimin her aşaması ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir. Diğer taraftan Tevhid-i Efkâr gazetesi de zaman zaman seçim usul ve esasları ile ilgili yazılar yayınlarak halkı aydınlatmaya çalışmıştır.³²⁴

3.1.3. Nüfus ve Seçmen Defterlerinin Oluşturulması ve Seçim Teşkilatlarının Bu Konudaki Görevleri

1923 Seçimlerinden önce ülke nüfusu bilinmediği için, öncelikli olarak seçilecek mebus miktarının belirlenmesi amacıyla umumi erkek nüfusun tespit edilmesi ve bu erkek nüfus içerisinde, birinci seçmen, ikinci seçmen ve milletvekili

³²³ Hayrullah Cengiz, “1923 TBMM Seçimleri” Prof. Dr. Mehmet Saray’a Armağan Türk Dünyasına Bakışlar, Da Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 206-207.

³²⁴ Bkz. *Hâkimiyet-i Milliye*, 15-21 Mayıs 1923; *Tevhid-i Efkâr*, 26 Nisan-4 Mayıs 1923.

olmak için gerekli şartları taşıyan şahısların belirlenmesi için çalışılmıştır. Bu doğrultuda, Dahiliye Vekaleti'nden yapılan talimatlar doğrultusunda köy ve kasabalarda nüfus defterleri tanzim edilmiştir. Bu defterlerin, mahalle ve köylerde muhtar ve imamlar, nahiye, kaza ve livalarda da belediye reisleri tarafından düzenlenmesi talimatı verilmiştir. Gayrimüslimlerin yaşadığı mahallelerde ise bu görevin papazlar ve hahamlar tarafından yapılması kararlaştırılmıştır. Belediye ve Nahiye Meclis Reisleri, defter tanzim işlemlerini takip etmek, mahalle ve köy muhtarlarını çağırarak yol göstermek ve sekiz gün içinde defterlerin tamamlanmasını sağlamakla yükümlü kılınmışlardır. Bu defterlerin iki kısım olarak teşkil edilmesi, birinci kısımda yeni doğmuş çocuklardan başlanarak 19 yaşına kadar olan erkek nüfusun, ikinci kısımda ise 19 yaşından yukarı olan erkek nüfusun yazılması talimatları verilmiştir. Ayrıca 19 yaşından büyük olanları gösteren defterlerde, müntehab-ı sanilik ve mebusluk için gerekli olan şartları taşımayanların belirtilmesi istenmiştir. Bu suretle, vilayetlerden kaç milletvekili çıkarılacağına tespit edilmesi, seçmen defterleri düzenlenmesi, ikinci seçmen ve milletvekili olmak için gerekli şartları taşıyan ve taşımayan şahıslar belirlenmesi amaçlanmıştır.³²⁵

Söz konusu nüfus ve seçmen defterlerinin tanzim edilmesi amacıyla, mahalle ve köylerde imam ve muhtarların önderliğinde halktan seçilen üyelerden mürekkep heyetler oluşturulmuştur. Bu heyetlerden tarafından iki nüsha halinde hazırlanan nüfus ve seçmen defterlerinin bir nüshasını belediye yahut nahiye reislerine gönderilmesi, bir nüshasının da mahalle veya köy muhtarlarının evinde saklanması talimatı verilmiştir. Nahiye reisleri de kendilerine teslim edilen bu defterleri kaza ve

³²⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 16 Mayıs 1923.

livalardaki Heyet-i Teftişiyelere göndermekle, Heyet-i Teftişiyeler ise kendi seçim bölgelerinden gelen bütün nüfus defterlerini tetkik etmek, yapılan itirazları değerlendirmek ve 15 gün zarfında ilan etmekle yükümlü kılınmışlardır.³²⁶

Tetkiki tamamlanan nüfus defterlerinin, livalarda toplanması ve liva teftiş heyetlerinden, livalarının umumi erkek nüfusunu çıkartarak kanunda belirtilen usuller çerçevesinde livalardan kaç mebus çıkacağını ilan etmeleri istenmiştir.³²⁷

3.1.4. Seçim Bölgelerinin ve Seçim Teşkilatlarının Oluşturulması

İki dereceli olarak gerçekleştirilen 1923 seçimlerinde birinci aşamada müntehab-ı sani seçimleri, ikincisinde de mebus seçimleri yapılmıştır. Müntehab-ı sani seçimleri nahiyelerde kaza ve livalarda yapılırken mebus seçimleri kazalarda ve livalarda yapılmıştır. Hakimiyet-i Milliye gazetesi, iki dereceli seçimlerin tercih edilmesinin nedenlerini şu şekilde açıklamıştır:

“Mebus intihabatında iki yol vardır. Birincisi her mahalle halkının mebusu doğrudan doğruya kendisi intihap etmesi, diğer çare de ahalinin kendilerinden fazla dünya işlerine aklı yeten kimseleri seçmesi ve mebuslarını onlara intihap ettirmesidir. Bizim memlekette bu ikinci çareye başvurulmuştur. Bu türlü intihabata iki dereceli intihap derler diğer türlü intihaba yani mebusların doğrudan doğruya intihap edilmesine bir dereceli intihap derler. Hemen dünyanın her memleketinde mebuslar bir dereceli intihap usulüyle seçildiği halde bizde hala iki dereceli intihap usulüyle mebus intihap ediliyor. Bunun sebebi vardır. Eğer bizde de ahali Avrupa’da vesair memleketlerde olduğu gibi okuryazar dünya işlerine aklı iyice erer insanlardan ibaret olsaydı o zaman bu usl bizim de riayetimiz ayrılmış olmazdı.

³²⁶ Teftiş Heyetleri’nin halktan gelen itiraz ve şikyetlere, herhangi bir ücret almaksızın 8 gün içerisinde yazılı olarak cevap vermesi gerekmektedir. Ancak, müştekiler, heyetin kararını beklemeden mahkemeye müracaat etme hakkına da sahiptirler. Tetkiki tamamlanan defterlerin, seçmenleri gösteren ikinci kısmı yani birinci seçmen liselerini, büyük kğitlere yazdırarak, sokaklara, cami ve kilise kapılarına asmak, 15 gün süre asılı kalmasını sağlamak ve muhafaza etmek, şehirlerde ve kasabalarda gazeteler vasıtasıyla, köylerde de tellallar vasıtasıyla ilan ederek herkesi bu konuda bilgilendirmek teftiş heyetinin vazifesidir. **Hkimiyyet-i Milliye**, 16 Mayıs 1923.

³²⁷ **Hkimiyyet-i Milliye**, 16 Mayıs 1923.

Fakat bizde ahalimizin hemen pek çoğu okuma yazma bilmediği gibi bir kısmımızın gözü hala dünya işleri karşısında açık değildir. Eğer bizde de ahali diğer memleketlerde olduğu gibi doğrudan doğruya mebus intihap ederse o zaman halkın memleket için hayırlı işler görecektir iyi mebuslar seçemeyeceğinden korkuluyor. İşte memleketimizde intihabat bundan dolayı bu usul üzerine yapılmaktadır. Fakat ileride halkımız daha fazla tenvir edeceği cihetle bu usulün kaldırılması ve yerine en kestirme yol olan bir dereceli intihap usulünün konulması muhakkaktır. Ve bu usulün ayrıca masrafı da azdır.”³²⁸

İki dereceli seçimlerin birinci aşaması, müntehab-ı sani seçimleridir. Bu seçimlerin yapıldığı bölgeler, “Şube-i İntihabiye” (Seçim Şubesi) olarak kabul edilmiştir. Bu seçimlerde bütün nahiyeler birer seçim şubesi olarak kabul edilmiştir. Nahiyelerde mebus seçimleri yapılmamış, sadece ikinci seçmen seçimleri yapılmıştır. Ancak kaza ve livalarda mebus seçimlerinin yanı sıra ikinci seçmen seçimleri de yapıldığı için buralarda bulunan belediye daireleri de birer seçim şubesi olarak kabul edilmiştir.³²⁹

Seçimlerin ikinci aşaması ise milletvekili seçimleridir. Milletvekili seçimlerinde livalar esas alınmıştır. Her liva, bir “Daire-i İntihabiye” (Seçim Dairesi) olarak kabul edilmiş ve milletvekilleri bu livalar adına seçilmiştir. Dolayısıyla, bir livadan seçilen milletvekili günümüzde de olduğu gibi seçildiği bölgenin milletvekili olarak kabul edilmiştir. Yalnız, milletvekili seçimleri sadece liva merkezlerinde yapılmamıştır. Söz konusu livanın merkez kasabasının yanı sıra livaya bağlı olan kaza ve kasabalarda da milletvekili seçimleri yapılmıştır.³³⁰ Bu

³²⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 16 Mayıs 1923.

³²⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 17 Mayıs 1923.

³³⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 17 Mayıs 1923.

doğrultuda 1923 seçimleri 72 seçim dairesinde gerçekleştirilmiş ve bu seçimler sonucunda 287 milletvekili Meclise taşınmıştır.³³¹

3.1.5. Seçim Teşkilatlarının Kurulması ve Görevleri

1923 seçimlerinde, seçim iş ve işlemlerini yürütmek amacıyla kaza ve livalarda da Heyet-i Teftişye adı verilen seçim kurulları, nahiyelerde de Heyet-i İntihabiye adı verilen seçim heyetleri oluşturulmuştur. Bu heyetlerin oluşturulma şekilleri, görev ve sorumlulukları Dahiliye Vekaleti tarafından tespit edilmiştir.

3.1.5.1. Heyet-i teftişiyeler (seçim kurulları)

1923 seçimlerinde seçimlerin düzenli bir şekilde yürütülebilmesi için, livalarda ve kazalarda, Heyet-i Teftişye adı verilen seçim kurulları oluşturulmuştur. Heyet-i Teftişiyeler seçimin başından sonuna kadar bütün iş ve işlemlerin düzenli bir şekilde yürütülüp teftiş edilmesinden ve lüzumu halinde gerekli tedbirlerin alınmasından sorumludurlar. Livalardaki teftiş heyetleri, sadece livalardaki seçim faaliyetlerini yürütmek ve denetlemekle sorumlu iken kazalardaki teftiş heyetleri hem kazadaki seçim faaliyetlerini hem de söz konusu kazaya bağlı nahiyelerdeki seçim faaliyetlerini yürütmek ve denetlemekle sorumludurlar. Bu heyetler, nüfus ve seçmen defterlerinin tanziminin tamamlanmasının hemen sonrasında teşkil edilmiş ve hazırlanan defterleri alarak göreve başlamışlardır.³³²

³³¹ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem 1923-27**, C. 3, TBMM Yayınları, Ankara 1993, s.799-804; Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti**, s.318-326

³³² **Hâkimiyet-i Milliye**, 16 Mayıs 1923; **Tevhid-i Efkâr**, 26 Nisan 1923.

Teftiş heyetleri, belediye reislerinin başkanlığında Belediye Meclisi'nin üyeleri ve halktan seçilmiş 4 ila 10 kişiden oluşturulmuştur. Üye sayısı, kaza veya livanın büyüklüğüne göre değişmekle birlikte yeterli görülmemesi halinde teftiş heyeti tarafından halk arasından seçilen kişiler de heyete ilave edilebilmesi uygun görülmüştür.³³³ Teftiş heyetinin oluşturulmasından sonra, heyete, belediye reisinin daveti ile gerekli zamanlarda toplanarak seçim iş ve işlemlerini yürütmek görevi verilmiştir.³³⁴

Teftiş heyetlerinin görevleri;

1. Erkek nüfus defterlerinin tetkik edilmesi.
2. Erkek nüfus defterlerinin sokaklarda duvarlara astırılması.
3. Halkın itiraz ve müracaatlarının incelenerek gerekli düzenlemelerin yapılması.
4. Erkek nüfus miktarının tespiti ve kaç mebus çıkacağına hesap edilmesi.
5. Kazalarda ve livalarda sandık başında seçim faaliyetlerine nezaret edilmesi.
6. Sandık ve pusula gibi seçim levazımının hazırlanması ve muhafaza edilmesi.
7. Nahielerde Heyet-i İntihabiyeler teşkil ettirilmesi ve nahiylere seçim malzemelerinin gönderilmesi.
8. Oy sayım ve tasnif işlemlerinin yapılması.

³³³ İstanbul seçimlerinde Heyet-i Teftişîye üyelerinin seçim faaliyetlerine nezaret etme konusunda yetersiz kalması üzerine bu kanun doğrultusunda İstanbul Heyet-i Teftişîyesi'ne 6 yeni üye ilave edilmiştir. **Tevhid-i Efkâr**, 27 Mayıs 1923.

³³⁴ **Hâkimiyet-i Milliye**, 16 Mayıs 1923.

9. Muntahab-ı sani ve mebus mazbatalarının hazırlanması.³³⁵ gibi iş ve işlemler olarak belirlenmiştir.

3.1.5.2. Heyet-i intihabiyeler(seçim heyetleri)

Nahiyelerde teftiş heyeti oluşturulmadığı için buralarda yapılan seçim faaliyetlerinin yürütülmesi için kaza teftiş heyetlerinden birer üye nahiyelere gönderilmiştir. Bu üyeler, nahiyelerde, Nahiyeye Meclis Üyelerinden imam ve muhtarlardan oluşan bir seçim heyeti oluşturmuşlardır.³³⁶ Nahiyenin büyüklüğüne göre 3 ila 5 kişiden oluşan bu heyetler, seçim gününün belirlenmesi, seçim öncesinde ve seçim esnasında seçmenlerin bilgilendirilmesi, seçim faaliyetlerinin ve sandığının güvenliğinin sağlanması, oy kullanma, sayım ve tasnif işlemlerinin gerçekleştirilmesi gibi görevleri yerine getirmişlerdir.³³⁷ Halkın seçim faaliyetlerine iştirak etmesini sağlamak amacıyla, nahiyeye heyetlerinin gerekirse kapı kapı dolaşarak halkı seçime davet etmeleri istenmiştir.³³⁸ Bu durum, Mustafa Kemal Paşa'nın yönetimindeki mevcut Hükümetin, seçimlere katılımı ne kadar önemseydiğini göstermesi bakımından önemlidir.

3.1.6. Nahiyelerde Seçim Faaliyetleri ve Muntahab-ı Sani(İkinci Seçmen) Seçimleri

1923 seçimlerinin birinci aşaması olan muntahab-ı sani seçimleri nahiyelerde kazalarda ve livalarda yapılmıştır. Seçim heyeti tarafından belirlenen gün ve mahalde seçim heyeti ve seçmenlerin hazır bulunmalarından sonra seçim

³³⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 16 Mayıs 1923.

³³⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 16 Mayıs 1923.

³³⁷ Tevhid-i Efkâr, 4 Mayıs 1923.

³³⁸ Tevhid-i Efkâr, 4 Mayıs 1923.

faaliyetlerine başlanmış ve öncelikli olarak sandığın boş olup olmadığının kontrol edilerek sandık usulünce mühürlenmiştir.³³⁹

Sandığın mühürlenmesinden sonra, nahiyeye bağlı köylere mensup seçmenler, üç yüz kişilik guruplar halinde çağırılarak oy kullanma işlemlerine başlamışlardır. Sandık alanına gelen seçmenlerin isimlerinin, sakini oldukları köyün seçmen defterlerinde bulunup bulunmadığının kontrol edilmesi ve söz konusu köyün muhtarının onayının alınmasından sonra seçmenlere oy pusulaları dağıtılmıştır. Seçmenlere nasıl oy kullanacakları konusunda açıklamalar yapıldıktan sonra oy kullanma işlemine başlanmıştır. Bir köyde bulunan bütün seçmenler oyunu kullandığı zaman o köyün seçim defterinin altına “*Faalen köyde mevcut müntehaplar pusulalarını sandığın içine attılar*” diye yazılmış ve defterler söz konusu köyün imam ve muhtarları yahut papaz ve hahamları tarafından mühürlenmiştir.³⁴⁰

Seçimin bir günde bitmemesi halinde, o gün akşam sandık kapatılmış ve ertesi gün seçime devam edilmiştir. Böyle bir durumda, sandığın üzerinin bir kağıt ile kapatılması etrafının sandık sicimi ile bağlanması ve sicimin uçları ile anahtar delikleri kırmızı balmumu ile mühürlenerek sandığın emniyetli bir yerde saklanması gerekli görülmüştür. Ertesi gün de sandık açılmazdan evvel sicimler, mühür ve kağıt kontrol edilmiştir.³⁴¹

³³⁹ Boş olduğu tespit edilen sandığın iki kilidi birbirine benzemeyen iki anahtarla kilitlenmekte, bu anahtarlardan biri kaza teftiş heyetinden gelen üyeye diğerini de Nahiye Meclis Reisi'ne teslim edilmektedir. Bu işlemlerin ardından sandığın dört tarafına da sicim geçirilmekte ve kırmızı balmumuyla mühürlenmektedir. **Hâkimiyet-i Milliye**, 16 Mayıs 1923.

³⁴⁰ Seçmenlere, nahiyeden çıkacak olan Müntehab-ı sani(ikinci seçmen) sayısı söylenerek, bu sayıdan fazla isim yazamayacakları, kendileri dışında istedikleri herkesi yazabilecekleri, bir ismi iki defa yazamayacakları konusunda ve yazma bilmeyenlerin güvendikleri birisine yazdırabilecekleri konusunda uyarıda bulunulmuştur. **Hâkimiyet-i Milliye**, 16 Mayıs 1923.

³⁴¹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 16 Mayıs 1923.

3.1.7. Oy Sayım ve Tasnif İşlemleri

Seçim bitince, sandık, seçim heyeti tarafından açılmış, sayım ve tasnif işlemlerine başlanmıştır. Öncelikli olarak sandıktan çıkan pusulalar sayılarak kullanılan oy adedinden fazla pusula olup olmadığı kontrol edilmiştir. Bu işlemin ardından “*Şu kadar müntehab gelmiştir*” veya “*Şu kadar pusula zuhur etmiştir*” şeklinde mazbata düzenlenmiştir. Sandıktan mühürsüz pusula çıkması halinde itibar edilmemesi yırtılıp atılması usul olarak kabul edilmiştir. Oy kullananların adedinden fazla pusula çıkması halinde fazlalık adedince sandıktan gelişigüzel pusula seçilerek yakılması emredilmiştir. Böyle bir durumun ortaya çıkması halinde kaza veya livadan gönderilen hakimler ya da memurların gerekli tahkikatı yapacakları bildirilmiştir. Seçimin yenilenmesi gibi bir durum söz konusu değildir.³⁴²

Kullanılan oy ile pusula adedinin eşitliğinin sağlanmasından sonra oy sayım ve tasnif işlemleri gerçekleştirilmiş ve söz konusu nahiyeden seçilecek miktarı aşmamak kaydı ile en fazla oy alan ikinci seçmenler belirlenmiştir.³⁴³

3.1.8. Kaza ve Livalarda Seçim Faaliyetleri ve Mebus Seçimleri

Liva ve kaza merkezlerinde olan bütün kasabalarda birer Heyet-i Teftişîye teşkil edilmiştir. Bu heyetler, buldukları merkezdeki müntehab-ı sani ve mebus

³⁴² **Hâkimiyet-i Milliye**, 16 Mayıs 1923.

³⁴³ Sayım başlamadan evvel pusulaların adedi sayılmakta ve o gün için tasnif edilebilecek bir sayıda pusula sandıktan çıkartılmaktadır. Heyet üyelerinden biri bu pusulalarda yazılmış olan isimleri okurken bir diğer üye de adı geçen isimleri bir kâğıda yazmaktadır. Bir şahsın ismi tekrar tekrar geçtikçe o ismin önüne sıra ile bir rakamı ilave edilmektedir. S ayım günü akşama kadar reyleri tasnif etmek mümkün olmazsa o akşam sandık yukarıda söylediğimiz usul çerçevesinde tekrar kapatılmakta ve ertesi sabah tekrar açılarak geri kalan pusulalar tasnif edilmektedir. **Hâkimiyet-i Milliye**, 16 Mayıs 1923.

seçimlerine nezaret etmek, oyları tasnif ederek seçilen müntehab-ı sanilere ve mebuslara mazbatalarını vermek gibi görevleri yerine getirmişlerdir.

Liva ve kazalarda hem müntehab-ı sani seçimleri hem de mebus seçimleri yapılmıştır. Mebus seçimlerine kaza yahut liva merkez seçmenlerinin yanı sıra söz konusu merkeze bağlı nahiyelerden gelen seçmenler de katılmışlardır. Bu seçimler, yukarıda belirttiğimiz nahiyelerde yapılan birinci seçimler ile aynı usul ve esaslar dairesinde gerçekleştirilmiştir. Sandıkların mühürlenmesi, açılıp kapanması, oy kullanma sayım ve tasnif işlemleri aynen nahiyelerde yapıldığı gibi yapılmıştır. Aynı zamanda yukarıda saydığımız seçim heyetinin görev ve sorumlulukları kaza ve livalarda oluşturulan teftiş heyetlerinin görev ve sorumlulukları ile aynı olmuştur. Fakat kaza ve liva merkezi olan kasabalarda mebus seçimi yapılırken nahiyelerden farklı olarak sandık başında müftü ile rüesay-ı ruhaniyye(dini liderler) de hazır bulunmuşlardır. Ayrıca, sandık mühürlenirken üç müntehab-ı sani ile beraber mühürlenmiştir. Bir diğer farklılık da mebus seçimi oy tasnifi esansında, müntehab-ı sanilerin onda sekizinin hazır bulunması kanuni bir zorunluluk olarak kabul edilmiş ve bu çoğunluk sağlanmadan sandığın açılmasına izin verilmemiştir.³⁴⁴

3.1.9. Seçim Sonuçlarının İlan Edilmesi, Müntehab-ı Sani ve Mebus Mazbatalarının Düzenlenmesi

Birinci seçimler sonucunda müntehab-ı saniler, ikinci seçimler sonucunda da mebuslar için mazbata tanzim edilmiştir. Müntehab-ı sani mazbatalarını, nahiyelerde heyet-i intihabiyeler, kazalarda ve livalarda da Heyet-i Teftişiyeler düzenlemişlerdir.

³⁴⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 16 Mayıs 1923; Hâkimiyet-i Milliye 17 Mayıs 1923.

Kazalarda, seçim sonuçlarını gösteren mazbatalar, teftiş heyeti ve rüesay-ı ruhaniye tarafından mühürlenerek kaza kaymakamı vasıtasıyla liva teftiş heyetine gönderilmiştir. Liva merkezi olan kasabalardaki teftiş heyetleri, kazalardan gelen mazbataları bir araya getirip tetkik ederek, en çok oyu alanlardan livadan çıkması gereken sayı kadar isim belirlemişler, mebus seçildiklerine dair mazbataları hazırlayıp mühürlemişlerdir. Bu tetkik esnasında, müftü ve rüesayı ruhaniye de hazır bulunmuşlardır. Hazırlanan bu mazbatalar, Liva Meclis İdaresi tarafından da onaylandıktan sonra, bir nüshası mebuslara verilirken birer nüshası da kaza teftiş heyetlerine ve Dahiliye Vekaleti'ne gönderilmiştir.

Bu esas ve usüller çerçevesinde seçimlerin tamamlanmasından sonra, kazanan adaylar için düzenlenen mebus mazbatalarını alarak Ankara'ya gelen mebuslar, mazbatalarını Meclise ibraz ederek TBMM'ye katılmış ve görevlerine başlamışlardır.³⁴⁵

3.2. SEÇİM KARARI İLE BAŞLAYAN SÜREÇTE BASINDA HAKİMİYET-İ MİLLİYE FİKRİ ÇERÇEVESİNDE YAŞANAN TARTIŞMALAR

Türk Milli Mücadelesi, Mutafa Kemal Paşa'nın önderliğinde, hakimiyet-i milliye parolası ile kazanılmıştır. Bu doğrultuda 1 Kasım 1922'de Saltanat kaldırılmış ve devletin idaresi millet iradesini temsil eden TBMM'ye devredilmiştir. Diğer taraftan, Halifeliğin kaldırılması ve laik düzenin kurulması için ön hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır. Bolat'a göre; Mustafa Kemal Paşa'nın laik düzenin

³⁴⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 17 Mayıs 1923; Hâkimiyet-i Milliye 21 Mayıs1923.

kurulması doğrultusunda yaptığı bu inkılaplar, “*Dinin tehlikeli bir gericilik faktörü ve istismar mevzuu olmaktan çıkarılması*”³⁴⁶ amacıyla gerçekleştirilmiştir.

1923 Seçimleri, Saltanatın kaldırılmasından 5 ay gibi kısa bir süre sonra ve milli egemenlik fikrinin, Saltanatın ve Hilafetin hala tartışılır olduğu, bir dönemde gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğini şekillendirecek olan Halk Fırkası'nın kuruluş çalışmaları da sürmektedir. Seçim kararının ardından Hıyaneti Vataniye Kanunu'nda yapılan değişiklikle hakimiyet-i milliye fikrine muhalif cereyanlara göz dağı verilmiştir. Diğer taraftan, Mustafa Kemal Paşa tarafından, 8 Nisan 1923 tarihinde yayınlanan, ARMHC'nin seçim programı niteliğindeki Dokuz Umde'nin, 1 ve 2. maddelerinde vurgulanan hakimiyet-i milliye ilkesi, bu umdelerin temel prensibi olarak işaret edilmiştir. Bunların yanı sıra basın aracılığı ile milli hakimiyet fikri geliştirilmeye ve Cumhuriyete giden yolda fikri altyapı hazırlanmaya çalışılmıştır.

Bu temel prensibin izah edilmesi ve Cumhuriyet fikrinin altyapısının hazırlanması noktasına en önemli görevi Hakimiyet-i Milliye gazetesi üstlenmiştir.³⁴⁷ Nitekim 10 Ocak 1920 tarihinde yayımlanmaya başlayan gazetenin, başlığının altında yer alan, “*Mesleği milletin iradesini hakim kılmaktır*”³⁴⁸ ibaresi gazetenin temel yayın amacını açıkça ortaya koymaktadır.

³⁴⁶ Bengül Bolat, “*Fransız İhtilali'nin Türk Modernleşme Sürecine Etkileri*”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. VI, S. 1, (2005), s. 161-162.

³⁴⁷ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin milli egemenlik fikrini geliştirmek doğrultusunda yaptığı yayınlar için bkz. Mustafa Müjdecî, “*Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde Cumhuriyet Fikri, Oluşumu Gelişimi (1920-1924)*”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi)**, Ankara 2008

³⁴⁸ Bolat, **a.g.m.**, s. 161

Milli mücadele boyunca, milli egemenlik fikrinin Türk Toplumuna yerleştirilmesi doğrultusunda yayın yapan Hakimiyet-i Milliye gazetesi, seçim kararının alınması ve 9 Umde'nin ilan edilmesi sonrasında bu doğrultudaki çalışmalarını daha da hızlandırmıştır. Gazete, 11 Nisan 1923 tarihli "*Umdelerin Tatbikinde Şahısların Ehemmiyeti*" başlıklı imzasız başyazıda, 9 Umde üzerinde durmuş ve "*Yeni Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, etrafında toplanacağı umdelerin birinci ve ikincisi, siyaset-i dahiliyemizin en esaslı hatlarını tayin eylemektedir. Vicdan-ı milletin yedi asırlık bir hayat ve tecziyesi mahsulü olan bu hatlar üzerinde fazla tevakkuf(durma) ve hakimiyet-i milliyenin bilakayd ve şart millete neden dolayı ait bulunduğunu izaha girişmek, bu vicdan-ı milliyeden şüphelenmek manasını ifade eder ki buna ictisar(cüret eden) bir vatandaş için hayatından büyük bir cürüm olur. Hakimiyet bilakayd ve şart milletindir, çünkü bunu bizzat millet istemiş, tatbik etmiş, devamına ahd eylemiş ve aksi düşüncelere tahammül bile etmediğini her vesile ile izhar ve isbat eylemiştir.*"³⁴⁹ şeklindeki ifadelerle hakimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğu vurgulanmış ve 9 Umde'nin 1 ve 2. maddelerinde belirtilen bu esasın tartışmasız olduğu belirtilmiştir.

Bu umdelerin hazırlanmasında rol oynayan Ziya Gökalp, Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yazdığı makalelerle hakimiyet-i milliye fikrini izah etmeye çalışmıştır. Bilindiği gibi Hakimiyet-i Milliye gazetesi, I.Grup'un yayın organı durumundadır. Ziya Gökalp'in yazıları da doğal olarak I. Grup'un hakimiyet-i milliye fikrinin gerçek taraftarı olduğu ve bu fikre inanan herkesin bu fırkayı desteklemesi gerektiği yönünde olmuştur.

³⁴⁹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 11 Nisan 1923.

Ziya Gökalp, 17 Nisan 1923 tarihli makalesinde, bir kır kahvesinde sohbet ettiği bir vatandaşın, kimlere rey vermesi gerektiği yönünde kendisini aydınlatması konusundaki talebi üzerine fırkalar hakkındaki görüşlerini açıklamıştır. Bir fırkanın umumun itimadına layık olabilmesi için, Fırkanın liderinin ve ikinci dereceden liderlerinin millete hizmet ederek halkın güvenini kazanmış olmaları gerektiğini ifade etmiş, bunun yanı sıra fırkanın belirli bir programa ve umdelere sahip, özgürlükçü ve yenilikçi bir fırka olması gerektiğini dile getirmiştir. Gökalp, yazısının sonunda, “*O halde reylerinizi tereddütsüz ve şüphesiz olarak Halk Fırkası'nın namzetlerine verebilirsiniz.*”³⁵⁰ diyerek Halk Fırkası'nın, açıkladığı bütün şartları haiz olduğunu belirtmiştir.

Hakimiyet-i Milliye'nin 19 Nisan 1923 tarihli sayısında yayınlanan bir diğer makalesinde Ziya Gökalp, hakimiyet-i milliye fikri ve fırkalar hakkındaki görüşlerini açıklamaya devam etmiştir. “*Milli hakimiyet, milletteki içtimai vicdanın hakimiyeti demektir.*” cümlesiyle makalesine başlayan Gökalp, Osmanlı'dan o güne kadar geçen sürede fırkaların ne gibi işlevleri olduğunu, milli hakimiyetin tesisinin ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun neler getirdiğini ifade etmiş ve makalesini şu ifadelerle sürdürmüştür:

“*...Fırka teşkilatı milli hakimiyetin manivelasıdır. Demokrasi, Hükümetin halk tarafından ve halk için idare olunması demektir. Halk müstakil ve münferit fertlere dağılmış olduğu halde kendi kendini idare edemez. Halk ancak siyasi bir kuvvet halinde toplanmak suretiyle kendi kendini idare edebilir. Binaenaleyh halk hükümetinin muvaffakiyeti gayet iyi bir fırka teşkilatına vabestedir.*”³⁵¹

³⁵⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 17 Nisan 1923.

³⁵¹ Hâkimiyet-i Milliye, 19 Nisan 1923.

Ziya Gökalp, fırkalar üzerindeki bu değerlendirmelerinden sonra 23 Nisan 1923 günü Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayımlanan makalesinde de fırkaların tasnifini yapmıştır. Bu yazısında şahısların etrafında toplanan fırkaları (*hizb-facture*), umdelerin etrafında toplanan fırkaları da “*hakiki fırkalar*” olarak tanımlamış programları itibariyle fırkaları “*inkılâpçılar*” ve “*ananeciler*” şeklinde iki ana gruba ayırmıştır. Bu ayırmadan sonra inkılâpçıları “*liberaller*” ve “*radikaller*”, ananecileri de “*muhafazakarlar*” ve “*mürteciler*” olarak sınıflandırmıştır.³⁵² Bu sınıflandırmadan sonra, 29 Nisan 1923 tarihinde yayımlanan makalesinde Halk Fırkası’nın mürtecilerin ve radikallerin zararlı faaliyetlerine son vermek için bir müddet liberalleri ve muhafazakarları kendi içerisinde buldurmaya mecbur olduğunu, vatanın kesin bir birliğe ihtiyacı olduğu bu dönemde bütün milleti içine alabilecek kapsamlı bir fırkanın kurulmasının, memleketi şimdiye kadar ayrılık çıkarmaktan başka hiçbir neticesi olmayan fırkacılıktan da kurtaracağını ifade etmiştir.³⁵³

Ziya Gökalp’in, II. TBMM için yapılacak olan seçim sürecinde ve Halk Fırkası’nın kuruluş arifesinde Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanan yazıları, milli hakimiyet prensibinin yerleşmesinde I. Grup’un seçim zaferinde ve Halk Fırkası’nın kurulmasında büyük öneme haiz değerlendirmelerdir. Güngör “Türk Kültürü ve Milliyetçilik” adlı eserinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinden doğan Halk Fırkası’nı, Ziya Gökalp’in eseri olarak göstermiş ve Ziya Gökalp’in bu konudaki katkılarını vurgulamıştır.³⁵⁴

³⁵² *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Nisan 1923.

³⁵³ *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Nisan 1923.

³⁵⁴ Erol Güngör, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1978, s.255. Aktaran Müjdecî, *a.g.t.* s. 326

Hakimiyet-i Milliye gazetesinde, 19 Nisan 1923'te yayınlanan Kütahya Mebusu Besim Atalay'ın, "*İslamda Halk Hakimiyeti*" başlıklı makalesi de, milli egemenlik düşüncesinin fikri altyapısının hazırlanması açısından değerlendirilebilecek bir makale olarak gösterilebilir. İslamiyeti, halkçılık ve eşitlik dini olarak değerlendiren Besim Atalay, "*Hükümet-i mutlakaya taraftar olmak İslama ihanettir.*"³⁵⁵ değerlendirmesinde bulunmuştur. Besim Atalay, 24 Nisan 1923'te çıkan ikinci yazısında da İslam'da saltanatın yerini değerlendirmiştir. Bu yazısında, Emeviler, Abbasiler ve Osmanlılar dönemlerinde saltanat şeklinde devam eden Hilafetin, millete bir yarar getirmediği gibi aksine zarar getirdiğini ve bunların Müslümanları boş kavgalarla tükettiklerini³⁵⁶ söylemiş ve kurulacak yeni düzende bu kurumların yerinin olmayacağını vurgulamıştır.

Hakimiyet-i Milliye'de, milli hakimiyet konusunda çıkan makale ve yazı dizilerinden biri de Mehmet Emin Bey'in yazdığı "*Halk Hakimiyeti*" ve "*Halkçılık*" başlıklı yazılarıdır. İlk yazısında, "*Artık Padişah yok, millet var; saray yok, vatan var; keyif yok, kanun var; zulüm ve esaret yok hak ve hürriyet var. Artık bu memlekette zayıfın vücudu kuvvetlilerin ayakları altında ezilmeyecek.*"³⁵⁷ ifadelerini kullanan Mehmet Emin Bey, ikinci yazısında da bir milletin ve memleketin ancak "*halkçılık*", "*halkçılık ruhu*" ve "*halkçılık aşk ve rüyası*" ile yükselebileceğini³⁵⁸ ifade etmiştir.

³⁵⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 19 Nisan 1923.

³⁵⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 24 Nisan 1923.

³⁵⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 7 Mayıs 1923.

³⁵⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 8 Mayıs 1923.

Milli egemenlik ile ilgili olarak Hakimiyet-i Milliye'de görüş açıklayanlardan biri de İzzet Ulvi'dir. İzzet Ulvi, 10 Mayıs 1923'te yayınlanan yazısında, saltanatçılığı, hakanların şahsi hırsları uğruna Türkleri birbirleriyle çarpıştırarak, milletimizi zaafa uğratan ve kardeş Türkler arasında nifak ortaya çıkartan “*Muzır bir iş*” olarak değerlendirmiş ve “*Bila kayd u şart milletin hakim olması en faydalı ve doğru bir usuldür. Yeni idare ve umdelerimizle ananelerimize, benliğimize kavuşuyoruz. Bence, Türk tarihinden çıkan mana işte budur!*”³⁵⁹ demiştir.

Hakimiyet-i Milliye gazetesinin, milli egemenlik fikrini pekiştirme ve yeni devrin meşruiyetini izah etme çabaları devam ederken, diğer taraftan, İttihatçıların, II. Grup'un, Tevhid-i Efkâr ve Tanin gazetelerinin hakimiyet-i milliye fikrine taraftar olmadıkları konusunda basında çıkan yazılar, tartışmalara neden olmuştur.

6 Nisan 1923 tarihinde, İleri gazetesinde, “*Halk Fırkası İkinci Grup ve İttihatçılık*” başlığı altında bir makalesi yayınlanan Suphi Nuri Bey, makalesinde, II. Grup'un Saltanat ve Hilafeti yeniden canlandırmak amacıyla olduğunu ve bunun için İttihatçılarla işbirliği yaptığını³⁶⁰ iddia etmiştir. Aynı gün yayınlanan İkdâm gazetesinde, Yakup Kadri Bey, II. Grup üyelerinin tamamının aynı düşüncede olmasa da içerisinde gericilerin bulunduğunu ve bir liste yapılmak suretiyle bunların ilan edilerek halkın aydınlatılması gerektiğini³⁶¹ söylemiştir. Vatan gazetesinde yayınlanan Ahmet Şükrü Bey'in yazısında ise II. Grup'un hakimiyeti milliye taraftarı

³⁵⁹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 10 Mayıs 1923.

³⁶⁰ **İleri**, 6 Nisan 1923. Aktaran Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s. 548-549.

³⁶¹ **İkdâm**, 6 Nisan 1923. Aktaran Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s. 549-550.

olsa da Hilafet makamına siyasi kuvvet kazandırmak istediği ve gizliden gizliye saltanatı canlandırma düşüncesinde olduğu³⁶² ifade edilmiştir.

8 Nisan tarihli Vatan gazetesinde ise gruplar arasındaki en temel farkın, hakimiyet-i milliye düşüncesine karşı olan yaklaşım olduğu belirtilmiş, II. Grup üyelerinin, hakimiyet-i milliye ile saltanatın aynı anda var olabileceği fikrine inandıkları ifade edilmiştir.³⁶³

Velid EbuZZiya, 7 Nisan 1923 tarihli Tevhid-i Efkâr gazetesinde “*Grupların Fevkinde Vatan Vardır*” başlığı ile yazdığı makalede, Suphi Nuri Bey’e cevaben “*Vatanın selameti, halası ve refahı her türlü fırka grup ve şahsiyet-i içtihadat veya ihtisatının çok kökündedir. Mücadelat-ı siyasiyenin vahim bir şekil alması yüzünden Allah göstermesin memleket mesela yarın düşmanların hakim olabileceği bir hal almaya düşerse bu düşmanlar o vakit şu hakimiyet-i milliyeci idi bu muhafazakar idi diye bir tasnif yapmaz eline geçen her Türkü ve Müslümanı yok etmeye çalışır.*³⁶⁴ diyerek bu şekilde bir tartışma başlatılmasının yanlış olduğunu ileri sürmüştür.

Velid EbuZZiya, 8 Nisan 1923 tarihli Tevhid-i Efkâr gazetesinde yayınlanan “*Yeni İntihabatta Umde-i Esasiyemiz Ne Olmalıdır*” başlığı altında yazdığı makalesinde ise hakimiyet-i milliyenin Yeni Türk Devleti’nin idaresinin temelini oluşturacağını belirtmiş ve makalesini şu ifadelerle sürdürmüştür:

³⁶² Vatan, 6 Nisan 1923. Aktaran Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s. 550.

³⁶³ Vatan, 8 Nisan 1923. Aktaran, Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s.550.

³⁶⁴ Tevhid-i Efkâr, 7 Nisan 1923.

“Misak-ı Milli’den başka ve onunla pek tabii ve zaruri olarak istinad edeceğimiz diğer bir esas daha var ki, o da siyaseti dahiliyemize ait olan (Hakimiyet-i Milliye) esasıdır. Hakimiyet-i Milliye bu memleketin siyaseti dahiliyesinin üssülesasın teşkil edecektir.”³⁶⁵

Velid Ebuuzziya, 12 Nisan tarihli Tevhid-i Efkar gazetesinde yayınlanan “Hakimiyet-i Milliye Meselesi” başlıklı makalesinde, kendisinin hakimiyet-i milliye fikrine taraftar olmadığını iddia edenlerden, Suphi Nuri Bey’e cevap vermiştir. Yazısında, Tevhid-i Efkar gazetesinin hakimiyet-i milliye fikrine samimiyetle bağlı olduğunu iddia eden Velid Ebuuzziya, Milli Mücadele’nin başladığı dönemde henüz İstanbul’da yeterince anlaşılammış olmasına rağmen “hakimiyet-i milliyeye dair en kutlu yazıları biz yazdık.” demiştir. Buna ilaveten, İstanbul’un işgal altında bulunduğu ve gazetelerin ecnebilerin ve Padişahın sansürüne maruz kaldığı dönemde bile hakimiyet-i milliye fikrini yücelten yazılar yazmaktan çekinmediğini³⁶⁶ ifade etmiştir.

Yazısının devamında, Suphi Nuri Bey’in “ Velid Bey muhalif doğmuştur. Fakat neye ve kime muhaliftir?” şeklindeki sorusuna şu şekilde cevap vermiştir:

“Suphi Bey’in de tasdik ettiği vecihle bizde kuvvetli bir fikr-i muhalefet vardır. Muhalif olanlar ise mutlak ve mutlak hür ve serbest idare isterler. Çünkü ancak bu sayede kanaat ve içtihatlarına muhalif efkar ve a’male(fikir ve eylemlere) karşı uğraşabilirler. En hür ve serbest idare ise ancak hakimiyet-i milliyenin cari olduğu memleketlerde bulunabilir. Şu halde biz yine Suphi Bey’in kanaatince yalnız fikri içtihat sevkiyle değil fakat fitriyatta ve hakikatte dahi hakimiyet-i milliyeye şiddetle taraftar ve adeta merzi surette muhtaç bir insanız. Binaenaleyh bizim muhalif olarak doğduğumuzu iddia eden bir muharririn kalkıpta bize sen hakimiyet-i milliyeye taraftar mısın sualini irat etmesi ne söylediğin bilmediğinden başka neye delalet edebilir.”³⁶⁷

³⁶⁵ Tevhid-i Efkar, 8 Nisan 1923.

³⁶⁶ Tevhid-i Efkar, 12 Nisan 1923.

³⁶⁷ Tevhid-i Efkar, 12 Nisan 1923.

Velid EbuZZiya, yazısını, sert ifadelerle sürdürmüş, “Biz şimdiye kadar gerek *Suphi Nuri Bey* ve gerek *biraderinin neşriyatından ve görüşlerinden kendilerinin hakimiyet-i milliyeye taraftar oldukları değil bilakis düşman buldukları manasını çıkarabildik. Bu iki muharrir bey ile kafadarları üç dört aydır hakimiyet-i milliyeye hesabına hep aleyhe tahkir ve tehdit ile vakit geçiriyorlar. Kah Celal Nuri Bey’in yaptığı gibi (bizim nazarımızda alenen hafif muhafazakarlık bile irticadır. İrtica ise en büyük hıyanettir. Böylelerin kafalarını ezmelidir) tarzında çok had-naşinasane(haddini bilmez) ve eblehane(ahmakça) neşriyatta bulunuyorlar. Kah bir mebusa ayet-i celile-i kıraatiyeyi yanlış tefsir ettirerek çaprazvari el ayak kesmekten bahsediyorlar... Bu tarzda neşriyat hakimiyet-i milliyeye taraftarlığı değil en sarih istibdat ve irtica taraftarlığıdır. Ve böyle sersemce tehditlerle abuk subuk tahviplerle(korkutma) kimse hakimiyet-i milliyeye ısıtılamaz. Hele kimse böyle neşriyatta bulunanların hakimiyet-i milliyeye taraftarı olduğuna katiyyen inanmaz.”³⁶⁸ şeklindeki ifadelerle Celal ve Suphi Nuri Beyleri irticacılıkla suçlamıştır.*

Tartışmaların odak noktasında bulunanlardan biri de II. Grup’tur. Grubun hakimiyet-i milliyeye taraftarı olmadığı yönünde basında çıkan haberler üzerine, Grup üyeleri ve bazı gazeteciler bu konuda çeşitli açıklama ve değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Tevhidi Efkar gazetesinde, 9 Nisan tarihinde “*Meselenin Vaz’i Hakikisi*” başlığı altında Lütfi Fikri Bey’in bir makalesi yayınlanmıştır. Lütfi Fikri Bey, makalesinde, hakimiyet-i milliyeye ve firkalar hakkında detaylıca bir değerlendirmede

³⁶⁸ **Tevhid-i Efkar**, 12 Nisan 1923.

bulunmuştur. Makalesinde öncelikli olarak, hakimiyet-i milliye konusunun basında tartışılan bir konu olmasını ve özellikle Suphi Nuri Bey'in bu konudaki feryatlarını takdir ettiğini belirtmiş, sadece kendisinin mensubu olduğu I. Grup'un hakimiyet-i milliye taraftarı olduğu konusundaki yaklaşımını eleştirmiş ve II. Grup'un da hakimiyet-i milliye taraftarı olduğunu³⁶⁹ ileri sürmüştür.

Lütfi Fikri Bey, bu makalesinde, hakimiyet-i milliye konusundaki fikirlerini de açıklamış ve konuya değişik bir yorum getirmiştir. Lütfi Fikri Bey, *I. Grup ve muhalifleri arasındaki ihtilaf hakimiyet-i milliyeden kaynaklanmıyor. Saltanatın varlığı, hakimiyet-i milliyenin tecellisine engel değildir. Belçika ve İngiltere devletleri krallık ile yönetilmelerine karşın hakimiyet-i milliyenin egemen olduğu toplumlardır. Dolayısıyla, Birinci ve İkinci Grup arasındaki İhtilaf Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndan kaynaklanıyor.*³⁷⁰ şeklindeki ifadelerle hakimiyet-i milliye konusundaki düşüncelerini ve gruplar arasındaki ayrılığın nedenlerini açıklamıştır.

Lütfi Fikri Bey devamında şu açıklamalarda bulunmuştur:

“...Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, eylem bütün dünyada tefrik-i kuvva hususunu kaldırmış ve bütün salahiyetleri Mecliste toplamıştır... Mesele bir heyet-i içtimaiyede kuvvetler aynı elde birleşebilir mi? Birleşemez mi? Meselesidir. Teşkilatı Esasiye Kanunu bunları birleştirmiştir. Mademki I Numaralı Müdafaa-i Hukuk Grubu şiddetle teşkilatı esasiye taraftarıdır bunun manası sadece şu olur ki bu grup şekl-i idaremizde şiddetle kuvvetlerin aynı elde birleşmesine taraftardır. İmdi, insanlar pek ala birçok adamlar tasavvur edebilir ki şiddetle hakimiyet-i milliye taraftarı olmakla beraber bir şekl-i idarede kuvvetlerin aynı elde birleşmesine muhalif olsunlar. Şu hale nazaran I Numaralı Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun intihabatta şekl-i idarede kuvvetlerin tevhidini müdafaaaya azim etmiş bir hizb-i siyasi ve ekseri muhaliflerinin de buna taraftar olmayan kimseler olmak üzere tecelli etmeleri lazım gelir... Hakimiyet-i milliye meselesi hiçbir suretle mevzubahis olamaz. Çünkü bu nokta hakkında I Numaralı Grup ile ekseri muhalifleri arasında edna ihtilaf yoktur. Bu seferki intihabatta hükümdarlık yahut reis-i cumhurluk

³⁶⁹ *Tevhid-i Efkâr*, 9 Nisan 1923.

³⁷⁰ *Tevhid-i Efkâr*, 9 Nisan 1923.

meselesi de mevzubahis olamaz. Çünkü mesele daha oraya gelmemiştir. Tefrik-i kuvva(kuvvetler ayrılığı) tekrar memlekette tesis edilebilirse bu husus ancak o vakit mevzubahis olabilir. Filhakika ancak o vakittir ki evlad-ı vatan tekrar ihtilafa düşerek kimi Kuvva-i İcraiye Riyaseti'ne bir hükümdarlık mevcudiyetini memleketine daha faydeli, kimi de bu riyasette muin müddetlerle müntehab zevatin bulunmasını daha nef' görürler ve bunun için edep ve kanun münazara dairesinde mücadele ederek efkar-ı umumiyyeyi hazırlarlar.”³⁷¹

Lütfi Fikri Bey, bu yazısında, hakimiyet-i milliyenin gerçekleştirilebilmesi için kuvvetler ayrılığı ilkesinin uygulanması gerektiğini, saltanat ile hakimiyet-i milliyenin bir arada olabileceğini, saltanatın devamını arzu eden insanların hakimiyet-i milliyeye karşı oldukları anlamının çıkarılamayacağını ileri sürmüş ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin gerçekleşmesinden sonra millet ya bir hükümdar belirleyecek ya da bir Cumhurbaşkanı seçecektir demiştir. Bu açıklamaları göz önünde bulundurulduğunda, Lütfi Fikri Bey'in saltanat taraftarı ve hakimiyet-i milliyeye karşı olduğu konusunda kesin bir yargıya ulaşılamaz ise de saltanata karşı olmadığı söylenebilir.

Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey, 20 Nisan 1923 tarihinde Tevhid-i Efkâr gazetesinde yayınlanan bir röportajında, II. Grup'un yegane amacını hakimiyet-i milliyeyi kavlen değil fiilen hayata geçirmek milli hakimiyeti kısıtlayan kanunları düzenlemek ve milletin hakimiyetini her türlü saldırıdan korumak³⁷² olarak ifade etmiştir.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi, 22 Nisan 1923 tarihinde Yusuf Ziya Bey'in demeçlerine cevap niteliğinde olan, İstanbul Mebusu Ali Rıza Bey'in demecini yayınlamıştır. Ali Rıza Bey, iki Grup arasındaki temel farkın kuvvetler birliği veya

³⁷¹ Tevhid-i Efkâr, 9 Nisan 1923.

³⁷² Tevhid-i Efkâr, 20 Nisan 1923.

kuvvetler ayrılığı düşüncelerinden kaynaklandığını, II. Grup'un ve Yusuf Ziya Bey'in tefrik-i kuvva düşüncesini savunduklarını ve bunun da ülke siyasetine uygun olmadığını ileri sürmüştür. Ali Rıza Bey, devamında ise “*Yusuf Ziya Bey'in tasavvur ettiği hakimiyet-i milliye herhalde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun temin ettiği ahkâmın haricinde kalan düşüncesi meşruti bir sistemdir ki biz bu sistemi hakk-ı bekamız ve refah-i atımız için hiçbir zaman کافی göremeyiz.*”³⁷³ diyerek Yusuf Ziya Bey'in savunduğu kuvvetler ayrılığı ilkesinin mevcut durumda uygun olmadığını ve Yusuf Ziya Bey'in Saltanatın varlığının devam edeceği meşruti bir sistem arzu ettiğini ifade etmiştir.

23 Nisan 1923 tarihli İleri gazetesinde yayınlanan bir haberde de kuvvetler ayrılığını savunan birinin hakimiyet-i milliyeye taraftar olamayacağı ileri sürülmüş ve “*Yusuf Ziya Bey'in fikri ne zaman değişti?*”³⁷⁴ diye sorulmuştur.

II. Grup mebuslarının bu konudaki beyanatlarından birisi de 10 Nisan 1923 tarihli Tevhidi Efkar gazetesinde yayınlanmıştır. İsmi belirtilmeyen bir II. Grup üyesi, “*Guruba mensup olan zevatın hakimiyet-i milliye-i faaliyeye ma'ruf emel taşıdığına şahadet ederim. Bu grup hakkında, bilinen şahıslar meyanında ima edilen fikirlerin hiçbirisi görülmüş değildir.*”³⁷⁵ diyerek II. Grup'un hakimiyet-i milliye taraftarı olduğunu söylemiştir.

II. Grup'un hakimiyet-i milliyeciliği konusunda açıklama yapanlardan birisi de Erzincan Mebusu Hüseyin Bey'dir. 27 Nisan tarihli Tevhid-i Efkar gazetesinde

³⁷³ **Hâkimiyet-i Milliye**, 22 Nisan 1923.

³⁷⁴ **İleri**, 23 Nisan 1923. Aktaran Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s. 557.

³⁷⁵ **Tevhid-i Efkar**, 10 Nisan 1923.

yayınlanan açıklamasında Hüseyin Bey, “*II. Grup hakimiyet-i milliyenin en har ve en samimi taraftarı ve o derecede de hakimiyet ve saltanat-ı ferdiyenin düşmanıdır. II. Grup’a isnat olunan irtica, hakimiyet-i mutlaka taraftarlığı gibi fikirler tamamen isnat ve iftiradır. Bizim ne böyle bir tasavvurumuz, ne de maksadımız vardır.*”³⁷⁶ diyerek II. Grup’un hakimiyet-i milliye taraftarı olduğunu kesin bir dil ile açıklamıştır.

II. Grup’un lideri konumundaki Hüseyin Avni Bey de bu konuda açıklama yapmış ve Tevhid-i Efkar gazetesine verdiği demeçte, “*Bila kayd ve şart hakimiyetini eline alan bir milleti tekrar şahısların taht tahakküm ve esaretine sokmayı istemek tasavvur olunacak hamakatlardan(ahmaklık) değildir.*”³⁷⁷ diyerek Saltanat taraftarı olmadıklarını dile getirmiş ve devamında, şahsi saltanatı kırmanın, II. Grup’un yegane amacı olduğunu II. Grup’un programının bu davayı ispat edeceği gibi Meclisin çalışmaları incelendiğinde hakimiyet-i milliyenin en çok II. Grup azası tarafından müdafaa edildiğinin görüleceğini³⁷⁸ ifade etmiştir.

Ancak II. Grup’un doğuş nedenleri ve Meclis müzakereleri dikkate alındığında, Hüseyin Avni Bey’in burada kastettiği mücadelenin “II. Grup’un düşüncelerine göre, Mustafa Kemal Paşa’nın kurmaya çalıştığı şahsi saltanata” karşı yapılan mücadele olduğu düşünülebilir.

Demirel, başlangıçta II. Grup’un Saltanat taraftarı olduğu yönündeki iddiaların II. Grup üyelerinin şiddetle tekzip etmeleri sonrasında sona erdiğini ve II.

³⁷⁶ *Tevhid-i Efkar*, 27 Nisan 1923.

³⁷⁷ *Tevhid-i Efkar*, 30 Nisan 1923.

³⁷⁸ *Tevhid-i Efkar*, 30 Nisan 1923.

Grup'un da hakimiyet-i milliye taraftarı olduğu konusunda mutabakat sağlandığını, ancak bu mutabakatın tartışmaları bitirmediğini ifade etmiştir. Demirel'e göre basın hakimiyet-i milliye kavramının içini boşaltmış ve soyut bir kavram olarak ele alarak II. Grup'un muhalefetini şahsi sebeplere dayandırmıştır.³⁷⁹

Hakimiyet-i milliye konusundaki tartışmaların odağında yer alan diğer bir zümre ise İttihatçılar olmuştur. İttihat ve Terakki'nin de gizliden faaliyet içerisinde olduğu ve saltanat taraftarlığı yaptığı konusunda basında çıkan haberler, İttihat ve Terakki'nin faaliyetlerinin ve hakimiyet-i milliye fikrine karşı yaklaşımının tartışılmasına neden olmuştur. Bu konuda İttihat ve Terakki'nin savunucularının başında, Tanin gazetesi ve bu gazetenin sahibi Hüseyin Cahit gelmektedir. Dolayısıyla sadece İttihat ve Terakki'nin değil Hüseyin Cahit Bey'in hakimiyet-i milliyeciliği de tartışma konusu olmuştur.

Hüseyin Cahit, 14 Nisan 1923 tarihli Tanin gazetesinde yayınlanan "*İttihat Terakki Ne Yapıyor?*" başlığı altında yazdığı makalede; İttihat ve Terakki'nin 1908 inkılabı ile ülkeye hakimiyet-i milliyeyi getiren kuvvet olduğunu ve aynı fikirler doğrultusunda faaliyet göstermek ve vatana hizmet etmek amacıyla olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla ittihatçıların, I. Grup ile aynı fikirleri paylaştığını söyleyen Hüseyin Cahit, İttihat ve Terakki ile I. Grup arasındaki tek ayrılığın kuvvetler birliği düşüncesindeki farklı yaklaşımdan kaynaklandığını³⁸⁰ ileri sürmüştür.

³⁷⁹ Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s.547.

³⁸⁰ **Tanin**, 14 Nisan 1923.

16 Nisan 1923 tarihinde yazdığı makalede ise “6 teşrin-i sani” tarihli makalesinde yazdıklarının sadece bir kısmı olan “*Hilafet meselesinin hariçteki Müslümanlar üzerinde bir su-i tesir husule getirebilecek bir mahiyette olduğunu görüyoruz. Hilafetin her türlü nüfuzdan tecrit ile sırf ruhani bir makam haline getirilmesi yolundaki teşebbüslere hariçteki Müslümanlar kutlu surette itiraz ve Hilafetin aynı zamanda cedan sahib-i nüfuz olması lüzumundan bahis ederek Türkleri müdafaa etmişlerdi. Unutmamalıdır ki Fransız ve İtalyan dostluklarının istinad ettikleri temellerden biri de Türkiye’nin Hilafet yüzünden alem-i islamda haiz olduğu mevki-i müstesnadır. Umum Müslümanlar üzerinde Hilafet dolayısıyla haiz-i nüfuz bir Türkiye’nin dostluğuna verilecek ehemmiyet ile böyle bir tesirden mahrum 10-15 milyonluk bir devletin dostluğu aynı terazi ile ölçülemez.*”³⁸¹ şeklindeki bölümün alınarak kendisinin Saltanat taraftarlığı yaptığı konusunda delil gösterildiğini söyleyerek bu iddiaları eleştirmiştir. Devamında ise ve bu cümlelerin tamamlayıcısı olan “*Onun için gerek düşmanlarımızın tenvirat ve telkinatı gerek herhangi su-i tefehhümler memleketimizi alemleri islamda Hilafetin tesirat-ı azamisinden istifade etmekten mahrum bırakabilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Hilafetin istinadgahı ve kuvve-i tabiiyyesinin kendisi olduğunu ilan ederek böyle bir propagandanın ve su-i tesirin önüne geçmek istemiştir. Ancak hakiki vaziyetin iyi idrak edilmediği hariçten gelen haberlerden anlaşılıyor. Bu babdaki nokta-i nazarımızı Müslüman memleketlere uzun uzun sarıh etmek lüzumu vardır.*”³⁸² şeklindeki bölümü aktararak makalenin yazılış amacının konunun İslam alemine yeterince izah edilmediğinin vurgulanması olduğunu ifade etmiştir.

³⁸¹ **Tanin**, 16 Nisan 1923.

³⁸² **Tanin**, 16 Nisan 1923.

Tanın gazetesinde, 18 Nisan 1923 tarihinde yayınlanan makalesinde Hüseyin Cahit, “...Bugün en dikkat edilecek cihet hakimiyet-i milliye ve I teşrin-i sani kararıdır. Bunları kabul etmeyenlere hiç müsadecarlık gösterilemez. Yani Meclise girmemelerine meşru dairede çalışılır. Fakat hakimiyet-i milliye ve I teşrin-i sani kararına muvafık ne kadar kimseler vardır ki onları mahazaa Birinci Grup'a dahil olmadıklarından dolayı Meclisten uzak tutmak bugün için doğru bir hareket değildir.”³⁸³ diyerek memlekette hakimiyet-i milliyeye taraftar olan fazla insan bulunmadığını ve ittihatçıların bu azınlığın içerisinde bulunduğunu ima etmiştir.

Görüldüğü gibi hakimiyet-i milliye fikri merkezindeki tartışmalarda açık bir karşı taraf yoktur. ARMHC ve onun yayın organı durumundaki Hakimiyet-i Milliye gazetesi, milli egemenlik fikrini Türk toplumuna mal etme çabası içerisinde iken tartışmanın merkezinde olan diğer gruplar ve şahıslar da hakimiyet-i milliye taraftarı olduklarını iddia etmişler ve bunu ispat etmek amacıyla beyanatlar vermişler ve çeşitli yayınlar yapmışlardır.

Milli egemenlik fikrine taraftar olmadıkları yönünde ithamlarla karşılaşan II. Grup üyeleri bu konudaki iddiaları kesin bir dille yalanlarken, aynı doğrultuda iddialarla karşılaşan Tanin gazetesinin sahibi ve başyazarı Hüseyin Cahit Bey, gerek kendi adına ve gerekse İttihat ve Terakki adına hakimiyet-i milliye fikrinin savunuculuğunu yapmıştır.

³⁸³ Tanin, 18 Haziran 1923

Tevhid-i Efkâr gazetesini ise hakimiyet-i milliye konusunda başlatılan tartışmaların yersiz olduğunu öne sürerken, II. Grup'un ve Tevhid-i Efkâr gazetesinin de hakimiyet-i milliye taraftarı olduklarını iddia eden yazılara yer vermiştir. Ancak Tevhid-i Efkâr gazetesinde yayınlanan makalelerde, saltanat taraftarlığının hakimiyet-i milliye fikrine aykırı bir durum teşkil etmediği iddia edilmiştir.

Diğer taraftan Hakimiyet-i Milliye gazetesi, güçler birliği ilkesinin milli egemenlik düşüncesinin bir gereği olduğunu savunurken Tanin ve Tevhid-i Efkâr gazeteleri, milli egemenlik fikrinin güçler ayrılığı ilkesinin kabul edilmesi ile gerçekleştirilebileceğini iddia etmişlerdir.

Seçim hazırlıklarının devam ettiği dönemde en çok tartışılan konulardan biri olan milli egemenlik konusu, saltanat taraftarlığı ile suçlanan grup ve şahısların bu konudaki iddiaları kesin bir dille yalanlamaları ve II. Grup ile İttihatçıların seçimlere katılmama kararı almasından sonra basının gündeminden düşmüştür. Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda yapılan değişiklik sonucu, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na aykırı faaliyetlerin suç sayılması da bu tartışmaların bitmesinde, etkili olmuştur.

3.3. 1923 SEÇİMLERİ'NE KATILAN GRUPLAR, ADAYLAR, FAALİYETLERİ VE BASININ YAKLAŞIMI

Dönemin yayın organlarına göre, 1923 seçimlerinde, I. Müdafaa-i Hukuk Grubu (I. Grup), II. Müdafaa-i Hukuk Grubu (II. Grup), Müdafaa-i Milliye Grubu,

İaşeciler Grubu (İttihatçılar), Amele Grubu ve Bağımsızlar.³⁸⁴ olarak adlandırılan gruplar seçim mücadelesinde yer almışlardır.

3.3.1. I. Müdafaa-i Hukuk Grubu(Halk Fırkası)

Bilindiği gibi I. TBMM, tamamı ARMHC üyesi olan mebuslardan oluşmuştur. Ancak zaman içerisinde Mecliste yaşanan hizipleşmeler doğal olarak ARMHC bünyesinde de bölünmelere neden olmuştur. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, Halk Fırkası adında yeni bir fırka teşkil ederek yola devam etmeyi uygun görmüş ve 6 Aralık 1922’de Hakimiyet-i Milliye, Öğüt ve Yeni Gün gazetelerine verdiği bir beyanatta Halk Fırkası adında bir parti kuracağını söylemiştir.³⁸⁵ Bu beyanatta şu ifadeler yer verilmiştir:

*"... Bu milli maksat ve mülahazaları nazar-ı dikkatte bulundurarak milletimin, her sınıf halkında ve hatta alem-i İslamın en uzak köşelerinde beni ebediyen müftechir bırakacak surette gördüğüm teveccüh ve itimada kesb-i liyakat etmek için en mütevazı bir ferd-i millet sıfatıyla hayatımı, sonuna kadar vatan hayrına vakfeylemek emeliyle sulhun istikrarını müteakip halkçılık esası üzerine müstenid ve Halk Fırkası namıyla bir fırka teşkil etmek niyetindeyim."*³⁸⁶

Ancak bu demeçte kurulacak Halk Fırkası’nın, ARMHC’nin firkaya dönüştürülmesi şeklinde ortaya çıkacağına dair bir ifadeye yer verilmemiştir.³⁸⁷

Mustafa Kemal Paşa, Halk Fırkası’nın, ARMHC’nin firkaya dönüştürülmesi şeklinde gerçekleşeceğini ise ilk olarak ARMHC Başkanı sıfatıyla 8 Nisan 1923 tarihinde ilan

³⁸⁴ **Tevhid-i Efkar**, 4 Nisan 1923.

³⁸⁵ Atatürk **a.g.e.**, s. 477; Aydemir, **Tek Adam 1922-1938...**, s.86-87; Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, s. 133

³⁸⁶ **Hâkimiyet-i Milliye** 7 Aralık 1922.

³⁸⁷ Tunçay, **a.g.e.**, s.48.

ettiği Dokuz Umde olarak bilinen seçim beyannamesinin giriş bölümünde açıklamıştır. Bu açıklama şöyledir:

*"Yeni devre-i mesaide Meclisin ekseriyetini bu gaye etrafında toplamak ve memleketi hakimiyet-i milliye dairesinde siyasi teşkilata mazhar etmek için bir halk fırkası teşkil edecektir. Mecliste el-yevm müteşekkil "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu" Halk Fırkasına intikal edecektir."*³⁸⁸

Halk Fırkası'nın dayanaklarını teşkil eden Dokuz Umde,³⁸⁹ basında sıkça üzerinde durulan konulardan biri olmuştur. Dokuz Umde'yi manşetten duyuran Hakimiyet-i Milliye gazetesi, "İntihabatta Umdelerimiz" başlıklı imzasız başmakalede;

"İntihabatta gürültü, cidal kazanmak ad edenler faaliyetlerine çoktan başlamış bulunuyorlar. Bütün her sahada her türlü tecelliyatı gördük, görmekteyiz. Fakat bunu yalnız ve yalnız memleket ve halk, Türkiye ve Türklük için bir hayat ve istikbal meselesi ad edenler önlerinde kutlu bir mefkûre sarih bir program, kati bir hedef ile ortaya çıkıyorlar. Çünkü onlar için kazanılması arzu edilen ancak memleketdir... İntihabatta önümüzde göreceğimiz herhangi bir teşkilat herhangi bir cemiyet herhangi bir şahıstan soracağımız şudur. Yürüdüğünüz yol nasıl bir yoldur? ve elinizde tuttuğunuz meşale bu yolu ne derece aydınlatıyor? Buna cevap veremeyen bunu gösteremeyen herhangi bir teşkilat herhangi bir cemiyet herhangi bir şahıs hiçtir. Yaptığı bir gürültü tutmak, kazanmak istediği yalnız menfaatidir. Her teşkilat mahkûm-u zevaldir(zail olmaya mahkûmdur) her şahıs mahkûm-u fanidir. Yürüyen ölmeyen zaferi kendisiyle beraber taşıyan yalnız fikir, milletin ruhuyla, kalbiyle mevcudiyetiyle hem ahenk olarak yürüyen fikirdir... Gerçi ihtimal ki önümüze ikfallkar ve Nigar(güvenilir ve güzel görünen) vesikalar atılacaktır. Fakat hakikat adamı olan Türk vatandaşları bunların mahiyetini çabuk seçecek ve kendini boş şekil, boş fikirlere kaptırmayacaktır. İhtimal ki yarın ve öbür gün bize ellerin ulaşamayacağı, fikirlerin nüfuz edemeyeceği birtakım yıldızlar gösterilecektir. Onların uzaktaki revankleri (güzellik parlaklık) caizdir. Fakat bize hayatta ziren(en az) yardımı olmayan süslerden başka şeyler değildirler. Biz asıl Türk semasını aydınlatan güneşin nurundan ve hararetinden hayat bulan müttehit bir kitleyiz. İşte bugün bunun tahkikini gösteriyoruz. Rumeli ve Anadolu Müdafaa-i Hukuk Gurubu Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri riyasetinde bulunan ve memleketin her tarafında kurtarıcı bir kuvvet halinde mevcut olan cemiyet namına yeni intihabatta

³⁸⁸ Hâkimiyet-i Milliye 9 Nisan 1923; Tevhid-i Efkâr, 9 Nisan 1923. ARMHC'nin seçim beyannamesi olan "Dokuz Umde" için bkz. Ek 1. "Dokuz Umde" için ayrıca bkz. Öztürk, a.g.e., s.5-8.

³⁸⁹ Atatürk a.g.e., s. 477.

*yürünecek umdeleri, memlekete, vatandaşlara Türkiye ve Türklüğün hayat ve istikbaliyle alakadar her ferd-i millete bir beyanname şeklinde ilan ediyor.*³⁹⁰

şeklinde ifadelere yer verilmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın yayınladığı bu umdelerin milleti saadete ulaştıracacağı, buna karşı başkaları tarafından ortaya atılacak süslü programların olabileceği fakat Türk Milleti'nin kendini boş fikirlere kaptırmayacağı ifade etmiştir.

Vatan gazetesinde yayınlanan makalesinde Ahmet Emin Bey, Dokuz Umde ile ilgili olarak, *“Mustafa Kemal Paşa'nın beyannamesindeki program, bir grup programı sıfatına da haiz olmakla beraber hakikaten bir memleket programıdır. Ve gayesi vatani yükseltmektir.”*³⁹¹ değerlendirmesinde bulunmuştur.

Hakimiyet-i Milliye gazetesinin, 13 Nisan 1923 tarihli sayısında yayınlanan imzasız başmakalede, yine umdeler üzerinde bir değerlendirmede bulunulmuştur. Bu yazıda, 1 ve 2. Umdelerin, münakaşa edilemeyecek kadar hassas konular içerdiği söylenmiştir. Diğer maddelerin ise ülkede adalet ve güvenliğin sağlanması, memleketin imar ve ihyası ile ilgili olduğu bu güne kadar yapılan seçim programlarından hiçbirisinde memleketin imar ve ihyası ile ilgili hususlara yer verilmediği ifade edilmiş ve şu uyarılarda bulunulmuştur:

*“Bu umdeler her bir elim dertlerimize bir bir dokunmaktadır. Bu programı ortaya koyan eller vatani kurtaran ellerdir. Onun için önünüze yabancı ruh ve emeller taşıyan vatandaşların isimleri getirildiğinde şunun bunun telkinatına kulak asmaktan ziyade o isimleri getirenlerin hüsni niyetine bakmak lazımdır.”*³⁹²

³⁹⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 9 Nisan 1923.

³⁹¹ Hâkimiyet-i Milliye, 12 Nisan 1923.

³⁹² Hâkimiyet-i Milliye, 13 Nisan 1923.

Tanın gazetesi ise Dokuz Umde'yi "*Müceddid halaskarlarımızın imanından doğan millete saadet yolu gösteren umdeler*" diye nitelendirmiş, yeni seçimin memlekete yenilik ve kurtuluş getirmeyi amaçlayanların zaferi olacağı ve memleketin milli egemenlik esasına dayanarak bu umdelerle birlikte gelişeceği vurgulanmıştır.³⁹³

Dokuz Umde'nin yayınlanmasından sonra, basında, Halk Fırkası'nın kuruluşuna yönelik eleştiriler ve bu umdelerin bir seçim programı açısından yetersiz olduğu konusunda yorumlar da çıkmaya başlamıştır. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey, Tevhid-i Efkar gazetesine verdiği demeçte "*...Bu umdeler her Hükümetin ifa edeceği vazifedendir. Ancak bir devletin hayat ve istiklalini temin ve muhafaza nokta-i nazarından noksan bulmaktayım.*"³⁹⁴ diyerek umdelerin yetersiz olduğunu ileri sürmüştür.

II. Grup üyelerinden Erzincan Mebusu Hüseyin Bey, Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Halk Fırkası'na dönüştürülmesi konusunda "*Müdafaa-i Hukuk Grubu, harici düşmana karşı bütün memleketin iştiraki ile teşkil ve tesis etmiş bir gruptur. Bu grubun heyet-i umumiyesi itibariyle Halk Fırkası'na tahvil edeceğinden biraz müreddedim(şaşkınlık)*"³⁹⁵ diyerek şaşkınlığını ve rahatsızlığını belirtmiştir. Hüseyin Bey, Dokuz Umde hakkında ise "*Mustafa Kemal Paşa tarafından neşr olunan beyanname, hakikaten çok iyi ve milletin ihtiyaçlarını gözetten bir beyanname dir. Fakat memleket için sözden ziyade amel lazımdır. Sözünde olduğu gibi amelde de*

³⁹³ **Tanın**, 21 Nisan 1923.

³⁹⁴ **Tevhid-i Efkar**, 30 Nisan 1923.

³⁹⁵ **Tevhid-i Efkar**, 27 Nisan 1923.

muvaffakiyet hasıl olur ise millet azami istifade görecektir.”³⁹⁶ değerlendirmesinde bulunmuştur.

İstanbul Evkaf-ı İslamiye Mütevellileri Cemiyeti de Mustafa Kemal Paşa’ya bir telgraf çekerek, umdeler içerisinde vakıfların geliştirilmesi hususuna da yer verilmesini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa bu isteğe “*Evkaf işlerini vatan için nafi’ olacak bir tarzda tanzim ve ıslah etmek sulh devresinin en mühim iştiğalatından birini teşkil edecektir.*”³⁹⁷ şeklinde cevap vererek barışın sağlanmasından sonra vakıfların tanzim ve ıslahının en önemli işlerden birisi olarak görüleceğini belirtmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, kamuoyunda Dokuz Umde ile ilgili olarak ortaya çıkan bu eleştirilere, Nutku’nda şu şekilde cevap vermiştir:

*“Bu program, bu güne kadar icra ve intaç ettiğimiz esaslı bilcümle hususati ihtiva ediyordu. Maahaza, programa ithal edilmemiş mühim ve esaslı bazı meseleler vardı. Mesela Cumhuriyetin ilanı, Hilafetin ilgası, Şer’iye Vekaleti’nin lağvı, medreseler ve tekkelerin kaldırılması, şapka iksası gibi... Bu meseleleri programa ithal ederek vaktinden evvel, cahil ve mürtecilerin, bütün milleti temsime fırsat bulmalarını muvafık bulmadım. Neşrettiğim programı bir fırka-i siyasiye için gayr-i kafi, kısa bulanlar oldu. Halk Fırkası’nın programı yoktur dediler. Filhakika umdeler namı altında malum olan programımız, itiraz edenlerin gördükleri ve ildikleri tarzda, bir kitap değildi. Fakat esaslı ve ameli idi.”*³⁹⁸

³⁹⁶ **Tevhid-i Efkâr**, 27 Nisan 1923.

³⁹⁷ Bu telgraf şu şekildedir. “*Muazzaz vatanımızın halası için şanlı iyilik ettiğiniz andan itibaren zat-ı devletinizle rüfekay-ı kiramınıza rabt-ı kalb eden ve mucizelere kadir parlak muvaffakiyet üzerine bu itminanında isabet ettiğini idrak ile müşerref olan mütevelliler cemiyeti memleketin ıslah-ı terakkisi hakkında son defa ilan buyurulan umdeleriniz arasında evkaf-ı islamiyenin ve vakfiyetinden olan ecdadımızın pek ve samimi emelleri dairesinde temin terkiyatı ve su-i idareden vefayesi hususunda müteaddit defalar vuku bulan beyanatı bilhassa bu sırada salâhiyetar lisanınızdan bir kere daha işitmek arzusunu ar ile kesb -i fahr eyler.*” **Tevhid-i Efkâr**, 26 Nisan 1923.

³⁹⁸ Atatürk, **a.g.e.**, s.477.

Dokuz umde bildirisine karşı ortaya çıkan muhalif cereyanlardan biri de Trabzon'da yaşanmıştır. Eski Vali Deli Hamit Bey, Belediye Reisi Gazzazade Hüseyin Efendi, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Barutçuzade Ahmet Bey ve onun oğlu olan İstikbal gazetesinin de sahibi Faik Ahmet Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya karşı muhalefet başlatmışlar ve ARMHC'nin Halk Fırkası'na dönüştürülmesi konusundaki itirazlarını bir beyanname ile iletmışlerdir. Tunçay'a göre Trabzon'da ortaya çıkan bu muhalefetin sebebi olarak Dokuz Umde'nin, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından dernek tüzüğüne aykırı bir girişim ve kişisel egemenliğe yol açacak bir tasarı olarak değerlendirilmesidir.³⁹⁹

Trabzon'da yaşanan bu gelişmelerden çok rahatsız olan Mustafa Kemal Paşa, Adana Mebusu Zamir Bey (Damar Arıkoğlu) ve Manisa Mebusu Refik Şevket Bey'den müteşekkil bir soruşturma heyetini, Trabzon'a göndermiştir. Bu konuda, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'(MHC)nden Trabzon'a bir telgraf çekilmiş ve şehir ileri gelenlerinden gelen telgraflara istinaden Trabzon MHC Başkanlığı'nın, ARMHC nizamnamesine uyulmadan teşkil edildiğinin anlaşılması nedeniyle seçimin ve teşkilatın yenilenmesi gerektiği konusunda bir açıklama yapılmıştır.⁴⁰⁰

Trabzon'da yapılan incelemeler sonucunda, Trabzon Müdafaa-i Hukuk teşkilatı görevden alınmış ve yerine müteşebbis bir heyet kurulmuştur. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa Trabzonlular için ayrı bir seçim beyannamesi göndermiştir. Bu

³⁹⁹ Tunçay, a.g.e., s. 53.

⁴⁰⁰ **Tevhid-i Efkar**, 26 Nisan 1923.

girişimler olumlu sonuç vermiş ve Trabzon halkı arasında I. Grup'a yönelik olumlu düşünceler ortaya çıkmıştır.⁴⁰¹

Hakimiyet-i Milliye gazetesi, 6 Mayıs 1923 tarihli sayısında “*Trabzon Gazi İle Daima Beraber*”⁴⁰² diye Trabzon’da yaşanan gelişmeleri özetlemiş, 8 Mayıs 1923 tarihli sayısında “*Trabzon Gazi'nin Etrafında*” başlığı ile yayınlanan bir haberde, Trabzon’da yayınlanan Halk gazetesindeki bir makaleden söz etmiştir. Bu makalede, Trabzon halkının Milli Mücadele’de olduğu gibi seçim mücadelesinde de Mustafa Kemal Paşa’nın yanında olduğu ve yaşanan muhalif hareketlerin halkın düşüncelerini yansıtmadığı gibi üzüntüye sebebiyet verdiği⁴⁰³ ifade edilmiştir.

Bu muhalif girişim ve eleştirilere karşın Mustafa Kemal Paşa’nın yayınladığı umdeler, Anadolu’da genel olarak olumlu karşılanmıştır. Hakimiyet-i Milliye ve Tevhid-i Efkâr Gazeteleri, yurdun çeşitli bölgelerinde gelen telgraflara yer vermişler ve umdelerin Anadolu’da olumlu tesir yaratığını ifade etmişlerdir.⁴⁰⁴

İktidarı elinde bulunduran I. Grup, Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde, büyük bir çaba sarf ederek seçimi kazanmaya, muhaliflerin Meclise girmesini engellemeye çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa, bu amaca ulaşabilmek için seçim

⁴⁰¹ Bkz. Mahmut Goloğlu, **Milli Mücadele Tarihi V 1923 Türkiye Cumhuriyeti**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 202-203.

⁴⁰² **Hâkimiyet-i Milliye**, 6 Mayıs 1923.

⁴⁰³ **Hâkimiyet-i Milliye**, 8 Mayıs 1923.

⁴⁰⁴ Bu doğrultuda 15 Nisan 1923 tarihinde yayınlanan bir haberde şu ifadeler yer almaktadır: “*Büyük Millet Meclisi'nin yeni intihabat kararı Adana'da son derece memnuniyete mucip olmuştur. Bilhassa Gazi Paşa imzaları altında neşr olunan Müdafaa-i Hukuk beyannameleri pek büyük hüsn-ü tesir icra etmiş ve halk neşr edilen umdeler etrafında çalışmaya azim etmiştir. Adana gazeteleri umdeler hakkında baş makaleler neşr ederek neşriyatta bulunmaktadır. Dört Yol, Tarsus, Karacabey, Şuhut, Malkara Develi, Nazilli, Alaca, Nusaybin Zonguldak, Kemah, Adapazarı vesair mürakizden(merkezlerden) varid olan telgrafnamelerde Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından neşr edilen Müdafaa-i Hukuk Grubu umdelerinin her sınıf-ı halka tamim ve tebliğ ve tevhimi hüsn-ü tesire tevhit eylediği(sebep olduğu) bildirilmektedir.*” **Tevhid-i Efkâr**, 15 Nisan 1923; **Hâkimiyet-i Milliye**, 15 Nisan 1923.

faaliyetlerini bizzat ele almış ve bütün ARMHC teşkilatlarına bir genelge göndererek seçimlere hazırlanılması gerektiğini bildirmiştir. Diğer taraftan, kendisinin başkanlığında bir seçim heyeti oluşturarak aday tespit işlerini ve propaganda faaliyetlerini bizzat yürütmüştür.⁴⁰⁵

Tevhid-i Efkar gazetesi, bu komitede Nafia Vekili Fevzi Bey, İktisat Vekili Mahmut Esat Bey, Yunus Nadi Bey, Ali Fuat Paşa'nın bulunduğunu ileri sürmüştür.⁴⁰⁶ Tanin gazetesi ise Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığındaki bu kurulun, Hariciye Vekili İsmet Paşa, Nafia Vekili Fevzi Bey, Posta Telgraf Umum Müdürü Sabri Bey, Aydın Mebusu Yunus Nadi Bey, Manisa Mebusu Tevfik Rüştü Bey ve Saruhan Mebusları Celal ve Necati Beylerden oluştuğunu söylemiştir.⁴⁰⁷ Ahmet Demirel, "*I. Mecliste Muhalefet İkinci Grup*" adlı eserinde Damar Arıkoğlu'nun, hatıralarında II. Grup'tan olmasına rağmen Adliye Vekili Rıfat Çalika'nın da bu komiteye alındığından söz ettiğini⁴⁰⁸ ifade etmiştir.

Bu komiteye üye olarak katıldığından söz eden Kazım Karabekir Paşa, komitede, Mustafa Kemal Paşa'nın ilk önerisinin "*Millet bana güvenoyu versin ve mebusların seçimini bana bıraksın*" şeklinde olduğunu söylerken, kendisinin bu öneriye itiraz ettiğini ve diğer üyelerinde kendisini desteklemesi sonucunda Mustafa Kemal Paşa'nın bu arzusundan vazgeçtiğini ifade etmiştir. Kazım Karabekir Paşa Mustafa Kemal Paşa'nın "*Ben muhalif istemiyorum*" diyerek, İstiklal Savaşı'nda canla başla mücadele etmiş olan II. Grup üyelerinden hiç kimseyi aday

⁴⁰⁵ Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti...*, s. 199-200.

⁴⁰⁶ *Tevhid-i Efkar*, 9 Nisan 1923.

⁴⁰⁷ *Tanin*, 7 Mayıs 1923.

⁴⁰⁸ Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet...*, s.571.

göstermemesini eleştirmiş ve bu nedenle seçim komitesine gitmediğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın ricası üzerine, toplantılara katılmaya devam ettiğini belirten Kazım Karabekir Paşa, "*Ben de artık muntazaran yanlarında bulundum.*"⁴⁰⁹ diyerek seçim komitesinin aday belirleme politikasını tasvip etmediğini ve desteklemediğini ima etmiştir.

Rauf Orbay ise adayları belirleyen heyete katılmayı kabul etmediğini ve bunun yanı sıra Mustafa Kemal Paşa'ya fırkalar üzerinde kalması yönünde telkinde bulunduğunu ancak kabul ettiremediğini ve bu sebeplerle seçimi hazırlayan heyetin başında gece gündüz çalışan Mustafa Kemal Paşa'yı yalnız bırakmak zorunda kaldığını söylemiştir. Bu hareketinin sebebi olarak da, "*Heyet-i Vekile başkanı olarak şunu seçin bunu seçin şeklinde bir öneri ya da propagandada bulunmam yanlış oldurdu.*"⁴¹⁰ diyerek açıklamıştır.

Seçim faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte, seçimlerin en büyük favorisi durumunda olan I. Grup namına aday olmak için adeta bir yarış başlamıştır. Bu durum, basında da konu edilmiş ve İstanbul'dan adaylığını ilan edecek şahısların sayısının 700 civarında olduğuna dair tahminlerde bulunulmuştur.⁴¹¹ Ancak Mustafa Kemal Paşa, mebus adaylarını bizzat kendisi belirlemek istemiş ve bu doğrultuda 18 Haziran 1923 tarihinde I. Grup, adaylıkla ilgili bir tebliğ yayınlamıştır. Bu tebliğde, Müdafaa-i Hukuk Grubu namına adaylığını koymak isteyen şahısların taleplerinin yoğun bir şekilde geldiği, adayların istedikleri seçim bölgesinden adaylığını ilan

⁴⁰⁹ Kazım Karabekir, **Paşaların Kavgası: Atatürk – Karabekir**, Emre Yay. İstanbul 1991, s. 137-138.

⁴¹⁰ Feridun Kandemir, **Hatıraları ve Söylemedikleri ile Rauf Orbay**, Yakın Tarihimiz Yay. İstanbul 1965 s. 126-127. Aktaran Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s.572-573.

⁴¹¹ **Tevhid-i Efkâr**, 18 Nisan 1923.

etmekte serbest oldukları belirtilmiş ve grubun adaylarının doğrudan merkezden tespit ve ilan edileceği⁴¹² duyurulmuştur.

Ahmet Demirel, 1923 seçimlerinde aday listeleri oluşturulurken, seçilecek mebus sayısınınca aday gösterildiğini bunların tümünün mebus olmasının sağlandığını ve çoğu zaman listelerde yer alan adayların düşüncelerine bile başvurulmadığını ileri sürmüştür.⁴¹³ Ancak Eskişehir’ den üç mebus seçilecek iken dokuz aday,⁴¹⁴ Bursa’dan beş mebus seçilecek iken on beş aday,⁴¹⁵ Ankara’dan altı mebus seçilecek iken on üç aday gösterilmiştir.⁴¹⁶ Bunların yanı sıra Mersin’den iki mebus seçilecek iken dört aday, Mardin’den beş mebus seçilecek iken on aday, Kars’tan iki mebus seçilecek iken dört aday, Biga’dan üç mebus seçilecek iken beş aday ve Karesi’den sekiz mebus seçilecek iken on aday⁴¹⁷ gösterilmiştir. Büyük çoğunlukla seçilecek milletvekili sayısı kadar aday gösterilirken bu seçim bölgelerinde fazla sayıda aday gösterilmesinin sebebinin bu bölgelerde muhalefetin güçlü olmasından ileri geldiği ve bunun bir seçim stratejisi olduğu söylenebilir. Muhaliflerden Emin Bey’in Eskişehir’den,⁴¹⁸ Nurettin Paşa’nın da 1924’de yapılan ara seçimler sonucunda Bursa’dan⁴¹⁹ mebus seçilmeleri ve Doğruöz gazetesinin Mersin bölgesindeki muhalif yayınları, söz konusu bölgelerde muhalefetin güçlü olduğunu gösteren işaretlerdir denilebilir.

⁴¹² **Tanin**, 21 Nisan 1923; **Tevhid-i Efkâr**, 26 Nisan 1923.

⁴¹³ Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s. 574.

⁴¹⁴ **Tevhid-i Efkâr**, 21 Haziran 1923.

⁴¹⁵ **Hâkimiyet-i Milliye**, 22 Haziran 1923.

⁴¹⁶ **Tanin**, 7 Temmuz 1923.

⁴¹⁷ **Tevhid-i Efkâr**, 21 Haziran 1923.

⁴¹⁸ Tunçay, **a.g.e.**, s. 55.

⁴¹⁹ **a.g.e.**, s. 117.

Müdafaa-i Hukuk Grubu, gerek müntehab-ı sani gerek mebus adaylarının belirlenmesi konusunda oldukça titiz davranmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Halk Fırkası'na dönüşecek olan grubun adaylarının Müdafaa-i Hukuk prensiplerini ve Dokuz Umde'yi benimsemiş kişiler olması için gruba bağlı heyetlerin çok titiz davranmasını istemiştir.⁴²⁰ Bu doğrultuda, I. Grup, müntehab-ı sani seçimleri için bir talimat yayınlarak taşra heyetlerinin adayların belirlenmesinde dikkat etmesi gereken hususları izah etmiştir. Bu talimatnameye şu hususlara yer verilmiştir:

1. *Namzetlerin sakin oldukları mahalleler ahalisinden olmaları tercih edilecek.*
2. *Namzetlerin MHC umdelerine sadık zevattan olmasına bilhassa itina edilecektir.*⁴²¹

Bu şartların yanı sıra seçimleri kazanacak oy çoğunluğuna ulaşması muhtemel adayların tercih edilmesi konusunda özellikle uyarıda bulunulmuştur.⁴²²

Seçim hazırlıkları devam derken, bazı basın organlarında I. Grup aleyhinde birtakım haberler yayınlanmıştır. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiride, bazı kötü niyetli insanlar tarafından henüz hiçbir sancakta seçim başlamamınsa rağmen, Halk Fırkası'nın adaylarının kimi seçim bölgelerinde seçimi kaybettiği şeklinde dedikodular çıkarttıklarından ve henüz aday listeleri açıklanmamış olmasına rağmen Halk Fırkası adına gerçek olmayan aday listelerinin yayınlandığından⁴²³ söz edilmiştir.

⁴²⁰ a.g.e., s. 53-54.

⁴²¹ **Tevhid-i Efkar**, 30 Nisan 1923.

⁴²² **Tevhid-i Efkar**, 4 Mayıs 1923.

⁴²³ **Tevhid-i Efkar**, 5 Haziran 1923.

1923 seçimlerinde, muhalif hareketlerin en fazla görüldüğü yer, İstanbul olmuştur. İstanbul, Osmanlı Devleti'nin ve Türk siyasal yaşamının merkezi olduğundan Mustafa Kemal Paşa, İstanbul seçimlerine daha çok önem vermiş ve İstanbullular için ayrı bir seçim beyannamesi yayınlamış⁴²⁴ ve Müdafaa-i Hukuk Grubu İstanbul teşkilatından başka seçim heyetleri oluşturmak suretiyle seçim faaliyetlerini daha iyi kontrol etmeye çalışmıştır.⁴²⁵ Bunların yanı sıra, İstanbul seçimleri için ayrıca bir Neşriyat ve Propaganda Encümeni oluşturarak halkı aydınlatma kararı alınmışsa da⁴²⁶ daha sonra bundan vazgeçilmiştir.⁴²⁷

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul seçimlerini kazanmak adına yaptığı girişimlerden birisi de İstanbul Belediye Başkanı Ziya Bey'in görevden alınması olayı olmuştur. İstanbul'da, Heyet-i Teftişîye üyelerinin kim tarafından seçileceği konusunda yaşanan tartışma, İstanbul Belediye Başkanı Ziya Bey'in Dahiliye Vekaleti tarafından görevden alınması ile sonuçlanmış⁴²⁸ ve İstanbul Valiliği'ne atanan Haydar Bey, Şehir Eminliği görevini de vekaleten yürütmekle görevlendirilmiştir.⁴²⁹

⁴²⁴ **Hâkimiyet-i Milliye**, 12 Nisan 1923. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul halkı için yayınladığı bu beyanname için bkz. Ek 2.

⁴²⁵ **Tevhid-i Efkâr**, 30 Nisan 1923.

⁴²⁶ **Tevhid-i Efkâr**, 11 Nisan 1923.

⁴²⁷ **Tevhid-i Efkâr**, 16 Nisan 1923.

⁴²⁸ Seçim hazırlıklarının devam ettiği dönemde, Heyet-i Teftişîye'nin kim tarafından seçileceği İstanbul'da tartışma konusunda olmuştur. İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda, Heyet-i Teftişîye'nin vilayetten 4 ve Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'den 6 olmak üzere 10 üyeden oluşturulması hükmü yer almıştır. Ancak daha önceki seçimlerde bu heyetin Şehir Emniyeti tarafından seçilmiş olması tereddüde sebep vermiş ve Şehir Emniyeti Ziya Bey, bu heyetin kim tarafından seçileceği konusunu Cemiyet-i Umumiye-i Belediye toplantısında gündeme getirmiş ve Dâhiliye Vekâleti'nden bilgi istemiştir. Dâhiliye Vekâleti, teamül gereği heyet üyelerinin tamamının şehir emniyeti tarafından seçilmesi gerektiği doğrultusunda cevap vermiştir. Ancak İstanbul Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'si, kanunun uygulanmasına karşı teamülün öne sürülemeyeceğini ileri sürerek bu emri kabul etmemiş ve kararını da Dâhiliye Vekâleti'ne bildirmiştir. Dâhiliye Vekâleti'nin emrine karşı yapılan bu itiraz, Zeki Bey'in, Dâhiliye Vekâleti tarafından görevden alınması ile sonuçlanmıştır. **Tanin**, 11 Nisan 1923; **Tevhid-i Efkâr**, 10 Nisan 1923;

⁴²⁹ **Tevhid-i Efkâr**, 12 Nisan 1923.

Tevhid-i Efkâr gazetesi, 15 Nisan 1923 tarihli sayısında İstanbul Belediye Başkanı Ziya Bey'in görevden alınması konusunun seçimlerle ilgili olabileceğini ileri sürerek Hükümete yönelik eleştirilerini şu şekilde dile getirmiştir:

*“Bu azil intihabat işleri ile alakadar mı? Ziya Bey'in esbab-ı azli malum değildir. Maahaza Şehir Emîni'nin, Mebusan Heyet-i Teftişiyesi'nin teamül vecihle makam-ı emanet tarafından intihabı hakkında Dahiliye Vekaleti'nce verilen emri Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'ye aks ettirerek münakaşaya sebebiyet vermiş ve iradesizlik göstermiş olmasından dolayı azl olunduğu rivayet edildiği gibi azlinin Heyet-i Teftişiyeye'ye matlup zevatı intihab edemediğinden ileri geldiği de söylenmektedir.”*⁴³⁰

Ziya Bey'in azlini bu şekilde duyuran gazete, bu azlin kendilerini çok müteessir ettiğini, Ziya Bey'in çok namuslu bir Şehir Emîni olduğunu ve bu azlin sebeplerinin Mustafa Kemal Paşa'nın umdelerinin sekizinci maddesinin 4. fıkrasının ruhuna uygun olarak açıklanmasını beklediklerini⁴³¹ ifade etmiştir. Ancak bundan sonraki süreçte, Ziya Bey'in görevden alınması ve Heyet-i Teftişiyeye üyelerinin seçimi konusunda verilen kesin karar ile ilgili olarak basında bir habere ya da açıklamaya rastlanmamıştır.

Tevhid-i Efkâr gazetesinin eleştirilerinden birisi de İstanbul Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı'nın atama usulü ile belirlenmiş üyelere teşkil edilmiş olması konusunda olmuştur. Teşkilatın, nizamname doğrultusunda yapılacak seçimlerle yeniden belirlenmesi gerektiğini öne süren gazete, bu konuda İstanbul Mebusu Ali Rıza Bey ile mülakat yapılmıştır. Ali Rıza Bey, *Müdafaa-i Hukuk İstanbul Teşkilatı nizamname doğrultusunda yeniden seçilmesi gerekmektedir. Şu an bu teşkilat tayin edilmiş azalardan oluşmaktadır. Ancak bu bir zaruriyetten ileri gelmektedir.*

⁴³⁰ **Tevhid-i Efkâr**, 15 Nisan 1923.

⁴³¹ **Tevhid-i Efkâr**, 15 Nisan 1923.

*İstanbul'un istisnai bir durumu var. Sulh görüşmeleri devam ediyor. Ve önümüzde yapılması gereken milletvekili seçimleri bulunmaktadır. Teşkilat seçimleri için zaman harcamak doğru olmayacaktır. Daha önemli meselelerle meşgul olmalıyız. Ancak bu nizamnamenin uygulanmayacağı anlamına gelmemektedir. Teşkilat seçimleri milletvekili seçimlerinden daha sonra yapılacaktır.*⁴³² diyerek bu konuya açıklık getirmiştir.

1923 seçimlerinde teşkilatlı olarak seçimlere katılan ve belirli bir strateji dahilinde faaliyet gösteren tek grup, I. Müdafaa-i Hukuk Grubu olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, arzuladığı şekilde bir Meclis meydana getirebilmek için ülkenin her köşesinde teşkilat kurmuş ve seçimlerde büyük bir zafer kazanmıştır. Mahmut Goloğlu, "Milli Mücadele Tarihi V 1923 Türkiye Cumhuriyeti" adlı eserinde, Mustafa Kemal Paşa'nın, 1923 seçimlerini Cumhuriyete gidişin en büyük aşaması olarak gördüğünü ve bu nedenle bu seçimlere çok önem verdiğini ileri sürmüştür. O'na göre Mustafa Kemal Paşa, kendi istediği doğrultuda bir Meclis oluşturarak Cumhuriyete gidiş sürecini tamamlamak istemiştir.⁴³³

3.3.2. II. Müdafaa-i Hukuk Grubu (II. Grup)

1923 Seçimlerinin hazırlık devresine en çok tartışılan konulardan birisi, II. Grup'un durumu olmuştur. Bu grubun seçimlere katılıp katılmayacağı, hakimiyet-i milliyeye ve saltanata bakışı, seçim programı yapıp yapmayacağı gibi konular basının gündemini sürekli meşgul etmiştir.

⁴³² **Tevhid-i Efkar**, 28 Nisan 1923.

⁴³³ Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti...**, s. 200.

II. Grup, farklı fikirlere sahip üyelerden oluşmuştur. İhsan Güneş, “*I. TBMM’de II. Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun Programı(II. Grubun)*” başlıklı makalesinde, II. Grup’un, daha çok kişisel çıkarlar üzerine kurulmuş, olduğunu ileri sürmüştür. O’na göre II. Grup, muhafazakarlar, mürteciler, İttihatçılar, Mustafa Kemal Paşa’ya karşı olanlar, Hükümetteki yerini muhafaza edememiş olanlar ve devrimci girişimlere karşı olanlar gibi birbirinden farklı düşüncelere sahip milletvekillerinden oluşmuştur.⁴³⁴ Grubun bu özelliği, dönemin fikir adamları tarafından da desteklenmiştir. 5 Mayıs 1923 tarihli Vakit gazetesinde, Saruhan Mebusu Celal(Bayar) Bey, II. Grup’un şahsi ihtiras ya da nedenlerle bir araya gelmiş heterojen bir grup olduğunu, Hüseyin Avni Bey ile saltanat taraftarı olan Selahattin Bey’in aynı siyasi çatı altında tasavvur edilemeyeceğini⁴³⁵ ifade etmiştir. Ahmet Emin Yalman da II. Grubu, içerisinde memleketin fikirlerinden istifade edebileceği şahısların yanı sıra kişisel hoşnutsuzluklar nedeniyle muhalefet etmeyi ilke edinmiş şahıslardan oluşan homojen olmayan bir grup⁴³⁶ olarak tanımlamıştır. Yakup Kadri Bey ise II. Grup üyelerini analiz ettiği yazısında, Hüseyin Avni Bey, “*Gürbüz ve müfrit bir teceddütperverdir*”. Hoca Şükrü Efendi, “*Kara bir mürtecidir.*” Kara Vasıf Bey, “*Koyu bir ittihatçı ve saltanat-ı meşrutacıdır.*” Vehbi Efendi ise “*Mutlakıyet-i idareye mütemayildir*”.⁴³⁷ diyerek grubun farklı düşüncelere sahip insanlardan oluştuğunu ortaya koymuştur. II. Grup’un bu karmaşık yapısının birlik oluşturmamaları ve seçimlere grup olarak katılmama kararı almalarında etkili olduğu düşünülebilir.

⁴³⁴ İhsan Güneş, “*I. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde II. Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun Programı(II. Grubun)*” **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XIV, S. 25. s.118.

⁴³⁵ **Vakit**, 5 Mayıs 1923. Aktaran Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s. 568.

⁴³⁶ **Vatan**, 3 Mayıs 1923. Aktaran Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s. 567.

⁴³⁷ **İkdam**, 2 Mayıs 1923. Aktaran Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s. 566.

II. Grup'un kurucularından olan Mersin Mebusu Selahattin Bey, grubun kuruluş amacını şu şekilde açıklamıştır:

*“Hukuk-u umumiyenin ahkam-ı esasiyesine mugayir ve hakimiyet-i milliyeye münafi salahiyyet, imtiyazat, teşkilat ve icraatını ref'i... Millet ve Meclisin hak ve hakimiyetini müdafaa etmek” “otokrat şef usulü bir idareye karşı meşru ve kanuni bir cevap vermek.”*⁴³⁸

Erzincan Mebusu Hüseyin Bey ise grubun kuruluş sebebini ve amacını, *“İkinci Grup'un Mecliste amel-i tesisi kanunları tamamıyla memlekette hakim kılmak herhangi bir kudret-i mutlakanın doğmasına mani olmak endişesi”*⁴³⁹ olarak ifade etmiştir.

Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey ise Tevhid-i Efkâr gazetesine II. Grup'un kuruluşunu ve Meclisteki Gruplar arasındaki farkı izah ederken, II. Grup'un bir zaruriyet sonucu ortaya çıktığını şu şekilde ifade etmiştir:

*“Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, Misak-ı Milli'nin gerçekleştirilmesi ve vatanın kurtarılması amacına yönelik olarak kurulmuş ve bu amaca ulaşmak için birlik içerisinde hareket etmek ve her türlü firkacılıktan uzak durmak kararını almıştır. Biz ihtilafata neden olacak muhalif cereyanların vücut bulmasını arzu etmiyorduk. Fırka halinde oluşacak cereyanların teşkilinin mücadelenin kazanılmasından sonraya ertelenmesini doğru buluyorduk. Bütün Meclisin müşterek ve müttehit olması lazım gelirken teşkilatın dışında bırakılan üyeler mecburen gayeye vasıl olmak için ikinci bir Müdafaa-i Hukuk Grubu kurmak zorunda kalmıştır. Birinci Grup'a mensup bazı üyeler de İkinci Grup'a katılmıştır.”*⁴⁴⁰

Seçim kararının alınmasın ardından II. Grup'un dağıldığı yönünde haberler çıkmaya başlamıştır. Bursa Mebusu Muhiddin Baha Bey, Tevhid-i Efkâr gazetesine

⁴³⁸ Güneş, “II. Grubun Programı...”, s. 118.

⁴³⁹ **Tevhid-i Efkâr**, 27 Nisan 1923.

⁴⁴⁰ **Tevhid-i Efkâr**, 30 Nisan 1923.

verdiği bir demeçte bu doğrultudaki dedikoduların doğruluğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Ben Ankara’da bulunduğum sırada İkinci Grup’un infisahının başladığı söyleniyordu. Filvaki’ İkinci Grup iki defa içtima akit etmiş fakat bir karar ittihazına muvaffak olamamışlardır. Son bir Cuma içtima’ yaptılar bu içtimada da grubun belli başlı rüesası münferiden hareket etmek kararı vererek dağılmışlardır. Binaenaleyh bir müttehit (birlik)grup halinde intihabatta faaliyete geçmeleri varid değildir. Beyanname ve program tanzim ve neşr edecekleri de muhtemel görülemez. İki numaralı bir halk fırkası ihzar ve ilan edecekleri doğru değildir. Ben İkinci Grup’un tamamen müfesihi olduğunu söyleyebilirim. Ankara’da bulunduğum sırada adliye vekili de İkinci Grup’tan Birinci Grup’a geçti. Binaenaleyh bu haberin de doğru olduğuna kani olabilirsiniz.”⁴⁴¹

Görüldüğü gibi Muhiddin Baha Bey, II. Grup’un birlik içerisinde seçime katılmama kararı aldığını ve Rıfat Bey’in I. Grup’a katıldığını kesin bir dille ifade etmiştir. Ancak 16 Nisan 1923 tarihli İleri gazetesinde yayınlanan bir habere göre Adliye Vekili Rıfat (Çalık) Bey,“Birinci Grup’a dahil olmadım şiddetle tekzip ederim.”⁴⁴² diyerek I. Grup’a katıldığı doğrultusundaki söylentilerin doğru olmadığını söylemiştir.

Diğer taraftan Muhiddin Baha Bey’in beyanat verdiği gün II. Grup üyelerinden Isparta Mebusu Cemal Paşa ve Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey İstanbul’a gelmişlerdir. Tevhid-i Efkâr gazetesi, II. Grup’un birlik olarak seçimlere katılmayarak, üyelerinin ferdi olarak hareket etmesine karar verdiği bu dönemde yaşanan bu olayı “Beklenmedik bir gelişme”⁴⁴³ olarak değerlendirmiştir. Yusuf Ziya Bey, 20 Nisan tarihinde Tevhid- Efkâr gazetesinde yayınlanan demecinde, II. Grup’un dağıldığı yönündeki haberlerin gerçeği yansıtmadığını belirtirken grup

⁴⁴¹ Tevhid-i Efkâr, 15 Nisan 1923.

⁴⁴² İleri, 16 Nisan 1923. Aktaran Demirel, Birinci Mecliste Muhalefet..., s. 553.

⁴⁴³ Tevhid-i Efkâr, 16 Nisan 1923.

üyelerinin ferdi olarak seçime katılacağını söylemiştir. Diğer taraftan ittihatçıların büyük çoğunluğunun zaten II. Grup içerisinde yer aldığını belirtmiş ve hakimiyet-i milliyeye taraftar olan ittihatçıların ayrı bir örgüt kurmalarına gerek olmadığını söyleyerek⁴⁴⁴ II. Grup'un, İttihatçılarla işbirliği içerisinde olduğu yönündeki iddiaları doğrulayacak nitelikte bir cümle kullanmıştır.

Cemal Paşa ve Ziya Bey'den kısa bir süre sonra, 27 Nisan 1923 tarihinde Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey'de İstanbul'a gelmiştir. Hüseyin Avni Bey'in İstanbul'a gelmesi II. Grup'un seçimlere katılacağı yönündeki dedikoduların daha da çoğalmasına neden olmuştur.⁴⁴⁵ Fakat Tevhid-i Efkâr gazetesine açıklama yapan II. Grup üyelerinden ismi belirtilmeyen bir mebus, bu konuda açıklama yapmış ve seçimlere katılmama kararlarının kesin olduğu yönündeki şu açıklamayı yapmıştır:

*“İkinci Grup'a mensup zevat ancak haklarında yalan yanlış ortaya dökülen rivayet ve isnadattan müteessirdirler. Eğer bir şüphe veya endişe var ise onu her birimiz izale etmeyi vazife ad ederiz. Bu da pek tabidir. Çünkü nihayet bu kabil isnadat şahıslarımıza da bir tecavüzdür. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey'e gelince şahsen kendisinde bu kabil isnadata tesadüf eylediği yerde taklit-i izahata mani olmak isteyecektir. İkinci Grup'un intihabatta faal çalışmaktan feragat etmiş olduğunu ve ne program ne beyanname neşr etmeyeceğini kerraren beyan ettik. Bu hususta şüphe olmasın memleketin ahvali hazırası bizi böyle bir karar vermeye sevk etmiştir.”*⁴⁴⁶

Bu açıklamada da II. Grup'un seçimlere katılmama kararı aldığı kati bir şekilde belirtilmiş ve bu söylemlerin Hüseyin Avni Bey tarafından da destekleneceği ifade edilmiştir. Ancak II. Grup'un dağıldığı yönünde ortaya atılan bu fikir, grubun kurucusu olan Hüseyin Avni Bey tarafından desteklenmemiştir. Hüseyin Avni Bey,

⁴⁴⁴ Tevhid-i Efkâr, 20 Nisan 1923.

⁴⁴⁵ Tevhid-i Efkâr, 28 Nisan 1923.

⁴⁴⁶ Tevhid-i Efkâr, 28 Nisan 1923.

30 Nisan 1923 tarihinde, Tevhid-i Efkar gazetesine yaptığı açıklamada, II. Grup'un dağılması gibi bir durumun söz konusu olmadığını, mebusların ramazan ayı nedeniyle seçim bölgelerine gittiklerini ve bu durumun yanlış anlaşıldığını söylemiştir.⁴⁴⁷ II. Grup'un dağılmadığını vurgulayan Hüseyin Avni Bey, II. Grup'un grup olarak seçimlere katılmama kararı aldığını ancak üyelerin şahsi olarak mücadele edebileceğini söylemiştir. Böyle bir karar almalarının gerekçesini ise “*üç senelik mesailerinin mahsulü ile kendilerini yeni intihabata arz ederek ferden çalışmayı hakimiyet-i milliye ile daha kabil-i telif(bağdaşır) bulduklarını beyan ediyorlardı.*”⁴⁴⁸ şeklinde açıklamıştır.

Hüseyin Avni Bey, Tevhid-i Efkar gazetesine verdiği demeçte, kendisine sorulan “*Hala II. Grup'la olan münasebetiniz devam ediyor mu? Hangi grubu mütemayil durumdasınız?*” şeklindeki soruları “*Birinci Reis Vekaleti'ne İntihab olununcaya kadar müessis(kurucu) olmak itibariyle grubun mesaisine faalen iştirak etmekte idim. Bilahare istifa ettim. Ancak her iki grubun da mesaisini uzaktan takip ediyorum. Maksat ve gaye itibariyle gruplar arasında büyük bir fark görmemekteyim. Takip olunan tarikte(yolda) İkinci Grup ile beraber faalen hizmet ediyordum.*”⁴⁴⁹ şeklinde cevaplamıştır.

II. Grup ile ilgili olarak ortaya atılan iddialardan biri de grubun programının olmadığı yönünde olmuştur. Ancak Hüseyin Avni Bey, 30 Nisan 1923 tarihli Tevhid-i Efkar gazetesine verdiği bir demeçte, önemli açıklamalarda bulunmuş ve II. Grup'un programını ilan etmiştir. Hüseyin Avni Bey, bu demecinde, 70- 80 kişiden

⁴⁴⁷ **Tevhid-i Efkar**, 30 Nisan 1923.

⁴⁴⁸ **Tevhid-i Efkar**, 30 Nisan 1923.

⁴⁴⁹ **Tevhid-i Efkar**, 30 Nisan 1923.

oluşan bir grubun programının olmaması da düşünülemez, açıklamasında bulunmuş ve ilk olarak 16 Temmuz 1923 tarihinde üç maddelik bir program hazırlandığını ifade etmiştir. Bu üç madde şöyledir.⁴⁵⁰

1. *Misak-ı Milli dairesinden vahdet ve istiklal-i milliyenin istihasal ve temini*
2. *Kavanin-i mevcudenin hakimiyet-i milliye esasına göre tadil ve islahı*
3. *Hukuk-u umumiyenin masuniyet ve muhteremiyeti*⁴⁵¹

Bu program etrafında toplantılar tertip ettiklerini belirten Hüseyin Avni Bey, öncelikli olarak 7 maddelik bir program hazırlandığını ileri sürmüştür. Bu 7 maddeden oluşan ilk programın detaylarını anlatan Hüseyin Avni Bey, son olarak 27 maddeden oluşan ve kendisinin istifa ettiği dönemde üzerinde çalışmaların devam ettiğini belirttiği programın detaylarını vermiştir.⁴⁵²

15–16 Nisan 1923 tarihlerinde II. Grup üyelerinin grup olarak seçimlere katılmama kararı almalarına karşın Hüseyin Avni Bey'in 30 Nisan 1923 tarihindeki bu detaylı açıklamaları, II. Grup'un dağılmadığı yönündeki söylemleri ve grubun programını ilan etmesi, II Grup'u ayakta tutma ve yeniden toparlama girişimi olarak değerlendirilebilir.

Hüseyin Avni Bey'in bu açıklamalarından sonra, *Tevhid-i Efkâr* gazetesi, 3 Mayıs 1923 tarihli nüshasında, II. Grup'un faaliyette olduğunu ve İstanbul'da II.

⁴⁵⁰ *Tevhid-i Efkâr*, 30 Nisan 1923.

⁴⁵¹ *Tevhid-i Efkâr*, 30 Nisan 1923.

⁴⁵² *Tevhid-i Efkâr*, 30 Nisan 1923. II. Grup'un 27 maddeden oluşan bu program için bkz. Ek 3. Bu program için ayrıca bkz. Güneş, "*II. Grubun Programı...*"

Grup'a karşı büyük bir ilginin olduğunu iddia ederek şu açıklamalarda bulunmuştur.⁴⁵³

“İntihabat münasebetiyle İstanbul'da muhtelif grupların faaliyet ve teşkilatları artık mevzubahis olmuyor. Faal zeminde mesai sarf eden ancak Müdafaa-i Hukuk'tur. Fakat fikir sahasında mücadelat az çok şiddetle devam etmektedir. Bilhassa şehrimiz efkar-ı umumiyesine son zamanlarda İkinci Grup'a şedit bir teessür-ü alaka etmiştir. İkinci Grup'un inhilal(dağılma) veya tefsih eylediğine dair işaa(duyurulan) rivayetlerin tahakkuk etmediği görülmesi üzerine biltabi' fikri zeminde yeniden mücadele sahası açılmıştır... Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Beyin İkinci Grup hakkındaki beyanatının İstanbul Müdafaa-i Hukuk muhafilinde müsait bir surette telakki olunduğu tamamıyla teyit etmiştir. Bu muhafıl mezkûr hadise üzerine şehrimiz matbuatının hürriyet münakaşası memnuniyetle tefsir etmektedirler. Alelhusus İkinci Grup, fikir ve nokta-i nazarlarının ve istinad edilen esasatın vazih(açık) bir surette efkar-ı umumiye muvacehesine çıkmış olması bizzat İkinci Grup aleyhindeki bazı hakayık(hakikatlerin)anlaşılmasına yardım eylediği kanaatini uyandırmıştır. Bilhassa ittihatçılığın gayr-i kabil-i rahmet bir şekilde dışarı vurması İkinci Grup'un mahiyeti için bir intak-ı hak(hakkın yerini bulması) şeklinde görülmektedir.”⁴⁵⁴

II. Grup'un dağılmadığının anlaşıldığını ve halkın bu gruba karşı olumlu yaklaştığını açıklayan Gazete, bu açıklamanın devamında, söz konusu programın ilan edilmesinden sonra II. Grup'un kuruluş amaçlarını ve Meclis müzakerelerini delil göstererek ispatlı bir şekilde halkı aydınlatmak için çalışmaya hazırlandığını ancak bu konuda resmi bir açıklama yapmama kararı aldığını⁴⁵⁵ yazmıştır. Bunun yanı sıra *“İkinci Grup'a mensup olup eylevm şehrimizde bulunmakta olan bir zat”* şeklinde tanımladığı bir II. Grup üyesinin şu açıklamalarına yer vermiştir:

“En ziyade şayan-ı isti'rab(şaşırmak) olan İkinci Grup'un inhilal edildiği hakkındaki şayialar olmuştur. İkinci Grup, bir fikir ve kanaat üzerine müyesserdir. Fikir kanaat ve içtihatların şahıslarla kaim olmadığı da ma'lum bir keyfiyettir. Sonra İkinci Grup'u teşkil eden şahısların bile inhilal (dağılma) eylemesi için ortada bir sebep yoktur... İkinci Grup'tan olan Adliye Vekili'nin gruptan istifa eylediği de

⁴⁵³ *Tevhid-i Efkâr*, 3 Mayıs 1923.

⁴⁵⁴ *Tevhid-i Efkâr*, 3 Mayıs 1923.

⁴⁵⁵ *Tevhid-i Efkâr*, 3 Mayıs 1923.

doğru değildir... Esasen milletimizdeki bu tenvir-i efkar, umumiye-i memleketin daima doğruyu bulup göreceğine dair taşıdığımız itimada takviye etmektedir. Bu sebeplerdendir ki İkinci Grup dahi içtihadını kemal-i emniyetle sarf-ı millete tevdi' etmiştir.”⁴⁵⁶

Bu açıklamada da gurubun dağıldığı yönündeki fikirler reddedilmiş ve grubun şahıslar etrafında değil fikirler etrafında toplanmış bir kitle olduğu vurgulanmıştır.

Tevhid-i Efkâr gazetesi, 29 Mayıs 1923 tarihli sayısında Hüseyin Avni Bey'in Gümüşhane'den aday gösterileceğini yazmıştır.⁴⁵⁷ Bu haber zerine Gümüşhane Belediye Reisi Osman Bey, gazeteye bir telgraf göndererek, “*Nefretle*” tekzip ettiklerini bildirmiştir. Tevhid-i Efkâr gazetesi, “*Bu Kadar Nefret Edecek Ne Var*” başlığı ile yayınladığı haberde bu telgrafi şöyle eleştirmiştir:

“Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Beyin, Gümüşhane'den namzet gösterileceğini yazmışız. Gümüşhane Belediye Reisi Osman Efendi, “Nefretle tekzip ediyoruz diyor.” Hüseyin Avni Bey hangi gruptan olursa olsun bir vatandaştır. Mücahede-i milliyeye hizmet etmiş namuslu bir mebustur. Büyük Millet Meclisi'nin bütün rüfekasının hürmet ve muhabbetini celp etmiş olan ikinci reis vekilidir. Bir hain-i vatan veya dolandırıcı değildir ki namzetliği bu kadar nefretle tekzip edilsin. Bu haberin yanlış veya doğru olması ihtimali vardır. Yanlış ise tekzip edilir fakat nefret ne hacet vatandaşların Müslümanların yekdiğerine husumet ve nefretle değil meveddet(sevgi) ve muhabbetle bakması lazım gelir. Bu kadar tabasbus(yaltaklanma) kimsenin hoşuna gitmeyecektir. Bu telgrafın istihdaf(hedef)ettiği maksadın akmi hasıl olacağına da(anlaşılacağına) şüphe yoktur.”⁴⁵⁸

Bütün bu açıklamalara karşın II. Grup organize bir şekilde seçimlere katılmamıştır. Erzincan Mebusu Hüseyin Bey II. Grup'un seçimlere katılmama kararının sebeplerini, milletin içerisinde bulunduğu durum itibariyle yaşanacak bir

⁴⁵⁶ *Tevhid-i Efkâr*, 3 Mayıs 1923.

⁴⁵⁷ *Tevhid-i Efkâr*, 29 Mayıs 1923.

⁴⁵⁸ *Tevhid-i Efkâr*, 4 Haziran 1923.

ikiliğe tahammül edecek durumda olmadığını bu nedenle Tan gazetesini dahi kapattıklarını, milletin propaganda ve her türlü tazyikten azade bir şekilde rey vermesini istediklerini⁴⁵⁹ söyleyerek izah etmiştir.

II. Grup lideri Hüseyin Avni Bey ise 31 Temmuz 1923'te Tevhid-i Efkar gazetesine verdiği bir demeçte, II. Grup'un seçimlere neden katılmadığını neden teşkilat yapmadığını açıklamıştır. Hüseyin Avni Bey, *“Türkiye Büyük Millet Meclisi,, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne istinat etmiş olup gruplar ise bir fırka halinde değil idi. Ve aralarındaki içtihat farkları ancak Meclis dahiline maksur(sınırlı) kalmış idi. Mevcut Müdafaa-i Hukuk şubası her iki grubun da teşkilatlarını ihtiva ettiğinden ayrı bir programla ayrılmadıkça İkinci Grup namına teşkilat icrası muvafık görülmemiştir. Müdafaa-i Hukuk teşkilatı düşmanı memleketten çıkarmak gayesine matuf idi.”* demiş ve seçimlerde kendisinin adaylığını koymadığını ancak hemşerilerinin kendisini aday gösterdiklerini ve bir miktar oy çıktığını söylemiştir. Anadolu'da seçimlerin tam bir serbestlik içerisinde yapılarak yapılmadığına dair soruya *“Mebusların mazbataları tetkik edilinceye kadar bu babda beyan mütalaa edemem”* demiştir. Seçim döneminin tartışmalarından birisi olan başkent meselesine de değinen Hüseyin Avni Bey, başkent konusunun kendisi açısından önem arz etmediğini ve şartları uygun olan herhangi bir yerin devlet merkezi olarak belirlenebileceğini⁴⁶⁰ söylemiştir.

Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki I. Grup, birlik içerisinde teşkilatlı ve son derece organize bir şekilde seçimlere katılırken, Muhalefet Partisi konumunda

⁴⁵⁹ **Tevhid-i Efkar**, 27 Mayıs 1923.

⁴⁶⁰ **Tevhid-i Efkar**, 31 Temmuz 1923.

bulunan II. Grup üyeleri ise teşkilatsız olarak şahıslar halinde seçimlere katılmışlar, Anadolu'ya dağılmışlar ve I. Grup'un aleyhinde propaganda faaliyetleri yürütmüşlerdir. Bu muhalefetin en etkili olduğu bölge, Rize ve Gümüşhane livalarını da içine alan Trabzon Vilayeti olmuştur. Eski Rize Mebusu Zeki Kadirbeyoğlu, I. Meclise giremediği halde bu seçimlerde yeniden aday olmuştur. Trabzon MHC' de I. Grup aleyhine faaliyetler içerisine girmiştir. II. Grup üyeleri özellikle Ali Şükrü Bey cinayeti üzerinde durmuşlardır. Muhaliflerden Faik Ahmet Bey, Ali Şükrü Bey'in cenazesinin Trabzon'a getirilişi esnasında Mustafa Kemal Paşa'ya ve Hükümete yönelik çok ağır eleştirilerde bulunmuş ve sahibi bulunduğu İstikbal gazetesi, I. Grup aleyhinde yayımlar yapmıştır. Söz konusu gazetenin 4 Nisan 1923 tarihli nüshasında Vali Hamit Bey (Deli Hamit) tarafından kaleme alınan bir yazıda, açıkça isim verilmese de Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik çok sert eleştirilerde bulunulmuştur.⁴⁶¹ Gümüşhane'de başlatılan bu muhalefet kısmen başarılı olmuş ve Zeki Bey seçimi kazanmıştır. Zeki Bey, yayınlanmamış hatıratında Gümüşhane seçimlerinin Hükümetin baskısı altında icra edildiğini ve bu nedenle halk ile Hükümete bağlı askerler arasında çatışmalar yaşandığını⁴⁶² ifade etmiştir. Ancak 1923 seçimleri sürecinde basında herhangi bir seçim bölgesinde seçimlerin Hükümetin baskısı altında icra edildiğine dair bir haber ya da yorum rastlanmamıştır. I. Grup'un en ateşli muhalifi durumunda bulunan Tevhid-i Efkâr gazetesi de buna dahildir. Tanin ve Tevhid-i Efkâr gazetelerinde seçimlerin özgürce yapılmasına dair temenniler yer almaktadır. Ancak baskı yapıldığına dair herhangi bir haber yorum ya da serzenişe yer verilmemiştir.

⁴⁶¹ Bkz. Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti...**, s. 201-202.

⁴⁶² Mahir İz, **Yılların İzi**, İstanbul Kitabevi, İstanbul 1990, s.317-323. Aktaran Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s. 575-583.

II. Grup'un etkili olduğu bölgelerden birisi de Mersin Mut ve Silifke bölgeleridir. Mersin'de, Ata Çelebi tarafından yayınlanan Doğruöz gazetesi, bölge halkına, II. Grup adayları olan Mehmet Şevki ve Sami Beyleri desteklemesi konusunda tavsiyede bulunmuştur. Buna karşın, Hakimiyet-i Milliye ve Tevhid-i Efkâr Gazeteleri, 4 Haziran 1923 tarihli sayılarında Mut ve Silifke kazalarından gelen, telgraflara yer vermiştir. Bu telgraflarda, “*Mazisi, hali, makasıd-ı esasîyesi (asıl maksatları) bütün İçel livasınca bidayetinden beri ma'lum olan Doğruöz paçavrasının*” II. Grup'un propagandasını yaptığı ancak bölge halkının büyük kurtarıcı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer alacağı II. Grup adaylarına tek bir rey verilmeyeceği⁴⁶³ ifadelerine yer verilmiştir.

Doğruöz gazetesi, 9 Haziran 1923 tarihli sayısında “*İçel Halkına ve Ajansa Cevap*” başlıklı ve Emin Mevlana imzalı bir yazıda Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanan bu telgrafların kendilerine de geldiğini söylerken, bu telgraflarda imzası bulunan şahısları, “*hürriyet itilâfçısı, seciyesiz ve şahsiyetsiz insanlar*” olarak nitelendirmiştir. Yazının devamında, “*Ahmet Şevki Bey, hangi guruba mensuptur? Birtakım seciyesiz eşhasın sırf menfaat-i hissiyesi uğrunda müdafaa aleti olarak kullandığı Birinci Müdafaa-i Hukuk Grubu'ndan değil mi? Eminim ki imza sahipleri yazımı okumadan mürettip telgrafları imza etti veya ettirildi*”⁴⁶⁴ denilmiştir.

Aynı tarihli gazetede, Mustafa Kemal Paşa tarafından yayınlanmış umdelere de yer verilirken aynı sayfada “*Aziz Milletime*” başlıklı bir yazı yayınlanmıştır. Bu yazıda, “*İşte Size Mebus İntihab Etmek İçin Hareket Edeceğiniz Umdeler*” diye 6

⁴⁶³ **Hâkimiyet-i Milliye**, 4 Haziran 1923; **Tevhid-i Efkâr**, 4 Haziran 1923.

⁴⁶⁴ **Doğruöz**, 9 Haziran 1923.

maddelik bir açıklama yapılmıştır. Bu açıklamalarda, “*Saltanat taraftarlarına, dışı fena içi iyi olanlara, eşraf kisevesine bürünüp de seni soymaya çalışanlara, milletimizden olmayanlara rey verme! Bütün yük senin omuzlarındadır. Birçok tatlı dil dökecekler kabul etme! İçi başka dışı başka adamlara aldanırsanız İstanbul size mezar olacaktır*”⁴⁶⁵ şeklinde ifadeler yer verilmiştir.

Seçimlere grup olarak katılmama kararı alınmış olsa da II. Grup üyeleri gerek İstanbul’da gerekse Anadolu vilayetlerinde bireysel olarak aday olmuşlar ve Meclise girmeye çalışmışlardır. İstanbul mebus seçimleri esnasında, II. Grup’a ait olduğu öne sürülen bir aday listesi müntehab-ı sanilere verilmiştir. Bu listede ismi bulunan adaylar; Hüseyin Rauf Bey, Müşir Fevzi Paşa, Ali Fethi Bey, Kazım Karabekir Paşa, Refet Paşa, Adnan Bey, Doktor Refik Bey, Ali Rıza Bey, Miralay Hüseyin Bey, Sivaslı Hacı Askeri Efendi, Ali İhsan Paşa, Hacı Evliya Efendi, Lütfi Fikri Bey, Nurettin Paşa ve Müşir Kemalettin Paşa’dır.⁴⁶⁶

1923 seçimleri sonucunda Gümüşhane Mebusu Zeki Bey dışında hiçbir II. Grup üyesi başarılı olamamıştır. İhsan Güneş, II. Grup’un gelişmemesinin en önemli sebebi olarak I. Grupta olduğu gibi birliği sağlayarak tüm üyeleri peşinden sürükleyecek karizmatik bir lider bulamayışlarını göstermiştir.⁴⁶⁷ Ş. Süreyya Aydemir ise II. Grup’u programı ve teşkilatı olmayan fiilen silinmiş bir fırka olarak değerlendirmiştir.⁴⁶⁸

⁴⁶⁵ Doğruöz, 9 Haziran 1923.

⁴⁶⁶ Tevhid-i Efkar, 29 Haziran 1923.

⁴⁶⁷ Güneş, “II. Grubu’nun Programı...”, s.118.

⁴⁶⁸ Aydemir, Tek Adam 1922-1938..., s.89.

II. Grup, 1923 seçimlerine giden süreçte Meclisi karar alamayacak bir duruma getirebilecek kadar güçlü bir muhalefet haline gelmiştir. Ancak ortak bir düşünceye ve hayat görüşüne sahip üyelerden oluşmayan bu muhalif kitle, Mustafa Kemal Paşa gibi güçlü bir lider bulamamıştır. Bu nedenlerle II. Grup üyeleri birlik halinde seçimlere katılmamış ve bireysel olarak giriştikleri mücadelede halktan yeterli desteği bulamadıkları için siyaset sahnesinden çekilmişlerdir.

Basında yer alan haber ve yorumlardan hareketle, II. Grup'un başarısızlığının arkasındaki nedenleri seçimlerin güdümlü olarak yapılmasından ve Hükümetin baskısı altında icra edilmesinde aramaktan ziyade, grup içerisindeki fikir ayrılıklardan dolayı birlik oluşturamamış ve teşkilatlı bir şekilde seçimlere katılmayışlarında aramanın daha doğru bir yaklaşım olduğu söylenebilir.

3.3.3. İşçiler (İttihat ve Terakki)

Seçim hazırlıklarının başladığı dönemde, bazı basın organlarında, İttihatçıların gizliden bir faaliyet içerisinde olduklarına dair yazılar çıkmıştır.⁴⁶⁹ İstanbul'un hala düşman işgali altında bulunduğu bu dönemde, bu nazik durumdan faydalanmak isteyen bazı muhalif guruplar harekete geçmişlerdir. Özellikle İttihatçıların önde gelenlerinden olan Kara Kemal ve Kara Vasıf Beyler, İstanbul'dan kendi adaylarını seçtirmek için gizliden gizliye faaliyetlere girişmişlerdir.

⁴⁶⁹ Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti*, s.203.

Amaçları seçimlerde üstünlük sağlayarak İttihat ve Terakki Partisi'ni yeniden canlandırmak ve Mustafa Kemal Paşa'yı saf dışı bırakmaktır.⁴⁷⁰

İttihatçıların faaliyetleri ile ilgili dedikoduların yayılmaya başlaması üzerine, I. Grup tarafından İstanbul Müdafaa-i Hukuk teşkilatının kurulması için görevlendirilen Antalya Mebusu Hoca Rasih Efendi, 3 Nisan tarihinde yaptığı konuşmada, İttihat ve Terakki hakkında, *“Efendiler biz hep o fırkanın mensupları idik bugün artık İttihat ve Terakki yoktur. Ve tamamıyla tarihe inkılap etmiştir. Yurdumuzu harap ederek savuşanlara tesadüf edersek soracak hesabımız çoktur. Millet bundan sonra işini kendisi görecektir. Ve kimsenin baziçesi olmayacaktır.”*⁴⁷¹ diyerek, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yok olduğunu ve seçimlerde faaliyete geçemeyeceğini vurgulamış ve ortaya çıkmaları halinde hesap sorulacağını belirtmiştir.

Hoca Rasih Efendi'nin bu açıklamalarından sonra, Tevhid-i Efkâr gazetesi, İttihatçıların lideri olarak gösterilen İaşe Eski Nazırı Kemal Bey'den İttihat ve Terakki'nin faaliyetleri hakkında bilgi istemiştir. Kemal Bey, *“İttihat ve Terakkinin mütarekeden evvelki vaziyetini biliyorsunuz. Fırkanın yeni faaliyeti hakkındaki neşriyat üzerine benim beyan mütalaa etmem memleket için mazur olacaktır. Memleketin vaziyeti hazıra-i fevkaladesi içinde benim beyanatta bulunmam doğru bir şey olmasa gerektir. Hatta bu gibi hususatın mevzubahis edilmesi bile doğru ve vatanperverane bir hareket değildir.”*⁴⁷² şeklinde bir açıklama yapmış ve ısrarlara

⁴⁷⁰ Zeki Çevik, **Milli Mücadele'de “Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na” Geçiş 1918-1923**, (Yayına Hazırlayan: Berna Türkoğan), ATAM, Ankara 2002, s. 475.

⁴⁷¹ **Tevhid-i Efkâr**, 4 Nisan 1923.

⁴⁷² **Tevhid-i Efkâr**, 6 Nisan 1923.

rağmen bu konuda daha net bir şey söylememiştir. Ancak gazete haberin devamında, “*Kemal Bey’in izahatı vaziyeti tamamıyla tenvir etmemekle birlikte İttihat ve Terakki Fırkası’nın hal-i faaliyette bulunduğu kuvvetle söylenilmekte ve bu faaliyete delil olarak Cemiyet-i Umumiye-i Belediye’nin 54 azasından 30 unun İttihat ve Terakki mensubeyninden olduğu beyan edilmektedir.*”⁴⁷³ diyerek dedikoduların doğru olduğunu ifade etmiştir.

16 Nisan tarihli Tevhid-i Efkâr gazetesi İttihatçıların faaliyetlerinden söz etmiştir. Bu açıklamada, İttihatçılardan Cavit, Kibar ve Sami Beylerin, Beyoğlu’ndaki Perşembe pazarındaki kulüpte toplantılar yaptıkları ve Ankara’ya iki delege göndererek I. Grup’a katılmak istediklerini bildirdiklerinden söz edilmiştir. Devamında, İttihatçıların, bu girişimin olumlu sonuçlanmasını istedikleri belirtilmiş, aksi halde İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin yeniden kurulması gayesiyle Hükümetten izin almak için başvuru yapılacağı ifade edilmiştir.⁴⁷⁴

Tevhid-i Efkâr gazetesinde çıkan bir başka haberde ise:

İntihabat faaliyetlerinin hararet içinde bulunmuş ve bütün cereyanlara vakıf olduğu müsellemler olan(kabul edilen) olan Müdafaa-i Hukuk azasından biri şehrimizdeki faaliyetlerin hangi veçhete doğru yürüdüğü hakkında şayan-ı dikkat beyanatta bulunarak demiştir ki: Muntazam teşkilat yapıyor mükemmel mesai sarf olunuyor. Faaliyet faaliyet üstünedir. Fakat işin içinde bulunanlar ve bahusus benim gibi otuz sene İstanbul’un bu kabil çalkantılarını pek yakından görmüş geçirmiş olanlar İstanbul’un ön cephesi olmadığını pekiyi biliyorlar. Bu nokta-i nazardan faaliyetlerin safhatı dikkatle takip edilince İstanbul’da su üstünde olduğu gibi saman altında da cereyanlar olduğuna bi-gane(kayıtsız)kalınmaz. Müdafaa-i Hukuk teşkilatını hemen hemen bitirmiştir. Fakat böyle mi aksi iddia ediliyor mu? İaşeciler de az çalışmamışlardır. İntihabat neticesine iyice yaklaştık. Tecrübeli adamlar için yakından tahminat pekte kehanet olmaz. Benim mütalaa-i şahsiyeme göre Müdafaa-i Hukuk İstanbul cihetindeki teşkilatında muvaffak olmuştur. Neticeden emin olabilirim İstanbul tarafının teşkilatı pek kutludur. Dedikodulara

⁴⁷³ Tevhid-i Efkâr, 6 Nisan 1923.

⁴⁷⁴ Tevhid-i Efkâr, 16 Nisan 1923.

bakınız bu tarafta kazanılacağından zerre kadar şüphe edilemez. Fakat Beyoğlu Galata ve Kadıköy için bunu iddia edemeyiz. Zira buralarda İaşeciler pek birliktirler ve iyice birleşmişleridir. Perşembe Pazarı'ndaki kulüpde son günlere kadar boş durmamıştı. Kim ne derse desin kulüp faaliyeti idare ediyordu hatta İstanbul tarafında baz (biraz az) derece hulule(sızma, içine girme) çalışmamışta değildir. Fakat bu faaliyet beyhude olmuştur emin olun. Perşembe pazarı kulübü isterse” diyorlar. Bu endişeyi çok işittim. Fakat neticeden şüphe etmek için henüz bir sebep yoktur. İstanbul'un netice-i intihabında ekseriyet ancak bu taraftadır.⁴⁷⁵

şeklinde ifadelere yer verilmiş ve İstanbul seçimlerinde İttihatçıların çok etkin rol oynayacağı vurgulanmıştır.

Tevhid-i Efkâr gazetesinin, İttihat ve Terakki'ye yönelik açık bir taraftarlık gösterdiğini söylemek pek mümkün değildir. Ancak İaşecilerin faaliyetlerinden ve başarılarından sıklıkla söz edilmektedir. İaşecilere yönelik eleştiri mahiyetinde ki tek yazı ise 28 Nisan 1923 tarihinde H. M. rumuzu ile yayımlanan “*Tevzin-i Kuvva*” başlıklı makaledir. Alaycı bir üslup ile ittihatçıların eleştirildiği bu yazıda İttihatçıların ortaya attığı kuvvetler ayrılığı fikri eleştirilmiş ve şu ifadelere yer verilmiştir:

Siyaset dediniz mi mektebi yoktur. Medresesi yoktur. Onu yalnız hûda tarafından mevhub (Allah tarafından verilmiş) fitratlar bilir. Bu iaşecilere elhak bu işin erbabı olmuşlar meftun (aşık)olmamak mümkün mü ünvanlarına bile(iaşeci)(silik yazı) edilir. Bu unvana bile kim hayran olmaz. Şu iaşe sıkıntısının en civcivli(gürültülü)zamanında bu kelimeyi(silik yazı) kimde can dayanır. Bazı efkar-ı sahife ashabi kuşkuluyorlar programlarının meçhul olduğundan bahis eyerler. Bühtan(iftira) ederler. Hata kılarlar. Artık İaşeci denince programa hacet var mı? Müdellülünü(delillerini) zamirini fehm etmemek ne gune(tarz,yol) musibet olur. Gün gibi ayan hepimizi iaşe edecekler. Bir maide-yi esmani(pahalı sofralar) kuracaklar bütün abad-ı ümmet tiksirincaya tiksincinceye kadar bol bol cuş ve huruş(coşku ve telaş) içinde yiyip tıkınacak. İşte anlaşılmayacak ne var? Bilmem ama ey ezkiya-yı evliyam-ı nas(saf ve veli insanlar) iyi düşünün bir pusula üzerine bir rey yazıp vereceksiniz lokanta-yı devlete abone olacaksınız. Dar iaşe kalkacak naz ve neim içinde bu dünyayı dünü yeniden feramuş (unutma) yapacaksınız. Ocak

⁴⁷⁵ *Tevhid-i Efkâr*, 18 Nisan 1923.

devlette ne güne işler pişip gittiğini gam edinmeyeceksiniz yaşasın İaşeciler! Fakat ne ettiler de şu tevzin-i kuvvayı ortaya çıkardılar. Sanki bu da ne olacaktı? Ne lüzumu vardı böyle hepimizin ciğergahını hun(öldürme) eylediler. Bütün ümitlerimiz pervaz etti.(uçtu) Bir şaire sorsan tevzin-i kuvva, bütün milletin, Kuvay-ı Milliye'nin yaptıkları ve bütün halk tekrar vizan olacak demektir diyor. Bir memura sorsan (veznelerde be-tekrar kutlu eller işleyecek) diye tabir ediyor. Halktan birine soruyorsun (be-tekrar yiyeceğimiz ekmeklerle her gün kadar kutlanacağımız vezn edilecek!) demektir diyor. Birinci Gruptan bir mebusa soruyoruz: tevzin (vız gelmekten)dir diyor: Vız gelir. Eh şu (kantariye şirketinden) İaşeciler ne ettiler de mutlaka yeni bir muamma(bilmece) çıkarmaya kalkıştılar. Hazır eski bir muamma vardı ki pek latif ve rana idi hallerine de uygun idi.

*Ol ne der ki müstakim-el kamedir.
Bir dili var, bin dişi var söyler ol
Ol ne derse halk onu eyler kabul
Cevap: Kantar⁴⁷⁶*

Tevhid-i Efkâr gazetesinde yayınlanan bu haberlerin yanı sıra, Tanin gazetesinde Hüseyin Cahit Bey'de İttihat ve Terakki'nin faaliyette olduğunu, I. Grup ile İttihat ve Terakki arasında fikri bir ortaklık bulunduğunu ve İttihatçılar ile Mustafa Kemal Paşa arasında birtakım pazarlıklar yapıldığını⁴⁷⁷ ileri sürmüştür. Bu haberler üzerine Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ajansına bir demeç vermiş ve bu haberleri şu şekilde yalanlamıştır:

“İttihat ve Terakki namına teşrik-i mesai için hiçbir teklif almadım. Esasen bugün hiç kimse ittihat ve terakki cemiyeti veya fırkası namına hareket etme salahiyetine haiz değildir ki bana böyle bu namede bir müracaat olabilsin. Çünkü herkesçe malum olduğu üzere Talat Paşa'nın başkanlığında toplanan cemiyet teceddüt fırkasına dönüştürülmüştür. Vaktiyle hepimizin üyesi olduğumuz İttihat ve Terakki tarihe intikal etmiştir. İttihat ve Terakki veya Teceddüt Fırkalarının üyelerinin bir kısmı MHC'ne iştirak ve iltihak etmiş ve bu gurubun programını kabul etmiştir.”⁴⁷⁸

Diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa, Vatan gazetesine bir demeç vererek “İstanbul'da birtakım entrikalar çevrilmekte olduğundan haberdarız. Fakat İstanbul

⁴⁷⁶ **Tevhid-i Efkâr**, 28 Nisan 1923.

⁴⁷⁷ **Tanin**, 14 Nisan 1923.

⁴⁷⁸ **Tevhid-i Efkâr**, 15 Nisan 1923.

halkı unutmamalıdır ki henüz şehirleri işgal altındadır. Tehlike henüz zail olmamıştır. Binaenaleyh İstanbul kurtarılmak istenirse halk tesanüt göstermelidir. Zafer bununla kazanılır... İstanbul halkının bu umdelerle Müdafaa-i Hukuk namzetlerini intihab ile kendi kendisine yardım edeceğini ümit ederim. Aksi taktirde düşman işgali altında iken düşmana yardım edilmiş olacaktır.”⁴⁷⁹ demiş ve İstanbulluları uyarmıştır. Bunun yanı sıra İstanbul seçimleri için ayrı bir beyanname yayımlamıştır.⁴⁸⁰

Hakimiyet-i Milliye gazetesi, Mustafa Kemal Paşa'nın beyannamesi ile ilgili olarak detaylı bir açıklamada bulunmuş ve “İstanbul'da intihab meselesi yalnız siyaset-i dahiliye nokta-i nazarından değil siyaset-i hariciye nokta-i nazarından da fevkalade ehemmiyete haiz bulunmaktadır. Nüfusu, mevkii, manen haiz olduğu ehemmiyeti ve bilhassa bulunduğu şerait-i elime dolayısıyla bu intihabın ayrı ayrı manaları bulunmaktadır. Alınacak neticenin ise bütün bir tarihi işgal edecek bir ehemmiyeti olacaktır.”⁴⁸¹ diyerek İstanbul seçimlerinin ehemmiyetini vurgulamıştır.

Bu girişimler olumlu sonuçlar doğurmuş, İstanbul'da I. Grup lehinde gelişmeler yaşanmış ve İstanbullular çektikleri telgraflar vasıtasıyla Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılıklarını bildirmişlerdir.⁴⁸² Beyoğlu Müdafaa-i Hukuk Merkezi de Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek, İstanbul'dan adaylığını ilan etmesini rica etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu isteğe “İstanbul'un halas-ı katiyyesi (kesin kurtuluşu) tahakkuk etmeden intihabat vesilesiyle gönderilen telgrafnameye arz-ı

⁴⁷⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 12 Nisan 1923.

⁴⁸⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 12 Nisan 1923.

⁴⁸¹ Hâkimiyet-i Milliye, 12 Nisan 1923.

⁴⁸² Goloğlu, Türkiye Cumhuriyeti..., s.206.

teşekkür ederim. Kıymetli beldenin hassas veya keskin ahalisiyle karşı karşıya gelmemek mucib-i teannüddür. Mamafih İstanbul'un teveccüh ve iltifatı hatırat-ı hayatım meyanında müstesna bir mevkiye kalacaktır."⁴⁸³ şeklinde cevap vermiştir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin seçimlere katılacağı yönündeki haberler, ittihatçıların lideri olarak gösterilen Kemal Bey (Kara) tarafından kesin bir tavırla reddedilmiştir. 22 Nisan 1923 tarihli Tevhid-i Efkâr gazetesi, Kemal Bey'in bu konudaki açıklamasını şöyle dile getirmiştir.

*"Kemal Bey (Kara) ve arkadaşları kesin olarak çekildiler. Kemal Bey kendisi hakkındaki dedikoduların artık bitmesi lazım geldiğini söylüyor; nedeni ne olursa olsun kat'i ve anlaşılması lazım gelen cihet bizim ortadan çekileceğimiz değil midir? Bu da olmuştur. Bunun sebebi hakkında dedikoduların başlaması doğru olmaz. Ancak bu hususa dair son defa söyleyeceğim, söz verdiğimiz kararı daima teyit etmekten ibaret olacaktır"*⁴⁸⁴

Bu gelişmeler üzerine I. Grup üyelerinden İstanbul Mebusu Ali Rıza Efendi, İttihat ve Terakki Partisi'nin çekilmesinin bir tercih değil zaruret olduğunu, 28 Nisan 1923 tarihli Tevhid-i Efkâr gazetesine verdiği demeçte şu şekilde açıklamıştır.

Kemal beyin çekilmesi bir emir ve akaidir. Bu vaziyetten tabii bir şey olamaz... İttihat ve Terakki, Osmanlı İmparatorluğu devrinde, o devrin şerait ve esasatına göre muin esasat ve umdeleri bulunan bir cemiyet bir fırka idi. Bugün ise memleket değişmiş milletin sinesinde bir inkılap doğmuştur. Binaenaleyh esasen meşrutiyet devrine ait esasatıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti artık mevzubahis olamaz. Çünkü bugünkü kanunlarımız umdelerimiz inkılabımızın esasatına ve yeni devlet-i milliyemizin temelleri ile İttihat ve Terakki'nin programı zıt ve muhaliftir. Her inkılap zamanında o inkılaba zıt ve muzır olan şeyler kanunlarla takayyüt(bağlı) ve mani' edilir. Nitekim bizde de Hıyanet-i Vataniye Kanunu'yla gayet tabii ve musib olarak devlet-i milliyemizin beniyyesine helal verecek efkar ve hareket takayyüt edilmiştir. Onun içindir ki esasen münfesihi olan İttihat ve Terakki namına

⁴⁸³ Tevhid-i Efkâr, 26 Nisan 1923.

⁴⁸⁴ Tevhid-i Efkâr, 22 Nisan 1923.

*hiç kimsenin faaliyet sarf edememesi tabii bir emir ve akaiden başka bir şey değildir.*⁴⁸⁵

Ali Rıza Efendi'nin bu açıklamalarına karşın, Tevhid-i Efkâr, 30 Nisan 1923 tarihli sayısındaki “*En dikkat çekici gelişme*” olarak değerlendirilen haberde, “*Bir aralık meydandan çekilen İkinci Grup ve İaşeciler de yeniden yeniye varlık gösteriyorlar*”⁴⁸⁶ ifadelerine yer verilmiştir. Haberin devamında ise Sabık İaş Nazırı Kemal Bey'in birkaç gün önce bütün arkadaşları ile birlikte seçim olaylarına karışmayacağını duyurmuş ve bu konuda efkar-ı umumiye'yi temin ettiğini söylemiştir. Ancak arkadaşları toplantılar ve propagandalar yapmaya başlamışlardır. Kemal Bey'in bu faaliyetten haberdar olup olmadığı bilinmemektedir. İaşecilerin bu girişimleri II. Grup ile işbirliği yaptıkları rivayetlerini teyit edecek bir mahiyette yorumlanmaktadır.⁴⁸⁷ şeklindeki ifadelerle İttihatçıların II. Grup ile işbirliği içerisinde faaliyetlerine devam ettikleri ileri sürülmüştür.

İstanbul basınında, İttihat ve Terakki'nin faaliyetlerine devam ettiği yönündeki son haberler Mayıs ayının başlarında yayınlanmıştır. Tevhid-i Efkâr, 3 Mayıs 1923 tarihli sayısında ittihatçıların faaliyetlerine devam ettiklerini fakat Kemal Bey'in bu şayialardan haberdar olmadığı konusunda açıklama yaptığını bildirirken bu konuda I. Grup üyelerinden ismi verilmeyen bir mebusun açıklamalarına yer vermiştir. Söz konusu açıklamada Kemal Bey'in verilen sözü namus meselesi olarak kabul ettiğini söylediği belirtilmiş ve ittihatçılara atfedilen faaliyetlerin ittihatçılarla ilgisi olmadığı ifade edilmiştir.⁴⁸⁸

⁴⁸⁵ **Tevhid-i Efkâr**, 28 Nisan 1923.

⁴⁸⁶ **Tevhid-i Efkâr**, 30 Nisan 1923.

⁴⁸⁷ **Tevhid-i Efkâr**, 30 Nisan 1923.

⁴⁸⁸ **Tevhid-i Efkâr**, 3 Mayıs 1923.

Bu haber, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin seçimlere katılmak için faaliyet gösterdiği yönünde çıkan son haberlerden birisi olmuş ve ittihatçıların seçimlere katılmama kararının anlaşılması üzerine basındaki bu tartışma da sona ermiştir. Ancak İstanbul Seçimleri esnasında İttihatçılara ait olduğu iddia edilen bir aday listesi, müntehab-ı sanilere verilmiştir. Bu listede, Kara Vasıf, Hüseyin Avni Bey, Ahmet Rıza Bey, Nurettin Paşa, Lütfi Fikri Bey, Ali İhsan Paşa gibi isimlere yer verilmiştir.⁴⁸⁹

Seçimlerde İttihatçıların adaylıkları ile ilgili olarak ortaya çıkan tek somut örnek İstanbul seçimlerinde İttihatçılara ait olduğu öne sürülen bu aday listesi olmuştur. Bunun dışında ittihatçılardan hiçbirisi seçimlerde faaliyet gösterdikleri yönünde yahut aday oldukları yönünde bir açıklamada bulunmamıştır. İttihatçılar ile ilgili olarak olumlu düşünceler ileri süren ve Mecliste bulunmaları gerektiğini düşünen tek kişi, Tanin gazetesinin sahibi ve başyazarı olan Hüseyin Cahit Bey olmuştur. Ancak Hüseyin Cahit Bey'in övgülerine rağmen İttihatçılardan hiç kimse aday olmamıştır. İttihatçıların seçimlere katılmamasında Mütareke Dönemi'nde kazandıkları kötü şöhret, basında yapılan aleyhte yayınlar ve Hıyaneti Vatanîye Kanunu'nda yapılan değişiklik etkili olmuştur.

3.3.4. Amele Grubu

Seçim kararının alınması ile birlikte İstanbul Amele Birliği'nin seçimlerde izleyeceği yol tartışılmaya başlanmıştır. Birlik hakkında ortaya atılan ilk fikirler I.

⁴⁸⁹ **Tevhid-i Efkâr** 29 Mayıs 1923.

Grup ile birleşme eğiliminde olduğu yönünde olmuştur.⁴⁹⁰ Tanin gazetesi, 11 Nisan 1923 tarihli sayısında amele Grubu'nun Müdafaa-i Hukuk Grubu ile ittifaka meyilli olduğunu şu şekilde duyurmuştur.

*“Esnaf Cemiyetleri de intihabatta faal bir mevki ahd etmeye karar vermişlerse de hatt-ı hareketlerine dair kat-i bir haber mevcut değildir. Esnaf cemiyetleri heyet-i mütehaddisi gelecek heyette akid edeceği içtima'da hangi zümrece iltihak eyleyeceğini suret-i katiyyede tefrid eyleyecektir. Ma'mafih esnaf arasında Müdafaa-i Hukuk'a iltihak için kutlu bir temayül mevcuttur.”*⁴⁹¹

Birlik reisi Mehmet Bey, 11 Nisan 1923 tarihinde Tevhid-i Efkar gazetesine detaylı bir açıklama yapmıştır. Bu açıklamada, Amele Birliği'nin durumu ve seçimde izleyeceği yol ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

*“Amele birliğinin hin-i teşkilinde (kuruluş zamanı) muhtelif ve belki muzır cereyanlar vardı. Bu cereyanlar amelenin olduğu gibi memleketin de menafi'ine(menfaatler) mugayirdi. Ameleyi vatani bir gaye etrafında toplanmak gibi ulvi bir emel ile birliğin tesisine çalışıldı. Bizim memleketimizde amele kitlesi gerçekten vatan kaygısıyla yürekleri çarpan saf ve nezih insanlardan mürekkeptir. Bizde vatan” ruy-i zemindir” (yeryüzü) diyen müferritler yok gibidir. Bizde amele refahını vatanın saadetiyle tev'em (ikiz) bilir... Amele Birliği, elyevm 5000'e mütecaviz azaya malik ise de müzahirleriyle beraber 20 – 30 bin reye sahiptir. Amele şimdiden siyasi cereyanları takip kaydında değildir. Amele hiç bir entrikacının bazıce(oyuncak) amali olmayacaktır. İstanbul Umumi Amele Birliği kongrede de mevzubahis olduğu vecihle vatanın istiklalini henüz itmam edilmiş görmediği için bu vazifeyi üzerine almış olanlara azami Müzaherete amelenin mecbur olduğuna kanidir.”*⁴⁹²

Bu açıklamaların yanı sıra hakkında iddia edilenlerin aksini söyleyerek kesinlikle mebus adayı olmayacağını da belirten Mehmet Bey'in bu açıklaması, Tevhidi Efkar gazetesi tarafından şöyle değerlendirilmiştir:

⁴⁹⁰ Tanin, 11 Nisan 1923.

⁴⁹¹ Tanin, 11 Nisan 1923.

⁴⁹² Tevhid-i Efkar, 11 Nisan 1923.

*“Amele birliği reisi Mehmet Bey memleketin en müşkül zamanında davay-ı milliye pek fedakarane hizmet ifa etmiş hamiyetli ve feragat-ı nefis sahibi vatanperveranedendir. Bizim kanaatimizce birlik riyaseti sırf kendi içtihadı dairesinde kemal-i hulusle (halislik) memlekete ifay-ı hizmet etmek maksadıyla kabul eylemiştir. Yoksa rivayet edildiği gibi bu riyasetten bila-istifade mebus olmayı hatırandan geçirmedeğinden biz de eminiz.”*⁴⁹³

Diğer taraftan Amele Birliği’nin, Ticaret birliği ve Esnaf Cemiyetleri ile işbirliği yaparak 5–6 mebus çıkartmak istediklerine dair haberler çıkmıştır. Bu yöndeki haberler, Esnaf Cemiyetleri Heyet-i Mütelhaddisi reislerinden Hakkı Bey tarafından da doğrulanmıştır. Hakkı Bey, İttihat ve Terakki ile münasebet içerisinde olduklarının doğru olmadığını ancak esnaf olmayan mebusların esnafın hukukunu kafi derecede müdafaa edemeyeceği endişesi nedeniyle esnaf cemiyetlerinin kendi içerisinde 5–6 mebus çıkartmak konusunda hemfikir olduklarını⁴⁹⁴ açıklamıştır.

Amele birliğinin seçimlerde izleyeceği politika ile ilgili tartışmalar çok uzun sürmemiştir. 14 Nisan 1923 tarihli Tevhid-i Efkâr gazetesine açıklama yapan Amele Birliği Katib-i Umumiyesi Şakir Rasim Bey, Amele Birliği’nin Müdafaa-i Hukuk Grubu’na katıldığını ve seçimlere esnaf cemiyetleri ile birlikte katılacakları şeklindeki söylentilerin yanlış olduğunu şu şekilde duyurmuştur:

*“Amele intihabatta bilakayd ve şart MHC ve namzetlerine müzahir olmaya karar vermiştir. Biz mebus namzeti gösterecek ve bir program neşrecek değiliz. Müdafaa-i Hukuk lüzum görürse içimizden bir mebus alabilecektir. Birçok cemiyetlerde bizim bu kararımıza iştirak eylemekte ve peyderpey daire-i ittifakımıza dahil olmaktadır. Esnaf cemiyetlerine Müzaheret ve istinad ederek müstakil amele mebusları çıkarmak fikrinde de değiliz. Bu husustaki rivayetler yanlıştır.”*⁴⁹⁵

⁴⁹³ Tevhid-i Efkâr, 11 Nisan 1923.

⁴⁹⁴ Tevhid-i Efkâr, 14 Nisan 1923.

⁴⁹⁵ Tevhid-i Efkâr, 14 Nisan 1923.

İstanbul Amele Birliği'nin aldığı bu karara Anadolu'dan da destek gelmiştir. İzmir Amele Birliği de İstanbul Amele Birliği'ne uyarak tamamıyla Müdafaa-i Hukuk adaylarına oy vereceklerini açıklamıştır.⁴⁹⁶

Amele Birliği'nin verdiği bu kararın ardından 29 meslek grubundan⁴⁹⁷ oluşan İstanbul Esnaf Birliği de 15 Nisan 1923 tarihinde bir kongre düzenlemiş ve Müdafaa-i Hukuk Grubu'na katılma kararı almıştır.⁴⁹⁸ Ancak Umumi Esnaf Birliği bünyesinde bulunan hamallardan bir kısmının İttihatçılar ile münasebet içerisinde oldukları yönünde çıkan birtakım haberler üzerine MHC tarafından İstanbul'a gönderilen Malatya mebusları Filozof Fevzi Bey ile Hacı Bedir Ağa hamallar ile birtakım temaslarda bulunmuşlardır. Bu temasların sonucunda Hacı Bedir Ağa, *“Bütün hamallarında tamamıyla Müdafaa-i Hukuk'a müzaheret edeceklerini şimdiden biz temin edebiliriz.”*⁴⁹⁹ şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.

Diğer bir meslek örgütü olan ve söylentilerde adı geçen Ticaret Birliği ise mebus seçimleri ve fırkacılık olayları ile katiyen alakadar olmayacaklarına dair bir karar almışlardır ve bunu basına duyurmuşlardır.⁵⁰⁰

⁴⁹⁶ **Tevhid-i Efkâr** 18 Nisan 1923.

⁴⁹⁷ Bu meslek grupları, bakkallar, fırıncılar, sütçüler, mavnacılar, sandalcılar, kabzımallar, çarşı-i kebir yorgancılar, motorcular, cambazlar, şekerciler, bedesten heyeti, kutucular, uzun çarşı terzileri, kahve ve kıraathaneciler, hamamcılar, salepçiler, kehribarcılar, celepler(canlı hayvan alıp satanlar) perefkârlar(sac ustaları) arabacılar, kasaplar, şoförler, hamallar, otelciler ve kunduracılar cemiyetlerdir.

⁴⁹⁸ **Tevhid-i Efkâr**, 16 Nisan 1923.

⁴⁹⁹ **Tevhid-i Efkâr**, 16 Nisan 1923.

⁵⁰⁰ **Tevhid-i Efkâr**, 30 Nisan 1923.

3.3.5. Müdafaa-i Milliye Grubu

Müdafaa-i Milliye Grubu, 13 Şubat 1913 tarihinde Padişah Mehmet Reşat önderliğinde Dahiliye Nazırı Talat Bey, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Şeyhülislam Hayri Efendi, Sadrazam Sait Halim Paşa gibi önemli devlet adamları tarafından kurulmuştur. Cemiyetin kurucuları, Padişah Mehmet Reşat dışında tamamen İttihatçılardan oluşmakta olup, cemiyet, zaman içerisinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yan kuruluşu halini almıştır. 1918 yılında Padişah Vahdettin'in himayesine giren bu cemiyet 2 Ağustos 1919 tarihinde feshedilmiştir.⁵⁰¹

1923 seçimlerinde, seçim kararının alınmasından sonra bazı basın organlarında Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin mütareke dönemlerinden beri İstanbul'da bir teşkilatının bulunduğu, seçimlere katılacağı ve var olan teşkilatı sayesinde en başarılı gruplardan biri olacağı doğrultusunda haberler çıkmıştır.⁵⁰² Ancak bu cemiyet seçimlere katılmamış ve basında bu grup ile ilgili başkaca bir haber ya da yoruma rastlanmamıştır.

3.3.6. Bağımsızlar

1923 seçimlerinde I. Grup'a karşı muhalif şahsi girişimler de olmuştur.⁵⁰³

Bunların en önemlisi, İstanbul Eski Mebusu ve Baro Başkanlarından Lütfi Fikri

⁵⁰¹ Tunaya, *İkinci Meşrutiyet Dönemi...*, s. 448-449.

⁵⁰² *Tevhid-i Efkâr*, 4Nisan 1923.

⁵⁰³ İstanbul'dan bağımsız olarak adaylığını koyan şahıslar şunlardır. *Kastamonu Merkez Kadısı Aşır Efendi, Cemiyeti Umumiye Azası Naki Bey, Merhum Ziya Paşa Zade Ertuğrul, Mutasarrıf Adil Bey, Sivas Heyet-i Temyiziye-i Şeriye Reisi Hacı Kemal Efendi, Sabık Hahambaşı Hayım Efendi, Sabık Birinci Kolordu Kumandanı Halil Hasan Paşa, Binbaşı Mehmet Halit Bey, İstanbul Mebusu Lütfi Fikri Bey, Mustafa Nabi Efendi, İktisat Vekaleti Ticaret Müdürü-ü Umumiyesi Fehmi Bey, Ferit Bey, Selahaddin Bey, Selahaddin Sırrı Bey, Hacı Asker Efendi, Sabık Elazığ Valisi Hacı Halis Bey, Kaymakam Mahmut Nedim Bey, Binbaşı Mehmet Selahaddin Bey, Müftü Mehmet Nasuh Efendi, Şuray-ı Devlet azalarından Tayyip zade Abdülkerim Paşa, Ahmet Ziya Efendi,*

Bey'in girişimidir. Lütü Fikri Bey, İstanbul'da mebus adaylığını ilan etmiş ve bu doğrultuda bir beyanname yayınlamıştır. Bu beyanname, 23 Mayıs 1923 tarihli Tevhid-i Efkâr gazetesinde yayınlanmıştır. Hakimiyet-i Milliye gazetesi de beyannameyi 27 Mayıs 1923 tarihinde bazı bölümleri altı çizili olarak yayınlamış fakat herhangi bir yorum getirmemiştir. Bu beyannamede Lütü Fikri Bey, “*Bir parça huzur ve sükûn, bir parça kanun işte size en az yer tutabilecek iki kelimelik muhtasar(kısa) fakat müfid(manidar) bir program.*” cümleleri ile seçim beyannamesinin özünü açıklamış ve devamında da İstanbul'un payitaht olarak kalması için mücadele edeceğini belirterek, İstanbulluların oylarına talip olmuştur.⁵⁰⁴

Tevhid-i Efkâr gazetesinde, Lütü Fikri Bey'in adaylığını şöyle değerlendirmiştir:

*“Lütü Fikri Bey'in müstakilen intihabat mücadelesine atılmasına taktirden başka diyecek bir sözümüz yoktur. Programının yalnız kanunu hakim kılmak arzusundan ibaret olduğunu söyleyen Lütü Fikri Bey'in İstanbul'un payitaht daha doğrusu Merkez-i Hükümet olarak ipkası meselesini bu devre-i intihabiyede ortaya atmasını biraz acilane bulduk.. Bunun yerine sulh hakkındaki programını İstanbul müntehaplarına bildirseydi daha iyi ederdi. Çünkü gelecek Meclisin bizce en mühim vazifesi budur.”*⁵⁰⁵

Erkan-ı Harbiye Kaymakamı İbrahim Rifat Bey, Binbaşı Muzaffer Bey, Ordu Kumandanı Nureddin Paşa. Tanin, 29 Haziran 1923.

⁵⁰⁴ **Tevhid-i Efkâr**, 23 Mayıs 1923; **Hâkimiyet-i Milliye**, 27 Mayıs 1923. Lütü Fikri Bey'in seçim beyannamesinin tam ve orijinal metni için bkz. Ek 4.

İstanbul'un 16 Mart 1920 tarihinde İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi üzerine Ankara'da TBMM açılmıştır. Meclisin Ankara'da açılması, buraya fiilen Hükümet Merkezi olma niteliği kazandırmıştır. Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra. İtilaf Devletleri'nin askerleri İstanbul'dan çekilmişlerdir. İstanbul'un işgalden kurtulması ile yeni devletin başkentinin neresi olacağı tartışılmaya başlanmıştır. TBMM, İsmet Paşa'nın önerisi ile "*Türkiye Devleti'nin başkenti Ankara'dır.*" şeklindeki bir maddelik kanun teklifini 13 Ekim 1923 tarihinde kabul etmiş ve kanunun yürürlüğe girmesiyle Ankara Yeni Türk Devleti'nin başkenti olmuştur. Atatürk, **a.g.e.**, s. 529; Bengül Bolat, **Milli Bayram Olgusu ve Türkiye'de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları 1923-1960**, ATAM, Ankara 2012, s.47.

⁵⁰⁵ **Tevhid-i Efkâr**, 23 Mayıs 1923.

İstanbul'dan bağımsız olarak adaylığını koyanlardan birisi de Trabzon eşrafından Hoca Salih Zeki Efendi'dir. Hoca Salih Zeki Efendi, Tevhid-i Efkar gazetesine, “*Bitaraflığımıza istinad ederek gazetenize derc edilmek üzere gönderilmiştir.*” başlığı ile bir mektup göndererek adaylığını ilan etmiş ve devamında kazanması halinde gerçekleştirmek için çalışacağını belirttiği üç umde ilan etmiştir. Bu üç umde şöyledir:

- 1- *Millet ve memurinin hukukunu müdafaa ederek İstanbul'un yeniden Merkez-i Hükümet olmasına ve gayri kemal olan memurların tekrar memuriyete tayinlerine çalışacağım.*
- 2- *Erzurum Mebus-u muhteremi Hoca Salih Efendi ile teşrik-i Mesai(birlikte çalışmak) ederek Taadüd-ü Zevcat(çok eşlilik)Kanunu'nun kabul edilmesini müdafaa edeceğim.*
- 3- *Memleketteki acı sefalete nihayet verilerek herkesin müreffeh yaşaması için bilcümle mesaili müdafaa edeceğim.*⁵⁰⁶

Tevhid-i Efkar gazetesi, Hoca Salih Zeki Efendi'nin adaylık ilanını, “*İstanbul'un Tam Aradığı Mebus*” başlığı altında vermiştir. Bu başlık gazetenin seçim politikasını ortaya koyması bakımından önemlidir.

Mustafa Kemal Paşa'ya muhalif şahsi girişimlerden bir diğeri de I. Dünya Savaşı'nın ünlü komutanlarından Ali İhsan (Sabis) Paşa'nın adaylığıdır. Ali İhsan Paşa, 1923 seçimlerinde İstanbul, İzmir ve Konya'dan aday olmuş ancak kazanamamıştır.⁵⁰⁷ Ali İhsan Paşa'nın adaylığı ile ilgili olarak Hakimiyet-i Milliye gazetesi, “*Bir Mebus Namzedinin Hodgamlığı*”(kendini beğenmişliği) başlığı altında bir makale yayınlamış ve Ali İhsan Paşa'ya yönelik çok sert eleştirilerde bulunmuştur. Yazıda, “*tamamen şahsi bir muhalif olarak ortaya çıkmış olan Ali*

⁵⁰⁶ *Tevhid-i Efkar*, 16 Haziran 1923.

⁵⁰⁷ Tunçay, a.g.e., s. 56.

İhsan Paşa'nın Konya halkına gönderdiği mektupta kendisinin seçebilecekleri en iyi aday olarak göstererek ukala bir biçime davrandığı oysaki Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun göstereceği namzetlerin çok daha sağlam insanlar olacağı” vurgulanmıştır. Devamında ise “*Ali İhsan paşa'ya bu intihabatta düşen bir vazife vardı; o vazifede istiklal harbine pek geç yetişen bu kumandanın İzmir'de teşkil olunan mahkeme-i fevkaladede mücrimiyetine(suçluluk) dair verilen kati karardan ve ordu kumandanlığından azline dair tastik edilen bitarafane hükümden sonra bir köşeye çekilerek oturmaktan ibaretti.*”⁵⁰⁸ şeklindeki ifadelerle Ali İhsan Paşa'nın adaylığı eleştirilmiştir.

Tunçay, “Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931” adlı eserinde, Malta esaretinden kaçıp Anadolu'ya geldikten sonra Batı cephesine atanmış olan Ali İhsan Paşa'nın, İsmet Paşa İle geçinemediği için bu görevden alındığını ifade etmiştir.⁵⁰⁹ Ancak Hakimiyet-i Milliye gazetesindeki bu yazıda, Ali İhsan Paşa'nın, mahkeme kararı ile suçlu bulunarak görevinden azledildiği⁵¹⁰ ifadelerine yer verilmiştir. İstanbul'dan aday olan bağımsız adayların sayısı oldukça çoktur ancak bunlar içerisinde en çok oyu alan 100 oy ile Nurettin Paşa olmuş ve hiçbirisi seçimi kazanamamıştır.⁵¹¹

⁵⁰⁸ **Hâkimiyet-i Milliye**, 11 Haziran 1923.

⁵⁰⁹ Tunçay, **a.g.e.**, s. 56.

⁵¹⁰ **Hâkimiyet-i Milliye**, 11 Haziran 1923.

⁵¹¹ **Tanin**, 29 Haziran 1923. Adayların aldığı oy sayıları için bkz. 4. Bölüm

3.3.7. Seçimlerde Gayrimüslimler

İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda, Gayrimüslim vatandaşların seçime katılamayacakları hususunda bir madde yer almamıştır. İstanbul basını, seçim faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte gayrimüslimlerin seçim faaliyetlerine katılıp katılmayacağına dair haberler yapmaya başlamışlardır. Tevhidi Efkar gazetesinin 12 Nisan 1923 tarihli sayısında, bu cemaat liderleri ile yapılan röportajlara yer verilmiştir. Habere göre, Musevi ve Ermeni cemaatleri kendilerine fırsat verilmesi halinde seçim faaliyetlerine memnuniyetle katılacaklarını bildirmiştir.⁵¹² Ancak, Tanin gazetesinde yayınlanan bir habere göre, Ermeni Patrikhanesi seçimlere katılma kararı alınmış olduğunu, fakat Ermeni Cemaati içerisinde bu kararın pek hoş karşılanmaması nedeniyle bu kararın ne şekilde uygulanacağını netlik kazanmadığı ve bazı Ermeni mahallelerinde Ermeni asıllı mebus adaylarının gösterilmesinin düşünüldüğü ifade edilmiştir.⁵¹³ Aynı haberde, Musevi Cemaati'nin seçimlerde faal bir rol oynayacağı ve bazı Musevi vatandaşların aday gösterileceğinin kesinleşmiş olduğu ve bu adayların Müdafaa-i Hukuk Grubu'na dahil edilmesine çalışıldığı iddialarına yer verilmiştir.⁵¹⁴ Nitekim Musevi cemaatinin önde gelenlerinden eski Hahambaşı ve eski İttihatçılardan Hayım Nahum Efendi'nin⁵¹⁵ yanı sıra eski maliye müfettişlerinden Ferit Efendi, Dokuz Umde'yi benimsediklerini bildirerek Müdafaa-i Hukuk Grubu namına İstanbul'dan adaylıklarını ilan etmişlerdir.⁵¹⁶ Ancak Müdafaa-i Hukuk Grubu adayları arasında herhangi bir gayrimüslim vatandaş yer almamıştır. Musevi cemaati mensuplarından, bağımsız olarak adaylığını ilan eden Avukat Avram

⁵¹² **Tevhid-i Efkar**, 12 Nisan 1923.

⁵¹³ **Tanin**, 21 Nisan 1923.

⁵¹⁴ **Tanin**, 21 Nisan 1923.

⁵¹⁵ **Tevhid-i Efkar**, 16 Mayıs 1923; **Tevhid-i Efkar**, 27 Mayıs 1923. Hayım Nahum Efendi'nin MHC'ye gönderdiği adaylık başvurusunu içeren mektubu için bkz. Ek 5.

⁵¹⁶ **Tevhid-i Efkar**, 29 Mayıs 1923.

Nahum Efendi'nin adaylık başvurusu ise alelade bir mektup ile başvuru yapması gerekçesi ile teftiş heyeti tarafında kabul edilmemiştir. Ancak Avram Nahum Efendi, usulüne uygun olarak tekrar adaylık müracaatında bulunmuştur.⁵¹⁷ Seçim sonucunda bu adaylardan Ferit Efendi 3 oy almıştır. Hayım Nahum Efendi'nin ismi, adaylar listesinde yer alırken sonuç listesinde yer almamış, Avram Nahum Efendi'nin ismi ise hem aday listesinde hem de sonuç listesinde yer almamıştır.⁵¹⁸

Seçimlerde, Rumların takip edeceği politika daha çok tartışılmıştır. Tevhid-i Efkar gazetesine demeç veren Rum Patriği Meletyus, Patrikhanenini Lozan Konferansı'nda alınan kararlar doğrultusunda artık yalnız umuru ruhaniye ile meşgul olduğunu ve siyasi bir mesele olan intihabat işiyle iştigal etmediği yönünde bir açıklama yapmıştır.⁵¹⁹ Tevhid-i Efkar gazetesi, Meletyus'un bu söylemlerine“*Patrikhane'nin Lozan'daki müzakerat üzerine yalnız umur-u ruhaniye ile iştigal etmekte olduğuna ve siyasi meselelere burnunu sokmadığına bilhassa Yunanistan ve Venizelos ile kati münasebat eylemediğine inanacak sandıkları herhalde biz değiliz.*”⁵²⁰ şeklinde bir yorum getirerek samimiyetsiz bulunduğunu göstermiştir.

Rumların seçimlerde izleyeceği yol uzun süre netlik kazanmamış ve basının gündemini meşgul etmiştir. Bu hususta, Rumca “*Eleftron Vima*” gazetesinin İstanbul muhabiri, Rum cemaatinden Petraki Efendi'nin ve evvelce İttihat ve Terakki'ye mensup olan Orfanidis Efendi'nin mebus adayı olduklarını ve bu nedenle Rumların ayrıca seçimlere katılma düşüncesinin olmadığı yönünde bir açıklama

⁵¹⁷ **Tevhid-i Efkâr**, 3 Mayıs 1923.

⁵¹⁸ **Tanin**, 29 Haziran 1923; **Tevhid-i Efkâr**, 29 Haziran 1923.

⁵¹⁹ **Tevhid-i Efkâr**, 12 Nisan 1923.

⁵²⁰ **Tevhid-i Efkâr**, 12 Nisan 1923.

yapmıştır.⁵²¹ Ancak bu açıklama kamuoyunu tatmin etmemiş ve basında Rum cemaatinin seçimlerde takip edeceği politikanın netlik kazanmadığı ve seçim konusundaki kararlarının kendi aralarında gizli tutulduğu yönünde haberler çıkmaya devam etmiştir.⁵²²

Tevhid-i Efkâr gazetesinin, 27 Nisan 1923 tarihli sayısında yayınlanan bir haberde, Rumca “*Prusya*” gazetesinin Rum Cemaati’ne hitaben yaptığı çağrıya yer verilmiştir. Bu çağrıda, imzalanacak olan barış antlaşmasına göre Rumların bütün hukukuyla Türk halkından kabul edileceği belirtilmiş ve “*Bunun için bütün millettaşlarımıza 20 güne kadar icra edilecek olan intihabata iştirake müsaraatlarını (teşebbüs, acele) tavsiye ediyoruz.*”⁵²³ şeklindeki ifadelerle, Rumlara, seçimlere iştirak etmeleri tavsiyesinde bulunulmuştur.

Seçim sürecinin başlarında, basın gündemini meşgul eden gayrimüslimlerin seçimlerde takip edeceği politika, bir süre sonra netlik kazanmıştır. Birkaç bireysel başvuru dışında gayrimüslimlerden aday gösterilen olmadığı gibi gayrimüslimlerin büyük bir kısmı seçimlere katılmış ve Müdafaa-i Hukuk adaylarına oy vermişlerdir. Tevhid-i Efkâr gazetesi, İstanbul dairesindeki gayrimüslimlerin seçimlerde izledikleri politikayı, “*İstanbul cihetinde, intihabata gayrimüslimler de hemen hemen kamilen iştirak etmişler ve Müdafaa-i Hukuk namzetlerine rey vermişlerdir.*”⁵²⁴ ve “*Adalar daire-i intihabiyesindeki gayrimüslimler hemen hemen kamilen intihabata iştirak etmişlerdir. Rey vermek için müracaat eden 2600 müntehab-ı evvelden,*

⁵²¹ **Tevhid-i Efkâr**, 14 Nisan 1923.

⁵²² **Tanin**, 21 Nisan 1923.

⁵²³ **Tevhid-i Efkâr**, 27 Mayıs 1923.

⁵²⁴ **Tevhid-i Efkâr**, 16 Haziran 1923.

2100'ü iştirak eylemiş. 500 müntehab-ı evvel istinkaf etmiştir”⁵²⁵ şeklindeki haberlerle ortaya koymuştur. Tanin gazetesi ise gayrimüslimlerin seçimlere iştirakini, “Beyoğlu dairesindeki müntehab-ı sani intihabatına diğer mıntikalarda olduğu gibi Rum ve Ermeniler, Hasköy, Haliç Kaledibi gibi Musevi cemaati keşif olan mahallerdeki sandıklara da Museviler cemaat ve kitle halinde iştirak etmektedirler.”⁵²⁶ şeklindeki haberlerle duyurmuştur.

3.4. BASININ GRUPLAR VE ADAYLARA KARŞI YAKLAŞIMI

I. TBMM’de yaşanan gruplaşmalar, uzun süre basının gündeminde yer almamıştır. Bu sessizlik, 26 Ocak 1923 tarihinde Falih Rıfkı Atay’ın Akşam gazetesinde yayınlanan “*Garip Alametler*” adındaki makalesi ile bozulmuştur. Bu makalede, Hoca Şükrü Efendi’nin yayınladığı “*Hakimiyet-i Milliye ve Hilafet-i İslamiyye*” adlı risaleden söz eden Falih Rıfkı Atay, “*Bir irtica propagandası*” olarak tanımladığı bu risaleye, çeşitli basın unsurlarından tepki geldiği halde, II. Grup’un yayın organı olan Tan gazetesinin bu konudaki suskunluğunu eleştirmiştir.⁵²⁷

Tan gazetesi, 28 Ocak 1923 tarihinde “*Fazilete Doğru*” adında bir makale ile Falih Rıfkı Atay’a cevap vermiştir. Bu makalede, II. Grup’a saldıranların bir dönemler Abdülhamit’in istibdadının laf kahramanları, Damat Ferit’in hatta işgal kuvvetlerinin kanatları altına sığınanlar olduğu iddia edilmiştir. Devamında bu fikirde olan insanların, hürriyetçi fikirlere, irtica namı verdikleri, II. Grup’un bu

⁵²⁵ *Tevhid-i Efkâr*, 12 Haziran 1923.

⁵²⁶ *Tanin*, 18 Haziran 1923.

⁵²⁷ *Akşam*, 26 Ocak 1923. Aktaran Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet...*, s.533-535.

şekildeki isnatlara karşı müdafaaya ihtiyacı olmadığı belirtilmiş ve grubun Meclisteki faaliyetlerinin hakimiyet-i milliye konusundaki hassasiyetlerine delil olacağı ifade edilmiştir.⁵²⁸

Tan'ın bu cevabı üzerine Falih Rıfki Atay, 5 Şubat 1923 tarihinde Akşam gazetesinde yayınlanan, “*Tan Gazetesine Mektup*” başlıklı makalesinde, II. Grup'un kuruluş nedenlerinin ne olduğunu ve bu grubun hakimiyet-i milliyeye taraftar olup olmadığını sormuştur.⁵²⁹ Tan gazetesi 19 Şubat 1923 tarihinde yayınlanan “*Bir İzah*” adlı makalede bu sorulara cevap vermiştir. Bu cevapta II. Grup'un hakimiyeti milliye fikrinin en ateşli ve en samimi taraftarı olduğu iddia edilmiş ve meclis zabıtlarının ve II. Grup'un Mecliste ortaya koyduğu politikanın hakimiyet-i milliyeye olan bağlılığını gösterdiği ifade edilmiştir.⁵³⁰

Akşam ve Tan gazeteleri arasında yaşanan bu tartışmadan sonra basın, Meclisteki gruplar ile ilgili olarak tekrar sessizliğe bürünmüştür. Ancak seçim kararının alınmasından sonra, gruplar ile ilgili haber, yorum ve değerlendirmelerde çok büyük bir artış yaşanmıştır. Hemen her gün gazetelerde seçim faaliyetleri ve gruplara ilgili gelişmelere dair haberler ve tartışmalar görmek mümkündür.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi, I. Grup'un yayın organı olarak seçim döneminde bu grubun fikirlerini anlatmak ve seçimlerde başarı elde etmesine katkı sağlamak amacıyla yayın yapmıştır. 11 Nisan 1923 tarihinde yayınlanan imzasız başyazıda, Türk milletinin tercih ettiği hakimiyet-i milliye anlayışının tam olarak

⁵²⁸ Tan, 28 Ocak 1923, Aktaran Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet...*, s.536-538.

⁵²⁹ Akşam, 5 Şubat 1923, Aktaran Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet...*, s. 538-544.

⁵³⁰ Tan, 19 Şubat 1923. Aktaran Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet...*, s.544-546.

hayata geçirilmesi için bu fikre gerçekten inanan insanların Mecliste toplanması gerektiği ifade edilmiştir. Bu noktada yeni seçilecek mebusların bu anlayışın gerçekleştirilmesi için önemli bir temel oluşturacağını vurgulayan gazete, vatani kurtuluşa götüren, milli egemenlik anlayışını benimsemiş Müdafaa-i Hukuk adaylarını iş başına getirmenin kutsal bir görev olduğunu ifade etmiştir.⁵³¹

Hakimiyet-i Milliye gazetesi, İstanbul gazetelerinde yayınlanan I. Grup lehindeki yazılara da yer vermiştir. Bu bağlamda, 12 Nisan 1923 tarihli sayısında, Vatan gazetesinde yayınlanmış olan Ahmet Emin Bey'in makalesinden bir bölümü, sütunlarına şu şekilde taşımıştır:

“...Bugün ortaya müsbet bir program koyan ve bu mektebi vücuda getirmek istidadını gösteren grup, Mustafa Kemal Paşa'nın reisi bulunduğu taraftır. Bu grup, ne kadar kutlu olursa programını o kadar muvaffakiyet ittirad(muntazaman, sıra ile birbirini takip etme) intizamla tatbik eder. Ve memleket o kadar reha ve refah bulur. Programı muvaffak bulan ve Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarının böyle bir programı tatbik hususunda en mükemmel ve mücerrib zimamdarlarımız olduğuna itimat eden vatandaşın tabi vazifesi intihabatta o tarafı tutmaktır. Biz programı muvaffak buluyoruz. Milli Mücadelemiz esnasında müspet surette çalışan ve işlerimize pek muvaffakiyetli bir istikamet vermeye muvaffak olan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının önümüzde açılan yeni mesai devresinde de en mükemmel rehberler olduğuna samimi surette kanaat ve itimadımız vardır. Bu cihetle biz intihabat mücahedesinde esnasında bu tarafın kutlu bir ekseriyetle iş başına gelmesine çalışmayı hedef bileceğiz.”⁵³²

Aynı tarihli gazetede, Yakup Kadri Bey'in, İkdam ve Vatan gazetelerinde yayınlanan, “*En Kutlu İntihabat*” başlıklı makalesinden bölümler yayınlamıştır. Yakup Kadri Bey, bu makalesinde, “*Ülkemize zaferi ve refahı getiren Mustafa*

⁵³¹ Hâkimiyet-i Milliye, 11 Nisan 1923.

⁵³² Hâkimiyet-i Milliye, 12 Nisan 1923.

Kemal Paşa önderliğindeki zümrenin haricinde adam arayanlar yanılır”⁵³³ şeklinde ifadelerle yer vermiştir.

Hakimiyet-i Milliye gazetesinde, 18 Nisan 1923 tarihindeki C.A. rumuzu ile yazılmış “*İktisadiyatımız ve İntihabat*” başlıklı makalede, Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun Yeni Türk Devleti’nin ekonomik alanda geliştirmek için yaptığı çalışmalar ve Dokuz Umde bildirisinin Türk toplumuna getireceği kazanımlar şu şekilde dile getirilmiştir:

“Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, dünya mücadelelerinin en şiddetlisi ve en çetini olan hayat ve istiklal kavgamız sırasında bile iktisadiyat sahasına azami ehemmiyet bahs etmiştir. İhracat resmini lağv etmek, iktisadi hayatın devam ve faaliyetini temin için alakadarları askerlikten bile muaf kılmak, tohumatı tevzi etmek (tohum dağıtmak), ziraat bankalarını ıslahla köylüye daha fazla yardıma koşmak gibi mazide eşi bulunmayan birçok tedbirler ittihaz etmiştir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Reisi ve istihlas-ı zaferimizin fatihi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, her bir tebliği birer inkılap programı olan nutuklarında daima iktisadi düşüncelerin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ni her şeyden evvel işgal etmekte bulunduğunu tekrar etmektedirler. Düne kadar ihmal edilmiş olan iktisadi siyasetimiz Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin umdeleriyle artık bariz bir şekil iktisap etmiştir. Bocalama devrine nihayet verilerek Hükümetin halk iktisadiyatı netayicine göre bir şekil alacağı tespit edilmiş ve faaliyete bile geçilmiştir.”⁵³⁴

Hakimiyet-i Milliye gazetesi, 20 Nisan 1923 tarihli “*İntihabat Hasbihalleri*” başlıklı makalede ise 15 yıllık dönem içerisinde ülke yönetimini ellerinde bulunduran iktidarların ülkeyi içerisine düşürdüğü durumu özetlemekte ve bu iktidarlara MHC’nin faaliyetlerini kıyaslamaktadır. Bu noktada, İttihat ve Terakki Cemiyeti liderlerinin, 3 kıtada hakim olarak teslim aldığı imparatorluğu Anadolu topraklarında kapana kısılmış halde bırakıp ülkeyi terk ettiği ve Saltanat makamının “*Soysuz ve*

⁵³³ Hâkimiyet-i Milliye, 12 Nisan 1923.

⁵³⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 18 Nisan 1923.

aşağılık bir menfaat müessesesi” olduğunun anlaşıldığı vurgulanmış ve MHC hakkında ise şu cümlelere yer verilmiştir:

“Bu sefer bizden rey isteyenler kimlerdir? Harb ve ümitsiz silahsız ve müdafaasız kalmış vatani diriltip Misak-ı Milli hududuna tekrar götürülenler... Gerçi vatani millet bizzat kendi kurtardı. Fakat milleti bu içtihadı amale eden onu bu içtihat etrafında toplayan ve o içtihadın doğruluğunu millete zafer ile ispat eden kimselerin Müdafaa-i Hukuk teşkilatının yardımı gün gibi meydanda durmuyor mu? Başında vatan halaskarları bulunan bu zümre bugün milletin gözü önüne en imanlı ve şanlı mazisinin semeresini koydu. Yarıntesini şu vazih esaslar dairesinde ve sırf senin mukaddes hakimiyetine istinad ederek refaha götürmeye hizmet emelindeyim diyen umdelerini neşr etti. Bu açık ve samimi hitaba millet müspet bir kuvvetle taraftar olacak kazandığı hakimiyetin vahdetini müfsidkare yaptırmayacaktır. (bozdurmayacaktır)”⁵³⁵

Hakimiyet-i Milliye gazetesi, 22 Haziran 1923 tarihinde Ziya Gevher’in “Ankara’da Rey Verirken” başlıklı makalesini yayınlamıştır. Ziya Gevher, bu makalede, Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun müntehab-ı sani listelerinde yer alan isimlere bakıldığı zaman memleketin en temiz insanların isimlerinin görüleceği ve bu listelerde toplumun her kesiminden insanların yer aldığı dolayısıyla MHC’nin ülkede bir zümre ya da sınıf oluşturma amacıyla olmadığını⁵³⁶ vurgulamıştır.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi, I. Grup’un propagandasını yaparken, Tevhid-i Efkâr gazetesi, her ne kadar tarafsız bir yayın politikası takip ettiğini belirtmiş olsa da daha çok II. Grup ve İttihatçılara yakın sayılabilecek bir politika takip etmiştir. Hatta I. Grup aleyhinde olan bütün gruplara ve adaylara karşı yakın bir yayın politikası takip etmiştir demek daha doğru bir yaklaşım olur.

⁵³⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 20 Nisan 1923.

⁵³⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 22 Haziran 1923.

4 Nisan 1923 Tarihinde Tevhid-i Efkar gazetesi, seçime katılması tahmin edilen grupların isimlerini vermiş ve grupların seçimlerde oynayacağı rolü şu şekilde aktarmıştır:

“Birinci Grup’un faaliyeti vasi’(geniş bol) olacağına hiç şüphe yoktur. İkinci Grup’un dahi faal teşkilatı mevcut olmamakla beraber intihabata kutlu bir tesir icra edeceği tahmin olunabilir. Müdafaa-i Milliye’ye gelince, mütarekeden beri teşkilat İstanbul’da mühim bir ekseriyet-i faal bir sahada birleştirmiş olduğu için göstereceği namzetler pek kutlu olacaktır. İaşeciler, daha doğrusu İttihatçılar gurubu denilebilecek olan teşkilatın ise başında İaşeci Kemal Bey, sarf-ı faaliyet etmektedir. Bu grubun muhtelif gruplar arasına namzetlerini ithal eylemekte bir mahzur görmeyeceği söylenilmektedir. Amele ve Müstakillere gelince zayıf olacakları tahmin edilmektedir.”⁵³⁷

8 Nisan 1923 tarihli Tevhid-i Efkar gazetesinde de gruplar üzerinde bir değerlendirmede bulunulmuştur. Bu değerlendirmede, II. Grup’un hakimiyet-i milliye taraftarı olmadığı yönünde çıkan haberlerin doğru olmadığı, I. ve II. Grupların, Misak-ı Milli ve hakimiyet-i milliye esaslarında ortak bir düşünceye sahip oldukları ifade edilmiş ve diğer taraftan Amele Birliği’nin milli menfaatler doğrultusunda tamamen I. Grup’a katılma eğiliminde olduğu⁵³⁸ vurgulanmıştır. Aynı haberde Müdafaa-i Hukuk Grubu İstanbul teşkilatını oluşturmaya ve Müdafaa-i Milliye Cemiyeti’nin I. Grup’a iltihakını sağlamaya çalıştığı⁵³⁹ iddialarına yer verilmiştir.

Suphi Nuri, İleri gazetesinde, 6 Nisan 1923 tarihinde *“Halk Fırkası İkinci Grup ve İttihatçılık”* başlığı ile yayınlanan makalesinde, II. Gurubu oluşturanların, Mustafa Kemal Paşa ile geçinemediği için I. Guruba alınmayanlar tarafından

⁵³⁷ Tevhid-i Efkar, 4 Nisan 1923.

⁵³⁸ Tevhid-i Efkar, 8 Nisan 1923.

⁵³⁹ Tevhid-i Efkar, 8 Nisan 1923.

oluşturulduğunu ve siyasi bir amaç olmaksızın Mustafa Kemal Paşa'ya inat şahsi sebeplerden ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Devamında ise siyasi bir amaç olmaksızın kurulan bu grubun Hilafet ve Saltanatın devamı için mücadele etmeye başladığını ifade etmiştir. Diğer taraftan İttihatçıların ise Kara Kemal etrafında yeniden toparlanmaya çalıştığını söyleyen Suphi Nuri, seçimde başarılı olamayacaklarını düşünen bu iki grup arasında ittifak kurma girişimlerinin olduğunu ileri sürmüştür. Son olarak bu gruplara itibar edilmemesi gerektiğini söyleyen Suphi Nuri, I. Grup'a mensup adayların, grubun programının ve icraatının herkesçe bilindiğini söyleyerek “ *En doğru fikir içtihat, siyaset Halk Fırkası'nındır bunun için her Türk bu fırkanın tabi bir surette mensubu olmalıdır.*”⁵⁴⁰ demiş ve herkesin Halk Fırkası'nı desteklemesi gerektiğini işaret etmiştir.

Tevhidi Efkar gazetesi, Suphi Nuri Bey'e, Velid EbuZZiya'nın “ *Grupların Fevkinde Vatan Vardır*” başlıklı makalesi ile cevap vermiştir. Velid EbuZZiya, bu makalede, Celal Nuri Bey'in gereksiz yere bir hakimiyet-i milliye tartışması başlatarak ülkeye “*fitne serptiğini*” ve kardeşi Suphi Nuri Bey'in de onun yolundan gittiğini söylemiştir. Suphi Nuri Bey'in, halkı kime rey vereceği konusunda yönlendirmesinin yanlış olduğunu söyleyen Velid EbuZZiya, diğer taraftan Milli Mücadele'nin henüz tamamlanmamış olmasından ötürü böyle hassas bir dönemde bu şekilde ayrılıkçılık yapılmasını eleştirmiş ve “*hakimiyet-i milliyeci*” ve “*muhafazakar*” şeklinde bir tasnif yapmanın doğru olmadığını⁵⁴¹ söylemiştir.

⁵⁴⁰ İleri, 6 Nisan 1923. Aktaran Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s. 548-549.

⁵⁴¹ **Tevhid-i Efkâr**, 7 Nisan 1923.

Velid EbuZZiya, makalesinin devamında, seçimlerde faaliyet gösterecek olan gruplar hakkında şu değerlendirmede bulunmuştur:

“Suphi Nuri Bey’in Birinci Grup, İkinci Grup, İttihat ve Terakki teşkilatı diye ortaya attığı tasnifte umumiyet itibariyle isabet olduğunu kimse inkar etmez. Çünkü bu iki grup ile İttihat ve Terakki teşkilatı bugün maddeten mevcuttur. İaşe Nazırı esbak Kemal Bey, vaziyet-i hazıranın ademi müsaadesinden mütevellit mecburiyetlerle ne kadar inkar vadisine sapsa da İttihat ve Terakki teşkilatını muhafaza etmekte ve o teşkilat hesabına bilhassa intihabata müdahale ederek hasımlarının tecrübesizliğinden ve noksanlarından bila-istifade muvaffakiyetler de temin etmektedir. Nitekim Cemiyet-i Umumiye-i Belediye intihabatında zafer bilhassa İttihat ve Terakki mensubeynine müyesser olmuştur. Bu hakikatleri biz de inkar etmemekle beraber intihabat-ı hazırada behemehal bu fırka mücadelatını yeniden ahdas(yeni hadiseler) ederek yekdiğerimizi(birbirimizi) memleketin düşmanı ad eylemek suretiyle mebus intihabatına kalkışmanın tamamıyla aleyhinde bulunuyoruz. Bahusus ki Celal Nuri ve Suphi Nuri Bey gibi muharrirlerin intihabatı behemehal bu şedit ihtilafat-ı şahsiye mecrasına dökmeye hiç de bir hak ve salahiyetleri olmadığı kanaatindeyim... Vatanın selameti, halası ve refahı her türlü fırka grup ve şahsiyet-i içtihadat veya ihtisatının çok kökündedir.”⁵⁴²

Velid EbuZZiya bu yazısında, dikkat çekici bir şekilde İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin varlığından ve başarılarından söz etmiştir. Seçim arifesinde, bütün basın organlarında, en çok vurgulanan konulardan birisi İttihat ve Terakki’nin dağılıp yok olduğudur. Ancak Velid EbuZZiya, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin hala ayakta olduğunu, fakat vaziyetin müsaitsizliği nedeniyle bunun inkar edildiğini ve İttihatçıların gizliden gizliye başarılı bir politika izlediklerini dile getirmiştir.

Halk Fırkası’nın programından da söz eden Velid EbuZZiya, yine Suphi Nuri’nin yazısına atıfta bulunarak, şu açıklamalarla yazısını devam ettirmiştir:

“Suphi Nuri Bey, başkalarının programı olmadığından bahs ediyor. Ve kendisinin mensup bulunduğunu iddia ettiği Halk Fırkası’nın da programı az çok

⁵⁴² **Tevhid-i Efkâr**, 7 Nisan 1923.

tain etmiş olduğunu söylüyor. Suphi Nuri Bey'in bütün telaşlarına ra'men kendi programı için ancak az çok tain edilmiştir demek ıztırasında (çaresizlik) kalmasını bir nevi' intak-ı hak(Allah'ın söyletmesi) telakki ederiz. Bizce de Halk Fırkası programı kat'ı surette tanzim edilmemiş olmakla beraber hudud-u esasiyesi az çok tevzih etmiştir. Fakat bu nim(yarım) tevzih etmiş program namına Celal Nuri Bey ile Suphi Nuri Bey'in bütün ahaliyi tehvide, itmama ve hatta tekfire(ortadan kaldırma) kalkışmaya hiçte hakları yoktur. Bizim fikrimizce, bugün yapılacak intihabatta iki mühim esas olabilir ki onun da biri harice karşı Misak-ı Milli'mizi tahakkuk ettirmek diğeri de dahilde hakimiyet-i milliye esasına müstenit bir şekl-i hükümet tesis eylemektir. Ve biz yine iddia ediyoruz ki bu iki esasa en ziyade sadık olan hangi taraf ise milletin ekseriyet-i azamesi(büyük çoğunluğu) mutlaka o tarafa iltihak edecektir.”⁵⁴³

Görüldüğü gibi Velid EbuZZiya, Halk Fırkası'nın programının yetersiz olduğunu söylemiş ve Misak-ı Milli ile hakimiyet-i milliye esaslarına en sadık olan fırka halkın oylarını alacaktır demiştir. Burada Velid EbuZZiya, açıkça söylemiyor olsa da Misak-ı Milli'ye ve hakimiyet-i milliyeye en sadık fırka derken II. Grup'u kastetmiştir. Zira seçim kararı alınmazdan evvel, I. Grup ve II. Grup arasında yaşanan mücadelenin temel sebepleri, II. Grup üyelerinin, Misak-ı Milli'den taviz verildiği ve Mustafa Kemal Paşa'nın kişisel egemenlik kurma gayreti içerisinde olduğu yönündeki düşünceleri ve eleştirileridir. Velid EbuZZiya da hakimiyet-i milliye ve Misak-ı Milli'nin tam olarak gerçekleştirilebilmesi esasları üzerinde durmuş ve bu esaslara en sadık fırkanın seçimi kazanacağını iddia etmiştir.

Tevhid-i Efkâr gazetesi, 8 Nisan 1923 tarihli sayısında dağıldığı söylenen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin özellikle İstanbul seçimlerini kazanmak amacıyla, “Eski bir emektarın” gayretleri sonucunda “İkinci dereceden üyelerini” bir araya getirerek bir fırka halinde birleştiğini ve vaziyetlerinin İstanbul seçimlerini kazanmak için çok müsait olduğunu iddia etmiştir. Yazının devamında, İttihat ve Terakkinin

⁵⁴³ **Tevhid-i Efkâr**, 7 Nisan 1923.

programının ve hangi gaye doğrultusunda büyük bir çalışma içerisinde bulduklarının bilinmediği belirtilmiş ve İttihatçıların başarıları ve Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun bütün milleti kapsayan vaziyetinden yararlandıkları şu şekilde ifade edilmiştir:

“...Sükûn içinde sessizce içtimalarını akit eden İttihatçılar, bütün gruplarda işini pekiyi bilir bir adam tavrıyla rollerini oynamaya çoktan başlamıştır... İntihabat faaliyetlerinde en önde giden gaye ve programları gayr-i muin olmasına rağmen ittihatçılardır. Bütün Türklerin tabi olarak dahil olması zaruri olan Müdafaa-i Hukuk'un bu şamil ve cem' şekline İttihatçılar mükemmel istifade etmektedirler... İttihatçılar şehrimizdeki Müdafaa-i Hukuk teşkilatında kati ekseriyeti temin etmişlerdir... İstanbul'daki Müdafaa-i Hukuk teşkilatına tamamıyla hakim olmaya çalışmaktadırlar.”⁵⁴⁴

Seçim hazırlıkları devam ederken, Tevhid-i Efkâr gazetesi, barış görüşmelerini gerekçe göstererek seçim kararını eleştirmeye devam etmiştir. Velid Ebuuzziya, 8 Nisan 1923 tarihinde yayımlanan "*Yeni İntihabatta Umde-i Esasiyemiz Ne Olmalıdır?*" başlıklı yazısında Yeni Meclis'in en mühim işinin sulh meselesi olacağını ve "*senin programın yok benimki var*" gibi bir takım seçim münakaşaları içerisinde Misak-ı Milli'nin ve sulh meselesinden unutulduğunu ifade etmiştir.⁵⁴⁵

Velid Ebuuzziya, 9 Nisan 1923 tarihindeki "*Sulh İşi Ne Oluyor*" başlıklı makalesinde de, seçim faaliyetlerinin gündemi meşgul eden tek konu olmasından yakınmış ve devamında "*Bari intihabata bu kadar inhimak(düşkünlik) gösterdiğimizize göre İntihab gayemizi, sulh meselesi teşkil etmiş olsaydı. Yani ancak Misak-ı Milli'miz dairesinde sulh yapmayı istihdaf eden kimseleri İntihab etmeyi düşünse idik. Yine bir dereceye kadar müteselli olurduk... Bugün İntihab*

⁵⁴⁴ Tevhid-i Efkâr, 8 Nisan 1923.

⁵⁴⁵ Tevhid-i Efkâr, 8 Nisan 1923.

mücadeleleri ve münakaşaları ile meşgul olan erbab-ı kalem içinde Misak-ı Milli'yi, hakiki hakimiyet-i milliyeyi düşünen ve bu mukaddes gayelerin tahakkukunu temin edecek yolda neşriyatta bulunan pek azdır."⁵⁴⁶ diyerek seçim konusunda yazılar yazan gazetecilerin ve onların desteklediği I. Grup'un gerçek hakimiyet-i milliyeye taraftarı olmadıklarını ve Misak-ı Milli dairesinde siyaset yapmadıklarını ima etmiş, halkın, I. Grup'a temayülünü üstü kapalı olarak eleştirmiştir.

Velid EbuZZiya, 15 Nisan 1923 tarihli Tevhid-i Efkâr gazetesindeki, "*Sulhten Ziyade Sulhe Muhtacız*" başlıklı makalesinde, Lozan konusunun unutulduğunu, kendisinin fesih kararı alınır alınmaz böyle bir sakınca doğuracağını bildiğini ve şiddetle eleştirdiğini belirtmiş, Tevhid-i Efkâr gazetesi dışındaki bütün basın organlarının, fesih kararını alkışladıklarını ifade etmiştir. Fransızca "*İstanbul*" gazetesinin, Tevhid-i Efkâr Gazetesi'nden başka muhalefet eden kimsenin olmadığını yazdığını ve Tevhid-i Efkâr'ın tavrını ispat ettiğini belirten Velid EbuZZiya, bir ecnebi gazetesinin fesih kararı konusundaki tasvipkarlığının şüphe uyandırıcı bir durum olduğunu ifade etmiş ve seçim kararını destekleyenleri eleştirmiştir.⁵⁴⁷

Velide EbuZZiya, aynı yazısının devamında, Yunan basınından "*Deba*" Gazetesi'nde yayınlanan bir makaleden ve bu makalede Rumların memleketimizdeki seçim faaliyetlerini mutlulukla karşıladıklarından söz etmiştir. Deba Gazetesi'nde yayınlanan söz konusu makalede, "*Türkler bu defa Lozan Konferansı'na işte bu şerait içinde geliyorlar. Binaen aleyh mevkileri çok zayıftır. Harice karşı olan*

⁵⁴⁶ Tevhid-i Efkâr, 9 Nisan 1923.

⁵⁴⁷ Tevhid-i Efkâr, 15 Nisan 1923.

davaları unutmuşlar birbirleriyle uğraşıyorlar. Biz bu müsait vaziyetten istifade etmeliyiz kendilerine fazla yüz vermeyerek istediğimiz gibi bir sulh imza ettirmeliyiz.”⁵⁴⁸ şeklinde ifadeler yer aldığını söyleyen Velid EbuZZiya, dostların sözlerinden çok düşmanın sözlerinin ibret olacağını, Şahsi davaların bir kenara bırakılarak milli dava ile uğraşılması gerektiğini⁵⁴⁹ söyleyerek sözlerini bitirmiştir.

Tevhid-i Efkâr gazetesi, 28 Nisan 1923 tarihli sayısında seçim faaliyetleri hakkında dönen dedikodulardan ve gazetenin politikasından şu şekilde bahsetmiştir:

*“İntihabat sahasında bir müddet Birinci ve İkinci Gruplar ve bazı İttihat ve Terakki rüesası arasında bir mücadele hazırlığı görülmüş ve bu şehrimizi büyük bir dedi kodu ile çalkalamıştı. Bu üç tarafında vaziyetleri bir müddet sonra suret-i katiyyede tevzi’ edince filhakika dedikodular ve efkar-ı umumiyyeyi tereddüde sevk eden rivayetlerin önü alınmış, binaenaleyh sükûn devresine girilmiş oldu. Bir cihetten de bu defaki Büyük Millet Meclisi, intihabatının menafi-i aliyye-i memleketle şedit alakası, milletimizin ciddi bir sükûn ve itidal dairesinde intihabat yapmasını istilzam eder. Bu itibarla sükûn ve sükûnet için çalışılması elzemdir. Ancak bir taraftan Misak-ı Milli ve hakimiyet-i milliye etrafında bir intihabat faaliyeti açılmış iken diğer taraftan efkar-ı umumiyyeye sirayet eden ciddi dedikodulara karşı lakayt kalmak doğru olamaz. Biz intihabat etrafındaki sehven vukuatı(yanlış uygulamaları) tam bir bitarafi ile takibe çalışmaktayız.”*⁵⁵⁰

Tevhid-i Efkâr gazetesi her ne kadar tam bir tarafsızlık içerisinde seçim faaliyetlerini takip ettiğini söylemiş ise de I. Grup’un karşısında yer alan adaylara ve gruplara karşı genellikle olumlu bir tavır içerisinde olmuş, Hükümetin ve I. Grup’un faaliyetlerine yönelik eleştirilere sıkça yer vermiştir.

⁵⁴⁸ **Tevhid-i Efkâr**, 15 Nisan 1923.

⁵⁴⁹ **Tevhid-i Efkâr**, 15 Nisan 1923.

⁵⁵⁰ **Tevhid-i Efkâr**, 28 Nisan 1923.

Tanin gazetesi de seçim faaliyetlerini yakından takip etmiş ve seçim sürecinde tarafsız bir yayın politikası izleyeceğini⁵⁵¹ açıklamıştır. Gazete seçimde rol oynayan gruplara yönelik açık bir taraftarlık göstermeme eğiliminde olsa da Hüseyin Cahit'in yazıları basında ittihatçılık olarak değerlendirilmiştir. Hüseyin Cahit, 5 Nisan 1923 tarihinde Tanin Gazetesi'nde yayınlanan "*İntihabat Devresine Girerken*" başlıklı makalesinde, seçimlerin yenilenmesi ile ilgili kararı desteklemesinin İttihatçılık olarak değerlendirilmiş olduğunu ve bundan sonra yapacağı bütün değerlendirmelerin de bu doğrultuda algılanacağını belirterek bu konudaki şikayetlerini dile getirmiştir. Devamında, Tanin gazetesi olarak milli menfaatler doğrultusunda tarafsız bir yayın politikası izleyeceklerini belirten Hüseyin Cahit Bey, "*Ben Türk ve Müslüman olarak doğdum İttihatçı veya herhangi bir fırkacı olarak doğmadım.*"⁵⁵² diyerek, yazılarının İttihat Terakki taraftarlığı olarak değerlendirilmesinden yakınmıştır.

Hüseyin Cahit, 7 Nisan 1923 tarihli Tanin Gazetesi'nde yayınlanan, "*Zihniyet Değişecek mi?*" başlıklı makalesinde öncelikli olarak yine tarafsızlığını belirterek gelişmeleri dışarıdan takip ettiğini ileri sürmüştü ve şunları söylemiştir.

*"Birinci Grup, İkinci Grup, Amele Fırkası birde İttihatçılardan bahis olunuyor. Bunlar hakkında kimisi var diyor kimisi yok diyor. Kendileri bir şey söylemiyor. Halbuki ben hangi tarafa baksam içinde senelerce evvel itikatları yapışmış simalara tesadüf ediyorum. Ya Hürriyet ve itilafçılar! Ya mürteciler! ... Şimdi Birinci Grup, İkinci Grup, İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf vesaire vesaire hepsi iyi hepsi mükemmel ama acaba hepsi aynı çamurdan değil mi? Diye düşünüyorum. İşte bunun için tereddütlere düşüyorum. Elimden reyimi almak isteyenleri mukayese ederek bunların arasında düşünüş, görüş, taktir ediş ve yapış itibariyle bir fark var mıdır? Yok mu? Anlamak istiyorum"*⁵⁵³

⁵⁵¹ **Tanin**, 7 Nisan 1923.

⁵⁵² **Tanin**, 5 Nisan 1923.

⁵⁵³ **Tanin**, 7 Nisan 1923.

Makalesinin devamında, Hükümetin birtakım politikalarına yönelik eleştiriler yapan Hüseyin Cahit, devletin kanunlarının adil olması gerektiğini kanunların, insanların meşru hukukunu, menfaatini ihlal etmek ve halkı ezmek için icat edilmiş bir kuvvet şeklinde görülmemesi gerektiğini belirtmiş ve “*Eski zihniyetin değişmemiş olmasından korkuyorum... Zihniyet değişmiş midir? Şimdi karşımda parlak reklamlı mezheb-i itikatlar ile bana cemilelerde bulunan siyasi heyetleri gördükçe bütün bunları çok iyi, çok güzel, çok şayan-ı taktir, fakat lütfen söyleyiniz lakırtı ile değil faaliyet ile bunu ispat ediyor musunuz?*”⁵⁵⁴ ifadelerinde bulunmuştur.

Hüseyin Cahit, seçim döneminde daha çok İttihat ve Terakki Fırkası'nın faaliyetleri, seçimlerde oynayacağı rol üzerinde durmuş ve İttihat Terakki Fırkası'nın vatana hizmetlerinden ve başarılarından söz etmiştir. 14 Nisan 1923 tarihli “*İttihat ve Terakki Ne Yapıyor*” başlıklı makalesinde, İttihat ve Terakki'nin faaliyetleri hakkında geniş bir izahatta bulunmuştur. Bu yazısında, Seçim kararı alındıktan sonra İttihat ve Terakki'nin bir fırka haline gelip gelmeyeceğinin ve Mustafa Kemal Paşa'ya muhalif olup olmayacağına tartışılmaya başlandığını, İttihat ve Terakki'nin resmen mevcut olmadığını fakat fırkanın varlığını inkar etmenin zihinlerdeki tereddütleri gidermediğini ifade etmiştir. Devamında, İttihat ve Terakki kadrolarının halen mevcut olmakla beraber İttihat ve Terakki adına söz söyleyebilecek kimse olmadığını vurgulamış, itihatçıların gizli faaliyette oluğu söylentilerinin doğru olmadığını, hür ve milli bir ülkede bir siyasi teşkilatın gizli faaliyet göstermesinin düşünülemeyeceğini ifade etmiştir⁵⁵⁵

⁵⁵⁴ **Tanin**, 7 Nisan 1923.

⁵⁵⁵ **Tanin**, 14 Nisan 1923.

Hüseyin Cahit aynı yazısında, 324(1908) İnkılabıyla ülkede hakimiyet-i milliyeyi tesis eden kuvvetin İttihat ve Terakki olduğunu ve milli egemenlik taraftarı olan I. Grup ile İttihat Terakki arasında fark olmadığını belirtmiş, tek ayrılık noktası olan güçler birliği uygulamasının da savaş döneminde kabul edilebilir olduğunu ifade etmiştir. I. Grup ile İttihatçıların birlikte çalışması için bir engel bulunmadığını söyleyen Hüseyin Cahit, İttihatçıların, sarsıntısız bir seçim için I. Grup'a yardım etmek istediklerini ve ittifak yapmak için Mustafa Kemal Paşa'ya müracaat ettiklerini belirtmiştir. Hüseyin Cahit, İttihatçıların, vatanperver insanlardan oluştuğunu, iktidarı ele geçirme gayesinde olmadıklarını, yıkanlara değil yapanlara ve yapacak olanlara yardım etmeyi vazife bilen insanlardan oluştuğunu belirtmiştir. Yazısının sonunda, *“Kendimiz için ne makam ne mevki istemiyoruz. Hatta İttihat ve Terakki isminin kullanılmasını bile istemiyoruz. Bu girişimin neticelenmesinin beklendiği için bu güne kadar gazetelere bir şey söylenmedi. Fakat gün geçtikçe bu sessizlik farklı şekillerde tefsir edildiği ve propagandalara mahal verdiği için bu izahata gerek duyduk”*.⁵⁵⁶ şeklindeki ifadelerle bir anlamda İttihat ve Terakki adına açıklamalarda bulunmuştur. Hüseyin Cahit, her ne kadar siyasi bir görüşüm yok dese de, bu yazısı, İttihat ve Terakki taraftarlığının devam ettiği hissini ve ittifak Terakki'yi meşrulaştırma eğilimi içerisinde olduğu düşüncesini uyandırıyor.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi, 15 Nisan 1923 tarihli sayısında İttihat ve Terakki ile Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu karşılaştıran Yakup Kadri Bey'in *“Yeni İntihabata Dair”* başlıklı yazısını yayınlamıştır. Yakup Kadri Bey bu yazısında; *“...İttihat ve Terakki silah bıçak ve sopa kuvvetiyle adeta müstebit bir hükümdar*

⁵⁵⁶ **Tanin**, 14 Nisan 1923.

namına vergi toplar gibi rey toplardı. Hakimiyet-i milliye prensibi üzerine itina eden Müdafaa-i Hukuk ise bu gibi vasıtalara müracaat etmekten mütevekki(sakınan) ve müteneffirdir.(nefret eder) Elyevm bazı guruplar mevzubahis olduğu vakit acaba hangi taraf daha kuvvetlidir diye soruyor. Hangi taraf daha kuvvetlidir diye sormayınız. Kara gün dostları ne taraftadır? Halkla yani bizimle beraber ızdırap çekenler bizim dert ortaklarımız kimlerdir diye sorunuz... Türk milletinin tali'i(doğuşu -kaderi) bu intihabat neticesinde tekrar edecektir. Vaziyeti daima göz önünde tutarak ona göre hareket etmemiz icap eder. ”⁵⁵⁷ diyerek İttihat ve Terakki ile Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun eş tutulmasını eleştirmiştir.

Hüseyin Cahit, 15 Nisan tarihli Tanin Gazetesi'nde yayınlanan, “*Bir İzah*” başlıklı Makalesinde “*İttihat ve Terakki ne Yapıyor*” başlıklı makalesine ve tavrına karşı Akşam gazetesi yazarlarından Necmettin Sadak'ın, tepki göstermesinden söz etmiştir. Yazısının başında, İttihat ve Terakki namına söz söylemeye salâhiyettar kimse olmadığını ve sözlerinin şahsi olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirten Hüseyin Cahit, Necmettin Sadak'ın “*İttihat ve Terakki erkânının ayrı bir teşkilat olarak ortaya çıkmaları bir fırka teşkilinden başka ne olabilir? Harp mesulü ve iaşe hırsız olmayan herhangi bir ittihatçıya neresi kapalıdır ki yeniden bir teşrik-i mesai teklif ediliyor. Demek ki İttihat ve Terakki bir heyet olarak ortaya çıkmak istiyor.*”⁵⁵⁸ şeklinde sorular yönelttiğini belirttikten sonra şu açıklamalarda bulunmuştur:

“...Bu vatan evlatlarından bir kısmı ayrı bir teklif, ayrı bir zümre olarak ortaya çıkmaya yani bir fırka teşkil etmeye sahib-i selahihet değil midir? Bir fırka teşkil etmek için insana mutlaka bir taraf kapanmak mı lazım gelir? Kimseye sen niçin ayrı bir fırka teşkil etmek istiyorsun? İşte mevcut falan falan fırkalar var.

⁵⁵⁷ **Hâkimiyet-i Milliye**, 15 Nisan 1923.

⁵⁵⁸ **Tanin**, 15 Nisan 1923.

Hiçbir taraf sana kapanmamış denilebilir mi? İttihat ve Terakki mesuldür denildiği zaman zannetmem ki bütün fırka azası kastedilsin. I. Grupta da eski İttihatçılar vardır. Şu halde mesuliyetin ancak mesuliyeti mucip harekette bulunan fertlere inhisar etmesi lazım gelir. Harbe ait mesuliyet varsa bu ancak şahsidir.”⁵⁵⁹

Hüseyin Cahit’in bu yazısında da İttihat ve Terakki’yi meşrulaştırma ve bu fırkaya mensup olan şahısları aklama eğilimi içerisindedir.

Hüseyin Cahit’in, İttihat ve Terakki ile Mustafa Kemal Paşa arasında birtakım pazarlıklar yapıldığı yönündeki iddiaları üzerine, Anadolu Ajansı’na bir mülakat veren Mustafa Kemal Paşa, İttihat ve Terakki’nin kendisiyle anlaşmaya çalıştığı yönündeki haberleri tekzip etmiştir.⁵⁶⁰ Hakimiyet-i Milliye gazetesi ise tepkisini şöyle dile getirmiştir.

“14 Nisan tarihli Tanin Gazetesi’nde Hüseyin Cahit Bey “İttihat ve Terakki Ne Yapıyor” serlevhasıyla yazdığı makalede Müdafaa-i Hukuk Gurubu ile İttihat ve Terakki arasında gaye itibari ile hiçbir fark olmayacağını ne hakimiyet-i milliye ne de milliyetperverlik akidelerinde arada bir ihtilaf bulunamayacağını beyandan sonra yalnız teşkilatı esasiye kanununun tevhid-i kuvva’ya (güçler birliği) ait nekatını(noktalarını) münakaşaya girişerek diyor ki tevhid-i kuvva harb esnasında belki kayd olunabilir. Fakat hal-i tabiiyeye avdet edecek olan memleketin bu usül dairesinde hüsn-ü idaresi kabil olmayacağı ve mutlaka kuvvetler arasında bir muvazene tesis icap edeceği mülahazasını serd ediyoruz.

Ahmet Emin Bey’in Vatan Gazetesi’nde yazdığı “Cahit Beye Cevap” makalesinde Cahit Bey’in son hususi bir kongrede toplanan erkan arasında dahil olduğu ihtimalinden bahs ile makalesinin daha şümillü(kapsamlı) bir mahiyette olduğunu farz ediyor ve diyor ki: Cahit Bey’in makalesi vaziyeti tavzih(açıklama) etmiyor. Müphem bırakıyor. Cahit Bey’in sözlerinden çıkan netice İttihat ve Terakki’nin bir vücut halinde bütün kadrosuyla ve teşkilatıyla yaşadığından fakat salâhiyettar bir baş bulunmadığından ibarettir dedikoduları mucip olan cihet ortada gizli bir makinenin gizli faaliyetlerde bulunmasıdır. Cahit Bey’in bir müddettir yazdığı makalelerde tamamıyla menfi ve istihfafkar(küçümseyici) bir zihniyetin mahsulüdür. Hafî(gizli) kongreler akit eden erkânın memleket nokta-i nazarından tutacakları en doğru yol bu gibi emellerden vazgeçmektir.”⁵⁶¹

⁵⁵⁹ **Tanin**, 15 Nisan 1923.

⁵⁶⁰ **Tevhid-i Efkâr**, 15 Nisan 1923.

⁵⁶¹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 19 Nisan 1923.

Hüseyin Cahit, 16 Nisan 1923 tarihinde “*Bir Bardak Suda Fırtına*” başlığı ile yazdığı makalede, Ahmet Emin Bey’e cevap vermiş ve Mustafa Kemal Paşa’nın beyanatı üzerine bir değerlendirme yapmıştır. Hüseyin Cahit, Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu Ajansı’na verdiği beyanatın kendisini doğrular nitelikte olduğunu iddia etmiştir. İttihat ve Terakki adına kimsenin söz söylemeye hakkı olmadığını ve bu şekilde bir müracaat yapılamayacağını en yetkili ağızdan ispat edildiğini, toplanıp fikir teatisinde bulunanların birer hür Türk vatandaşı sıfatıyla hareket ettiğini⁵⁶² belirtmiştir.

Yazısının devamında, Ahmet Emin Bey’in, ““*Gizli toplantılar yapılıyor.*” şeklindeki ifadesini eleştiren Hüseyin Cahit, İttihat ve Terakki’nin faaliyetlerinin alenen yapıldığını hiçbir “*hasmane*” veya “*nifakçıyane*” amaç taşımadığını ileri sürmüştür. Yazısının sonunda, başka bir isim bulunamadığı için İttihatçılar denilen, şahsi emeller peşinde koşmayan insanların, Müdafaa-i Hukuk Grubu ile birleşme gayreti içerisinde olduklarını, böyle halisane bir müracaatın kabahat olarak görülemeyeceğini ve ancak bu nevi şahsi faaliyetlerin gazeteciler tarafından İttihat ve Terakki ismine atfedilmemesini⁵⁶³ istemiştir.

Hüseyin Cahit, 18 Nisan tarihinde yayınlanan “*Nasıl Bir Meclis Olmalı*” başlıklı makalesinde, açıkça ittihatçılar demese de hakimiyet-i milliyeye taraftar olan az sayıdaki insanlardan olan şahısların I. Grup’a dahil olmadıkları için Meclise sokulmak istememesini eleştirmektedir. Yazısında, “*Mademki Birinci Grup, dar bir fırka halinde kalmak istemeyerek memleketin bütün diri, münir ve teceddütperver*

⁵⁶² **Tanin**, 16 Nisan 1923.

⁵⁶³ **Tanin**, 16 Nisan 1923.

kuvvetlerini toplamaya çalışan bir heyet-i camia şeklinde tecelli ediyor. Fırkacılığın dar zihniyetiyle muhakeme yürütmeyerek intihabatta taraftar değil aynı yüksek mefkureye müteveccih muktedir kimseler seçmeye ehemmiyet verilmelidir."⁵⁶⁴ demiş ve devamında şahsi hiçbir beklentisi olmadığını ancak bugüne kadar hiçbir fırkaya veya gruba dahil olmamış vatanperver bazı insanları Mecliste görmeyi arzu ettiğini belirtmiştir. Yazısının sonunda, I. Grup'un mebus adayların seçerken izleyeceği politikanın öneminden bahsetmiş ve, "*I. Grup, fart gayret(aşırı çaba) ve mensubiyetle temeyyüz etmiş zevata yahut her fırkaya sokulan kimselere fazla ehemmiyet verirse bize iyi bir Meclis hazırlamamış olur.*"⁵⁶⁵ diyerek I. Grup'un mebus adaylarını seçerken dikkatli davranması gerektiğini ifade etmiştir.

I. Grup'un seçim politikasını ve ittihatçıların dışlanmasını bu şekilde eleştiren Tanin gazetesi, buna karşın seçimlerde en büyük favori olarak I. Grup'u göstermiş ve 21 Nisan 1923 tarihli Tanin Gazetesi'nde yayınlanan bir haberde, "*Bugünkü mücadelenin sonu şimdiden görülebiliyor. Müdafaa-i Hukuk'un mesai-i hazırası İkinci Meclis'te ekseriyet temin edecek mahiyettedir. Halk büyük ve mübeccel gazimizin gösterdiği tarafa saadete yürümeye dün olduğu kadar bugün de yarın da hazırdır.*"⁵⁶⁶ satırlarıyla Türk milletinin, Mustafa Kemal Paşa'nın yanında hareket edeceğini ifade etmiştir.

İttihat ve Terakki'nin seçimlere katılmayacağını anlaşılmaması üzerine Hüseyin Cahit'in ve Tanin Gazetesi'nin politikasında, bir değişiklik yaşanmıştır. Seçim döneminin başlarında sürekli İttihatçıların hakimiyet-i milliye taraftarı olduklarından

⁵⁶⁴ **Tanin**, 18 Nisan 1923.

⁵⁶⁵ **Tanin**, 18 Nisan 1923.

⁵⁶⁶ **Tanin**, 21 Nisan 1923.

ve vatanperverliklerinden söz eden Hüseyin Cahit, ilerleyen dönemde sadece bir seçmen gözü ile olayları değerlendirmeye çalışmıştır. 26 Haziran 1923 tarihinde yayınlanan “*Neye Muhtacız*” başlıklı makalesinde seçim sonrasında kurulacak yeni dönemde bütün milletin beklentisinin “*manevi ve maddi inzibat, biraz sükun ve kanun pek çok ilim*” şeklinde özetledikten sonra memlekette siyasetçiliğin ve fırkacılığın bittiğini görmek istediğini söylemiştir. Memlekette henüz muntazam bir Hükümet temeli ve siyasi bir anlayışın yerleşmemiş olduğunu belirten Hüseyin Cahit, ülkede “*Mürtecilikten öteye gidemeyen bir muhafazakarlık*” ve “*Ne olduğu henüz tam olarak bilinemeyen bir teceddütperverlik*” olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca devlet idaresine neresinden bakılsa bir anarşi olarak görüldüğünü yerleşmiş bir anane, bir usul ve bir nizam olmadığını ileri sürmüş, asıl kurtarıcı Meclisin, ülkeye kanunu nizamı yerleştirecek Meclis olacağını ifade etmiştir.⁵⁶⁷ Hüseyin Cahit bu yazısında sisteme yönelik eleştirilerini dile getirmiş olduğu gibi üstü kapalı da olsa mevcut Hükümeti ve bu Hükümeti meydana getiren I. Grup’u eleştirmiştir.

Hüseyin Cahit, 27 Hazirandaki “*İntihabatın Manası*” başlıklı yazısında ise seçimlerin I. Grup’un kesin üstünlüğü ile devam ettiğini belirttikten sonra seçimde bu kadar uysal bir şekilde hareket eden ikinci seçmenlerin tenkit edilebilecek nitelikte olduğunu ileri sürmüştür. Devamında, seçimde halka verilen vaatlerin tutulacağına dair tek güvencenin, Mustafa Kemal Paşa’nın sözleri olduğunu, ancak bu vaatlerin tutulmaması halinde hiçbir mazeretin kabul edilemeyeceğini belirtmiş ve ülkede adalet ile kanun üstünlüğünün gerçekleştirildiği gün Müdafaa-i Hukuk

⁵⁶⁷ **Tanin**, 26 Nisan 1923.

Cemiyeti'nin herkesin minnettarlığını kazanacağını söyleyerek yeni sistemden beklentilerini dile getirmiştir.⁵⁶⁸

Bütün bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, Hakimiyet-i Milliye gazetesi, I. Grup'un fikirlerinin savunuculuğunu yaptığı gibi seçimlerde bu gurubun başarı sağlaması amacıyla açık bir propaganda yapmıştır. Tevhid-i Efkar gazetesi, ise daha çok II. Grup'a yakın bir yayın politikası takip etmiş olsa da I. Grup'a muhalif olarak ortaya çıkan İttihatçılara ve bağımsız adaylara da ılımlı yaklaştığı görülmüştür. Tanin gazetesi ise I. Grup'a karşı açık bir muhalefet yapmamakla beraber, İttihat ve Terakki taraftarlığı hissiyatı uyandıran bir politika izlemiş ve İttihatçılar ile I. Grup arasında bir ittifak tertip edilmesini sağlamaya yönelik bir yayın politikası izlemiştir.

Seçim kararının alınması ile başlayan tartışmalar ve seçime katılması muhtemel gruplar üzerindeki değerlendirmeler nisan ayı boyunca ve Mayıs ayının ilk haftalarında devam etmiştir. II. Grup'un ve İttihatçıların seçime katılmayacaklarının anlaşılmasından sonra, gazetelerde gruplar ile ilgili tartışmalar sona ermiş ve mayıs ayının ortalarından itibaren daha çok seçimlerle ilgili gelişmeler aktarılmaya başlanmıştır.

3.5. SEÇİM SONUÇLARI VE BASININ YAKLAŞIMI

1 Nisan 1923 tarihinde başlayan seçim süreci, Ağustos ayına kadar sürmüştür. Seçim sonucunda, II. Grup üyelerinin hemen hepsi Meclis dışında bırakılmıştır.

⁵⁶⁸ Tanin, 27 Haziran 1923.

Seçilen 287⁵⁶⁹ milletvekilinin tamamına yakını I. Grup üyeleridir. II. Meclis'i oluşturan üyelerin hangi partiye mensup oldukları konusunda değişik görüşler vardır. Goloğlu, seçimi kazanan muhalifler olarak Eskişehir Mebusu Emin (Sazak) Bey ve Gümüşhane Mebusu Zeki (Kadirbeyoğlu) Bey'i göstermiş, ancak Emin Bey'in daha sonra Halk Fırkası'na katılması nedeniyle muhalif kalan tek kişinin Zeki Bey olduğunu ileri sürmüştür.⁵⁷⁰

Aydemir, 1923 seçimi sonuçları ile ilgili olarak "*Bütün memlekette Birinci Grup adayları kazanmıştı. Karşı cepheden tek mebus seçilemedi*" şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.⁵⁷¹

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, 1923 seçimleri ile ilgi değerlendirmesinde birkaç istisna dışında Halk Fırkası tarafından gösterilen bütün adayların seçimi kazandıklarını söylemiş ve "*Adaylar halkın seçimine sunuluyor*" yerine "*Halkın onayına sunuluyor demek*" daha doğru bir yaklaşım olur.⁵⁷² ifadelerinde bulunmuştur.

Tunçay, 1923 seçimlerini Halk Fırkası'nın dışındaki adayların Meclise girmesinin engellenmeye çalışıldığı "*Güdümlü seçimler*" olarak değerlendirmiştir.⁵⁷³ Tunçay, Emin Bey ve Zeki Bey'in yanı sıra II. Grup'a mensup olan ve seçimi kazanan mebuslar arasında, Amasya Mebusu Ali Rıza Efendi, Biga Mebusu Mehmet

⁵⁶⁹ 1923 seçimleri sonucunda seçilen adayları gösteren liste için bkz. Ek 6.

⁵⁷⁰ Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti...*, s.225.

⁵⁷¹ Aydemir, *Tek Adam 1922-1938...*, s.90.

⁵⁷² Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *İlk Meclis, Milli Mücadelede Anadolu*, Çağdaş Yay., İstanbul 1990, s.246. Aktaran Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet...*, s.575.

⁵⁷³ Tunçay, *a.g.e.*, s. 55-56.

(Dinç) Bey ve 1926 yılında İstiklal Mahkemesi tarafından, idam cezası verilen Kırşehir Mebusu Rıza Bey'i göstermiştir.⁵⁷⁴

Demirel ise 1923 seçimlerinde hiçbir II. Grup üyesinin Meclise giremediğini ve bu seçimle birlikte II. Grup'un siyasal yaşamının sona erdiğini ileri sürmüştür. Ayrıca Ali Rıza, Mehmet ve Rıza Beylerin II. Grup üyesi olmadıklarını söyleyen Demirel, *“1923 seçimi gibi son derece güdümlü bir seçimde herhangi bir İkinci Grup üyesinin seçim kazanabileceği ihtimalini akla bile getirmemek gerekir.”*⁵⁷⁵ değerlendirmesinde bulunmuştur.

II. Grup üyelerinden Hüseyin Avni Bey, Tevhid-i Efkâr Gazetesi'ne verdiği bir beyanatta, II. Grup'a mensup milletvekillerinin isimlerini vermiştir. Bu listede Kırşehir Mebusu Rıza Bey'in ismi yer almıştır. Ancak Ali Rıza ve Mehmet Beylerin isimlerine yer verilmemiştir. Fakat Hüseyin Avni Bey, ikinci reis vekilliğine seçildikten sonra gruptan ayrıldığını belirterek *“Ben ayrıldıktan sonra kayıt olan var mı yok mu bilmiyorum”*⁵⁷⁶ şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Fakat 21 Haziran 1923 tarihli Tevhid-i Efkâr gazetesi, Kırşehir Mebusu Ali Rıza Bey'e I. Grup'un mebus adayları içerisinde yer vermiştir.⁵⁷⁷

Daver, 1923 seçimlerinde Bursa'dan seçilen Nureddin Paşa'nın Halk Fırkası'na muhalif olarak seçilen bağımsız milletvekillerinden biri olduğunu ileri

⁵⁷⁴ a.g.e., s. 55./n.62.

⁵⁷⁵ Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s.584/n.12.

⁵⁷⁶ **Tevhid-i Efkâr**, 30 Nisan 1923. Hüseyin Avni Bey'in Tevhid-i Efkâr gazetesine verdiği bu liste için bkz. Ek 7.

⁵⁷⁷ **Tevhid-i Efkâr**, 21 Haziran 1923.

sürmüştür.⁵⁷⁸ Tuncer Baykara ise 1923 seçimlerinde Nureddin Paşa gibi diğer muhaliflerin de kazanabileceğini ileri sürerek, 1923 seçimlerinin baskı altında gerçekleştirilmiş seçimler olmadığını ve Mustafa Kemal Paşa'nın seçim kavramına büyük ehemmiyet verdiğini ve halkın iradesine saygı duyduğunu⁵⁷⁹ söylemiştir. Ancak Nurettin Paşa, Bursa Mebusu Ali Hikmet Paşa'nın istifası üzerine 1924 yılında yapılan bir ara seçim sonucunda Meclise girmiştir.⁵⁸⁰ Onun zaferinin 1923 seçimleri ile ilgisi yoktur. Yine de Halk Fırkası egemenliğindeki ülkede, Halk Fırkası'na muhalif bir adayın seçim kazanabiliyor olması seçimlerde baskı yapıldığı düşüncesini zayıflatan bir durumdur.

Seçim sonuçları üzerine basın organlarında da çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. İstanbul seçimlerinin sonuçlanması üzerine seçimler konusunda bir değerlendirmede bulunan Tevhid-i Efkar gazetesi, yine Lozan konusunu gündeme getirmiş ve yeni kurulacak Meclis ile ilgili şu değerlendirmede bulunmuştur:

*“ Yeni Meclisin ne olsa mücahede-yi milliyeyi iddia ve ilan etmiş olan asıl Büyük Millet Meclisi'nin derecesinde nüfuz ve kıymete haiz olmayacağı muhakkak ise de yine hiç olmazsa sulh meselesinde vereceği kati kararın Avrupa üzerinde icray-ı tesir etmesi muhtemeldir. ”*⁵⁸¹

Yeni Meclis'in, I. Meclis kadar değerli bir Meclis olmayacağını öne süren Velid Ebuuzziya, 3 Temmuz 1923 tarihinde Tevhid-i Efkar Gazetesi'nde yayınlanan

⁵⁷⁸ Daver, “Anayasal Yargı ve...”, s. 19.

⁵⁷⁹ Tuncer Baykara, “Atatürk ve Seçim”, **ATAM Dergisi**, C. IV, S. 12, (Temmuz 1988), s. 649.

⁵⁸⁰ Nurettin Paşa'nın seçim macerası için bkz. Tunçay, **a.g.e.**, s.117-120.

⁵⁸¹ **Tevhid-i Efkar**, 29 Haziran 1923.

“İntihabat ve Vaziyet-i Hariciye” başlıklı imzasız başyazıda ise muhalefetten yoksun olarak oluşturulan Yeni Meclis’i şu şekilde eleştirilmiştir.⁵⁸²

*"Her memlekette birçok neden ve olayın etkisiyle bu şekilde ya da buna yakın bir surette toplanan Muhalefetsiz Meclislerin akıbetini tarihlerde okumak kabildir. Fakat o kadar uzağa gitmeden şu beş on yıllık hayat-ı meşrutiyetimize baktığımız zaman İttihat ve Terakki Hükümeti tarafından yalnız İttihat ve Terakkicilerden mürekkep olmak üzere teşkil edilen bir Meclis-i Mebusan'ın memlekette ne garip, müşevveş ve grift bir vaziyet ihdas etmiş olduğunu ve çok geçmeden infisah ettiğini görürüz. O zaman zannedilmişti ki yalnız bir fırka azasından müteşekkil ve muhalefetten azade bir Meclis dünyanın en muntazam, en iyi iş görecektir olan Meclisi ve böyle bir Meclise istinad eden Hükümet de hiç yıkılmayacak olan en kuvvetli bir Hükümettir. Halbuki vukuat bunun tamamen aksini ispat etti... Namuskar ve samimi muhalefetten arı bir Meclis her şeyden evvel intihabında görülen yeknesağı(değişmezlik) hasebiyle ilkay-ı emniyet etmekten uzaklaşır. Lütfi Fikri Bey'in Bulgar ihtilali hakkındaki mütalaasını tekrar ederek Mecliste bazı emniyet supaplarının bulunmasını ileri sürmesi şüphesiz haklı bir taleptir... Zannetmeyiniz ki reiskarda bulunacak olan Hükümet hep kendi taraftarlarından mürekkep bir Meclis karşısında kendisini büsbütün murakabesiz(kontrolsüz) zannederek kanunun emrinden, milletin menfaatine hizmetten uzaklaşsın. Böyle bir hareket maazallah elim felaketleri davet eder."*⁵⁸³

Seçim sonuçlarının ortaya çıktığı dönemde Hüseyin Cahit'in, İttihat ve Terakki taraftarlığı olarak değerlendirilebilecek yazılar yazmaya devam ettiği görülmektedir. 23 Temmuz 1923 tarihinde Tanin Gazetesi'nde yayınlanan "10 Temmuz" başlıklı makalesinde, Türk Milleti'nin şahsi istibdada karşı başlattığı mücadelenin 1908 inkılabı ile başladığını ve Milli Mücadele'nin 1908 inkılabının devamı olduğunu söylemiştir.⁵⁸⁴ Devamında ise 1908 İnkılabı ile Milli Mücadele ve bu hareketleri gerçekleştiren şahıslar ile ilgili olarak şu değerlendirmede bulunmuştur:

⁵⁸² **Tevhid-i Efkâr**, 3 Temmuz 1923.

⁵⁸³ **Tevhid-i Efkâr**, 3 Temmuz 1923.

⁵⁸⁴ **Tanin**, 23 Temmuz 1923.

“...*Son Hareket-i Milliye, 1324 (1908) inkılabının zirve-i tekamülünde açılmış layemut(ölmez) bir çiçektir. Her iki hareket birbirinin mütimidir. (tamamlayıcısıdır) Ve bazı zatlar için ne büyük bir müzaheret, ne ebedi bir hayat-ı iftiharîyedir ki her iki hareketin de başında ve müessisleri içinde bulunmuşlardır. 1324 hareketi ve muakkipleri(takipçileri) hakkında ne denilirse denilsin onların elinden hiç kimsenin nez’ edemeyeceği(çekip alamayacağı) ebedi bir şeref vardır ki o da bu memlekette milliyet ve vatan hislerini en mecra köşelerde her ferdin kalbine zinde ve hakim kılacak bir hareketin amilleri olmalarıdır.*”⁵⁸⁵

Hüseyin Cahit, 29 Temmuz 1923 tarihinde Tanin Gazetesi’nde yayınlanan “*Yeni Mecliste*” başlıklı makalesinde, I. TBMM ve II. TBMM üzerinde bir karşılaştırmada bulunmuştur. I. Meclis’in sırf vatan müdafaası fikri etrafında toplanmış siyasetsiz ve farklı fikirlere sahip üyeleri barındıran bir Meclis olduğunu öne süren Hüseyin Cahit, toplanacak olan Yeni Meclis’i ise farklı fikirlerden insanların olmadığı “*Kanaati belli mütecanis, yekpare bir Millet Meclisi*”⁵⁸⁶ şeklinde değerlendirmiştir.

Seçimler sonucunda oluşturulan II. TBMM, çok büyük bir çoğunlukla I. Müdafaa-i Hukuk Grubu’na mensup üyelerden oluşmaktadır. Seçimi kazanan muhalif adaylar konusunda farklı fikirler olmakla beraber bunların sayısı birkaç taneden fazla değildir. Seçimlerin yapılış tarzı ve tek partiden oluşan Meclisin bu yapısı çeşitli basın kuruluşları ve araştırmacılar tarafından eleştirilmiştir. Yukarıda da söz edildiği gibi, seçimlerde muhalefetin hiçbir başarı elde edememesi, seçimlerin baskı altında gerçekleştirilmiş olması ile ilişkilendirilmiştir. Bu noktada en çok üzerinde durulan konu ise Hıyanet-i Vataniye Kanunu’nda yapılan değişikliktir. Bu değişikliğin muhaliflerin seçime katılmasına mani olduğu şeklinde değerlendirmeler mevcuttur. Fakat bu kanun ile ilgili olarak basında Lütfi Fikri Bey’in eleştirisi

⁵⁸⁵ **Tanin**, 23 Temmuz 1923.

⁵⁸⁶ **Tanin**, 29 Temmuz 1923.

dışında tek bir satır eleştiriye rastlanılmamıştır. Basında, I. Grup'un bazı faaliyetleri eleştirilirken, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'ndan fazla bahsedilmemiş ve bununla beraber seçimlerde baskı yapıldığına dair hiçbir haber ya da yorum yapılmamıştır.

Diğer taraftan muhaliflerin seçimlere katılmasının engellendiği yönünde ileri sürülen görüşlerin isabetli olduğunu söylemek de mümkün değildir. Çünkü muhalifler bağımsız olarak seçimlere katılmışlar, aday listeleri oluşturmuşlar, propaganda yapmışlar ve eleştirilmesini düşündükleri konuları da eleştirmişlerdir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda seçime katılmalarına mani olduğunu ileri sürmek doğru değildir. Muhalefetin başarısızlığının asıl nedeni, teşkilatlanamamış ve birlik oluşturamamış olmalarıdır.

3.6. II. TBMM'NİN AÇILMASI

Seçim faaliyetlerinin sona ermesinden sonra, İzmir'de bulunan Mustafa Kemal Paşa, 1 Ağustos 1923'te İzmir'den ayrılmış ve 2 Ağustos'ta Ankara'ya gelmiştir.⁵⁸⁷ Meclisin 2 Ağustos 1923'te açılacağı duyurulmuş ancak bu tarihte yeterli sayıda milletvekilinin katılmadığı gerekçesiyle, Meclisin açılışı 11 Ağustos'a ertelenmiştir.⁵⁸⁸ II. TBMM, 11 Ağustos 1923'te, Abdurrahman Şeref Bey başkanlığında ilk toplantısını yapmış ve bu toplantıda geçici başkanlık makamına Ali Fuat Paşa seçilmiştir.⁵⁸⁹

⁵⁸⁷ **Hâkimiyet-i Milliye**, 1 Ağustos 1923; **Hâkimiyet-i Milliye**, 3 Ağustos 1923.

⁵⁸⁸ **Hâkimiyet-i Milliye**, 3 Ağustos 1923.

⁵⁸⁹ **Tanin**, 12 Ağustos 1923; **TBMM ZC**, Birinci Devre, C. 1, s.1-9.

12 Ağustosta yapılan Meclis toplantısında milletvekillerinin mazbataları tasdik edilerek mebuslukları kabul edilmiştir.⁵⁹⁰ 13 Ağustos tarihinde yapılan toplantıda ise Meclis Başkanlığı seçimi gerçekleştirilmiştir. Bu seçimde, Meclis Başkanlığı'na kullanılan 197 oyun 196'sını alan Mustafa Kemal Paşa, ikinci başkanlığa da 196 oy alan Ankara Mebusu Ali Fuat Paşa seçilmiştir.⁵⁹¹ 14 Ağustos'ta gerçekleştirilen toplantıda da yeni Heyet-i Vekile üyeleri seçilmiş ve aynı gün ilk toplantısını gerçekleştirmiştir. Yeni Hükümeti oluşturan üyeler şunlardır:

*Heyet-i Vekile Reisi Fethi Bey
Şeriye Vekili Musa Kazım Efendi
Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa(Özalp)
Adliye Vekili, Seyit Bey
Dahiliye Vekili, Fethi Bey,
Hariciye Vekili, İsmet Paşa
Maarif Vekili, İsmail Sefa Bey
Maliye Vekili, Hasan Fehmi Bey
Nafia Vekili, Fevzi Bey
İktisat Vekili, Mahmut İsmet Bey
Sıhiye Vekili, Rıza Nur Bey
Erkan-ı Harbiye Umumi Reisi Fevzi Paşa ”⁵⁹²*

Seçimlerin tamamlanmasından ve muhalefetin saf dışı bırakılmasından sonra, Mustafa Kemal Paşa, Halk Fırkası'nın kuruluşu ile ilgili çalışmaları da hızlandırmıştır. 7 Ağustos 1923 tarihinde Meclis Binası'nda toplanan

⁵⁹⁰ İzmir Mebuslarının mazbatalarının tasdiki esnasında, Balıkesir Mebusu Ahmet Süreyya Bey, iki yerden mebus seçilen Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın durumuna itiraz ederek, Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara yada İzmir mebusluklarından birini tercih etmek zorunda olduğunu beyan etmiştir. Bunun üzerine, Mecliste hararetli bir tartışma başlamıştır. Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey, Gazi Paşa'nın şahsiyetinin kanundan büyük olduğunu söylemiştir. Süreyya Bey'in hemen cevap vererek kanunun her şeyden büyük olduğunu söylemesi üzerine tartışma daha hararetlenmiştir. İzmir ve Ankara mebusları müşterek bir takdir vererek, Mustafa Kemal Paşa'nın hem Ankara hem İzmir mebusu olarak bırakılmasını önermişler, Süreyya Bey'de bir kişinin iki yerden mebus olamayacağını ileri sürerek Kanun-i Esasi'nin 9. maddesi gereğince tadil talep etmiştir. Fakat encümenlerin yeni seçilmiş olması, Divan Başkanlığının da henüz seçilmemiş olmasından dolayı bu konudaki münakaşanın divan seçimlerinin neticelenmesinden sonrasına tehiri müttefikan kabul edilmiş, Gazi Paşa'nın Ankara ve İzmir mazbataları ayrı ayrı okunarak esas itibari ile her ikisi de kabul edilmiştir. Bu konuda kesin kararın ise divan başkanlığının seçilmesinden sonra verileceğine karar verilmiştir. **Tanin**, 13 Ağustos 1923; **TBMM ZC**, Birinci Devre, C. 1 s.14-29.

⁵⁹¹ Meclis başkanlığı için 1 oy İsmet Paşa'ya verilmiştir. **Hâkimiyet-i Milliye** 14 Ağustos 1923; **TBMM ZC**, Birinci Devre, C. 1, s. 36-43.

⁵⁹² **Tanin** 15 Ağustos 1923; **TBMM ZC**, Birinci Devre, C. 1, s.60-62.

milletvekillere Halk Fırkası'nın kurulacağını duyurmuş ve hazırlanan firka nizamnamesinin bütün milletvekilleri tarafından incelenmesini istemiştir.⁵⁹³ 9 Ağustos'ta, Halk Fırkası adına seçilen milletvekilleri, bir toplantı daha yapmışlardır. Bu toplantıda, Meclis Başkanlığı ve Hükümet üyeleri ile ilgili konuların yanı sıra Halk Fırkası Nizamnamesi de ele alınmıştır.⁵⁹⁴ 13 Ağustos'ta yapılan toplantıda ise hazırlanan taslağın 5. 6. 7. ve 8. Maddelerinde birtakım değişiklikler yapılmış ve Halk Fırkası Nizamnamesi kabul edilmiştir.⁵⁹⁵ 23 Ekim 1923'te firkanın kuruluşu Dahiliye Vekaleti'ne tescil ettirilmiş ve Halk Fırkası'nın kuruluşu resmi olarak tamamlanmıştır.⁵⁹⁶

Böylelikle 1 Nisan 1923 tarihinde başlayan seçim süreci Meclisin açılması ve faaliyetlerine başlaması ile son bulmuştur. Seçime kararının alınmasının en önemli sebeplerinden birisi olan Lozan görüşmeleri ise seçim sürecinde tamamlanmış ve anlaşma metni TBMM tarafından 23 Ağustos 1923 tarihinde onaylanmıştır.⁵⁹⁷

⁵⁹³ **Hâkimiyet-i Milliye**, 8 Ağustos 1923.

⁵⁹⁴ **Hâkimiyet-i Milliye**, 10 Ağustos 1923.

⁵⁹⁵ **Tanin**, 15 Ağustos 1923; Aydmir, **Tek Adam 1922-1938...**, s.90-91; Çevik, **a.g.e.**, s. 482

⁵⁹⁶ Alpkaya, **a.g.e.**, s. 45.

⁵⁹⁷ **TBMM ZC**, İkinci Devre, C. I, s. 264-291; Atatürk, **a.g.e.**, s.498;Aydemir, **Tek Adam 1922-1938...**, s. 93;Tunçay, **a.g.e.** s. 57.; Çevik, **a.g.e.**, s. 482

IV. BÖLÜM

HABERLERLE SEÇİM SÜRECİ

4.1. HABERLERLE İSTANBUL'DA SEÇİM SÜRECİ

1923 seçimlerinde, tüm ülke için belirli bir seçim günü tespit edilmemiş seçim faaliyetlerine ilişkin iş ve işlemler livalarda farklı zamanlarda yapılmıştır. Yurt genelinde yapılan seçimlerin, basın organları tarafından yakından takip edilmiş olmasına karşın, basın kuruluşlarının yoğun olarak faaliyet gösterdiği bölge İstanbul olduğu için basında daha çok İstanbul seçimleri üzerinde durulmuştur.

Seçim faaliyetleri, öncelikli olarak seçmen defterlerinin hazırlanması ve seçim heyetlerinin oluşturulması ile başlamıştır. Bu işlemlerin tamamlanması sonrasında ikinci seçmenlerin belirlendiği müntehab-ı sani seçimleri gerçekleştirilmiştir. Son olarak da mebus seçimleri yapılmıştır. Basının gündemini meşgul eden konular da seçim hareketlerine paralel olarak gelişme göstermiştir. Bu noktada gündemi meşgul eden konular, seçmen defterlerini hazırlanması, seçim teşkilatlarının oluşturulması ve faaliyetleri, İstanbul'un kaç seçim bölgesine ayrılacağı, İstanbul'dan çıkacak mebus sayısı, mebus adayları ve adaylık ilanları, müntehab-ı sani seçimleri ve mebus seçimleri gibi konular olmuştur. İstanbul seçimlerinde sürecin başından sonuna kadar yaşanan gelişmeleri özetleyen haber ve yorumlardan bir bölümü şu şekildedir:

“Büyük Millet Meclisi, Yeni İntihabat İcrasına Karar Verdi

Yeni intihabata der-akab(hemen) başlanıyor. 2 ay zarfında ikmal edilecek ve yeni mebuslar gelinceye kadar heyet-i hazire-i mebusan ifay-ı vazifeye devam edecektir.”⁵⁹⁸

“İntihabat Hazırlıkları

“İntihabat faaliyeti, henüz istihzarat devresi hitam bulmuş olmamakla beraber süratle artmaktadır. İntihabatta faal bir rol oynayacak olan grupların hatt-ı hareketine dair henüz kat’i bir haber alınmamaktadır. Birinci Müdafaa-i Hukuk Grubu nahiyeye ve mahallat heyet-i idarelerinin teşkilatıyla iştigal etmekte olup mezkûr teşkilatın hitamını müteakip İstanbul Heyet-i Teftişiyesi bir beyanname neşr edecektir.

Dün Beyoğlu, Üsküdar ve İstanbul livaları Heyet-i Teftişiyeleri Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi’nde akd-i içtması ile mezkûr gurubun nizamname-i dahiliyesiyle idari işarına akdi maksatlı tetkik etmiştir. İstanbul’da, grubun, Halk Fırkası’na inkılabı meselesi henüz mevzu-u bahs olmamaktadır.”⁵⁹⁹

“Şehir Emaneti’nde Faaliyet

İntihabata mübaşeret için icap eden istihzarat olmamıştır. Emanetçe devam olunmaktadır. Defatir-i esasiye tanzim edilmekte olup nüfus-u esaminin kayıt olunacağı cetveller de tanzim ettirilmektedir. Defterlerin tanzimi bugün hitam bulacaktır. Perşembe ve cuma günleri mezkûr cetveller mahallata tevzi’ olunacaktır. Mahallat imam ve muhtarları cumartesinden itibaren cetvellerin ihzarına başlayacaklardır. İntihabat kanunu cetvellerin sekiz gün içinde ihzarını emir eylediğinden, ayrıntısını, heyete pazar günü vaziyeti tevzih eyleyecek ve müntehab olarak mukadderatı anlaşılacaktır. İstanbul’dan kaç mebus çıkacağı da bu cetvellerin ihzarından sonra tayin edecektir.

İntihabatın icrasında mevcut-u ihtilaf olan meseleler İstanbul’un kaç daire-i intihabyeye ad edileceği ile Heyet-i Teftişiyeye’nin tarz-ı intihabi keyfiyetidir. İstanbul Valisi İstanbul’un bir daire-i intihabiye ad edilip edilmeyeceğini Dahiliye Vekaleti’nden sormuşsa da henüz Hükümet-i Merkeziye’den bir cevap vürut etmemiştir. Ma’mafih intihabat liva teşkilatı üzerine icra edilecek olursa bilhassa Heyet-i Teftişiyenin tarz-ı faaliyeti meselesinden dolayı azim-i müşkülât mütehaddis eyleyecektir. İntihab-ı Mebusan Kanunu’nun 83. maddesi de, İstanbul’un, bir daire-i intihabiye ad edilmesini tercih etmekte olduğundan, Ankara’dan gelecek cevapta, İstanbul daire-i intihabiyesinin, livalara taksimata müsaade edilmeyeceği muhakkak gibidir.”⁶⁰⁰

“İntihabat Hazırlıkları

Her vatandaşı mahalle nüfusuna kayıt edilmelidir. Şehrimizde hane kayıtlar icra edilmemiş birçok memureyn ve iş adamları bulunmaktadır. Vatandaşlarımızın derhal buldukları mahalleler heyet-i ihtiyariyelerine müracaat ederek, kayıtlarını icra ettirmeleri ve bu suretle en meşru bir hakkı isti’mal için intihabata hazırlanmaları icap eder.”⁶⁰¹

⁵⁹⁸ **Tevhid-i Efkâr**, 2 Nisan 1923.

⁵⁹⁹ **Tanin**, 11 Nisan 1923.

⁶⁰⁰ **Tanin**, 11 Nisan 1923.

⁶⁰¹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 11 Nisan 1923.

“İstanbul’dan kaç mebus çıkacak

*İstanbul’daki zükur-u nüfusa nazaran ne kadar mebus çıkabileceğini, Dahiliye Vekaleti, dün telgrafla İstanbul vilayetinden istifsar eylemiştir(sormuştur) Vilayet, bu hususta, nüfus müdüründen alacağı malumatı vekaletle bildirecektir. Tahmin edildiğine nazaran, İstanbul’dan 29-30 mebus çıkacaktır.”*⁶⁰²

“İntihabatı Hangi Taraf Kazanacak

Ramazan-ı mübareği, intihabat gürültüleri içinde idrak ediyoruz. İstanbul’un 200’ü müteceviz mahallesini çalkalayacak olan rey günü de bu hesabça ramazan zarfında havale edecektir. Zira Şehir Emaneti’nin ihzarat-ı resmîyesi süratle ikmal olunuyor. 15–20 gün zarfında, intihabatın en har velvelesi başlamış bulunacaktır. Filvaki’ zahir-i sükûna(sessiz görünmesine) rağmen şehrimiz intihabat dedikoduları içinde müteheyyiç(heyecanlı) bulunmaktadır. Faaliyet ve teşkilat merkezlerinde olduğu gibi, bütün şehir halkının, umumi ve hususi mecmualarında dahi intihabat işlerinden başka münakaşat müzakerat kalmamış gibidir. Müdafaa-i Hukuk’ta hükmüferma(hüküm süren) olan aaleb-i zan (çoğunluğun tahmini) vecihle kahir(galip gelen yenen) bir muvaffakiyet kazanacak mı? Faaliyetlerini idame etmekte olan İşeciler, netice-i intihabatta ne rol oynamış bulunacaklar? İkinci Grup ve müstakillerden kazanan olacak mı? Bütün bu sualler, yüz binlerce ağızda dolaşmakta ve her gün yeni yeni münakaşalara zemin teşkil etmektedir. Diğer taraftan, şehrimizde mebus olma arzusu gündün güne artıyor. Her gün falan yer namzetliğini telgraf ile öne sürmüş olan mebusluk talebiyle karşı karşıya kalmaktadır. Görülüyor ki, halkımızı bu defaki intihabat şedit bir şekilde alakadar ediyor. Şehr-i siyamin(ramazan ayı) hayluleti,(araya girmesi) bu şedit alakayı hiçbir surette tahfif(hafife alma) etmemiştir. Nitekim resmi mürakiz(merkezler) dahi, dün ramazanın ilk günü olmasına ra’men faaliyete helal gelmemiştir.

*İntihabat dedi koduları meyanında en ziyade şayan-ı istigrab (şaşırtıcı) olan cihet, İstanbul’da mebusluğa namzetliğini vaz’ etmiş olan zevatın gittikçe çoğalmasındır. Hemen her yerde, filan yere namzetliğini vaz’ etmiş bir zatın etrafındaki ahbap ve ihvanına beşüşane (güleryüzle) izah verdiği görülmektedir. Müdafaa-i Hukuk Merkez-i Umumiyesi’nin ilan eylediği Dokuz Umde’yi kabul eden bu zevat, İstanbul için namzetliğini vaz’ eylediğine dair bir telgraf çekmektedirler. Siyasetle mine-l kadim ve otuz kırk sene meşgul olmaktan hazr(çehresini ekşiten) eylediği ma’ruf(bilinen) evvela bazı zevat bile, elyevm namzet olmak arzusuna düşmüşlerdir. Bu kabil zevat, muhitindeki hayret ve istigrabı(şaşkınlık) izale(ortadan kaldırma) için şimdiden bir mebus talakatıyla(edasıyla) umdelerin mahiyeti ve amel-i siyasiye ve içtima’larını izah ede ede bitirememektedirler. Bu suretle, falan mühal namına namzetliğini vaz’ etmiş olan zevatın şehrimizdeki hakiki miktarları layıkıyla tespit olunamıyorsa da, yalnız İstanbul’da Elyevm 700 mebus namzedi bulunduğu tahmin edilmektedir.”*⁶⁰³

“İntihabat Hazırlıkları Devam Ediyor

İntihabat etrafındaki hazırlık muntazaman devam etmektedir. Şimdilik haftada iki defa içtima’ takdir eden intihabat Heyet-i Teftişiyesi istihzaratın(hazırlık) ikmal ve ilamına nezaret edecektir. İntihabatın icrası için lüzum olan üçyüz kadar rey sandığı, yirmi gün zarfında ihzar edilecektir. Mezkûr sandıkların üzerindeki mühürlere de değiştirilecek ve yeni mühürlere, Türkiye Büyük Millet

⁶⁰² **Tevhid-i Efkâr**, 11 Nisan 1923.

⁶⁰³ **Tevhid-i Efkâr**, 18 Nisan 1923.

Meclisi Hükümeti ibaresi ilave olunacaktır. İntihabat Heyet-i Teftişiyesi de faaliyetine mübaşeret(başlamak) için icap eden mühürleri hazır ettirmiştir.

İntihabatın icrası bir devreye göre başlaması için defatir-i esasiyenin bir an evvel tanzimi icap ettiğinden, Şehir Emaneti, nüfus defterlerinin teşri-i ihzarını devan(süratle) belediyeye bildirmiştir. Birçok mahallatta, mahallat heyet-i ihtiyariye intihabatına yeniden mübaşeret edilmiş(başlanmış) olduğundan defterlerin ihzarı(hazır edilmesi) ancak bu intihabatın hitamında fail olabilecektir.

Her ailenin miktar-ı nüfusu ve hüviyetlerinin tahriri için şehir emaneti tarafından tab ettirilen cetveller, mahallat heyet-i ihtiyariyeleri tarafından yazımhanelere tevzi' (dağıtma) edilmeye başlanmıştır. Bu cetveller, her hanedeki nüfus-u esamiyle son meşguliyet vesair tafsilat tahrir olunacaktır.(adları, işleri yazılacaktır)

İstanbul tarafında birçok mahallatta bu cetveller imla ile heyet-i ihtiyariye'ye tevdi' (bırakma verme) olduğundan defatir-i esasiye tanzim edilmektedir. Mahallat defterlerini, bastırıp belediye dairelerine gönderecek ve oradan intihabata esas teşkil etmek üzere Heyet-i Teftişiyeye takdim olunacaktır.”⁶⁰⁴

“Mebus Namzedi Var mı?”

İntihabat işlerinin oldukça ilerlemiş olmasına ve bayrama doğru müntehab-ı sani intihabatına mübaşeret eylemesi mükerrer bulunmasına ra'men, mebus namzetleri hakkında, henüz muayyen(açık) hiçbir şey yoktur. Müdafaa-i Hukuk Grubu namzetleri, doğrudan doğruya Ankara'dan gösterileceğinden henüz bu hususta bir haber alınmamıştır. İstanbul'dan namzetliklerini koyacak diğer zevat hakkında, pek mutmain(tatmin edici) haberler devran etmemektedir. Hatta İstanbul'dan namzet çıkacakların adedinin birkaç yüze baliğ olduğu(ulaştığı) söylenmekte ise de, Heyet-i Teftişiyeye mübaşeretine kadar, müracaat vaki olmamıştır. Ma'mafih mebusluğa namzetliğini koyacak birçok zevat mevcut olup, bunlardan bir kısmı, Müdafaa-i Hukuk Grubu namına namzet gösterileceğini arzu ettikleri için, doğrudan doğruya Ankara Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi'ne müracaat etmekte, diğer bir kısmı ise namzetliklerinin vaz'i için, Müdafaa-i Hukuk mebus namzetlerinin iflahına (başarılarına) intizar(bekleme) etmektedir.”⁶⁰⁵

“İntihabat Heyet-i Teftişiyesi'nde

İstanbul İntihabat Heyet-i Teftişiyesi, dün de defatir-i esasiyenin(esas defterler, seçmen listeleri) tetkiki ile meşgul olmuştur. Heyet-i Teftişiyeye'ye, şimdiye kadar Fatih, Beyazıt, Kadıköy, Makriköy ve Adalar'ın defatir-i esasiyesi tamamen, Üsküdar ve Anadolu Hisarı devair-i belediyesinin(belediye dairelerinin) defatirleri de kısmen vürut etmiştir. Yeniköy Daire-i Belediyesi'nin defatiri henüz gelmemiştir. Defatir-i esasiyenin bazılarının hin tetkikinde asker olan ve teba-i ecnebiyeden bulunan eşhas isimlerine de tesadüf edilmiş ve bunların esamisi cetveldən çıkarılmıştır. Tetkiki hitam bulan defterlerin peyderpey tebyizine(temize geçirilmesine) başlanılmıştır. Bu tetkik ve tebyiz muamelesinin 15-20 gün içinde hitama ereceği tahmin edilmektedir. Bundan sonra, cetveller mahallata ta'lik edilecek ve müddet-i kanuniyesi olan 15 gün zarfında vuku bulan itirazat dinlenecek, bade,(sonra) intihabata mübaşeret edilecektir. Heyet-i Teftişiyeye'nin, defatir-i esasiyeyi tetkiki esnasında bir taraftan da heyet-i kalemiye Türk tabiiyetinde bulunan muhtelifenin istatistikini tanzim etmektedir.”⁶⁰⁶

⁶⁰⁴ Tanin, 21 Nisan 1923.

⁶⁰⁵ Tanin, 21 Nisan 1923.

⁶⁰⁶ Tevhid-i Efkâr, 3 Mayıs 1923.

“İstanbul’dan Kimler Mebus

“MHC, halen müntehab-ı sanilerin tetkik ve tespitiyle iştigal etmekte olup, müntehab-ı sanilerin esamisi ancak mayıs ortasında ilan olunacaktır. Mebusların esamisi ise Müdafaa-i Hukuk Merkez-i Umumisi’nde müstakil intihap komitesi tarafından tespit olunacaktır. Mustafa Kemal Hazretleri’nin riyaset etmekte olduğu intihap komitesi, henüz vilayetten gösterilecek mebus namzetleri hakkında kati bir karar istihyas etmemiştir. Mebusların hakkında mezkûr komitede istihyas-ı mukadderat olduktan sonra namzetlerin esamisi ilan olunacaktır. Mamafih, muvaffakiyetine en ziyade itimat edilebilecek menabiler İstanbul namzetleri arasında zevat-i aşiyânında ismi zikr olunmaktadır.

Fevzi, Refet ve Halit Paşalar ile Heyet-i Vekile Reisi Rauf, Dahiliye Vekili Fethi, İstanbul Mebusu Adnan Beyler, bunlardan başka Müdafaa-i Hukuk namzetleri arasında Şura-i Devlet Tanzimat Dairesi Reisi Sadettin, Darü-l Fünun müderrislerinden Selahattin Adil, Zühtü, Necmi Kemal ve Cemalettin Sadık Beylerin de dahil buldukları kuvvetle tahmin olunuyor. Herhalde Müdafaa-i Hukuk Grubu, İstanbul efkar-ı umumiyesinin itimadına mazhar olmuş kuvvetli şahsiyetleri namzet ilan edilecektir. Namzetlerinin resmen ilanı ancak bayram ertesi vuku bulacaktır.”⁶⁰⁷

“İstanbul Namzetleri

Müdafaa-i Hukuk Grubu tarafından, İstanbul mebuslarının ne zaman ilan edileceği ve kimlerden mürekkep olacağı henüz suret-i katiyyede tahakkuk ve temin etmemiştir. Yalnız bir müddet evvel, Ankara muhabir-i mahsusamızın tahkikatı itibariyle, paşalarla İstanbulluların hemen kamilen rey verecekleri diğer zevattan mürekkep olacağını bildirmiş ve ezcümle Mustafa Kemal, Fevzi, İsmet, Refet, Halit Paşalar ile Rauf, Fethi Adnan ve Ferit Beylerin namzetler listesi meyanında oluşunu haber vermişti. Halbuki Vakit ve Vatan refiklerimiz dünkü nüshalarında Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun İstanbul namzetleri listelerinin tamamen tayin ettiğini ve liste kimlerin muharrer(yazılı) oluşunu haber veriyorlardı. Bu iki liste ber-veche atidir.

Vakit’in listesi: Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa, İsmet Paşa, Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa, Halit Paşa, Hüseyin Rauf Bey, Hamdullah Suphi Bey, Yusuf Akçura Bey, Ağaoğlu Ahmet Bey, Şair Mehmet Emin Bey, sabık ayan azasından Abdurrahman Şeref ve Seyit Beyler, Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal Bey.

Vatan’ın listesi: Fevzi Paşa, İsmet Paşa, Kazım Karabekir Paşa, Refet Paşa, Halit Paşa, Hüseyin Rauf Bey, Fethi Bey, Adnan Bey, Ferit Bey, Ali Rıza Bey, Posta ve Telgraf Müdür-i Umumisi Sabri Bey, Darü-l Fünun muallimlerinden Ebulula Efendi ve Rasim Ferit Efendi

Görülüyor ki iki arkadaşımızın listeleri arasında epey tefavüt(fark) vardır. Acaba hangisi doğru bizim tahkikatımıza nazaran, bu iki listedeki zevattan bir kısmının İstanbul mebusluğuna namzet gösterileceği muhakkak olduğu gibi, diğer bir kısmının da İstanbul mebusluğuna namzet gösterilmeyeceği muhakkaktır.

İstanbul namzetlerinin kat’i surette kimler olduğu ancak listelerin neşredildiği gün ve saatte anlaşılacak ise de bu listede Mustafa Kemal, Fevzi, İsmet, Refet, Halit Paşalarla, Rauf Ferit, Fethi, Adnan Beylerin bulunduğu muhakkaktır. Kazım Karabekir Paşa’nın İzmir namzeti olması ihtimali daha kuvvetlidir.”⁶⁰⁸

⁶⁰⁷ Tanin, 7 Mayıs 1923.

⁶⁰⁸ Tevhid-i Efkâr, 12 Mayıs 1923.

“Mebus Namzetleri Henüz Tayin Etmedi

Birinci Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun mebus namzetleri hakkında, şimdiye kadar muhtelif gazeteler tarafından verilen haberler doğru değildir. Henüz grup heyet-i faaliyeti tarafından, ne İstanbul'un, ne de diğer bir mahallenin namzetler listesi tamamen tanzim ve ikmal edilmemiştir. Grup, mebusluğa talip olan zevatın esamisini kayıt ediyor ve mebusluğuna talip olduğu daire-i intihabiye de kabiliyet-i intihabiyesi ve merayası(seçilme kabiliyeti, görünüş ve özellikleri) hakkında malumat istiyor. Verilecek cevaplara göre, kabiliyetsiz ve ehliyetsiz olduğu tahakkuk edenler, umumi namzetler meyanından çıkarılıyor. Mütebakisi(kalanlar) ise namzetlikleri bilahare kesb-i katiyet eylemek üzere tespit ediliyor. Bunların miktarı lüzumundan fazla olduğu taktirde bizzat Mustafa Kemal Paşa, namzetleri tefrik(seçmek) ve tercih edecek. Ve müşarileyh tarafından tercih edilecek olan bu zevatın namzetlikleri, heyet-i faalde kesb-i katiyet edecektir.

İstanbul mebus namzetleri hakkında ihzar olunan mevkit(kararlaştırılan) listede dahil bulunanlardan esamisi atide muharrer(aşağıda yazılı) bulunan zevatın namzetlikleri heyet-i faalde kesb-i katiyet edeceği muhakkaktır.

Fevzi ve Refet Paşalar. Rauf, Fethi, Adnan, Ferit, Hamdullah Suphi, Ağaoglu Ahmet, Yusuf Akçura, Şakir, Ahmet Emin, Canbolat Beyler

İstanbul mebus namzetleri listesinde, Ebulula, Rasim, Numan, Rıza Beyler ile Halit Paşa'nın isimleri mezkûr değildir. İstanbul namzetlerini teşkil edecek diğer zevat hakkında da henüz tetkikat icra edilmektedir.

İsmet ve Kazım Karabekir Paşaların Edirne mebusluğuna namzetliklerinin vaz'i aaleb-i ihtimaldir (daha muhtemeldir)

Şu ciheti tekrar ederim ki henüz herhangi bir daire-i intihabiye mebus namzetleri için kat'i listeler ihzar edilmemiştir. Ancak Müntehab-ı sani intihabatından sonra kat'i namzet listeleri kararlaştırılacak ve ilan edilecektir.”⁶⁰⁹

“İstanbul'dan 15 Mebus Çıkacağı Doğru Değil

Araya bayram girmiş olmasından dolayı dün intihabat vadisinde şayan-ı kayd bir faaliyet sebkat(ilerleme) olmamıştır. Ancak mahallatda nüfusa ait defterler ikmal edilerek Heyet-i Teftişiyeye verilmiş iken fevkalade nakis(eksik) bir yekûn miktarı ortaya atılmış ve alelhesap şehrimizden 14-15 mebus çıkacağı söylenmiştir. Dün Heyet-i Teftişiyeye nezdindeki tahkikatımıza göre bu miktarın suret-i katiyyede biasıl ve esas olduğu beyan edilmiştir. Zira defterler henüz tebyiz(yazma) olunmaktadır. Ve yekûn-u umumi, henüz Heyet-i Teftişiyeye dahi hesap edilmemiştir. Binaenaleyh kat'i miktarın tespiti şimdilik imkan haricindedir. Ancak mahallatta bir kısım zükuru nüfusun kayıt edilmediği ve bazı mahallat heyetlerinin lakaydane sarf-ı faaliyet ettikleri muhakkaktır. Rey verme hakkına malik oldukları halde bu haklarını isti'mal etmek isteyenlerin(kullanmak istemeyenlerin) irşadına ve hakimiyet-i milliye'nin tecellisine çalışmanın her fert için bir vazife olduğunun ilanına lüzum hasıl olmuştur.

Diğer cihetten, İstanbul'dan çıkacak mebuslar, müntehab-ı evvellerin yani 18 yaşına vasil olmuş erkeklerin miktarına göre değil, kanunen, bir yaşındaki çocuktan, hal-i ihtizarda(can çekişen) bulunana varıncaya kadar bütün zükuru nüfusa nispetle hesap olunacağı cihetle şehrimizden 23-24 mebus çıkacağına muhakkak nazarıyla bakılabilir.”⁶¹⁰

⁶⁰⁹ Tevhid-i Efkâr, 14 Mayıs 1923.

⁶¹⁰ Tevhid-i Efkâr, 16 Mayıs 1923.

“İntihabat İşleri, Liva Heyetlerinin Faaliyeti ve Listeler

İstanbul intihabatı henüz hararetle bir safhaya girmemiş olmakla beraber şimdiye kadar vuku bulan hareketlerden tali birçok neticeler elde edilmiştir... Mahallatta hazırlanan listeler kamilen merkezi heyetlere gönderilmiştir... İntihabat Heyet-i Teftişiyesi mahalline ta'lik edilecek cetvellerin tetkiki ikmal etmiş olup Beyoğlu, Beyazıt ve daireleri dahilindeki mahalle cetvelleri bu sabahtan itibaren duvarlara ta'lik edilmiş olacaktır. Mezkûr cetveller, 15 gün müddetle tasdik edilmiş bir vaziyette duracak ve müntehab-ı sani intihabına hakkı olup da isimleri mezkûr cetvellerde yazılmayanlar, bu müddet zarfında itirazında bulunacaklardır.

İstanbul nüfusunun layıkıyla tayin etmemiş olması hasebiyle vilayetlerde çıkacak mebuslar miktarlarını suret-i katiyyede malum olduğunu yazmıştı. Muntazam kati bir tahrir-i nüfus olmasından mahrum olan İstanbul'da ne miktar nüfus-u zükur mevcut olduğunu acilen meydana çıkarılması için zabıtaca medreselerle otel ve hanlarda oturan vapur ve fabrikalarda çalışan zükur-u nüfustan hakkı intihab-ı sani bulunanlar hakkında tahkikat icrasına devam edilmektedir.”⁶¹¹

“Müfettişler Bugünden İtibaren Faaliyette

Bugünden itibaren, her daire-i belediyede müfettişlerin hazır bulunması ve ifay-ı vazife eylemeleri takriratımızdır. Bu müfettişler ta'lik (asma) edilmiş olan defterlerde esamisi mukayyet bulunmayan veya mukayyet olduğu halde hakk-ı reye malik olmayan zevat hakkındaki müracaatları kabul edecek ve haftada pazar, cumartesi günleri olmak üzere iki gün, merkezde umumi Heyet-i Teftişiyeye azası, bila-içtima itirazatı tetkik ve mukarreratlara (tekrarlarına) ittihaz eyleyeceklerdir.

Heyet-i Teftişiyeye, zükur-u nüfus mevcudunun tespiti için çalışmaktadır. Birçok mahallat muhtelif nüfusun dahil-i defter edilmediği anlaşılması üzerine, bu nüfus-u kayıt etmenin serian (çabuk) ikmali için bu nüfus müdürlüğüne tezkere yazılmıştır. Elyevm mahallatça nüfus-u havi (içine alan) defterleri heyet-i ihtiyariyeler tarafından tasdik olunarak gönderilmektedir. Heyet-i Teftişiyeye, bu listeler nebt-i defter (defter haline getirme) ediliyor. Birkaç güne kadar İstanbul'un zükur-u nüfus mevcudu suret-i katiyyede tebeyyün (ayan edilmek belli olmak) edilecektir.”⁶¹²

“Namzetliğini Heyet-i Teftişiyeye Bildirenler

Ahiren Heyet-i Teftişiyeye'ye ber-veche ati zevat İstanbul mebusluğu namına namzetliklerini vaz' eylediklerini bildirmişlerdir. Sabık 1. Kolordu Komutanı Ali İhsan Paşa, 8. Kolordu Ser Eczacı Binbaşı Halit Bey, Baro Reisi İstanbul Mebus-u Sabıkı Lütfi Fikri Bey, Günyüzü Kadı-i Sabıkı Mustafa Nafi Efendi, Hayım Nahum Efendi, Ankara'dan da telgrafla İktisat Vekaleti Ticaret Müdür Muavini Vehbi Bey, İstanbul mebusluğuna namzetliğini vaz' etmiştir”⁶¹³

“İstanbul ve Taşradaki Faaliyetler

İstanbul'da müntehab-ı evvel defatirinin ihzar ve ta'likinden (asılmasından) ibaret olan birinci devre faaliyet hitam bulmuştur. Sona kalan Beyoğlu muntıkası defterleri de cumartesi günü ta'lik edilecektir. (asılacaktır) Adalar dairesinde, defterlerin müddet-i ta'likiyesi hitam bulmuş ise de henüz müntehab-ı sani intihabatına ne vakit başlanacağı tayin etmemiştir. İkinci devresi teşkil eden müntehab-ı sani intihabatı da muayyen (tayin edilmiş belirlenmiş) ve umumi İstanbul

⁶¹¹ Tanin, 24 Mayıs 1923.

⁶¹² Tevhid-i Efkâr, 27 Mayıs 1923.

⁶¹³ Tevhid-i Efkâr, 27 Mayıs 1923.

ve civarının müntehabı sani namzetleri tayin etmiştir. Müntehab-ı evvel defatirinin ta'lik müddeti geçinceye kadar da Heyet-i Teftişîye, İstanbul zükur-u nüfus miktarı sureti katiyyede tayin ile meşgul olacak ve şehrimizden kaç müntehab-ı sani çıkacağı o vakit tespit edilmiş bulunacaktır. Dün Müdafaa-i Hukuk Merkezi'nde de bir faaliyet olmamıştır. Bugün liva heyetleri müştereken içtima' ederek müntehab-ı sani namzetleri hakkında müzakeratta bulunacaklardır.”⁶¹⁴

“Müdafaa-i Hukuk'ta Bir İçtima

İntihab heyeti tarafından ihzar idilmiş müntehab defterleri, Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi'ne tevdi olmuştur. Müdafaa-i Hukuk Grubu Heyet-i Merkeziyesi'nde dün umumi surette içtima edilmiştir. Liva heyeti merkeziyelerinde mevcut bulunduğu bu içtimada intihabın tiz faaliyeti, kaza ve nahiye merkezlerinin suret-i teftiş merayası, intihab işlerinin bütün nahiyelerde muntazam esaslar dairesinde icrasını temini mevzu bahis edilmiştir. Aynı zamanda, liva heyet-i merkeziyeleri kendi muntakaları dahilindeki kaza ve nahiye merkezlerinde icra ettikleri teftişatı, irşat heyetlerinin faaliyetlerini, tetkikatlarını izah etmişlerdir. Şu halde, intihab meselesi hal-i tabide(doğal seyrinde) ilerlemekte ve günden güne faaliyet tezayül etmektedir. Alakadar zevatın beyanına göre, İstanbul'da mebus intihabı bir aya kadar neticelenebilecektir. Bu müddetten evvel ikmal edilmesi mümkün değildir. Çünkü mahallelere ta'lik edilen defterler 15 gün sonra indirilecektir.

Dün Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Sirkeci nahiyesinin resmi küşadı icra olunmuştur. Resmi küşatta grup heyet-i merkeziyesi azasından İstanbul Mebusu Ali Rıza Bey hazır bulunmuştur. Küşat merasimine Sirkeci Nahiyesi Reisi Dava Vekillerinden Sabri Bey tarafından irad edilen bir nutukla mübaşeret olunmuştur. Bilahare Beyazıt Kaza Heyet-i Merkeziyesi namına dava vekili Münir Bey tarafından mukabele olunmuş ve dua okunduktan sonra- nihayet verilmiştir. Birkaç güne kadar da Kumkapı nahiyesi resmi küşadı icra olunacaktır.”⁶¹⁵

“Müntehabı Sani İntihabı Başlıyor.

Evvela Adalar ve Makriköy dairesi müntehab-ı sanilerini intihab edecekler. İstanbul İntihab-ı Mebusan Heyet-i Teftişîyesi'nden Adalar Şube-i İntihabîyesi'nce Haziranın sekizinci cuma günü müntehab-ı sanilerin intihabına mübaşeret edilecektir. Sandık mevkileriyle hangi gün hangi ada ahalisinin hangi sandıkta rey verecekleri lazım geleceği ber- veche feyz-i ilan olunacak.

Büyük Ada sandığı (iskele binası dahilinde mahal mahsusta) 8 Haziran Cuma, 9 Haziran Cumartesi, 10 Haziran Pazar, Heybeli Ada sandığı (Belediye mevkiinde) 8 Haziran Cuma, 9 Haziran Cumartesi 10 Haziran Pazar, Burgaz Adası sandığı (Belediye Gazinosu'nda) 9 Haziran Cumartesi, 10 Haziran Pazar, Kınalı Ada sandığı (İskele Gazinosu'nda) 9 Haziran Cumartesi, 10 Haziran Pazar.

İstanbul İntihab-ı Mebusan Heyet-i Teftişîyesi'nden: Makriköy Şube-i İntihabîyesi'nce haziranın sekizinci Cuma günü müntehab-ı sanilerin intihabına mübaşeret edileceğinden, sandık mevkileriyle, hangi gün ve hangi mahalle ahalisinin hangi sandığa rey vermeleri lazım geleceği ber-veche karar ilan olunur.

8-9-10 Haziran günleri: Kartaltepe sandığı (natamam olan cami-i şerifin münasip tarafında), Yeni Mahalle sandığı (Numune Mektebi tercüme odasında), Cevizlik Sandığı (köy içindeki cami-i şerifte), Sakızağacı sandığı (Deniz Polisi bekleme odasında), Zeytinlik sandığı (istasyon civarında elyevm boş olan Tosun

⁶¹⁴ **Tevhid-i Efkâr**, 31 Mayıs 1923.

⁶¹⁵ **Tanin**, 1 Haziran 1923.

Efendi'nin kiraathanesinde), Osmaniye sandığı (cami-i şerifte), Ayestefanos sandığı (belediye meydanında), Küçükçekmece sandığı (cami-i şerifte).

9-10 Haziran günleri: Şamlar sandığı (mektep binasında) işbu sandığa Şamlar Ayayorgi, İkitelli karyeleri (köyleri) ahali rey atacaktır.

9-10-11 Haziran günleri: Vidoz sandığı (mektep binasında) işbu sandıkta Vidoz(Güngören) Mahmutbey, Litros(Esenler) Avaz, Çiftiburgaz (Bağcılar), Nifos(Kocasinan) Ayapa(Kirazlı), Yenibosna karyeleri ahali rey atacaktır.”⁶¹⁶

“İçki Aleyhtarı Namzetleri İntihap Ediniz

...İçki mücadelesinin başında bulunan hilal-i ahmer cemiyeti(Kızılay) binlerce azasıyla memleketin ve insanının ancak hayrını düşünen bir sınıf mütefekkindir. Sizden halk namına rica ediyoruz ki, intihap edeceğiniz mebus içki düşmanı olsun. Bütün cihan-ı medeniyetin taktir ettiği ve gıpta ile karşıladığı içki memnuiyeti(yasağı) kamunen payidar olmasına ve tasdik edilmesine bütün kalbiyle taraftar olsun. Namzetliğini ilan ederken bu noktaya sadık kalacağını namusuyla temeyyüz ve ilan etsin....”⁶¹⁷

“Müntehab-ı Sani intihabatı Devam Ediyor

Dün Makriköy ve Adalar'da mevzi olan sandıklara müntehab-ı evveller reylerini atmışlardır. Her iki tarafta da intihab bila-arz devam etmektedir. Halk, Müdafaa-i Hukuk namzetlerine rey vermektedirler. **Esasen ortada başka liste de yoktur.**

Bugünden itibaren, Üsküdar livasının her tarafında intihabata başlanılacaktır. Kadıköy kazasının onbir yerinde sandıklar vaz' edilmiş olup intihabat ekseri yerlerde pazartesi günü hitam bulacaktır. Ancak uzak muhitlerde salı ve çarşamba günleri de sandıklar açık bulunacaktır.

Üsküdar şube-i intihabiyesinde, on mahallede sandık konulacaktır. Burada da intihab her kısımda salı günü akşam hitam bulacaktır.

Anadolu Hisarı kazasında ise onüç sandık konulmuştur. Kazanın geniş bir mesafe dahilinde yapılmış olmasından dolayı bu muntıkada intihabat ancak çarşamba günü bitebilecektir.

Yarında itibaren Beyoğlu livası ve bir iki gün zarfında İstanbul livası intihabata başlayacağından Haziranın 22,23 üne doğru her tarafta müntehab-ı sani intihabatı bitmiş ve 25 Hazirandan sonra da mebus intihabatı başlamış bulunacaktır.”⁶¹⁸

“Müntehab-ı Sani İntihabı Etrafında

Şehrimizde müntehab-ı sani intihabatı kamilen hararetle ilerlemektedir. Geçen cuma gününden beri dört gün zarfında Makriköy, Adalar, Ayestefanos, Osmaniye intihabatı bitmiş ve Kadıköy, Üsküdar, Anadolu Hisarı kazaları intihabatına da başlanılmış bulunuluyor. Diğer muntıkların da müntehab-ı evvel defatirinin indirilmesi birbirini müteakiben hitam bulmaktadır. Ezcümle evvelki gün Yeniköy ve Fatih muntıklarının, dün akşam da Beyazıt muntikasının defterleri indirilmiştir. Bu sebeple mezkûr devair-i belediye menatığında da intihabata başlanılmak üzere ihzarat icra edilmektedir. Bu devairde perşembe günü sandıklar vaz' edilecek intihabata mübaşeret olunacaktır.”⁶¹⁹

⁶¹⁶ Tevhid-i Efkâr, 5 Haziran 1923.

⁶¹⁷ Tevhid-i Efkâr, 5 Haziran 1923.

⁶¹⁸ Tevhid-i Efkâr, 10 Haziran 1923.

⁶¹⁹ Tevhid-i Efkâr, 12 Haziran 1923.

“Adalar’da Kazananlar

Cuma günü başlanılıp üç gün devam eden adalar intihabatı hitam bulduğu cihetle dün intihabatın neticesi anlaşılmıştır. Sandıklar Adalar Daire-i Belediyesi’ne getirilerek Heyet-i Teftişye Reisi Rasim, Adalar Kaymakamı Fazlı, Adalar Belediye Müdürü Saffet, Heyet-i Teftişye azasından Emin Ali Beylerle, Adalar Belediye İmamı huzurunda açılmış reyler tasnif edilmiştir. Tasnif neticesinde Müdafaa-i Hukuk listesindeki zevatın hemen aynen kazandığı tebeyyün etmiştir. Mülga Divan Temyiz Askeri Müdür-i Umumisi Emin Ali 2036, Adalar Daire-i Belediyesi Müdürü Saffet 2027, Adalar Kaymakamı Fazlı 2028, mütekaid Miralay Sami 2020, Müderris Doktor Celal Muhtar 2019, Doktor Mazhar Hüsnü 2019, Tasfiye Komisyonu Reisi Faruk 2013, mirlivalıktan mütekaid Galip Paşa 2011, tüccardan Rifat Kemal 2006, Doktor Salah Vehbi 1998, eshab-ı emlaktan Kemal 1192, Numune Mektebi Müdürü Süleyman Şevket 1979, Topkapılı Mehmet 1934, Hüsnü Paşazade Hakkı 1870, mülga Şuray-ı Devlet başmuavinlerinden Mahir 1849, Baytar Cafer Fahri 1841, mütekaid Doktor Mirliva Şükrü Beyler 1841, rey ile müntehab-ı sani olmuşlardır.”⁶²⁰

“Müdafaa-i Hukuk Haricinde Kazananlar

Adalar intihabatına Müdafaa-i Hukuk listesi haricinde de bazı zevat rey almışlardır. Bunlardan en fazla rey alanlar, sabık Mahkeme-i Temyiz Reisi Ali Rıza Bey 382, sabık Polis Müdüriyeti Kısım-ı Siyasi Müdürü Nevzat Bey 296 rey almışlardır. Müdafaa-i Hukuk muma-ileyhi (adı geçenleri) başka devair-i intihabiyeden müntehab-ı sani namzedi vaz’ edecektir.”⁶²¹

“Ömerli Kazası Müntehab-ı Sanileri

Ömerli intihabatının neticesi de İstanbul Müdafaa-i Hukuk Merkezi’ne işmar (bildirme) edilmiştir. Ömerli ‘de kazananlar ber-veche atidir. İsmail Hakkı, Ali Vasıf, Çakır Salih, Teyfik, Mükerrrem, Nahiye Müdürü Kemal, Fazıl, Adem, Mehmet Çavuş, Mahmut Efendilerle, Emin Ağa”⁶²²

“Makriköyü’nde Sandıklar Kaldırılıyor.

Cuma günü Adalar ile birlikte başlamış olan Makriköy intihabatı da pazar günü akşam geç vakte kadar devam etmiş dün sabah öğleden evvel saat 9’da sandıklar mahallerinden merasimle kaldırılarak Makriköy Daire-i Belediyesi’ne teslim edilmiştir. Makriköyü’nde, sandıkların kaldırılması münasebetiyle bugün tezahürat başlamıştır. Önde ve arkada iki mızıka ile defne dalları ve bayraklarla donatılmış müteaddit araba ve otomobiller ve kırmızı beyaz elbiseler giyinmiş mektebi talebe ve talebatından mürekkep bir alay merasime iştirak etmiştir. Makriköy polis dairesinden sandıklar arabalara vaz’ edilmiş ve bu arabalar bayraklarla tezyin olunduktan sonra alay caddeleri dolaşmış Hükümet Dairesi önüne oradan da belediye bahçesindeki Müdafaa-i Hukuk Merkezi’ne gelmiştir. Hükümet Dairesi önünde Makriköy Kaymakamı Ahmet Durmuş ve belediye bahçesinde dahi Müdafaa-i Hukuk Heyeti’nden Mercan Sultanisi Müdürü Hilmi ve Katip Adil Eşref Beyler tarafından hakimiyet-i milliye esasatı ve intihabatın kıymeti vahameti hakkında, İlk halk idaresinin intihabatı münasebetiyle nutuklar irat etmişler, talebe ve talebat tarafından milli neşideler okunmuştur. Hazirun (orada bulunanlar), bu istiklal günlerini idrak ettiklerinden dolayı Büyük Milet Meclisi Hükümetimize ordu kumandanlarımıza ve kahraman ordumuzun şüca’ (yiğit) zabitanına ve bahadır askerlerine teşekkür telgrafları çekilmesini kaymakamdan rica etmiştir. Daire-i

⁶²⁰ Tevhid-i Efkâr, 12 Haziran 1923.

⁶²¹ Tevhid-i Efkâr, 12 Haziran 1923.

⁶²² Tevhid-i Efkâr, 12 Haziran 1923.

belediye önündeki içtimada Alaattin Bey ve Cemiyet-i Umumiye-i Belediye azasından ve Heyet-i Teftişîye'den Cemil Bey ahaliye beyan-ı taktirat etmişleridir.”⁶²³

“Fakat Sandıklar Açılmadı

Mamañih Makriköyü'nde daire-i belediyeye nakil edilmiş olan 8 sandık dün açılmamıştır. Henüz Vidos ve Litros karyeleriyle nahiye sandıkları getirilmemiş olduğundan bu sandıklara intizar edilmektedir. Bugün bu sandıklarda getirilecek ve yarın tasnif-i ara neticesi anlaşılacaktır.”⁶²⁴

“İstanbul'da İntihabat Devam Ediyor

İstanbul'da intihabat devam ediyor. Bugünde Beyoğlu'nda başlayacak İstanbul dahilinde müntehab-ı sani intihabatı kamilen hararetle devam eylemektedir. Bilhassa dün İstanbul ciheti, cuma ve intihab münasebetiyle donanmış idi. Beyoğlu cihetinde, intihabat bugün başlayacaktır. Fakat Beyoğlu'nda evvel, Hasköy, Feriköy, Şişli, Galatasaray intihabatı icra olunacak diğer muntikalarda pazar günü başlayacaktır. Kadıköy ve Makriköy Daireleri'nde evvelki gün merasim-i mahsusa ile toplanan İntihab sandıkları küşat olunmuş ve tasnif neticesinde evvelce esamisi neşr ve ilan olan Müdafaa-i Hukuk namzetleri ihraz-ı ekseriyet eylemişlerdir. Anadolu Hisarı'nda Müdafaa-i Hukuk namzetleri kazanmış ve müntehab-ı sani mazbataları Heyet-i Teftişîye'ye tevdi' olunmuştur. Yeniköy Daire-i Belediyesi dahilinde intihabat hararetle devam etmektedir.”⁶²⁵

“Heyet-i Teftişîye Reisi'nin Beyanı

Heyet-i Teftişîye Reis Muavini Mehmet Rasim Bey bir muharririmize müntehab-ı sani intihabatı hakkında demiştir ki: İntihabatta, Beyoğlu müstesna olmak üzere, şehrin her tarafında kamilen hararetle devam etmiş ve etmekte bulunmuştur. Yarından itibaren, Beyoğlu cihetinde de intihabata başlanacaktır. Müntehab-ı sani intihabatı 20 Haziranda İstanbul'un her tarafında neticelenmiş olacak ve agleben ihtimal bir günde(belirsiz bir günde) İstanbul mebusları intihap olunacaktır.”⁶²⁶

“Müntehabı Sani İntihabatı 17 Haziran'da Bitiyor.

Anadolu hisarında da Müdafaa-i Hukuk kazandı- Yarın İstanbul'da davullar, Boğaz'da sandallarla İntihab nümâyişleri -İstanbul'dan 19 mebus çıkacağı tahmin olunuyor.

İntihabatın şehrimizde uyandırdığı çalkantı elan (şimdi) devam ediyor. Müdafaa-i Hukuk, evvelce ihzar ettiği müntehab-ı sani namzet listeleri esasen başka liste olmadığı için hemen her tarafta müntehab olarak ekseriyet-i arasını (reylerin çoğunluğunu) toplamaktadır. Anadolu Hisarı şube-i intihabiyesinde, reyler tasnif olunmuş, evvelce derc eylediğimiz Müdafaa-i Hukuk listesinin aynen intihab edildiği anlaşılmıştır. Mamañih, şehrimizde aynı nümâyişlerle yapılan müntehabı sani intihabının son safhasına girilmiştir. Bu hafta zarfında İntihab hitam bulmuştur.”⁶²⁷

“Geri Kalan Şube-i İntihabiyelerde

Elyevm Beyoğlu'ndan başka intihabata başlanılmamış olan şube-i intihabiye kalmamıştır. Evvelki gün, İstanbul tarafıyla beraber mübaşeret eden Kartal, Günyüzü ve Yeniköy intihabatı devam etmektedir. Dün sabahta, Kağıthane, Kemerburgaz, Humbaracı ve Hasköy sandıkları küşat edilmiş ve bu münasebetle

⁶²³ Tevhid-i Efkâr, 12 Haziran 1923.

⁶²⁴ Tevhid-i Efkâr, 12 Haziran 1923.

⁶²⁵ Tevhid-i Efkâr, 16 Haziran 1923.

⁶²⁶ Tevhid-i Efkâr, 16 Haziran 1923

⁶²⁷ Tevhid-i Efkâr, 17 Haziran 1923.

davul zurnalarla nümayişler tertip olunmuştur. Beyoğlu'nda bugün merasim-i mahsusa ile intihabata başlanacaktır. Bu suretle, bugün şehrimizin bütün Şube-i İntihabiyelerinde bila-istisna intihabat icra edilmiş ve edilmekte bulunmaktadır. İstanbul tarafındaki Beyazıt ve Fatih şube-i intihabiyeleri sandıklarının dün akşama kadar dörtte üçü ikmal edilmiştir. Bazı mahallatta, gece dahi açık bulundurulmuş sandıklara, bütün müntehab-ı evvellerin iştiraki için hanelere bekçiler vasıtasıyla tekrar tekrar müracaat olunmaktadır. İstanbul tarafı intihabatı da yarın hitam bulacaktır.”⁶²⁸

“Yarın Neler Yapılacak

Yarınki pazartesi günü, İstanbul tarafı ile boğazın Rumeli sahili sandıklarının kaldırılarak devair-i belediyeye (belediye dairesine) nakil vesilesiyle büyük nümayişler için ihzarat yapılmaktadır. İstanbul caddelerinde, davullarla kafiler ve alaylar teşkil olunarak gezilecektir. Boğazda dahi nümayişlere ahali sandallar ve kayıklarla iştirak edecektir.”⁶²⁹

“İntihabat Erken Bitiyor

Umumi İstanbul intihabatı tahmin edilmiş olan müddetten erken bitecektir. Beyoğlu dahi dahil olmak üzere, bilcümle şube-i intihabiyelerinde müntehab –ı sani intihabatı ayın 21. günü kamilen hitam bulacaktır. Müteakiben ayın 25 ve 30. günleri arasında da İstanbul mebusları tayin edecektir. Müdafaa-i Hukuk, İstanbul mebus namzetlerinin ise bu hafta nihayetinde şehrimize tebliğine intizar olunmaktadır.”⁶³⁰

“İstanbul'dan Kaç Mebus Çıkıyor

Bir taraftan, heyeti teftişiyeye, İstanbul'un zükur-u nüfusunu tespiti muvaffak olmak için elan sarfi-ı faaliyet etmektedir. Birçok menatıktan (mıntıklar,) ahiren gayri mukayyet (kaydedilmemiş) nüfusa ait yeni esami listeleri gelmiştir. Heyet-i Teftişiyeye bu listeleri tetkik ediyor. Bu esamiden birçoklarının mahallelerinde esasen mukayyet olunularak çalışmakta oldukları müesseseler vesairden de kaydedilmek suretiyle ne miktar olduğu anlaşılmıştır. Bizim Heyet-i Teftişiyeye nezdindeki tahkikatımız da umumi zükur-u nüfus miktarına göre İstanbul'dan 19 mebus çıkacağı kesb-i katiyyet etmektedir. Mamefih bu hafta zarfında nüfus miktarının yekûn-u umumisi katiyyen tespit olunabilecektir.”⁶³¹

“Dün Muhtelif Sandıklar Büyük Tezahürat İle Daire-yi Belediyelere Nakil Olunmuştur.

Beyoğlu Dairesi dahilindeki intihab mıntıklarından birisinin sandıkları evvelki gün küşat (açılış) edilmişti. Mütebaki (diğer, arta kalan) sandıkların küşat merasimi de dün icra edilmiştir. Fatih Beyazıt ve Yeniköy dairelerinin intihabı kamilen hitam bulmuş (tamamen bitmiş) ve sandıklar tamamıyla kaldırılmış, Fatih dairesi dahilinde bulunan Şehremini, Topkapı, Mevlevihanekapı, Odabaşı sandıkları dün alayla ve davul ve zurnalarla, Aksaray, Beyazıt, Divanyolu, Çemberlitaş tarafıyla, Müdafaa-i Hukuk Grubu Heyet-i Merkeziyesi'ne gelmiştir. Alay merkezde tavaf etmiş ve dualar okunduktan sonra Beyazıt, İstanbul Kumandanlığı Dairesi Şehzadebaşı tarafıyla Fatih Belediye Dairesi'ne muvasalat (ulaşma, varma) ederek merasim ile sandıklar belediyeye teslim olunmuştur. Bu sandıklardan maada (başka),

⁶²⁸ Tevhid-i Efkâr, 17 Haziran 1923.

⁶²⁹ Tevhid-i Efkâr, 17 Haziran 1923.

⁶³⁰ Tevhid-i Efkâr, 17 Haziran 1923.

⁶³¹ Tevhid-i Efkâr, 17 Haziran 1923.

Fatih Dairesi'nin diğer bir kısım mahalleleri alaylar tertip ederek sandıkları belediyeye teslim etmişlerdir.

Bugün, Beyazıt dairesi dahilindeki rey sandıkları ile Fatih dairesinin mütebaki (diğer, arta kalan) sandıkları ve Yeniköy dairesi sandıkları büyük ve müstesna alaylar ile dairelere tevdi' olunacaktır. Sandık alaylarını pek mükemmel hatta Bidayet-i Meşrutiyete münakib (Meşrutiyet Dönemi'nde ünlenen) İstanbul'da ilk defa yapılmış olan sandık alaylarından daha cazip ve zarif ve aynı zamanda Türk milletinin zevk-i milliyesine tamamıyla mutabık bir şekilde olması için her tarafta çalışılmaktadır.

Son yapılan hesabata ve müntehab-ı evvellerin tayin eden miktarına göre İstanbul'dan 15- 16 mebus çıkacağı anlaşılmıştır. Müntehab-ı sanilerin rey-i pusulalarını toplamak üzere, evvelki intihaplarda isti'mal (kullanılmış olan) edilmiş olan müzelik sandık Şehir Emaneti Dairesi'nden Heyet-i Teftişîye dairesine getirilmiştir. Bu sandık, Darü-l Fünun konferans salonuna vaz' edilecek ve müntehab-ı saniler reylerini buraya atacaktır.

Aldığımız malumata göre, mezkûr sandık, vaktiyle Sultan Abdülhamid-i merhuma hediye edilmiş ve merhum tarafından müzeye verilmiştir. Bilahare geçen intihaplarda bu sandık müzeden aldırılmış ve rey pusulası atılmasına mahsus tertibat-ı alada olunmak suretiyle tadil edilmiş ve bir iki intihapta isti'mal olunmuştur. (oy kullanılmasına müsait duruma getirilmiş ve bir iki seçimde kullanılmıştır.) Cidden pek zarif ve mükemmel bir eser-i sanat olan bu sandık maundan mamul olup muntazam bir şekildedir. Sandık müzeden alındıktan sonra rey pusulası atmaya mahsus bir tertibat ilave edilmiştir.

Sandık emanetten Heyet-i Teftişîye'ye getirildi. Açıldığı zaman içerisinde rey pusulaları zuhur etmiştir. Bunlar 336(1920) senesinde Meclis-i Mebusan'ın küşadına müteakip Reşat Hikmet Bey'in vefatı üzerine yerine diğer bir mebusun intihabı için müntehab-ı sanilerin toplanarak verdikleri reyler olup hadise-i işgal dolayısıyla tasnifine vakit kalmamış olduğu anlaşılmıştır.”⁶³²

İstanbul Mebuslarının Zaman-ı İntihabı

Yarın akşamdan itibaren İstanbul müntehab-ı sani intihabı tamamıyla nihayet bulmuş olacaktır. Heyet-i Teftişîyece tespit edilen miktara göre, 17 yaşından yukarı İstanbul umumisi 29850 adedine bali' olmaktadır ki buna nazaran İstanbul'dan 15 mebus çıkacak demektir.

İstanbul mebusları, Haziranın 28. Perşembe günü Darü-l Fünun konferans salonunda intihap olacaktır. Alakadar makamın neticesine göre, mebus namzetleri listesini Haziranın 25'inden evvel ilan edilmesine ihtimal verilmemektedir. Aldığımız malumata göre Mebusan İntihabat-ı Heyet-i Teftişîyesi emrine intihabat masrafı olarak 17 bin lira tevdi olunmuştur. Bu miktarın 10 bin lirası Dahiliye Vekaleti tarafından havaleyle gönderilmiştir. 7 bin lirası da Şehir Emni tarafından verilmiştir.”⁶³³

“Müdafaa-i Hukuk Grubu İstanbul Namzetleri

1. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey Efendi Hazretleri
2. Erkanı Harbiye Umumi Vekili Müşir Fevzi Paşa Hazretleri
3. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Dahiliye Vekili İstanbul Mebusu Ali Fethi Bey Efendi Hazretleri

⁶³² Tanin, 18 Haziran 1923.

⁶³³ Tanin, 20 Haziran 1923.

4. *Şark Cephesi Kumandanı Faruk Kazım Karabekir Paşa Hazretleri*
5. *Ordu Kumandanı Refet Paşa Hazretleri*
6. *Müverrih Abdurrahman Şeref Bey Efendi*
7. *İstanbul Mebusu Doktor Adnan Bey Efendi*
8. *Sıhhiye ve Muavenet İçtimaiye Vekil-i Sabık Doktor Refik Bey Efendi*
9. *Maarif Vekil-i Hamdullah Suphi Bey Efendi*
10. *Hariciye Vekaleti Müşavirlerinden Akçura Oğlu Yusuf Bey Efendi*
11. *Moskova Sefir-i Kebiri İstanbul Mebusu Muhtar Bey Efendi*
12. *İstanbul Mebusu Ali Rıza Bey Efendi*
13. *İsmail Canbolat Bey Efendi*
14. *Sabık Nafia Müdür-i Umumisi Süleyman Sırrı Bey*
15. *Donanma Kumandanı Miralay Hamdi Bey Efendi”*⁶³⁴

“Şehrimizde İntihabat İlerliyor

*Şehrimizde intihabat ilerliyor. Dün İntihab sandığına ikiyüze mütecaviz, bugün dahi 200’e karib müntehab-ı evveller belediyeye giderek reylerini isti’mal eylemişler ahiren Vekiller Reisi Rauf Bey Efendi de dün belediyeye azimetle reylerini isti’mal eylemişlerdir.”*⁶³⁵

“İstanbul Mebuslarının İntihabına Doğru

Şehrimizde artık sıra, İstanbul mebuslarının tayin etmesinden ibaret olan ikinci devre intihabiyeye geldi. Bir taraftan, Heyet-i Teftişiyeye’ye elan İstanbul mebusluğu için müstakilen namzetlik vaz’ edenler müracaat etmekte oldukları gibi önümüzdeki perşembe günü de Darü-l Fünun konferans salonunda yapılacak olan mebusan intihabatının sureti icrasına ait programlar tanzim edilmiştir. Memleketimizde, Müdafaa-i Hukuk Grubu ve Halk Fırkasından başka intihabat için çalışan teşkilat olmadığı cihetle, mezkûr fırka tarafından ilan edilen İstanbul namzetleri ma’lum olduktan sonrada şehrimiz mebuslarına dahi tayin etmiş nazarıyla bakılabilir. Mamafih, Heyet-i Teftişiyeye nezdinde şahsen namzetlik vaz’ etmiş olan birtakım zevat dahi bulunuyor. Herhalde pek mühim ve tarihi vazife-i vataniyesi bulunan yeni Millet Meclisi’ne, İstanbul’dan göndereceğimiz mebusların kadr-i felaket görmüş, memleketimizin yüzünü ağartacak şahsiyetler olmasını nazar-ı vicdan önünde bulundurmamak bir vatan borcudur.

Herhalde biz başlanılıp bitirilmek üzere bulunulan milletvekilleri intihabatının millet ve memleket için inşallah hayırlı ve meymenetli olmasını diler ve eylevm kendilerini ve vaziyet-i mühimmelerini idrak etmiş olan şehrimiz müntehab-ı sanilerinin ne azim bir vazife-i vataniye yüklenmiş olduklarını intihabatın şu son günlerinde bir dakika daha nazar-ı dikkatlerine vaz’ etmeyi millet ve memleket hayrına bir vecibe biliyoruz.

Mamafih Kemal Paşa dahi İstanbul mebusları intihabatına başlanması münasebetiyle şehrimiz müntehab-ı sanilerine telgrafla bir hitabede bulunmuştur.

İstanbul memleketi müntehab-ı sanilerine

Mukadderat-ı millet ve memleketi tedvir(idare) edecek olan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin ikinci devresi için gönderilecek mebusları İntihab etmek salahiyeti müntehab-ı evvellerden ahd-i eşref ve mesuliyetinizi almış bulunuyorsunuz.

Vatanın menfaat-i aliyyesini mirdik(kavrayan) bulduklarından asla şüphe olmayan müntehab-ı sani arkadaşlarımızın bu en büyük ve en mühim vazifeyi ifa

⁶³⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 21 Haziran 1923.

⁶³⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 22 Haziran 1923.

ederken geçmiş nekbet (felaket)günlerinin izdirabatını hatırdan çıkarmayarak yüksek vicdanlarının sada-yı teşvikine tabi bulunacaklarını ve reylerini mazide olduğu gibi, istikbal için temin-i feyz ve hayat edecek olan cemiyet ve firkamızın namzetlerine vereceklerini kuvvetle ümit ediyorum.

Anadolu ve Rumeli MHC Reisi Gazi Mustafa Kemal”⁶³⁶

“Mebus İntihabatında İzdiham Olmamak İçin

Şehrimiz müntehab-ı sanileri nahiyelerde kendi aralarında içtima'lara başlayıp müzakerat icra etmektedirler. Perşembe günü ise umumi müntehab-ı saniler saat 8 de Darü-l Fünun konferans salonuna gidecekler ve ihzar edilmiş olan tarihi rey sandığına reylerini atmaya başlayacaklardır. Ancak şehrimiz müntehab-ı sanilerinin bu seneki miktarı geçen senelere nispetle 3 misli olduğundan izdihama mahal verilmemek üzere Heyet-i Teftişîye atideki programa göre hareket olunmasını taahhüt-ü karar almıştır”⁶³⁷

“İstanbul İntihab-ı Mebusan Heyet-i Teftişîyesi'nden

İstanbul Mebusan intihabına şehir-i halin(mevcut ayın) 28. perşembe günü kabl-ezzeval(öğleden önce) saat 8 de ibtidar(süratle başlama) olunarak ba'dezzeval(öğleden sonra) saat 7 ye kadar devam olunacaktır. Müntehab-ı sani olan zevatın, İntihab mazbatalarını hamilen(yanında taşıyarak) yevm-i mezkurede (belirlenen zaman) Darü-l Fünun konferans salonuna teşrifleri ve fazla izdihama ve intizara mühal kalmamak üzere, atideki cetvelde muharrir (yazan) sıraları takip eylemeleri rica ve maa-haza(bununla birlikte)işbu cetvel, suhulet(kolaylık) ve intizam gayesiyle tertip edilmiş olup sabah saat sekizden akşam saat yediye kadar müracaat edecek müntehab-ı saniler tertibat-ı muayyene hacendede(aksaklık) reylerinin kabul edileceği ilan olunur.

Bayezid ve Fatih şube-i intihabiyeleri dahilinde intihab olunan müntehab-ı saniler, saat 8 ile 12 ve Yeniköy, Anadolu Hisarı, Üsküdar ve Kadıköy Adalar, Makriköy şube-i intihabiyeleri dahilinden İntihab olunan müntehab-ı saniler, saat 1 ile 4, Beyoğlu şube-i intihabiyesi müntehab-ı sanileri saat 4 ile 5

Reyleri yevm-i mezkûr akşamı saat 7 de hitam bulacak ve bir gün evvel icra edilecek olan Ömerli, Şile, Kartal, Günyüzü Kazaları mebusan intihabının neticesi ile perşembe günü intihabatının neticesi Heyeti Teftişîye tarafından tespit olunarak, mebuslara, Cuma günü mazbata-i intihabiyeleri tevdi' olunacaktır.”⁶³⁸

“Şehrimiz Müntehab-ı Sani İntihabının Neticesi

Şehrimiz müntehab-ı sani intihabatından, Beyoğlu şube-i intihabiyesinin, tasnif-i ara neticesi evvelki gece tebeyyün etmiş ve müntehab-ı evvellerin yüzde doksanının iştirak eyledikleri anlaşılmıştır. Sandıklar evvelki gün öğleden sonra 4 den gece yarısı saat 2 ye kadar tasnif olunmuş pek tabi, Müdafaa-i Hukuk'un evvelce derc eylediğimiz listeleri aynen kazandığı tebeyyün(belli olmak) etmiştir. Heyet-i Teftişîye, umumi müntehab-ı sani miktarlarını ber-veche ati tespit etmiştir. Beyoğlu'ndan 371, Adalar'dan 19, Makriköy'den 38, Kadıköy'den 89, Üsküdar'dan 91, Bayezid'den 161, Fatih'ten 338, Yeniköy'den 94, Anadolu Hisar'ından 74 olmak üzere umumi müntehab-ı sani yekûnu 1275'tir.”⁶³⁹

⁶³⁶ Tevhid-i Efkâr, 24 Haziran 1923.

⁶³⁷ Tevhid-i Efkâr, 24 Haziran 1923.

⁶³⁸ Tevhid-i Efkâr, 24 Haziran 1923.

⁶³⁹ Tevhid-i Efkâr, 24 Haziran 1923.

“Müntehab-i Saniler Nasıl Toplanacak

Müntehab-i sani intihabatı İstanbul'un her yanında bitmiştir. Boğaziçi'nden Anadolu içindeki Müntehab-ı Sanileri göndermek üzere şirketten bir vapur ittihaz olunmaktadır. Vapur alay bayraklarıyla tezyin edilecek Perşembe günü Anadolu Kavağı'ndan hareket edecektir. Vapur kavaktan itibaren sırayla bütün Anadolu iskelelerine uğrayacak ve müntehab- ı sanileri aldıktan sonra Kadıköy'e gelecektir. Kadıköy ve civarındaki müntehab-ı saniler de o vapura binecek ve doğru köprüye gidecektir.

Boğaziçi'nin Rumeli sahili iskelelerindeki müntehab- ı sanilerinde, aynı tertibat dahilinde hareket edilemediğinde müntehab-ı saniler köprüden dolaşarak konferans salonuna, arabacılar cemiyetinden arabalarla gideceklerdir.”⁶⁴⁰

“Mebus İntihabatı Dün Nasıl İcra Edildi

İstanbul müntehab-ı sanileri, dün İstanbul mebuslarını intihab eylemişlerdir. Dar-ül Fünun'un büyük kapısından itibaren Dar-ül Fünun konferans salonuna giden kapıya kadar olan mesafede küçük küçük fasılalar ile polis efradı ahz-i mevki' etmiş ve İstanbul halkı namına mebusları intihaba gelen müntehab-ı sanilere resmi selam ifa eylemişleridir. Konferans salonunun bahçesi ile mezkûr salona müttehit sokak kapısını önü bayraklar ile donatılmış bahriye musikisi de sabahtan akşama kadar icray-ı terennüm etmiştir.

Konferans salonunun iç kapısında Heyet-i Teftişîye memurları, müntehab-ı sanilerin davetiyelerini tetkik eylemişlerdir. Konferans salonu, bayraklar ve çiçekler ile donatılmış rey atılacak sandığın etrafına halılar serilmiştir. Sandık başında, Heyet-i Teftişîye'nin dört memuru ahz-i mevki eylemiştir. Bunların önünde müntehab-ı sanilerin isimlerini gösteren bir cetvel duruyordu. Rey sandığının tarafeyninde(iki tarafında) birer jandarma neferi tüfekle fakat süngü takmaksızın nöbet beklemekte idiler.⁶⁴¹

“İntihabat Salonunda

Dün tarihi bir maceraya ve hakimiyet-i milliyenin kadimi bir tezahürüyle muhal olan Darü-l Fünun konferans salonu heyecanlı dakikalar yaşayan müntehab-ı sanilerle dolup boşalıyorken salonda birçok münazaralar nazar-ı dikkate celp ediyordu. Evvele salonun ortasına büyük bir levha asılmış ve etrafı bayraklarla ve kurdelelerle süslenmişti. Levhada, müstesna bir hüsnü hatla Gazı Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin tahtı riyasetlerinde, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, ikinci devre-i intihabiye İstanbul mebusları namzet listesi yazılmıştı.

Büyük levhanın arkasındaki iki kara tahtadan birisinde yine Müdafaa-i Hukuk listesini ve diğer tahtada dahi re'sen namzetliklerini vaz edenlerle ahali tarafından yazıyla namzetlikleri konulanların isimleri tebeşir ile yazılmış bulunuyordu. Salona giren müntehab-ı saniler Müdafaa-i Hukuk'un malum olan listesinden başka, kara tahtada yazılmış olan isimleri de görüyorlardı. Re'sen namzetliklerini vaz' etmiş olanlar: Kastamonu Merkez Kadısı Aşır Efendi, Cemiyeti Umumiye Azası Naki Bey, Merhum Ziya Paşazade Ertuğrul, Mutasarrıf Adil Bey, Sivas Heyet-i Temyiziye-i Şeriye Reisi Hacı Kemal Efendi, sabık Hahambaşı Hayım Efendi, sabık Birinci Kolordu Kumandanı Halil Hasan Paşa, Binbaşı Mehmet Halit Bey, İstanbul Mebusu Lütfi Fikri Bey, Günyüzü kazasından Mustafa Nabi Efendi, İktisat Vekaleti Ticaret Müdür-i Umumisi Fehmi Bey, Ferit Bey, Selahaddin Bey, Selahaddin Sırrı Bey, Hacı Asker Efendi, sabık Elazığ Valisi Hacı Halis Bey,

⁶⁴⁰ Tanin, 25 Haziran 1923.

⁶⁴¹ Tevhid-i Efkâr, 29 Haziran 1923.

Kaymakam Mahmut Nedim Bey, Binbaşı Mehmet Selahaddin Bey, Müftü Mehmet Nasuh Efendi, Şuray-ı Devlet azalarından Tayyipzade Abdülkerim Paşa, Ahmet Ziya Efendi, Erkan-ı Harbiye Kaymakamı İbrahim Rifat Bey ve ahali tarafından yazılıp da namzetlikleri vaz edilenler ise Refet Paşa, Binbaşı Muzaffer Bey, Ordu Kumandanı Nureddin Paşa'dan ibaretti.

Konferans girişinin o güne vaz' edilmiş olan tarihi sandık iki muhafız ve bir jandarma tarafından muhafaza ediliyor ve sandığın yanında Heyet-i Teftişîye'den Hafız, Kemal, Rasim, Şükrü Beyler, reylerin atılmasına nezaret ediyorlardı. İstanbul'un 1277müntehab-ı sanisi sıra ile konferans salonuna geldikçe evvela Heyeti Teftişîye'ye mensup memurlardan mazbatalarını almaya çalışıyorlardı. Her müntehab-ı sani, elinde mazbata ve boş rey kağıdı ile salona giriyor ve büyük liste ile kara tahtadaki isimleri okuyup sonra mensup olduğu muntikanın müntehab-ı sanileri ile beraber salonun sıralarında konuşarak varakaları dolduruyorlardı. Saat sekiz de başlayan bu muamele bil-fasıla devam ediyor ve mütemediyen salona yeni müntehab-ı sani kafileleri geriyordu. Elindeki varakayı doldurmuş olan müntehab-ı sanilerin vaziyeti de fevkalade heyecan içindeydi. Rey sandığına aza kimseler, evvela damgalı mazbatalarını sandık başında doldurup Heyeti Teftişîye erkanına veriyorlar ve sonra rey kağıtlarının jandarmaların arasında mahfuz tutulan rey sandıklarına atıyorlardı. Müntehab-ı sanilerin elindeki mazbatalar, karşıda oturan Heyeti Teftişîye erkani tarafından sıra ile konularak muhafaza ediliyor ve davete icabet eden müntehab-ı sanilerin isimlerine işaret oluyordu. Bu sandığa rey atanların miktarı her saat ve her dakikada eldeki mazbataların adedi ile dahi anlaşılabilirdi.

Saat 12 ye kadar Fatih, Beyazıt ve Aksaray daire-i intihabiyelerinden gelen müntehab-ı saniler, reylerini attılar. Müntehab-ı sanilerin onda sekizi sandık başına gelmiş salonun bir tarafındaki kapıdan sandığa yanaşarak reyini atmış ve arka kapıdan çıkıp gitmiştir.”⁶⁴²

“Müntehab-ı Sanilerin Vürudu

İlk reyi atmak üzere hazırlanmış olan müntehab-ı sanilerin birçoğu birden sandığa hücum etmişler ise de ilk reyi atmak mülga ayan katib-i umumisi ve Müdafaa-i Hukuk İstanbul Heyet-i Merkeziyesi Başkatibi Sadi Bey'e nasip olmuştur. (Sadi Bey'in herhalde Lütfi Fikri Bey'e rey vermediği muhakkaktır. Tevhid-i Efkar)”⁶⁴³

“İlk Reyden Sonra

Sonra İstanbul ciheti müntehab-ı sanileri yukarıda da kaydettiğimiz vecihle gurup gurup reylerini sandığa atmışlardır. Saat dörtten sonra, Adalar, Üsküdar, Kadıköy, Yeniköy, Makriköy müntehab-ı sanileri reylerini sandığa atmaya başlamışlardır.

Şubat-ı intihabiyenin(seçim şubeleri) müntehab-ı sanileri saat birden dörde kadar tamamen reylerini sandığa atmışlardır. Müntehab-ı saniler kafile kafile konferans salonuna dahil oluyor, rey pusulalarını dolduruyor ve sandığa atıyorlardı. Zirde mevzubahis ettiğimiz münferit bir hadise müstesna olmak üzere müntehab-ı saniler umumiyetle tazyik ve ezaya uğramadan reylerini vermişlerdir.”⁶⁴⁴

⁶⁴² Tanin, 29 Haziran 1923.

⁶⁴³ Tevhid-i Efkar, 29 Haziran 1923.

⁶⁴⁴ Tevhid-i Efkar, 29 Haziran 1923.

“İntihabata Kaç Müntehab-ı Sani İştirak Etti

Saat 4 den sonra Beyoğlu cihetinin müntehab-ı sanileri gelmeye başladılar: Mezkûr muntika müntehab-ı sanileri büyük guruplar halinde geliyorlar derhal rey pusulalarını dolduruyorlar sandığa atıyorlar ve mızikanın terennümatı arasında salonu terk ediyorlardı. Sandık saat 7 ye kadar küşat bulunduruldu.

Saat beş buçukta 1230 rey sandığa vaz’ edilmiş bulunuyordu. Bir saat sonra 1253 reye baliğ oldu binaenaleyh 6 da 20 küsür müntehab-ı sani gelmemiş ki bunlardan da 6 tanesinin hasta olduğu ve hatta birisine nüzul isabet ettiği Heyet-i Teftişîye’ye bildirilmişti.”⁶⁴⁵

“En Son Bir Rey

En son reyi Beyoğlu Müdafaa-i Hukuk Heyeti azasından Refik İsmail Bey attı ve sandık kapandı. Artık İstanbul müntehab-ı sanileri vazife-i vekaletlerini iyi kötü ifa etmiş, ağır ve mesuliyetli bir yükü üzerlerinden atmış bulunuyorlardı.”⁶⁴⁶

“İntihab Salonunda Tevkif Edilenler

Dün öğleden evvel darülfünun konferans salonunda dört kimsenin ellerinde bulunan matbu listeleri müntehab-ı sanilere verdikleri bazı kimseler tarafından zabıtaya ihbar edilmiş ve bu dört kimse polis müdürlüğüne sevk olunmuştur.

Dün Polis Müdür Vekili Vehbi Bey’in, bir muharririmize filhakika intihabat icra edilirken sufiler mahallesinde sakin Niyazi, Palulu Abdi ve Harputlu Mirza namında üç şahsın, ötekinin berikinin ceplerini karıştırırken derdest edilerek polis müdürlüğüne gönderildikleri ve haklarında yapılan tahkikata müteakip kefalete ribaten serbest bırakıldıklarını meselenin alelade küçük bir zabıta vakası olduğunu söylemiştir.

Diğer taraftan, bize haber verildiğine göre, tevkif edilenler meyanında müntehab-ı sanilerden Kamil Efendi namında biri daha vardır. Bir müntehab-ı saninin yankesici diye tevkifi bize epey garip göründü. Mamefih zabıta Kemal Bey namında bir müntehab-ı saninin tevkif edildiğinden katiyyen haberdar olmadığını söylemektedir. Temenni ederiz ki zabitanın bu iddiası doğru olsun. Ve her ne bahane ile olursa olsun bir müntehab-ı sani tevkif edilmiş olmasın. Çünkü bu Hükümet intihabı. Böyle bir duruma hiç kimsenin rızası yoktur olmayacaktır.”⁶⁴⁷

“İstanbul Mebusları Dün İntihab Edildi ve Kemal Paşa’nın Namzetleri Kazandı

İntihaba 1252 müntehab-ı sani iştirak etmiş Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun namzetleri meyanında yalnız Rauf Bey ittifak-ı ara ile intihab edildi. Asgari rey alan İsmail Canbolat Bey 1181 rey ile intihab olunmuştur. Müstakil namzetlerden en fazla rey alan Nureddin Paşa olup 100 rey almıştır. Lütfi Fikri Bey 33 rey almıştır.”⁶⁴⁸

“Reylerin Sandıktan Küşadı

Saat 7 de tehir olunan sandık, Heyet-i Teftişîye akşam yemeğini yedikten sonra saat 9 da küşat ve reylerin tadilat ve tasnifine başlanmıştır. 1275 müntehab-ı saniden 1254’ünün rey verdiği ve 22 sinin müstenkif (çekimsen)kaldığı tahakkuk edilmiştir. Bu 22 müstenkifin, ikisi Bayezid, ikisi Fatih, biri Beyoğlu, ikisi Yeniköy, biri Hisar, dördü Kadıköy, biri Adalar biri Makriköy müntehab-ı sanileridir.

⁶⁴⁵ Tevhid-i Efkâr, 29 Haziran 1923.

⁶⁴⁶ Tevhid-i Efkâr, 29 Haziran 1923.

⁶⁴⁷ Tevhid-i Efkâr, 29 Haziran 1923.

⁶⁴⁸ Tevhid-i Efkâr, 29 Haziran 1923.

Bunların içinden biri vefat etmiş birine de nüzul isabet etmiştir. 1254 reyden bir tanesi boş bir tanesi de telgraf halinde çıktığı için 1252 rey kalmıştır.”⁶⁴⁹

Reylerin Tasnifi

Müteakiben, başta Şehir Emni Vekili ve Heyet-i Teftişîye Reisi Vali Haydar ve Reis Muavini Rasim Beyler olduğu halde Heyet-i Teftişîye’yi teşkil eden 16 aza beş guruba ayrılmış ve her biri önüne 250 rey alarak ara (oylar) tasnif edilmiştir. Tasnif esnasında, konferans salonundan, Heyet-i Teftişîye azasından başka herkes tahliye edilmiştir. Yalnız müstesna olarak, hesapları kolaylaştırmak üzere İstanbul Defterdarı Raşit Bey salonda kalmıştır. Nihayet saat 11’de ara (rey) tasnifi hitama ermiş ve netice anlaşılmıştır.”⁶⁵⁰

“Diğer Namzetler Kaçar Rey Aldılar

Müdafaa-i Hukuk gurubunun listesi haricinde rey alan ve ekalliyette kala zevat şunlardır: Nurettin Paşa 100, Ali İhsan Paşa 52, İstanbul Mebus-u Sabık Şükrü Bey 5, Şair-i Azam Mehmet Akif 8, Celaleddin Arif Bey 6, Birinci Lozan heyeti murahhası müşavirlerinden Muhtar Bey 6, Mersin Mebusu Sami Celil Paşa 6, Sabık Mebus Kara Vasıf 29, Kadı Fikri 33 Hacı Asker 3, Mersin Mebusu Miralay Selahattin 3, Bahriye kaymakamlarından Celaleddin 1, Hacı Evliya 20, Ahmet Rıza 5, Şurayı Devlet Tanzimat Dairesi Reisi Sadettin 3, Hacı Seyyid 5, Aşır Efendi 1, Kaymakam Salih Bey 1, Adliye Nazırı İbrahim Bey 1, Ferit Efendi 3, Ticaret Müdürü Vehbi Bey 3, Hacı Kemal Efendi 1, Komünist Sadettin Celal Yoldaş 2, Ziraat Muallimi Süreyya Bey 1, Yakup Şevki Paşa 1, Müderris Fatin Hoca 1, Mahmut Paşa 1, Sait Efendi 1, Muhtar Efendi 1, muharirinden Reşat Nuri Bey 1, Doktor Rifat Reşat Bey 2, Ankara Valisi Abdülkadir Bey 1, Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey 1, Sabık Mebus Abdülkadir Kemal Bey 1, Muallim Burhaneddin, Mühendis Ziya, askeriyeden Galatalı Şevket, Mirliva Kazım, Müderris Zühtü, Mirliva Nuri, Müşir Kemalettin, Hakkı Şinasi, Dar-ül Fünun Edebiyat Medresesi Reisi İsmail Hakkı, Katip Adil Servet, Hoca Necmi Bey ve Paşalarda tamamıyla birer oy almışlardır.”⁶⁵¹

“Yeni İstanbul Vekilleri

Dünkü intihabat neticesinde ekseriyeti ara ile İstanbul mebusluğuna intihab olunan zevatın esamisi ber-veche atidir.

Adet-i Rey

1252 Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey Efendi

1250 Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye Vekilleri Müşir Fevzi Paşa Hazretleri

1239 İstanbul Mebusu Doktor Adnan Bey Efendi

1239 Ordu Kumandanı Refet Paşa Hazretleri

1250 Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa Hazretleri

1237 Moskova Sefir-i Kebiri İstanbul Mebusu Muhtar Beyefendi

1234 Müverrih Abdurrahman Şeref Bey Efendi

1230 Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Dahiliye Vekili ve İstanbul Mebusu Ali Fethi Bey Efendi

1226 Donanma Kumandanı Hamdi Bey Efendi

1225 Doktor Refik Beyefendi

1223 Sabık Nafia Müdür-i Umumisi Süleyman Sabri Beyefendi

1213 Maarif Vekil-i Hamdullah Suphi Bey Efendi

⁶⁴⁹ **Tevhid-i Efkâr**, 29 Haziran 1923.

⁶⁵⁰ **Tevhid-i Efkâr**, 29 Haziran 1923.

⁶⁵¹ **Tevhid-i Efkâr**, 29 Haziran 1923.

1202 İstanbul Mebusu Ali Rıza Bey Efendi

1133 Hariciye Vekaleti müşavirlerinden Akçuralıoğlu Yusuf Bey

1181 İsmail Canbolat Bey Efendi

Ömerli ve Kartal kazalarında mevcut 113 Müntehab-i sani reylerini müttefikan Müdafaa-i Hukuk namzetlerine vermiş olduklarından ve intihab mazbatalarını Heyet-i Teftişîye'ye takdim eylediklerinden bu reylerin her biri üzerine müntehab-ı sani reyinin ilavesi icap eder.”⁶⁵²

Bu haberlerden seçim sürecinde yaşanan gelişmeler genel itibari ile takip edilebilmektedir. Nisan ayı itibari ile başlayan seçim süreci İstanbul’da beklenenden erken tamamlanmış ve 27 Haziran 1923 tarihinde İstanbul mebus seçimleri tamamlanmıştır. Bu süreçte basın bütün gelişmeleri yakından takip etmiş ve İstanbul seçimlerinin her evresi ayrıntılı olarak gazete sütunlarında yer almıştır.

4.2. HABERLERLE ANADOLU’DA SEÇİM SÜRECİ

Çoğunlukla İstanbul seçimleri üzerinde duran basın organları Anadolu’daki seçim faaliyetlerine ilişkin gelişmeleri de duyurmuşlardır. Seçimler her livada farklı zamanlarda yapıldığından gazeteler livalarda yaşanan gelişmeleri ayrı ayrı takip etmeye ve kamuoyuna duyurmaya çalışmışlardır. 1 Nisan 1923 tarihinde başlayan seçim faaliyetleri ilk olarak Biga’da tamamlanmış ve 6 Haziran 1923 tarihinde Biga mebusları ilan edilmiştir.⁶⁵³ Buna karşın seçim faaliyetlerinin yurt genelinde en son nihayete erdiği yer ise Trabzon olmuştur. Trabzon’da seçimler 15 Ağustos 1923 tarihinde sona ermiştir.⁶⁵⁴ Anadolu’da yaşanan gelişmeleri basında çıkan şu haberlerle özetlemek mümkündür:

⁶⁵² Tanin, 29 Haziran 1923. *Tevhid-i Efkâr* 29 Haziran 1923;

⁶⁵³ *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Haziran 1923.

⁶⁵⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Ağustos 1923.

“İzmir’de İntihabat

İzmir daire-i intihabiyesinin devre-i sabık (önceki dönem) misali 51 muntika-i teftişiyeye taksimi muhtemeledir. İntihabatı bir an evvel arkamıza almak için yekdiğerine karib (birbirine bağlı) olan köyler tevhid edilerek bir muntika-i intihabiye ad olunacaklardır. Mamafiğ gerek nüfusun devre-i sabıktan az olması ve gerek bazı nahiyelerin livadan ufak ve bazılarının ilhak edilmiş bulunması defatir-i esasiyeye istinaden iş görölmesini zaruri kılmaktadır. Defatir-i esasiyenin cumartesi gününe kadar ikmal edileceği ümit olunur. İkmalini müteakip Heyet-i Teftişiyeler teşkil edilecektir.

Aydın Halkı, Dahiliye Vekili Mahmut Esat Beyin Aydın Namzetliğini Vaz’ Etmesini İstiyorlar. Dün iktisat Vekili Mahmut Esat Bey’e, Aydın Belediye ve Müdafaa-i Hukuk Reisi Fuat Bey’den gelen bir telgrafta aydın namuna namzetliklerinin vaz’i kabul edip etmeyeceğini bildirmeleri rica edilmiştir. Mahmut Esat Bey Aydın halkının hakkında göstermiş olduğu bu büyük teveccühten dolayı şükranda bulunmuştur.”⁶⁵⁵

“Edirne Mebusluğuna Namzet

Edirne’den sabık müddei-yi umumisi(savcı) ve Arda gazetesi sahibi Hikmet Bey, Edirne mebusluğuna namzetliğini vaz’ eylemiştir.”⁶⁵⁶

Ankara’da İntihabat Mücadeleleri

İnkılap senelerinin hazırlanmasıyla yorulmuş Büyük Millet Meclisi,, kurtarıcı ruhun hareketiyle cidal-i zaferlerine devam ederken ihtilalin istikrarına müteveccih duranlar(iyi duygular besleyenler) teciyemizin (yenilenmemizin) dönüm noktasında değışme ihtiyacı duymuş ve milletin arasına(oylarına) yeniden müracaata karar vermiştir. Yeni vekiller, harp ve sulh meselelerinde memleketin iradesini yeni bir günde temsil edeceklerdir. İlk gelen haberlere göre, Meclis-i Ali’den doğan tecdid kararı (yeni seçim kararı), memlekette memnuniyetle karşılanmış ve halkımız kendi hakimini tespite memur mebuslarını yeniden seçmeye başlamıştır. Şimdi her mebusun nazar-ı istiklal muahedeleriyle kurulan büyük eser, saadet yollarında inkişafı temin edecek haleflerle matuf bulunuyor.(haleflere devredilmiş bulunuyor) Herkes İkinci Meclis hakkında tahminler yapıyor. İçtima’ günlerinin sonu yaklaştıkça bir taraftan toplanan mühim işlerin ikmaline(tamamlanmasına) çalışıldığı gibi diğer taraftan intihabat mücadelesinde zafer hazırlıkları yapılıyor. Ve millet mücadelelerin sahnesi olan Ankara, intihap işlerinin de en hararetili merkezidir.

İntihabat sakinesini(seçime katılanları) tedvir(idare etmek) için her tarafa pek yakından takip eden Ankara’da büyük faaliyetler var. Ankara gençlerinden mürekkep olan birlik yurdu bile, merkezde bulunan diğer cemiyetlerle beraber mücadele sahnesine atıldı. Türk Ocağı’nda da aynı hassasiyet vardır. Ankara’nın bütün cemiyetleri Müdafaa-i Hukuk’la beraber düşünüyor beraber çalışıyorlar.

⁶⁵⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 13 Nisan 1923.

⁶⁵⁶ Tevhid-i Efkâr, 14 Nisan 1923.

Merkezde istihzarat-ı ibtidaiyenin iki heyetiyye hazır-ı ikmal edeceği, defterlerin tanzim olunacağı akid edilmekte ise de milli payitahtımızda bulunan memurlar ve münevverler kafilesinin, Ankara mahallatına nüfuslarını teyit ettirmeleri için yapılan muamelenin bir ay kadar devam edeceği şüphesizdir. Yalnız Yozgat livasının istihzaratını her daireden evvel ikmal ettiği haber veriliyor.

Anadolu'nun garb ve cenup muntıkalarına gönderilen müfettişler intihab mücadelesini teftişe başlamışlardır. Gazi Paşa Hazretleri'nin Şimali ve Şarki Anadolu'ya icra buyuracakları seyahatten sonra, memleketimizin o kısmı dahi hakimiyet-i milliye umdeleri etrafında daha ziyade zuhur edecek ve mücadele ehemmiyet kesb eyleyecektir.

Yalnız İstanbul'daki intihabat mücadeleleri, Ankara'da pek büyük bir dikkatle takip ediliyor. Bir kısım İstanbul gazetelerinin bir hayli dedikodularla dolu neşriyatı insana vehm veriyor. Halbuki muayyen umdeler etrafında teceddüt(yenilenme) ve terakki(yükselme) taraftarı münevver ve muhterem her vatanperver, Türk'ün millete mal olacağı ve inkılabımızı başaran büyük zevatın aynı taraftan simakı(bir şeyi yükselten yücelten) oldukları mehafil-i aliyece(herkes) teyit edilmektedir.

Ankara mebusluğuna, şimdiden yirmiden fazla namzet vardır. Müdafaa- i Hukuk'a telgraf ve istidalarla(dilekçe) müracaat ederek umdelere sadakat gösteren muhtelif namzetlerin çoğu işbirliği yapıyor. Anlaşıyor ki, heyet bu namzet bolluğu içinde en münevver tertibdar zevatı seçmek fırsatına nail olacaktır.

300-4000 arasında azaya malik olacak olan İkinci Meclis, irade-i milliyenin en azametli timsali olarak temmuz ayında Ankara'da toplanacaktır. Birinci Meclis, son günlerini ikmal etmek üzeredir. Mebuslar, intihab mücadelesinde mühim bir amel vazifelerini görecekleri cihette, daire-i intihabiyelerine gitmekte ve harcırahlarını almaktadırlar. Şeref ve zaferle mamul uzun inkılap senelerinin menakıbı, eski mebuslardan birçoğunu Yeni Meclis'e getireceği kuvvetle ümit ediliyor. Birinci Meclis'in mesai-i tarihiyesi kitap halinde yakında basılacaktır.⁶⁵⁷

“Karanlık Kalplerin Emellerine Birkaç Darbe

Afyon Hakiki Müncimizden Başka Bir Rehber Kabul Etmediğini İlan Ediyor Trabzon Büyük Gazi'yle Daima Beraber

Memleketi kendi karanlık vicdanlarına göre yürüteceklerine ve zavallı Türklüğü bir kere daha korkunç uçurumlara sürükleyebileceklerine inananlar için, en büyük hüsrana kendi emellerinin nasıl paramparça olduğunu görmek olmuştur. Bunun muhtelif misallerini ve tecellilerini Hakimiyet-i Milliye son günlerde arz eyledi. Bilhassa Trabzon hadisesi, Rize'de vurulan darbe, Afyon'daki nefret bunlar arasındadır. Fakat son günlerde bu hareketlere karşı yalnız bir nefret değil büyük bir hassasiyet hasıl olmuştur. O kadar ki birkaç ihtilalcinin hareketi derhal aksi bir tesir göstermekte ve halk bizaz(perişan) oldukları bu hasis emellere karşı

⁶⁵⁷ **Tanin**, 21 Nisan 1923.

cidal(mücadele) açmaktadır. Aşağıdaki telgrafımız memleketi sevenleri ve tehlikeleri kötümser bir gözle görenleri çok sevindirecektir.

Ankara'daki Ali Reisimiz Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Afyonkarahisar: Hoca İsmail Şükrü Efendi hakkında tekzib-i tarz bahanesiyle bazı ifadeleri muhtevi(ifadeleri ihtiva eden) olarak dört beş imza ile İstanbul'da bazı gazetelere bir telgraf keşide edildiğini haber aldık.

- 1. Hakimiyet-i milliyenin cidden sadık ve samimi bir hadimi olmakla müftechir olan Karahisarlılar münci-i hakikileri olan zat-ı samilerinden başka rehber kabul etmeyeceklerini bir daha arz ve ilan eder.*
- 2. Şükrü Efendi'nin, gerek şahsi tarz-ı tefekküratına karşı memleketimiz halkının hiçbir alakası ve mevzu imzaların ashabı ile o telgrafın münasebet ve rabitası(bağlantısı) yoktur ve olamaz. Mezkûr telgrafın sonraki maddeleri hakkında malûmattar değildirler.*
- 3. Karahisar livası halkı, ulema ve eşrafından üç haneli bir köydeki çocuklarına kadar bilaistisna bütün efradı hakimiyet-i milliyenin te'bid(ebedileştirme) ve takviyesine bidayette olduğu gibi ila- nihaye (nihayete kadar) bütün kalbiyle çalışacak ve daima sadık kalacaktır. Hiç bir propaganda ve tesvilat(kötü bir şeyi süsleme), bu kararından nükûl(vazgeçme geri dönme) ettiremeyeceklerdir.*
- 4. Bu kabil vesilelerle memleketimiz namına beyan-ı hissiyata hiçbir fert mezun ve sahib-i salahiyyet değildir.*
- 5. Bu hakikatlerin bütün vesaitle bütün kainata ilanına delalet ve inayet buyrulmasını memleketimizin pak ve nezih olan şeref ve haysiyeti namına istirham eyleriz.*

Afyon Karahisar eşraf ve ahalisinden 51 imza

Gazi Reisimiz Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tezahürattan fevkalade mütehassıs olarak atideki telgrafla mukabele etmiştir.

Afyonkarahisar Belediye Reisi Halil Bey ile rüfekay-ı muhteremesine(muhterem arkadaşlarına)

Muhterem Afyonkarahisar halkının, hakimiyet-i milliyeye merbutiyet-i kaviiyen(kat'i bağıllık) umumiyelerini ne kadar vazih(açık meydanda) ise o kadarda kati bir lisan ile te'bid eden telgrafnamelerini memnuniyetle aldım.

Karahisar livası halkı arasında zaten bu hakikate muhalif ve makûs bir fikir ve hareket bir an için bile hatırımıza gelmiş değil idi. Millet, mukadderatını kendi inhisar ve iktidarına almak sayesinde ki mucizeler halk-ı ibda'ta (yaratmaya)muvaffak oldu. Yine hep bu sayede daha parlak ve daha yüksek anlara namzet bulunuyor. Diğer harekelerden kati nazar milletimiz son büyük zaferinin sağlam esaslarını Karahisar o günde bütün cihanın gözlerini kamaştıran galibiyetle kurmuştur. Bu itibar ile Afyonkarahisar, yalnız kendi dahilinde hakimiyet-i milliyenin bütün can ve vicdanıyla ipti taraftarı olmakla kalmayacak, bilakis bu kutsi hakimiyete mütehayyir(hayret verici) bir misal ve timsalde teşkil edip gidecektir. Çok haysiyetli memleketinizin, bu akaid-i müeyyidesinin(teyit

edilen hakikat) arzunuz vecihle dahil ve hariçte ilanı esbab-ı istikmal kılınmıştır. (sebepleri anlaşılmalıdır)

Bu akşam, Ruşen Eşref Bey, ahaliye ve bütün esnaf cemiyetlerine milli mücahedemize ve zafere dair bir konferans vermiştir. Konferanstan evvel Gazi Mutaşa Kemal Paşa Hazretleri'nin Afyon Belediye Reisi'ne gönderdiği telgrafname cevabı okumuş, fevkalade alkışlanmıştır. Müdafaa-i Hukuk ve belediye heyetleri bu cevabın köylere kadar neşr ve tamim edilmesine müttefikan karar vermişlerdir.”⁶⁵⁸

“İntihabat Etrafında Müntehab-ı Sani İntihabatı Esas Defterlerinin Ta'liki

Antalya'nın Manavgat, Kaş kazalarının defatir-i esasiyesinin ta'lik müddeti hitam bulmuştur. Afyonkarahisar Mesudiye'de defatir-i esasiyesinin talik müddeti hitam bulmak üzeredir. Alucra, Suşehri kazalarında bir haftaya kadar defatirin talik müddeti hitam bulacaktır.

İçel Livası'nın Gazipaşa Anamur, Mut ve Merkez'de müntehabı sani intihabatına başlanmıştır. Karahisar-ı Şarki merkezinde 23 Mayıs tarihinde defatiri esasiye talik müddeti hitam bulmuştur. Elmalı, Çankırı Kazaları'nda müntehab-ı sani intihabatına mübaşeret edilmiştir.

Tokat Livası'nda 8 -16-22-26 Mayıs tarihlerinde defatir-i esasiyenin talik müddetleri hitam bularak müntehab-ı sani intihabatına mübaşeret edilmiştir Çanakkale, Lapseki' de müntehab-ı sani intihabatı hitam bulmuştur.⁶⁵⁹

İntihabatta Birincilik

Büyük Millet Meclisi, havza-i hükümetinde(bütün daireler içerisinde), ilk defa, Sultanhisar nahiyesi, müntehab-ı sani intihabatını ikmal etmekle birinciliği kazanmıştır. Müntehab-ı sanilerin cümlesi Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun umdelerine sadık zevattandır.”⁶⁶⁰

“İntihabat Faaliyetleri

Her Tarafda Müntehab-ı Sani İntihabatı Başladı –İzmir'de Defterler Asıldı

İzmir Vilayeti'nde, haziranın ilk haftasında defatir-i esasiyenin ta'liki tamamen hitam bulacaktır.

Van Vilayeti'nde, kısmen mayıs evsâtında(ortalarında) ve kısmen haziran iptidasında(başlangıcında) defatir-i esasiye ta'lik olunacak ve 15 Haziranda müntehab-ı sani intihabatına başlanacaktır.

⁶⁵⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 6 Mayıs 1923.

⁶⁵⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 27 Mayıs 1923.

⁶⁶⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 27 Mayıs 1923.

İçel’de Kemer kazası müntehab-ı sani intihabatına başlamıştır. Gazipaşa müntehab-ı sani intihabatı, son bulmuştur.

Isparta’dan üç mebus çıkarılacağı tespit edilmiştir. Defterlerin ta’liki 15 ila 22 arasında vuku bulmuştur. 10 Haziran’da müntehab-ı sani intihabatı hitam bulmuş olacaktır.

Antalya’da, Elmalı ve Finike’de müntehab-ı sani intihabatına mübaşeret edilmiştir. Çorumda, Osmancık, Sungurlu 20 Mayıs’ta müntehab-ı sani intihabatına mübaşeret etmiştir.

Çanakkale’de Ayvalık müntehab-ı sani intihabatı hitam bulmuştur. Kırşehir’de 29 Mayıs’ta defatir-i esasiyenin cümlesi ta’lik edilmiş bulunacaktır.”⁶⁶¹

“İntihabat İşleri

Çanakkale Müntehab-ı sani intihabatını, Müdafaa-i Hukuk namzetleri kazanmıştır. Mebus intihabatı pazartesi günü icra edilecektir.”⁶⁶²

“Namzetler Tespit Ediliyor.

MHC İntihab Heyeti, namzetleri tespit ve ilan etmek üzere dir. Şimdiye kadar umdelerini de kabul edip de grup namına namzetliklerinin vaz’ini talep eden zevatın müracaatları üzerine yalnız isimlerinin kaydıyla iktifa ediliyordu. Mevzudan haber aldığımızı göre, grup heyet-i intihabiyesi, ilan edilecek namzetler hakkında tetkikatta bulunmaya başlamıştır. On gün kadar süreceği tahmin edilen bu tetkikat neticesinde grubun irae edeceği(göstereceği) namzetler, tespit ve ilan edilmiş bulunacaktır. İntihab kararının ilanından beri hayli vakit geçmiş olmasına ra’men Grup İntihap Heyeti’ne namzetlik hususunda yeni müracaatlar vaki olduğu da istihbaratımız cümlesindedir. Birinci Büyük Millet Meclisi’ndeki mebuslarımız, altmış altı daire-i intihabiye üzerinden intihab edilmişlerdir. Haber aldığımızı göre yeni intihap, yetmiş iki daire-i intihabiyeden icra edilecektir. Bu meyanda, Çatalca ve Tekfurdağ halkından ayrı birer daire-i intihabiye olarak intihabat icra edilecektir. Yeni kanun mucibince, yirmi bin zükur-u nüfus için bir mebus intihab edileceğinden Çatalca ve Tekfurdağı gibi az livalar beş bin zükur için evvelce yalnız başlarına mebus intihab edemezlerken, bu defa intihab edeceklerdir . Giresun ve Ordu gibi bazı mahallerde geçen dört içtima zarfında Trabzon’da liva teşkilatı yapılmış ve bu suretle ayrı bir daire-i intihabiye olmuşlardır.”⁶⁶³

“Malatya’dan Dört Mebus

Malatya’dan, seksen altı bin iki yüz bir nüfus olduğuna göre, dört mebus çıkacaktır. Defatir-i esasiyenin ta’lik müddeti itham bulmuş olduğundan 12 Haziran’da müntehab-ı sani intihabına başlanacaktır.”⁶⁶⁴

⁶⁶¹ Hâkimiyet-i Milliye, 29 Mayıs 1923.

⁶⁶² Tanin, 1 Haziran 1923.

⁶⁶³ Tanin, 2 Haziran 1923.

⁶⁶⁴ Tanin, 2 Haziran 1923.

“İlk Yeni Mebuslarımız

Müdafaa-i Hukuk Biga namzetleri ittifaka yakın bir ekseriyet ile intihap olunmuşlardır.

Yeni mebuslarımız:

1. Maarif Müsteşarı Semih Rifat Bey 2. Mardin Mutasarrıfı Şükrü Bey 3. Biga Mebusu Mehmet Bey'dir.

Mebus İntihabında birinciliği kazanan Biga livası MHC'nin namzetlerine i'ta-yı rey eylemek suretiyle de birinciliği kazanmak şerefine mazhar olmuştur. Muhterem Biga halkı milli heyecanın pişdarı(önde giden) olarak reylerini verirken tarih-i milliyemizin şan ve şerefi ile yaldızlanan sahifelerinden birini daha açmış oluyorlar. Biz, Biga'nın mefkûreci halkını selamlarken, intihabat gibi kutsi bir vazifede gösterdikleri derin alaka ve samimiyetten dolayı kendilerine en har teşekküratımızı ipla' eylesiz. Biga'nın yeni ve kıymetli vekillerini aramızda gördükçe aziz Bigaluların milli gayenin husulü için gösterdikleri muvaffakiyet ve samimiyetlerini daima hatırlayacağız. Biga intihabatına dair aldığımız en mevsuk(güvenilir) haberlere nazaran bütün livadan 108 müntehab-ı sani intihab olunmuştur. Müntehab-ı sanilerden 102 zat intihabata iştirak etmiş ve 6 zat yollarda gecikerek intihabata yetişememiştir. Bu 102 müntehab-ı saninin verdikleri reyler ber-veche atidir. 101 rey Semih Rifat Bey, 99 rey Şükrü Bey, 99 rey Mehmet Bey. İttifaka yakın bir ekseriyet ile intihab olunan bu zevattan ma'de Kastamonu Kalem Reisi Osman Bey, beş ve Biga Mebusu Hamit Bey, iki rey almışlardır.”⁶⁶⁵

“Yeni Mebuslarımız

Afyonkarahisar dahi, Müdafaa-i Hukuk namzetlerini müttefikan intihap etmişlerdir. Yeni Afyon mebusları: Erkan-ı Harb Miralayı Musa Kazım Bey, Mebus Ali Bey, Ruşen Eşref Bey, sabık mebuslardan Hoca Kamil Efendi, Sabık İstinaf Müdde-i Umumisi Sadık Bey, Maarif Vekaleti Kalem-i Mahsus Müdürü İzzet Ulvi Bey.

Afyon'dan varid olan malumata nazaran diğer kazaların muhterem halkı dahi müttefikan Müdafaa-i Hukuk namzetlerine i'ta-yı rey eylemeye karar vermişlerdir.”⁶⁶⁶

“Anadolu'da İntihabat Faaliyeti Ve Grubun Namzetleri

Ankara'da Müntehab-I Sani İntihabatı

Mustafa Kemal Paşa da bizzat rey verdi, Dün bildirdiğim üzere şehrimizde bugün(dün) müntehab-ı sani intihabatı başlamıştır. Ankara nüfusuna mukayyet bulunan Mustafa Kemal Paşa, Belediye Dairesi'ne gelerek, müntehab-ı evvel sıfatıyla Hacı Bayram-ı Veli Mahallesi sandığına bizzat rey atmıştır.

⁶⁶⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 8 Haziran 1923.

⁶⁶⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 11 Haziran 1923.

Cebelibereket(Osmaniye) İntihabatı

Cebelibereket'in, Hassa, Bahçe ve İslahiye kazalarında grup namzetleri ihraz-ı ekseriyet eylediler. Bu daire-i belediyede grup namzetleri Cebelibereket Mebusu İhsan ve Saruhan Mebusu Avni Beylerdir.

Çorum ve Sinop İntihabatı

Çorum ve Sinop'ta mebus intihabatı ikmal edilmiş ve Müdafaa-i Hukuk Grup namzetleri ihraz-ı ekseriyet eylemişleridir. Çorum mebus namzetleri, Kastamonu Valisi Ferit, Çorum Mebusu İsmet, Kozan Mebusu Doktor Mustafa Lütfi, Evkaf Müsteşar-ı Sabık Münir, sabık valilerden ve eski mebuslardan İskilipli İsmail Kemal Beylerdir.

Gurubun Sinop namzetleri Rıza Nur, Yusuf Kemal, Kolordu Kumandanlarından Kemalettin Paşalardır.

Grup Gümüşhane Namzetleri

Müdafaa-i Hukuk Grubu Gümüşhane'ye Maliye Vekili Hüseyin Fehmi ve sabık Mutasarrıf Veysel Beyleri namzet göstermiştir.

Grubun Diyarbakır Namzetleri

Grupça, Diyarbakır'dan, Fevzi ve Zülfü, Ziya Gökalp Beyler namzet gösterilmiştir.

Ardahan Namzetleri

Ardahan mebusluğuna, Kocaeli Gurubu Sabık Kumandanı Halit Paşa ile sabık Mutasarrıf Talat Bey namzettirler.

Siverek Namzeti

Siverek mebusluğuna, Grupça, Cudi Paşa'nın namzetliği vaz' olunmuştur.

Bursa Namzetleri Kimler

Bursa namzetleri de tayin etmiştir. Ber-veche atidir: Şeriye Vekil-i Sabık Fehmi Efendi, Kolordu Kumandanlarından Ali Hikmet Paşa, Mebus Necati, Operatör Emin, Muhittin Osman, Şeyh Servet, Hacı Bey ve Efendiler.

Sair Bazı Namzetler

Muhtelif devair-i intihabiyelerden bazılarının namzetleri ber-veche atidir: Genç'ten Doktor Haydar, Muş'tan Mebus İlyas Sami, Osman Kadri, Rıza Bey ve Efendiler, Niğde'den Jandarma Kumandanı Galip, Mebus Ata, Vali Hazim, Borlu Halit Bey ve Efendiler.

Mardin Namzetliği

Yakup Kadri Beyin Mardin'den namzetliği vaz edilmek istenilmiş ise de mumailayhin daire-i mezkurede kabiliyet-i intihabiyesi(seçilme kabiliyeti) olmadığı görülerek vaz geçilmiştir.

Yeni Mebuslar Ve Mebus Namzetleri Kimler

Birinci Müdafaa-i Hukuk Grubu tarafından namzetlikleri vaz edilip intihap olunan yeni mebusların isimleri ber-veche atidir:

Çatalca Mebusu: Edirne Valisi şakir Bey,

Afyonkarahisar Mebusları: Sabık Mebus Ali, Ruşen Eşref, Maarif Kalemî Mahsus Müdürü İzzet Ulvi, Erkan-ı Harb Kaymakamı Musa Kazım, İstinaf Müdde-, Umumisi(İstinaf Mahkemesi Savcısı) Sadık Beyler ve Hoca Kemal Efendi.

Çanakkale Mebusları: Semih Rifat, Mardin Mutasarrıfı şükrü, Biga Mebusu Mehmet Beyler, Gelibolu Mebusu Celal Nuri Bey.

Kütahya Mebusları: Sabık Mebus şeyh Seyfi, Ragıp, Cevdet, İstanbul Mebusu Ahmet Ferit, Büyük Millet Meclisi Başkatibi Recep, Sabık Adana Valisi Nuri Beyler.

Derd-dest-i İntihap Namzetler

Birinci Müdafaa-i Hukuk Grubu tarafından muhtelif mebusluklara namzetlikleri vaz edilen ve mebus olacakları şüphesiz bulunan zevatın isimleri şunlardır.

Sinop Namzetleri: Doktor Rıza Nur, Mebus Yusuf Kemal Beyler, Kolordu Kumandanlarından Kemalettin Paşa.

Tokat Namzetleri: Mebus Bekir Sami, Esbak Mebus Zileli Kemal, Mustafa, Kastamonu İstinaf Müdde-i Umumisi Emin Beyler ve Efendiler.

Yozgat Namzetleri: Mebus Süleyman Sırri, Başkumandanlık Seryaveri Kaymakam Salih, sabık Boğazlıyan Kaymakamı Avni, Dava Vekili Hamdi Beyler.

şarki Karahisar Namzetleri: Ali Sururi Efendi, şair Mehmet Emin, Sabuncuzade İsmail Beyler

Siirt Namzetleri: Binbaşı Mahmut Bey, Halil Hulki Efendi

Antalya Namzetleri: şerif Ali Zade Murat, Muhammin (tahmin eden değer biçen) Ahmet Saki Beyler, Rasih ve Hüsnü Efendiler.

İçel Namzetleri: Mutlu Ali, Mebus Hafız Emin Efendiler, Binbaşı Fevzi, Doktor Tefik Beyler (buradan iki mebus çıkacaktır dört namzet gösterilmiştir).

Menteşe Namzetleri: İzmir Mebusu Yunus Nadi, İzmir Belediye Reisi Şükrü Beyler ile Hoca Esat Efendi.

Dersim Namzetleri: Feridun Fikri, Çarsancaklı Şükrü Beyler.

Bitlis Namzetleri: Mebus Resul Bey.

Kozan Namzetleri: Ali Şadi, Urfa Mebusu Ali Saib Beyler.

Adana Namzetleri: Maarif Vekili İsmail Sefa, Adana Mebusu Zamir ve Hayat gazetesi Başmuharriri Ramazanzade Kemal Beyler.

Muş Namzetleri: Sabık Mebus Hacı İlyas Sami Efendi, Osman Kadri Bey.

Çorum Namzetleri: Kastamonu Valisi Ferit, Çorum Mebusu İsmet, Kozan Mebusu Doktor Mustafa, Evkaf Müsteşar-ı Sabıkı Münir, sabık valilerden ve eski mebuslardan İskilipli İsmail Kemal Beyler.

Kars Namzetleri: Matbuat ve İstihbarat Müdür-i Umumiyesi Ağaoğlu Ahmet, Kars Mebusu Cavit, Kars Mebusu Fahrettin, Ticaret Odası Reisi Kağızmanlı Ömer Lütfi Bey ve Efendiler(buradan iki mebus çıkacaktır dört namzet gösterilmiştir).

Van Namzetleri: Van Mebusu Hakkı, Hakkari Mutasarrıfı Habip, Şeyh Hamit Paşazade Şemdinan.

İzmir Namzetleri: Mustafa Kemal Paşa, Darülfünun Müderrislerinden Çelebi Zade Seyit Bey, Kolordu Kumandanlarından Fahrettin Paşa, İktisat Vekili ve İzmir Mebusu Mahmut Esat, Sihiye Vekaleti Vekili ve Mentеше Mebusu Tevfik Rüştü, Saruhan Mebusu Necati, iktisat Vekil-i Sabıkı Saruhan Mebusu Mahmut Celal, Zonguldak Maden Müdürü Bergamalı Rahmi, Ödemişli Saraçoğlu Şükrü Beyler.

Denizli Namzetleri: Hakkari Mebusu Mazhar Müfit, Denizli Mebusu Yusuf, Denizlili Doktor Kazım, Anadolu ve Duygu Gazeteleri Sahibi ve Başmuharriri Haydar Rüştü, hukuk mezunlarından Necip Ali Beyler.

Erzurum Namzetleri: Fırka kumandanlarından Rüştü Paşa, Hoca Raif Efendi, Muş Mutasarrıfı Halet, ulemadan Gözübüyükzade Ziya Beyler, Hazim Efendi, Afyonkarahisar Mutasarrıfı Bayburtlu Münir Bey.

Artvin Namzetleri: Hudut kumandanlarından Kaymakam Hilmi Bey

Kırşehir Namzetleri: Yahya Galip, İzmir İstinaf Reisi Ali Rıza, Kırşehir Müdafaa-i Hukuk Reisi Mahbup Efendi ve Beyler.

Aydın Namzetleri: Adana Mebusu Zekai, Aydın Mebusu Mazhar Beyler, İzzettin Paşa, Aydın Mebusu Tahsin Bey.

Isparta Namzetleri: Mebus Hafız İbrahim, Hüseyin Hüsnü ve Şarkikaraağaçlı Mükerrerrem Beyler.

Silifke Namzetleri: Mutlu Ali Efendi, Mebus Hafız Emin, Binbaşı Fevzi, Doktor Teyfik Beyler, (dört namzet gösterilmiş, iki mebus çıkacaktır)ç

Zonguldak Namzetleri: Kocaeli Mutasarrıfı Halil, Matbuat Müdürü Ragıp, Tunalı Hilmi, Sabık Bolu Mebusu Yusuf Ziya Beyler.

Saruhan Namzetleri: Saruhan Mebusu Reşat, Posta ve Telgraf Müdür-i Umumisi Sabri, Dar-ül Fünun müderrislerinden Mustafa Fevzi, İzmir Maarif Müdür-i Sabıkı Vasıf, Gördesli Pehlivanzade Ethem, Dava Vekili Abidin Ali Beyler.

Tekfurdağ(Tekirdağ) Namzetleri: Erkan-ı Harb Kaymakamı Cemil, Cebelibereket Mebusu Faik Beyler.

Erzincan Namzetleri: Erzurum Valisi Sabit, Sabık Muhacirin Müdür-i Umumisi Hamdi Beyler.

İzmit Namzetleri: Trabzon Valisi Şükrü, Erkan-ı Harb Miralay Saffet, Jandarma Kaymakamı İbrahim, Saruhan Mebusu İbrahim Süreyya, Topçu Miralay Mustafa Zeki Beyler.

Cebeli Bereket Namzetleri: Mebus İhsan, Saruhan Mebusu Avni Beyler.

Kırıkkilise(Kırklareli) Namzetleri: Şükrü Naili Paşa, Bolu Mebusu Doktor Fuat Bey.

Mardin Namzetleri: Necip, İbrahim, Esat, Derviş, Mithat, Necip Beyler, Sabık Mebus Cizreli Hasan Lami Efendi, Mardinli Abdürrezzak Çelebi, Diyarbakır Mektupçusu Musulluzade Cavit, Mardinli Hacı Görizade Şakir, Mebus Askerizade Abdülgani Beyler. (Mardin'den 5 mebus çıkacaktır 10 namzet gösterilmiştir).

Lazistan Namzetleri: Ankara Kumandanı Kaymakam Fuat, Zirczade Ali, Lazistan Mebusu Esat, Rizeli Erkan-ı Harb Yüzbaşı Ekrem, Hopalı Binbaşı Rauf Beyler.

Malatya Namzetleri: Hariciye Vekili Malatyalı Faruk İsmet Paşa, Malatya Mebusu Hacı Bedir Ağa, Bursa Sıhhiye Müdürü Doktor Mehmet Hilmi Bey, Malatya Mebusu Reşit Ağa, Malatyalı Mümtaz, Kaymakam Mahmut Nedim Bey.

Eskişehir Namzetleri: Mebus Abdullah Azmi, Hacı Veli, Halil İbrahim Efendiler, Emin, Mehmet, Niyazi, Eyüp Sabri, Hüsrev Sami, Kolordu Kumandanlarından Miralay Arif, Eskişehir Müdafaa-i Hukuk Reisi Ali Ulvi Beyler. (Eskişehir'den 3 mebus çıkacaktır 9 namzet gösterilmiştir.)

Muhtelif Livalardan Çıkmış Mebus Adedi

Muhtelif livalardan çıkacak mebus adetlerini de ber-veche ati yazıyoruz.

Bayezid'den 2, Niğde'den 4, Karesi'den 8, Kayseri'den 4, Kastamonu'dan 7, Siverek'ten 3, Ertuğrul'dan 4, Konya'dan 10, Bilecik'ten 5, Muş'tan 3, bu livalardan bir kısmının mebus namzetleri henüz tayin edilmemiştir.

Yusuf Kemal Bey Boyabat'da kazandı. Dün Boyabat'tan gelen bir telgrafnameye nazaran vekil-i sabık Yusuf Kemal Bey mebus İntihab etmiştir.”⁶⁶⁷

“Dün Ankara'da İntihab Başladı

Büyük Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri belediyeye teşrif ile müntehab-ı sani intihabatına iştirak buyurmuşlardır.

Gazi Paşa Hazretleri, rey pusulasını bizzat yazarak rey sandığına vaz' buyurmuşlardır. Ve Ankara Müdafaa-i Hukuk Heyeti'nin namzetlerine rey vermişlerdir.

Dün sabah, Ankara'da yaşayanların çehrelerinde, Milli Mücadele'nin en tatlı bir neşesi belirmişti. Herkes, erkenden sokağa fırlamış, belediyeye doğru akın ederek ilerliyordu. Pek erkenden, bayraklarla tezyin edilmiş olan Daire-i Belediye'nin önünde, davul ve zurnadan ibaret bir takım icray-ı ahenk ediyor ve fasılalar arasında belediyenin önünde ahz-i mevki eylemiş olan Büyük Millet Meclisi Mızıkası, Karaoğlan Çarşısı'na kadar dağılan ve ahenktar akisler husule getiren güzel parçalar çalıyordu. Belediye Heyeti ve İntihab Heyet-i Teftişyesi Azaları, birer birer vasıl olmuşlar, ezani saat üç buçuk sularında mızıka İstiklal Marşını terennüme başlamış ve Heyet-i Teftişye azaları, ilk olarak intihabata iştirak etmek üzere müctemi'an(topluca) gelen müteaddit mahalleler müntehab-ı evvellerini istikbal ederek belediye salonuna ithal eylemişlerdir. Mahalleliler toplandıkça vakit yaklaşmış ve intihabatın mesut netaicine dair bir dua kıraat edildikten sonra Belediye Reisi Ali Bey, intihabat merasiminin nihayet bulduğunu söyleyerek hazirunu vazife-i vataniyelerinin icrasına davet eyledi.”⁶⁶⁸

“Belediye Reisinin Nutku

Hükümet-i milliyemizin her tarafında mebus intihabatı icra etmekte olduğu gibi, bugün dahi ayne-l kerim Ankara'da da intihabata başlıyoruz. Cenab-ı Hak işbu intihabatımızı necip Türk milleti ve Alem-i islam için mesut ve müsbet buyursun amin. Halkımız, hareket-i milliyemizin bidayetinden beri, Gazi Başkumandanımız ve halaskarımız Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin etrafında nasıl bir kütle-i vahdet halinde çalışmış ve ahz-i mevki' etmiş ise bu intihabata da reisi bulunduğu MHC'nin umdeleri etrafında müttehiden isbat-ı vücut edecektir.

Belediye Reisi'nin nutkuna müteakip, Müdafaa-i Hukuk Heyeti namına gösterilen namzetleri muhtevi esami listelerini gözden geçiren müntehab-ı evveller, kendilerine tevdi' olunan mühürlü birer kağıda namzetlerin ismini kaydederek ve defter-i mahsusaya ismini kaydettirerek rey pusulalarını sandığa vaz' eylemeye başladılar. İntihabatın devamı müddetince, kah davullar ve zurnalar, kah mızıka

⁶⁶⁷ Tevhid-i Efkâr, 21 Haziran 1923.

⁶⁶⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 21 Haziran 1923.

icray-ı ahenk eylemekte idi. Öğleye kadar bu suretle devam eden intihabatın, öğle namazı münasebetiyle arası kesilmiş ve öğleden sonra mahallat ahalişi vazife-i milliyelerine devam eylemişlerdir.”⁶⁶⁹

“Gazi Paşa’nın Teşrifleri

Saat üç buçuk raddelerinde Gazi Paşa Hazretleri’nin teşrifleri haber verilmişti. Paşa Hazretleri’ne, Refakat Yaveri Mahmut ve yaverleri Muzaffer Beyler refakat ediyorlardı. Paşa Hazretleri, Vanlı Murat Bey’le Belediye Reisi ve Polis Müdürü Dilaver Bey ve Heyet-i Teftişîye azaları mahallat muhtar heyetleri tarafından istikbal(karşılama) edilerek riyaset salonuna teşrif buyurdular. Ve bir müddet sonra, kendilerine taktim edilen Heyet-i Teftişîyenin mührünü havi bir kağıt ile, müntehab-ı sani esamisini muhtevi listeyi tetkik etmişler ve beyaz mühürlü kağıt üzerine bizzat Müdafaa-i Hukuk müntehab-ı sani namzetlerini kayd ve işaret buyurmuşlardır. Namzetler arasında Büyük Gazi’nin isimleri de mevcut bulunuyordu. Paşa Hazretleri, isimlerini kaydetmeyerek rey pusulasını sandığa vaz’ edecekleri sırada, Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey, Paşa Hazretleri’nden bir istirhamda bulunmuş ve listelerine kendilerinin ilavesine müsaadelerini rica eylemiştir. Yahya Galip Bey, listenin başına Gazi Paşa Hazretleri’nin isimlerini de kayd ve tarafından yazıldığını da imzasıyla haşiye (şerh)eylemiş ve Gazi Paşa’ya taktim etmiştir. Paşa Hazretleri, rey pusulasını Yahya Galip Bey’den alarak, intihap sandığına vaz’ buyurmuşlardır. Reyin vaz’ına müteakip, Gazi Paşa Hazretleri avdet buyurmuşlar ve hazirun tarafından teşyi’(uğurlama) edilmiştir. Paşa Hazretleri’nin avdetinden sonra akşama kadar intihabat işi devam eylemiştir.”⁶⁷⁰

“İstanbul da Dahil Olmak Üzere Dün Dokuz Daire-İ İntihabiyeinin Namzetleri İlan Edildi

İntihabat mesaisi büyük bir faaliyetle devam ediyor. Dün Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi gece geç vakte kadar çalışarak, İstanbul da dahil olmak üzere, dokuz daire-i intihabiyeinin namzetlerini tespit ve mahallerine tebliğ eylemiştir. Karailerimiz(okurlarımız) bu dokuz daire-i intihabiyeinin namzetlerini aşağıda göreceklerdir.

Diğer taraftan, muhtelif mahallerde de intihabat devam etmektedir. Siirt’in Pervari Kazası’nda evvelki gün intihabat hitam bulmuş ve müttefikan Başkumandanlık Refakat Zabiti Binbaşı Siirtli Mahmut Bey’le, Halil Hulki Efendi’nin rey aldığı, büyük bir memnuniyetle haber alınmıştır.

Kezalik Aydın’ın Karacasu Kazası da müttefikan Müdafaa-i Hukuk tarafından ilan edilen namzetlere reylerini vermişlerdir. Sinop’ta dün intihabata başlanmış ise de geç vakte kadar netice hakkında malumat gelmemiştir.

- Diyarbakır Namzetleri:** 1. Nafia Vekili Diyarbakır Mebusu Fevzi Bey Efendi
2. Diyarbakır Mebusu Zülfü Bey Efendi 3. Telif ve Tercüme Heyet-i Reisi Ziya

⁶⁶⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 21 Haziran 1923.

⁶⁷⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 21 Haziran 1923.

Gökalp Bey Efendi 4.Hazrolu Bedri Beyzade Mehmet Bey Efendi 5. Mülkiye memurlarından Fakızade Şeref Bey

Gümüşhane Namzetleri: 1. Maliye Vekili Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Bey Efendi 2. Gümüşhane Mutasarrıf-ı Sabıkı Veysel Rıza Bey Efendi 3. Asım Bey Efendi

Siverek Namzetleri: 1. Hacı Ali Efendizade Cudi Paşa 2. Odabaşızade Mahmut Efendi 3. Diyarbakır Mebusu Kadri Bey

Ardahan namzetleri: 1. Sabık Kocaeli Kumandanı Mirliva Halit Paşa Hazretleri 2. Ardahan Mutasarrıf-ı Sabık Talat Bey

Genç Namzetleri: Genç Mebusu Doktor Ali Haydar Bey

Niğde Namzetleri: 1. Dahiliye Vekil-i Sabıkı Mebus Ata Bey 2. Umumi Jandarma Kumandanı Miralay Galip Bey 3. Trabzon Vali-i Sabıkı Hazim Bey 4. Borlu Halit Bey

Muş Namzetleri: 1. Mebus İlyas Sami Bey 2. Mebus Osman Kadri Bey 3. Mebus Rıza Bey

Bursa namzetlerinin de ilan edildiğini haber aldık ise de vaktin geç olması hasebiyle tahkik edemedik. Yalnız sabık mebuslardan hemen hepsi listede mevcuttur. Mamafiş Bursa için 10 -12 namzet gösterilmiştir.”⁶⁷¹

“İntihabat Faaliyeti

Eğridir’de bugün mebus intihabatı icra kılınmış ve müttefikan MHC tarafından gösterilmiş namzetlere rey verilmiştir.

İzmir havalisine merbut Urla kazasında bugün mebus intihabatına başlandı. Mevcut 20 müntehab-ı sani reylerini müttefikan Müdafaa-i Hukuk namzetlerine verdiler. Bu münasebetle Urlalılar tezahüratta bulunmuşlardır.

MHC, İzmir, Aydın ve Denizli mebus namzetleri ilan edilmiştir. Efkar-ı umumiye ve gazetelerin kısm-ı azamı(büyük kısmı) namzetlerin halk temayülâtına tamamen muvaffak bir şekilde İntihab edilmesinden dolayı azhar-ı memnuniyet etmişlerdir.(kati manada memnuniyet)”⁶⁷²

“Kütahya Sinop Çatalca’da İntihabat Bitti

Kütahya Merkez Kazası’nda Müdafaa-i Hukuk namzetlerini intihab eylemiş ve Kütahya livası mesaisini itmam eylemiştir. Bu suretle Müdafaa-i Hukuk namzetleri, Nuri, Recep, Ferit, Cevdet Ragıp ve Seyfi Beyler Kütahya Mebusu olmuşlardır. Çatalca Livası’nda da intihap hitam bulmuş ve Edirne Valisi Şakir Bey

⁶⁷¹ Hâkimiyet-i Milliye, 21 Haziran 1923.

⁶⁷² Hâkimiyet-i Milliye, 22 Haziran 1923.

Çatalca Mebusu olmuştur. Sinop Merkez Livası ve Boyabat Kazası büyük bir ekseriyet ile Müdafaa-i Hukuk namzetleri Rıza Nur, Yusuf Kemal bey ile Kolordu Kumandanlarından Kemalettin Paşa Hazretleri'ni mebus intihab eylemişlerdir.

Siirt Livası'nda da intihabat bitmek üzeredir. Şirvan kazası ittifaka yakın bir ekseriyet ile müdafaa-i hukuk namzetleri Binbaşı Siirtli Mehmet Bey ile Hakkı Efendi'ye rey vermişlerdir.

Cebeli Bereket'in de neticesi alınmış, Müdafaa-i Hukuk namzetleri kazanmış ad olunabilir. Çünkü Dörtyol ve Hassa kazaları, İhsan ve Avni Beylere, müttefikan rey vermişlerdir.

İzmir'de Urla. Foça, Bayındır, Seferihisar, Karaburun, Kuşadası kazaları Müdafaa-i Hukuk namzedi Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ni müttefikan ve diğer namzetlerini birer rey noksan ile mebus intihab eylemişlerdir.

Aydın'da intihabat devam ediyor. Bozdoğan, Karacasu, Nazilli Müdafaa-i Hukuk namzetlerine i'tay-ı rey eylemişlerdir.”⁶⁷³

Saruhanlılara Mebuslarının Beyannamesi

Saruhan Mebusu Celal ve Necati Beyler, İzmir'den mebus namzeti gösterilmiş olmalarına binaen sabık müvekkilleri Manisalılara hitaben gazeteler ile teşekkürü ve Saruhan için grupça namzet gösterilen namzetlere rey vermeleri ricasını havi bir beyanname neşr eylemişlerdir.

Celal Bey, beyannamesinde, eski Aydın daire-i intihabiyesinden gurubun namzet ilan eylediği zevatın temayülât ve teveccühat-ı umumiyenin temerküz ettiği(toplandığı) şahıslardan oldukları cihetle, ahalinin her tarafta bunları meserret(sevinç) ve ifiharla müttefikan İntihab eyleyeceklerinden emin bulunduğunu söylemiştir. Bugün başlayacak olan seçimde, Karaburun ve diğer birkaç kaza-i intihabiyenin de Urla'da olduğu gibi Müdafaa-i Hukuk'un muvaffakiyet-i katiyesiyle neticeleneceği hakiki görülür.”⁶⁷⁴

“Grubun Muhtelif Namzetleri

Balıkesir'den Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa ile Mebuslardan Maarif Vekil-i Sabıkı Vehbi Bey.

Bolu'dan, Paşa'nın yaverlerinden Cevat Abbas Bey, Mebus Şükrü Efendi, (Akşam)cı Falih Rifki Bey.

Edirne'den, Edirne Mebusu Faik ve Tayyar Beyler.

Ertuğrul'dan(Bilecik), Ertuğrul Mebusu Fikret, Rasim, Halil Bey Efendiler.

⁶⁷³ Hâkimiyet-i Milliye, 22 Haziran 1923

⁶⁷⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 22 Haziran 1923

Maraş'tan, Maraş Mebusu Tahsin, Sabık Reji Müdür-i Umumisi Mithat Beyler.

Sivas'tan Sivas Mebusu Rasim, Sivas Mutasarrıfı Muammer Beyler Grup tarafından namzet gösterilmişlerdir."⁶⁷⁵

"Anadolu'da İntihabat

Kuşadası, Bayındır ve Foça'da dahi mebus intihabatı yapılmış ve Müdafaa-i Hukuk namzetleri ittifakı ara ile mebus intihab edilmişlerdir.

Zonguldak merkez Livasında mebus intihabı icra edilmiştir. 60 müntehab-ı saniden 55'i sebat-ı vücut ederek Müdafaa-i Hukuk namzetlerini ittifaka yakın bir ekseriyeti azame ile mebus intihab etmişlerdir. Ragıp Bey 53, Halil Bey 51, Yusuf Ziya Bey 50 ve Tunalı Hilmi bey 43rey kazanmışlardır. 24 Haziranda Devrek, 25 Haziranda Araklı kazalarında mebus intihabı icra edilecektir."⁶⁷⁶

"Dersim Niğde Mentеше ve Manisa'da İntihabat Bitti Grup Namzetleri Kazandı.

Dersim, Niğde, Mentеше ve Manisa'da mebus intihabatı hitam bulmuştur. Müdafaa-i Hukuk namzetlerinden Feridun Fikri ve Çarsancaklı Şükrü Beyler Dersim, Yunus Nadi, Belediye Reisi Şükrü Kaya Beyler ve Hoca Esat Efendi Mentеше, Umumi Jandarma Kumandanı Galip, Mebus Ata, Sabık Trabzon Valisi Hazim ve Halit Beyler Niğde Mebusu olmuşlardır. Manisa'da da Müdafaa-i Hukuk grup namzetleri mebus olmuşlardır. Manisa'da(Saruhan) Müdafaa-i Hukuk namzetleri Mebus Reşat, Posta ve Telgraf Müdür-i Umumisi Sabri, Pehlivanzade Ethem, İzmir Maarif Müdür-i Sabıkı Vasıf, Dava Vekili Abidin Ali Bey ile Darülfünun müderrislerinden Mustafa Fevzi Efendi idi."⁶⁷⁷

"Kastamonu Namzetleri

Necmettin Molla da Kastamonu'dan Namzet. Birinci Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Kastamonu'dan göstereceği mebus namzetleri takrir etmiştir. Bu namzetler: Sabık Kastamonu Mebusu Mahir, Hasan Fehmi Beyler, Veled Çelebi Efendi, İstanbul Liman Reisi Zeki Bey, ziraattan Mehmet Bey, Miralay Halit Bey ile Necmettin Molla'dan ibarettir."⁶⁷⁸

"Müdafaa-i Hukuk Namzetleri Kazandı

Kayseri, Sivas, Mardin, Denizli Merkez ve livalarında intihabat tamamen bitti. Müdafaa-i Hukuk namzetleri kazandı. Sivas'tan Türkiye Büyük Millet Meclisi İdare Memuru ve Sivas Mebusu Rasim Bey de tekrar seçildi. Grup tarafından, Mardin'den Yakup Kadri Bey de mebus çıkarılmasına muvaffakiyet hasıl olmuştur.

⁶⁷⁵ *Tevhid-i Efkâr*, 24 Haziran 1923.

⁶⁷⁶ *Tevhid-i Efkâr*, 24 Haziran 1923.

⁶⁷⁷ *Tevhid-i Efkâr*, 29 Haziran 1923.

⁶⁷⁸ *Tevhid-i Efkâr*, 29 Haziran 1923.

Denizli intihabatı bütün livada bitti. Müdafaa-i Hukuk namzetleri Mazhar Müfit, Yusuf, Necip, Ali, Doktor Kazım ve Haydar Rüştü Beyler kazandı.

Menteşe livasında Müdafaa-i Hukuk namzetleri Yunus Nadi ve İzmir Belediye Reisi Şükrü Kaya Beyler, Aydın Mebusu Hoca Esat Efendi seçildi.

Denizli Çal, Malatya Besni, Tokat Zile, Karesi'nin Bandırma, Mardin'in Midyat kazalarında intihabat hitama ermiş ve Müdafaa-i Hukuk namzetlerine rey verilmiştir.”⁶⁷⁹

“Anadolu İntihabatı

Kırklareli (Kırıkkilise) livası ihraz-ı hitam bulmuş ve Müdafaa-i Hukuk namzetleri, Dr. Fuat Bey, Şükrü Naili Paşa, müttefikan mebus intihab edilmişlerdir. Trabzon, Rize, Amasya müttefikan, Kastamonu kamilen rey vermişlerdir. Balıkesir'in Bandırma ve Edremit, Antalya'nın Akseki, Korkuteli, Yozgat'ın Maden, Konya'nın Ilgın, Kaşınhan, Sultaniye, Bozkır, Saideli(Kadınhanı), Bursa'nın Orhaneli ve Nevşehir'in Avanos, Yenişehir, Kozan, Hemşin, Maraş'ın Elbistan ile Diyarbakır kazalarında mebus intihab idilmiş ve kamilen Müdafaa-i Hukuk namzetlerine rey verilmiştir.

Bolu, Mudurnu ve Gerede kazalarında mebus intihabı icra edildi. Müdafaa-i Hukuk namzetleri Mudurnu'da müttefikan ve Gerede'de ona yakın ekseriyetle ihraz-ı muvaffakiyet eylemişlerdir.

Burdur Tefenni Kazası'nda mebus intihabatıyla iştilal olunmuş ve Müdafaa-i Hukuk namzetleri Mustafa Şeref ve Fuat Beyler ihraz-ı ekseriyet edilmişlerdir.

Adana livasına merbut Yumurtalık, Ceyhan, Karaisalı kazalarının 121 müntehab-ı sanisi, reylerini, kamilen Müdafaa-i Hukuk namzetleri İsmail Sefa, Münir ve Kemal Beylere vermişlerdir. Temmuzun sekizinci pazar günü Adana merkez kazasında mebus intihabatı icra edilecek ve liva intihabatı hitam bulacaktır”⁶⁸⁰

“Anadolu'da İntihabat

Ankara müntehab-ı sani intihabı Müdafaa-i Hukuk namzetlerinin ihraz-ı ekseriyet etmesiyle neticelenmiştir. Gazi Mustafa Kemal Paşa da müntehab-ı sanilikte bulunmuşlardır.

Bursa'da intihabat hitam bulmuş ve Müdafaa-i Hukuk namzetlerinden Ali Hikmet Paşa, Mebus Hüseyin Nuri ve Necati Beylerle Mustafa Fehmi Efendi ve Adana Valisi Refet Efendi mebus İntihab edilmişlerdir.

⁶⁷⁹ **Tevhid-i Efkâr**, 3 Temmuz 1923.

⁶⁸⁰ **Tanin**, 5 Temmuz 1923.

Isparta Livası mebus intihabatında Müdafaa-i Hukuk namzetlerinden İbrahim Bey, Hüseyin Hüsnü Efendi, Kırkağaçlı Mükerrerrem Bey ihraz-ı ekseriyet eylemişlerdir.

Manisa Livası'nda 320 müntehab-ı sani reye iştirak etmiş ve Müdafaa-i Hukuk namzetleri Yunus Nadi Bey 319, Şükrü Kara Bey 312, Hoca Esat Efendi 310 rey almışlardır. Denizli intihabatında reye 504 müntehab-ı sani iştirak etmiştir. Müdafaa-i Hukuk namzetleri Yusuf Bey 503, Mazhar Müfit Bey 502, Durdu Kazım ile Necip Ali Beyler ve Vahit Rüştü Bey 488 rey ile mebus intihab olmuşlardır.”⁶⁸¹

“Anadolu’da İntihabat

Yine Müdafaa-i Hukuk namzetleri kazandı. Ardahan, Karesi ve Lazistan livalarında mebus intihabatı Müdafaa-i Hukuk namzetlerinin ihraz-ı ekseriyetleriyle neticelenmiştir. Ardahan mebusluğuna; Sabık Kocaeli Kumandanı Halit Paşa, Ardahan Mutasarrıfı Mustafa Talat Bey, Karesi mebusluklarına; Faruk Kazım Paşa, Alizade Hulusi, Ali Semavi, Mehmet Cavit Bey, Mebus Vehbi Bey, Sonduraklı Süreyya Bey, Haydar Ali Bey, Osman Niyazi Bey, Lazistan mebusluklarına; Fuat Bey, Terezade Ali Bey, Mebus Esat, Rizeli Yüzbaşı Ekrem Bey, Topal Binbaşı Rauf Beyler intihab edilmişlerdir.

Bugün Mersin’de mebus intihabı yapılmış ve Müdafaa-i Hukuk namzetleri, Niyazi ve Besim Beyler intihab edilmişlerdir. Tarsus’ta Pazar günü intihab yapılacaktır.

Eskişehir Livası’nın Sivrihisar, Yozgat’ın Develi, Aksaray’ın Koçhisar, Muş’un Bulanık, Tokat’ın Niksar, Konya merkez kazalarında Müdafaa-i Hukuk namzetleri mebus intihab edilmişlerdir.

Müdafaa-i Hukuk’un Ankara mebus namzetleri bugün ilan edilmiştir. Mebuslar listesinde, Gazi Mustafa Paşa ve Ali Fuat Paşalar Hazretleri’yle diğer on bir zatın isimleri vardır. Ankara’dan altı mebus çıkacaktır.”⁶⁸²

“Yeni Mebuslar

Müdafaa-i Hukuk Namzetleri Kazandılar

Erzurum livası İntihabatı kamilen hitam bulmuş ve Müdafaa-i Hukuk namzetleri Rüştü Paşa, Raif Efendi, Gözübüyük Ziya Bey, Zibirteklizade Cazım Efendi, Muş Mutasarrıfı Halet Bey, Karahisar Mutasarrıfı Münir Hüsrev Beyler mebus İntihab edilmişleridir.

Malatya Mebusluklarına, Müdafaa-i Hukuk namzetleri Hariciye Vekili ve Heyet’i Murahhasamızın Reisi İsmet Paşa Hazretleri’yle, Mahmut Nedim Bey, Hacı Bedir ve Reşit Ağalar, Bursa Nahiye Müdürü Hilmi Bey İntihab edilmişleridir.

⁶⁸¹ **Tanin**, 6 Temmuz 1923.

⁶⁸² **Tanin**, 7 Temmuz 1923.

Ergani Livası mebusluğuna Müdafaa-i Hukuk namzetleri, Diyarbakır Belediye Reisi İhsan Hamit, Zonguldak Mutasarrıfı İhsan Bey ve Kazım Bey İntihab edilmişleridir.

Gümüşhane Livasında da İntihab hitam bulmuş ve Müdafaa-i Hukuk namzetleri, Maliye Vekili Hüseyin Fehmi, Mutasarrıf-ı Sabık Veysel Rıza Ve Zeki Beyler mebus intihap edilmişleridir.

Diyarbakır mebusluklarına Müdafaa-i Hukuk namzetleri Nafia Vekili Fevzi, Mebus Zülfü, Ziya Gökalp, Şeref ve Mehmet Beyler İntihab edilmişlerdir.”⁶⁸³

“Giresun’da İntihabat Bitti

Giresun’da da mebus intihabı sona ermiş ve burada da Müdafaa- i Hukuk adayları ihraz-ı ekseriyetle kazanmışlardır.”⁶⁸⁴

“Ordu Mebusları

Ordu livası mebus intihabı 8 Ağustosta hitam bulmuştur. Müdafaa-i Hukuk namzetlerinden Mebus Recai, Mebus İsmail, Mebus Hamdi, Sivas Valisi Faik Beylerle, Fatsalı Hocazade Halil Efendi mebus intihap edilmişlerdir.

Trabzon vilayeti mebus intihabı Dahiliye Vekaleti’ne gelen haberlerden bugün hitam bulacağı anlaşılmıştır.”⁶⁸⁵

“Trabzon İntihabı da Bitti İntihabat Halk Fırkası Namzetlerinin Galebesiyle Kapandı

Trabzon intihabı evvelki gün hitam bulmuş ve bu suretle Türkiye’de intihabat faaliyeti Halk Fırkası namzetlerinin bu son dairede de ihraz-ı muvaffakiyet eylemeleri ile kapanmıştır. Dün aldığımız malumata göre Trabzon’da reyler şu suretle verilmiştir. Mebus-ı sabık Hasan Bey 561, Mühendis Ahmet Muhtar Bey, 561,Heyet-i Teftişiyeye Müdürü Ali Şefik Bey 558, Of Kadısı Süleyman Sırrı Efendi 552, Artvin Mutasarrıfı Rahmi Bey 542, Nabizade Hamdi Bey 538, Maarif müşavirlerinden Abdullah Bey,536”⁶⁸⁶

İstanbul basını, Anadolu’da yapılan seçimleri muhabirlerden gelen telgraflar doğrultusunda aktarmaya çalışmıştır. Bu nedenle Anadolu’da yaşanan gelişmeler genel itibari ile aday ilanları ve seçim sonuçları şeklinde karşımıza çıkmıştır. Anadolu’da seçim sonuçlarına dair ilk haber, 7 Haziran 1923’te Balıkesir’den

⁶⁸³ **Tanin**, 30 Temmuz 1923.

⁶⁸⁴ **Tanin**, 13 Ağustos 1923.

⁶⁸⁵ **Hâkimiyet-i Milliye**, 15 Ağustos 1923.

⁶⁸⁶ **Hâkimiyet-i Milliye**, 17 Ağustos 1923.

gelmiştir. Tüm yurttta seçim faaliyetlerinin tamamlanması ise 15 Ağustos 1923 tarihinde Trabzon seçimlerinin tamamlanması ile gerçekleşmiştir.

SONUÇ

I. Türkiye Büyük Millet Meclisi, tamamı ARMHC üyesi olan ve vatani düşman işgalinden kurtarmak amacı etrafında toplanmış milletvekillerinden oluşmaktadır. Meclisi oluşturan üyeler, farklı düşünce yapısına sahip insanlardan oluşuyor olsa da bu yapı Milli Mücadele Dönemi'nde herhangi bir ayrılık yaşanmasına yol açmamıştır. Ancak Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra, Mecliste, fikri ayrılıklar yaşanmış ve birtakım gruplar ortaya çıkmıştır. Bu grupların birbirlerine karşı yaptıkları mücadele, Meclisin işleyişini olumsuz etkilemiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Meclise yeniden işlerlik kazandırmak amacıyla, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kurmuştur. Gruba alınmayan muhafazakâr milletvekilleri ise teşkilatsız olarak başlattıkları muhalefet hareketini organize bir hale getirerek II. Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kurmuşlardır.

I. ve II. Grup arasındaki mücadele, Mecliste alınacak hemen hemen bütün kararlarda kendisini göstermiştir. II. Grup üyelerinin, Misak-ı Milli kararlarında taviz verildiği ve Mustafa Kemal Paşa'nın şahsi iktidarını güçlendirmek amacını güttüğü doğrultusundaki düşünceleri, Meclisteki muhalefetin temel sebebini oluştururken, grubun önde gelenlerinden olan Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi, muhalefet hareketini daha da sertleştirmiştir.

Ali Şükrü Bey cinayetinin yarattığı olumsuz hava, Meclisin işleyişini zorlaştırırken II. Grup tarafından gerçekleştirilen sert muhalefet, Lozan Konferansı'nda varılacak uzlaşmanın, Meclise kabul ettirilememesi konusunda ciddi endişeler ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa'nın daha önceden

kafasında tasarlamış olduğu, Meclisin yenilenmesi fikri hayata geçirilmiş ve 1 Nisan 1923 tarihinde seçim kararı alınmıştır. Seçim kararı alınmasının tek sebebi Lozan konusunda Mecliste uzlaşma sağlanamayacağı endişesi olmamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın yapmayı tasarladığı devrimlere destek olabilecek bir Meclis meydana getirmek amacıyla muhalefeti saf dışı bırakma arzusu da seçim kararı alınmasının önemli sebeplerinden birisi olmuştur. Çünkü muhalefet her vesile ile Mustafa Kemal Paşa'nın ve Hükümetin faaliyetlerine engel olmaya çalışmış, Meclisi işleyemez bir hale getirmiştir. Başta Lozan konusundaki görüşmeler olmak üzere Mecliste konuşulan hemen her konu, muhalefetin uzlaşmaz tavrı nedeniyle büyük bir kargaşa içerisinde gerçekleşmiştir. II. Grup hükümetin Lozan'da izlediği politikanın yanı sıra

Seçim kararının alınmasından sonra, İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda birtakım değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerle, daha önce her 50.000 erkek nüfus için bir milletvekili seçilirken bu oran 20.000 erkek nüfusa düşürülmüş, seçmen yaşı 18'e indirilmiş ve seçmen olabilmek için vergi verme şartı kaldırılmıştır. Ayrıca devlet memurlarının aday olabilmek için görevlerinden istifa etmeleri koşulu getirilmiş, ordu mensuplarının görevli buldukları bölgeden aday olmaları yasaklanmıştır. Bunun yanı sıra Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun 1. maddesinde yapılan değişikliklerle seçim döneminde rejime yönelik ortaya çıkabilecek olan olası tehditlerin önüne geçilmiştir. Bu değişikliklerle 1 Kasım 1922 tarihli kanuna ve Teşkilatı Esasiye Kanunu'na aykırı her türlü eylem vatan hainliği olarak kabul edilmiştir. Böylece saltanat taraftarlığının ve milli egemenlik fikrine aykırı girişimlerin önüne geçilmiş ve seçim döneminde bu tür bir sorunla karşılaşılmamıştır.

1923 seçimleri livalar esas olmak üzere 72 seçim dairesinde, farklı zamanlarda ve iki dereceli olarak gerçekleştirilmiştir. Seçimler, Dâhiliye Vekâleti'nin yayımladığı seçim talimatnamesi doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Seçim iş ve işlemleri bu talimatname doğrultusunda seçim bölgelerinde oluşturulan Heyet-i Teftişiye adındaki seçim kurulları tarafından yürütülmüştür. 1 Nisan 1923 tarihinde başlayan seçim süreci, ciddi bir problem yaşanmaksızın 15 Ağustos 1923 tarihinde tamamlanmıştır.

1923 seçimlerine teşkilatlı ve grup halinde katılan tek grup I. Grup'tur. I. Grup'un başında bulunan Mustafa Kemal Paşa, kurulması düşünülen Cumhuriyet yönetimine ve yapmayı düşündüğü devrimlere sahip çıkabilecek bir Meclis meydana getirmeyi amaçlamıştır. Bunun için, seçimleri kazanarak, kendisiyle aynı doğrultuda düşünen vekillerden oluşan muhalefetsiz bir Meclis oluşturmayı hedeflemiştir. Bu amaçla, 8 Nisan 1923 tarihinde Dokuz Umde adı ile bilinen seçim beyannamesini yayınlamış ve grup adına adaylığını koyan şahısların, bu umdeleri tamamıyla benimsemiş kişilerden oluşmasına gayret göstermiştir. Bunun için de Ankara'da bir seçim komitesi oluşturarak adayların belirlenmesi işi ile bizzat ilgilenmiştir.

Bütün seçim bölgelerinde teşkilat oluşturan ve başarılı bir propaganda faaliyeti yürüten I. Grup ülke genelinde yapılan seçimlerde halkın büyük kesiminin desteğini almış ve seçimlerde büyük bir zafer elde etmiştir. 287 sandalyeli II. Meclis'in neredeyse tamamı I. Grup'a mensup milletvekillerinden oluşmuştur. Bu 287 üyeden muhalif olduğu kesin olarak bilinen tek kişi, Gümüşhane Mebusu Zeki Bey olmuştur.

I. Meclis'te bulunan diğerk bir grup olan II. Grup ise Mecliste çok etkili bir muhalefet yapmış olmasına karşın seçimlere grup olarak katılmama kararı almıştır. II. Grup üyeleri, seçimlerde bağımsız olarak aday olmuşlar fakat Gümüşhane Mebusu Zeki Bey haricinde başarılı olan olmamıştır.

Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda yapılan değışikliğin ve Hükümetin seçimler esnasında uyguladığı baskının II. Grup'un seçimlere katılmama kararında etkili olduğu ve 1923 seçimlerinin güdümlü seçimler olduğuna dair ileri sürülen görüşler, doğru bir yaklaşım değıildir. II. Grup'un başarısızlığının asıl nedenin, grup içerisinde fikir bütünlüğünün olmamasıdır. Grup üyeleri, seçim kararını desteklerken, grubun yayın organı durumunda bulunan Tan gazetesi ve gruba yakınlığı ile bilinen Tevhid-i Efkâr gazetesinin seçim kararını eleştirmeleri, bu fikri ayrılıkların göstergesidir. Ayrıca Tan Gazetesi'nin bu eleştirilerden bir süre sonra kapatılmış olmasının bu ayrılıklardan kaynaklanmış olduğu düşünülebilir. Bu noktada Erzincan Mebusu Hüseyin Bey'in Tan Gazetesi'nin kapatılmasına gerekçe olarak söylediği, "*Milletin içerisinde bulunduğu durum itibariyle yaşanacak bir ikiliğe tahammül edecek durumda olmadığı*"⁶⁸⁷ ifadelerinin samimiyeti konusunda tereddüt etmek kaçınılmazdır. Zira seçim kararının alınmasının arkasındaki temel sebep II. Grup'un Mecliste ortaya koyduğu katı muhalefet ve uzlaşmaz tutumdur. Yani Mecliste ikilik çıkartan bizzat II. Grup üyeleri olmuştur. Diğer taraftan grubun dağılma kararı almasına karşın, II. Grup üyelerinden bazılarının bu yöndeki söylemleri reddetmesi ve grubu ayakta tutma girişimi olarak değerlendirilebilecek beyanatları, fikri ayrılıkların bir diğer göstergesidir.

⁶⁸⁷ **Tevhid-i Efkâr**, 27 Mayıs 1923.

Bunların yanı sıra, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda yapılan değişikliği muhaliflerin seçimlere katılmasını engelleyen ve seçim özgürlüğünü sınırlandıran bir durum olarak değerlendirmek isabetli bir yaklaşım değildir. Çünkü II. Grup seçimlere katılmıştır. Bireysel olarak seçimlere katılmışlar ve kazanmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Bireysel olarak seçimlere katılan II. Grup üyeleri, başarı elde edebilmek için ciddi bir propaganda faaliyeti yürütmüşler ve I. Grup'un Misak-ı Milli dairesinde siyaset yapmadığını ileri sürmüşlerdir. Bunların yanı sıra Ali Şükrü Bey cinayetini siyasi bir cinayet olarak gösterip I. Grubu yıpratmaya çalışmışlardır. Diğer taraftan birtakım seçim hilelerine başvurduklarına dair iddialar da basın organlarında yer almıştır. 20 Haziran 1923 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde, “*İntihabatta Bozguncular*” başlığı altında yayınlanan bir haberde, teşkilatsız ve bireysel adaylar ile seçime katılan II. Grup üyelerinin seçimlere hile karıştırmak için çalıştıkları ileri sürülmüştür. Bu haberde II. Grup üyelerinin, I. Grup adına düzenlenmiş sahte aday listelerini halka dağıtmak suretiyle halkın kafasını karıştırarak bundan faydalanmaya çalıştıkları ve kendi adaylarını I. Grup'un adaylarıymış gibi göstermeye çalıştıkları ifade edilmiştir.⁶⁸⁸

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, 1923 seçimlerinde, grup halinde olmasa da seçime katılan, başarı elde etmeyi arzulayan ve bunun için propaganda faaliyetleri yürüten muhalif bir II. Grup mevcuttur. Basın organlarında da gerek II. Grup'un ve gerekse muhalif diğer bağımsız adayların faaliyetlerinin Hükümet tarafından engellendiği yönünde bir haber ya da yorum yer almamıştır.

⁶⁸⁸ **Hakimiyet-i Milliye**, 20 Haziran 1923

Yurt genelinde herhangi bir baskıya maruz kalmaksızın özgür iradesini kullanan Türk halkı seçimlerde oylarını I. Grup adaylarına vermişlerdir. Bu başarı Mustafa Kemal Paşa'nın ve I. Grup'a mensup adayların başarılı faaliyet ve propagandalarının bir sonucudur. Diğer taraftan teşkilatlı ve bütünlük içerisinde faaliyet gösteren bu grubun karşısında organize bir muhalefet hareketinin olmayışı grubun başarısında etkili olan önemli bir faktör olmuştur. Muhalefette yer alan Gümüşhane Mebusu Zeki Bey'in seçimi kazanması da seçimlerin baskı altında gerçekleştirildiği yönündeki fikirleri zayıflatan bir durum olarak değerlendirilebilir.

1923 seçimlerinde faaliyetlerinden söz edilen diğer bir zümre olan ittihatçılar(İaşeciler) ise seçimlere katılmamışlardır. Basın organlarında İttihatçıların seçimlere katılacaklarına dair pek çok haber yapılmış olmasına karşın, bu tür söylemler, İttihatçı olarak bilinen siyasetçilerden herhangi birisi tarafından doğrulanmamış ve seçimlerde, herhangi bir İttihat ve Terakki mensubu, adaylığını ilan etmemiştir. İttihatçıların seçime katılmamalarında Hıyanet-i Vataniye Kanununda yapılan değişiklik etkili olmuştur. Zira I. Grup üyelerinden Antalya Mebusu Hoca Rasih Efendi, 3 Nisan 1923 tarihinde, İttihatçıların ortaya çıkmaları halinde milletin onlardan hesap soracağını ifade etmiştir. Bu doğrultuda bir açıklama da I. Grup üyelerinden İstanbul Mebusu Ali Rıza Bey tarafından yapılmıştır. 28 Haziran 1923 tarihinde yaptığı açıklamada Ali Rıza Bey, İttihat Ve Terakki Cemiyeti'nin programının Yeni Türk Devleti'nin temellerine aykırı olduğunu ve Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun İttihatçıların faaliyetlerine izin vermeyeceğini ifade etmiştir. Gerek bunlar ve buna benzer tehditler ve gerekse İttihatçıların kötü şöhreti, İttihat ve Terakki adı ile yapıldığı söylenen örgütlenmenin önüne geçmiştir. Hatta bu

tür girişimler olduğuna dair söylemler İttihatçıların lideri olarak gösterilen Kara Kemal tarafından da kesin bir dille reddedilmiştir. Oysa seçim kararı alınmasından sonra İttihatçıların birkaç kez toplantı düzenleyerek örgütlenmeye çalıştıkları ve seçime katılacakları basın organlarına yansımıştır. Diğer taraftan İstanbul mebus seçimleri sırasında İttihatçılara ait olduğu öne sürülen bir aday listesi gizlice seçmenlere dağıtılmıştır. Bütün bu gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda İttihatçıların, seçimlerde özgürce hareket edemedikleri, Hıyanet-i Vatanîye Kanunu'nun ittihatçıların faaliyetlerine mani olduğu fakat gizli faaliyetlerden de geri durmadıkları anlaşılmaktadır.

Seçimlerde faaliyetlerinden söz edilen bu grupların dışında, gerek Müdafaa-i Hukuk Grubu adına ve gerekse bireysel olarak adaylıklarını ilan eden ve çeşitli vaatler ileri sürerek propaganda yapan bağımsız adaylar da olmuştur. Bu adayların içerisinde gayrimüslim vatandaşlar da bulunmaktadır. Ancak bu bağımsız adaylardan hiç birisi seçimde başarılı olamadığı gibi içlerinden hatırı sayılır ölçüde oy alan da çıkmamıştır. Gayrimüslim vatandaşlar ise seçimlerde I. Grup'un adaylarını desteklemişlerdir.

Basın organları, 1923 seçimleri süresince, seçim ile ilgili gelişmeleri, grupların ve adayların faaliyetlerini yakından takip etmiştir. Hakimiyet-i Milliye gazetesi, I. Grup'un yayın organı olarak faaliyet göstermiş ve halkı bu gruba oy vermeleri konusunda açıkça yönlendirmeye çalışmıştır. Bunun yanı sıra seçim kararının alınması sonrasında, seçim kararı ve Lozan görüşmeleri ile ilgili kamuoyunda ve basında ortaya çıkan eleştirilere cevap vermiş Hükümete

güvenilmesi konusunda telkinlerde bulunmuştur. Diğer taraftan, milli egemenlik fikrinin izah edilmesi ve Türk toplumunun yeni devlet düzenine hazırlanması noktasında önemli bir misyon üstlenmiştir.

Tanin gazetesi de gruplar, adaylar ve seçim çalışmalarını yakından takip etmiş ve tarafsız bir yayın politikası izlemeye çalışmıştır. Ancak Tanin Gazetesi'nin yayımlarında, İttihatçılara ve İttihat ve Terakki Cemiyetine yönelik övgülere sıkça yer verilmiştir. Gazetenin sahibi Hüseyin Cahit'in yazılarında İttihat ve Terakki Cemiyetini meşrulaştırma, İttihatçıları aklama ve I. Grup ile İttihatçılar arasında bir ittifak tesis etme çabası görülmüştür. İttihatçıların seçimlere katılmayacağına kesinleşmesi sonrasında ise gazete objektif biçimde gelişmeleri takip etmeye çalışmıştır. Fakat gazete, seçim döneminde mevcut sisteme yönelik eleştirilerde bulunduğu gibi I. Grup'un zaferi ile sonuçlanan seçim sürecinin nihayetinde topyekûn I. Grup'u destekleyen ikinci seçmenlerin bu tavrını eleştirmiştir.

Tevhid-i Efkar gazetesi ise açıktan bir muhalefet yapmamış olsa da seçim kararına şiddetle karşı çıkmış ve kararı veren milletvekillerini eleştirmiştir. Tevhid-i Efkar, Lozan Konferansı'nın devam ettiği dönemde seçim kararı alınmasını bir intihar olarak değerlendirmiş ve Hükümetin Lozan'da izlediği politikaya karşı sık sık eleştirilerde bulunmuştur. Seçim döneminde ise I. Grup'un karşısında yer alan grup ve adaylara yakın olarak değerlendirilebilecek bir yayın politikası izlemiştir. Gazetenin, Mustafa Kemal Paşa'nın en önde gelen muhaliflerinden biri olan Lütfi Fikri Bey'in adaylığını desteklemesi ve çok eşlilik kanununun çıkartılması için mücadele edeceğini vaat eden Hoca Salih Zeki Efendi'yi İstanbul'un tam aradığı

mebus diye tanıtması seçimlerde izlediği politikayı göstermesi bakımından önemlidir. Diğer taraftan İttihat ve Terakki'nin faaliyetlerinden de sıkça söz eden Tevhid-i Efkar, İttihatçıların deneyimleri sayesinde özellikle İstanbul seçimlerinde başarılı olacağı yönünde haberler yapmış, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin tüm milleti kapsayan yapısının İttihatçılar için bir avantaj olduğunu ileri sürmüştür.

Tevhid-i Efkar gazetesi, seçim sonuçları üzerinde yaptığı değerlendirmelerde de II. Meclis'in vatanı kurtaran I. Meclis kadar değerli olmayacağını öne sürmüş ve muhalefetten yoksun olarak kurulan II. Meclis'in bu yapısını eleştirmiştir. Dolayısıyla muhalefetin saf dışı bırakılmasından yakınmıştır. Benzer bir yakınma İstanbul seçim sonuçlarının ilan edildiği sayıda da mevcuttur. Tevhid-i Efkar, İstanbul mebus seçimlerinde ilk oyu kullanan Sadi Bey'i haber yapmış ve bu haberin altına *(Sadi Bey'in herhalde Lütü Fikri Bey'e rey vermediği muhakkaktır.*"⁶⁸⁹ Şeklinde bir ibare eklemiştir.

Diğer taraftan seçim sürecinin başından sonuna kadar Lozan konusunu gündeme getirerek hükümeti eleştiren Velid Ebuzyiya, II. dönem Lozan görüşmelerinde gazeteci olarak yer almış ve müzakereler sonucunda imzalanan antlaşmayı büyük bir zafer olarak duyurmuştur.⁶⁹⁰ Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Velid Ebuzyiya'nın tavrındaki bu önemli değişiklik, II. dönem Lozan görüşmelerinde bulunmuş olması, konferans ortamını yaşaması ve olayları daha gerçekçi olarak değerlendirebilmesi ile açıklanabilir. Zira I. dönem

⁶⁸⁹ **Tevhid-i Efkar**, 29 Haziran 1923.

⁶⁹⁰ **Tevhid-i Efkar**, 23 Temmuz 1923; **Tevhid-i Efkar**, 29 Temmuz 1923; **Tevhid-i Efkar**, 30 Temmuz 1923. Aktaran Ahmet Temiz, "Velid Ebuzyiya'nın Mektuplarına Göre Lozan" **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul 2005, s.497-503

görüşmelerinde konferansı takip eden Hüseyin Cahit Bey, basında Lozan konusunda olumlu tavır gösteren tek gazeteci olmuştur.

Seçim döneminde en çok tartışılan konulardan biri de hakimiyet-i milliye meselesi olmuştur. I. Grup'un karşısında yer alan II. Grup'un ve İttihatçıların hakimiyet-i milliye taraftarı olmadıkları yönünde basında ortaya çıkan haberler bu konu hakkında ateşli tartışmalara neden olmuştur. Konunun basında tartışılmaya başlanması ile konu hakkında görüşlerini dile getiren Tevhid-i Efkâr ve Tanin gazetelerinin de hakimiyet-i milliyeciliği tartışılmaya başlanmıştır. Bu noktada, Hakimiyet-i Milliye gazetesi milli egemenlik düşüncesinin fikri altyapısını hazırlamaya çalışmış ve I. Grup'un, hakimiyet-i milliyenin gerçek taraftarı olduğunu, II. Grup içerisinde ise çoğunlukla saltanat yanlısı üyeler bulunduğunu ileri sürmüştür.

Tartışmaların odağında bulunan II. Grup üyeleri, bu konuda kendileri aleyhinde ortaya atılan fikirlere şiddetle karşı çıkmışlar ve gerçek hakimiyet-i milliye taraftarlarının kendilerinin olduğunu ileri sürmüşler ve Meclis müzakerelerini delil göstermişlerdi. Tevhid-i Efkâr Gazetesi de bu konuda II. Grup'u desteklemiş ve hem II. Grup hem de Tevhid-i Efkâr gazetesi aleyhinde ortaya atılan Saltanat taraftarlığı suçlamalarına cevap vermiş, II. Grup'un ve Tevhid-i Efkâr'ın hakimiyet-i milliye taraftarı olduğunu ileri sürmüştür.

Seçimlerde faaliyet gösterdikleri ileri sürülen ittihatçılar ise bu konuda herhangi bir açıklama yapmamışlardır. Fakat Tanin gazetesi, ittihatçıların hakimiyet-

i milliyeyi ÷lkede tesis eden örgüt olduğunu ileri sürmüş ve bu konuda I. Grup ile ittihatçılar arasında bir fark olmadığı yönünde yayımlar yapmıştır.

Hakimiyet-i milliye konusunda açık bir karşı taraf yoktur. Bütün gruplar ve basın organları hakimiyet-i milliyeye taraftar olduklarını öne sürmüşlerdir. Fakat I. grup üyeleri kuvvetler birliğinin hakimiyet-i milliyenin gereği olduğunu ileri sürerlerken, II. Grup üyeleri, Tevhid-i Efkar ve Tanin gazeteleri kuvvetler ayrılığının hakimiyet-i milliyenin tesisi açısından gerekli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu noktada ortaya çıkan bir farklılık da Tevhid-i Efkar gazetesinin, Saltanatın varlığının milli egemenliğin gerçekleşmesine engel teşkil etmeyeceği doğrultusundaki fikri olmuştur.

Seçim sürecinin başından sonuna kadar basında çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Ancak Mecliste ve basında ortaya çıkan fikri ayrılıklar Türk toplumuna yansımamış ve seçmenler, çok büyük bir çoğunluk ile Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki I. Grup'u desteklemişlerdir. ÷lkede seçim iş ve işlemlerinin işleyişini olumsuz etkileyebilecek herhangi bir olay yaşanmaksızın tamamlanan 1923 seçimleri sonrasında, başta Cumhuriyetin ilanı olmak üzere pek çok önemli yenilik yaparak, Yeni Türk Devleti'ni çağdaş bir devlet durumuna getirmiş olan II. TBMM, 11 Ağustos 1923'de Ankara'da açılmış ve faaliyetlerine başlamıştır.

KAYNAKÇA

1. YAYIMLANMIŞ ARŞİV BELGELERİ

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi(TBMM ZC), Birinci Devre, C. 1-29, TBMM Matbaası, Ankara 1942-1981.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları(TBMM GCZ), Birinci Devre, C. 1-4, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985,

2. ANSİKLOPEDİ VE SÖZLÜKLER

DEVELLİOĞLU Ferit, **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara 2000

SAMİ Şemseddin, **Kamus-i Türki**, Çağrı Yayınları, İstanbul 2004

3. BASILI ESERLER

AKŞİN Aptülahat, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, TTK, Ankara 1991.

AKŞİN Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I Mutlakiyete Dönüş 1918–1919**, Türkiye İş Bankası Yayınları Ankara 1998.

AKŞİN Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele II Son Meşrutiyet 1919-1920**, T. İş Bankası Yayınları, Ankara 1998.

AKYILDIZ Ali, **Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform**, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.

- ALPASLAN Teoman, **Topal Osman Ağa**, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2007.
- ALPKAYA Faruk, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu 1923-1924**, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- ARAR İsmail, **Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı, 16/17 Ocak 1923**, Yenigün Yayınları, İstanbul 1997.
- ARMAOĞLU Fahir H., **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914–1995**, Alkım Kitabevi, Ankara. b.t.y.
- ATATÜRK Mustafa Kemal, **Nutuk**, Atatürk Araştırma Merkezi Ankara 1997.
- Atatürk, Milli Egemenlik ve Evrensel Barış Paneli**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010.
- AYDEMİR Şevket Süreyya, **Tek Adam Mustafa Kemal 1881-1919**, C. I, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.
- AYDEMİR Şevket Süreyya, **Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922**, C. II, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.
- AYDEMİR Şevket Süreyya, **Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938**, C. III, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999
- AYHAN Bünyamin, **Atatürk ve Basın**, Palet Yayınları, Konya 2009.
- BERKES Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
- BİRİNCİ Ali, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990.
- BOLAT Bengül, **Milli Bayram Olgusu ve Türkiye'de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları 1923-1960**, ATAM, Ankara 2012
- BUDAK Mustafa, **Misak-ı Milli'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası**, Küre Yayınları, İstanbul 2008.

- ÇEVİK Zeki, **Milli Mücadele’de “Müdafaa-i Hukuk’tan Halk Fırkası’na” Geçiş (1918-1923)**, Yay. Haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002.
- DEMİREL Ahmet, **Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup**, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- EROĞLU Hamza, **Atatürk ve Milli Egemenlik**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1998.
- FEYZİOĞLU Turhan, **Türk Milli Mücadelesinin ve Atatürkçülüğün Temel İlkelerinden Biri Olarak Millet Egemenliği**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.
- GOLOĞLU Mahmut, **Milli Mücadele Tarihi IV 1921-1922 Cumhuriyete Doğru**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- GOLOĞLU Mahmut, **Milli Mücadele Tarihi V 1923 Türkiye Cumhuriyeti**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- GÖNLÜBOL Mehmet -Cem SAR, **Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası 1919-1938**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1997.
- GÜNGÖR Erol, **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1978.
- HALE Villiam, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Çev: Petek Demir, Mart Matbaası, İstanbul 2003.
- İNÜĞÜR M. Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınevi, İstanbul 2005.
- İZ Mahir, **Yılların İzi**, İstanbul Kitabevi, İstanbul 1990.
- KABACALI Alpay, **Türkiye’de Siyasi Cinayetler**, Altın Kitaplar, İstanbul,1993.
- KANDEMİR Feridun, **Hatıraları ve Söylemedikleri ile Rauf Orbay**, Yakın Tarihimiz Yay. İstanbul 1965.
- KAPANİ Münci, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1989.

- KARABEKİR Kazım, **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, YKY, İstanbul 2011.
- KARABEKİR Kazım, **Paşaların Kavgası: Atatürk–Karabekir**, Emre Yay., İstanbul 1991.
- KOLOĞLU Orhan, **Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul 2006.
- ORTAYLI İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Hil Yay., İstanbul, 1987.
- ÖZKAYA Yücel, **Milli Mücadele’de Atatürk ve Basın**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2007.
- ÖZTOPRAK İzzet, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, TTK, Ankara 1989.
- ÖZTOPRAK İzzet, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını**, T. İş Bankası Yay. Ankara 1981.
- ÖZTÜRK Kazım, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM II. Dönem (1923-1927)**, C. I, TBMM Vakfı Yay. Ankara 1993.
- SEZEN Saim, **Seçim ve Demokrasi**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994.
- SONYEL Salahi R., **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I Büyük Millet Meclisi’nin Açılışından Lozan Anlaşmasına Kadar**, TTK, Ankara 1995.(3. Baskı)
- SONYEL Salahi R., **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II Mondros Bırakışmasından Büyük Millet Meclisi’nin Açılışına Kadar**, TTK, Ankara 1991(2. Baskı)
- SONYEL Salahi R., **Gizli Belgelerle Lozan Konferansının Perde Arkası**, TTK, Ankara 2006.
- ŞİMŞİR Bilal N., **Atatürk Dönemi İncelemeler**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006.

- TEVETOĞLU Fethi, **Milli Mücadelede Kuruluşlar**, TTK, Ankara 1988.
- TOPUZ Hıfzı, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003.
- TOPUZ Hıfzı, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973.
- TUNAYA Tarık Zafer **Türkiye'de Siyasi Partiler I İkinci Meşrutiyet Dönemi**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.
- TUNAYA Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler II Mütareke Dönemi 1918-1922**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.
- TUNÇ Hasan, **Parlamento İçi Muhalefet**, Cemre Yayınları, Konya, 1997.
- TUNÇAY Mete, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931**, Cem Yayınevi, İstanbul 1992.
- TURGUT Nükhet, **Siyasal Muhalefet**, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara 1984.
- VELİDEDEOĞLU Hıfzı Veldet, **İlk Meclis Milli Mücadelede Anadolu**, Çağdaş Yay., İstanbul 1990.

4. MAKALELER

- ABADAN Yavuz , “*Osmanlı İmparatorluğunda Anayasa Sistemine Geçiş Hareketleri*,” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XIV, S. (1-4), 1957, s.3-37.
- AKBAL İsmail, “*Komitacı Eylemlerin Son Temsilcisi İsmail Hakkı Tekçe ve Faaliyetleri*”, **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl 7, S. 13, Bahar 2011, s. 70-102

AKBULUT Dursun Ali, “*Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Açılması*” **Milli Mücadele Tarihi I**, (Yayına haz. Berna Türkdoğan), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2005 s.289–302.

AKDERE Osman, “*Atatürk’ün İzmit Basın Toplantısı(17 Ocak 1923) ve Bu Toplantıda Verilen Önemli Mesajlar*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Cumhuriyet’in 80. Yılına Armağan**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2004, s.1-25.

ALKAN Mehmet Ö., “*Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyona Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri*” **Anayasa Yargısı 23 Anayasa Mahkemesi’nin 44. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda “Türki Cumhuriyetler, Komşular ve Anayasal Sorunlar ve Türkiye’de Seçim Sistemleri” Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler**, 25-26 Nisan 2006 s.133-165.

ALKAN Mehmet Ö., “*Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi*”, **Görüş Dergisi Tüsiad Yayın Organı 39(1)**, Mayıs 1998, s. 48-61.

ARDOĞAN Recep, “*Teorik Temeller ve Tarihsel Gerilimler Arasında İslam Kültüründe Siyasal Muhalefe*”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. VIII, S. 2, s.171-189 Aralık-2004, Sivas, s.171-189.

ARI Betül, “*Atatürk Basın ve Minber Gazetesi*” , **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı** (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Ankara 2008.

ARIKAN Zeki, “*Lozan Görüşmeleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi*” **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyum Bildirileri**, TTK, Ankara 2005, s. 61-80.

ARSLAN Rıza, “*Parlamentar Yönetim Sisteminde Gölge Kabine’li Muhalefet*” **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. XI, S. 2, Ankara 2009, s. 1-18.

BAYKARA Tuncer, “*Atatürk ve Seçim*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. IV, S. 12, (Temmuz 1988), s. 645-649.

BEYME Klaus von -Robert V. DANİELS “*Muhalefet*”, Çeviren: Mehmet Turhan, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.XXXVI, S. 1-4, Ankara 1979, s.187-226.

BOLAT Bengül, “*Fransız İhtilali’nin Türk Modernleşme Sürecine Etkileri*”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 6, S. 1, (2005), s. 149-167

CANİKOĞLU Meltem, “*Seçim Sistemlerinin Siyasi İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü*” **Anayasa Yargısı 16 Anayasa Mahkemesi’nin 37. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyuma Sunulan Bildiriler**, Ankara 26-27 Nisan 1999, s.17-44.

CENGİZ Hayrullah, “*1923 TBMM Seçimleri*” **Prof. Dr. Mehmet Saray’a Armağan Türk Dünyasına Bakışlar**, Da Yayıncılık, İstanbul 2003, s.203-208

ÇAVDAR Tevfik, “*İleri Gazetesi’nde 1919 Seçimleri*”, **Amme İdaresi Dergisi**, C.XIV, S. 2, Haziran 1981, s. 17-33.

DAVER Bülent, “*Anayasal Yargı ve Seçim Sistemleri*”, **Anayasa Yargısı 5, Anayasa Mahkemesi’nin 26. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler**, 25-26 Nisan 1988, s. 10-27.

DAVER Bülent, “*Seçim Sistemi ve Anayasa Yargısı*” **Anayasa Yargısı 5, Anayasa Mahkemesi’nin 26. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler**, 25-26 Nisan 1988, s. 131-147.

DAVISON Roderich H. “*Mondros’tan Lozan’a Türk Siyaseti*” Çev. Mine Erol, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 1981–1982, C. XIV, S. 25, AÜDTCF Yayınları, Ankara 1982, s.81-112.

DEMİRBAŞ Osman, “*Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde II. Grup’un “ Milletvekili Seçim Yasası” nın Değiştirilmesine İlişkin Önergesi ve Mustafa Kemal Paşa’nın Yurttaşlık Hakları*”, **İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 23-24. (Ekim 2000-Mart 2001) s. 99-107.

DEMİREL Ahmet, “*1923 Seçimleri*” **Tarih ve Toplum Dergisi**, C. XXIV, S. 144, Aralık 1995, s.23-31

DOĞRAMACIOĞLU Hüseyin, “*Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Üzerine Bir İnceleme*”, **Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2007

DÖNER Ayhan, “*Geçmişten Günümüze Türk Hukukunda Kamu Görevlilerinin Seçimlerde Adaylığı*”, **AUHF Dergisi**, C.LVIII, S. 2009- 4, s. 737-776.

ELÖVE Mustafa Emil, “*II. Meşrutiyet Devrinin Siyasi Hayatına Bir Bakış*” **AÜHF Dergisi**, C. IX, S. 1-2, Ankara 1952, s. 183-235.

ERDOĞAN Mustafa, “*Türkiye’de Siyasal Sistem ve Demokrasi*” **Yeni Türkiye Dergisi Cumhuriyet Özel Sayısı II**, S. 23-24, Eylül-Aralık 1998, s. 801-817.

ERHAN Çağrı, “*Lozan’ın Genel Çerçevesi*” **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyum Bildirileri**, TTK, Ankara 2005, s.11-16.

GÖL Hacer, “*Milli Mücadele Dönemi’nde Hürriyet ve İtilaf Fırkası*” **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008.

GÜNEŞ İhsan, “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Parlamento ve Demokrasi Anlayışı*”, **Cumhuriyet Dönemi Demokratikleşme Faaliyetleri Sempozyumu Bildirileri**, Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul 28 Ekim 2005, s.15-40.

GÜNEŞ İhsan, “*Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden Halk Fırkasına Geçiş*” , **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.III, S. 8, Ankara 1987, s.427-442.

GÜNEŞ İhsan, “*I. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde II. Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun Programı(II. Grubun)*” **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XIV, S. 25. s.113-121.

GÜNEŞ İhsan “*1923 Seçimlerinde Oylar Nasıl Kullanıldı?*” **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Prof. Dr. Muammer Aksoy’a Armağan, C.XLVI, No.1-2, Ocak-Haziran 1991, s.253-264

GÜVENİR Murat ,” *Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama*” **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. XXXVII, S.1, s. 228-239.

KILIÇ Seda, “*1876 Meclis-i Mebusan’ı ve Seçim Hazırlıkları*” **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi (OTAM)**, S. 30, Güz 2011. s.27-40.

KÖKER Levent ,” *Seçim Sistemleri ve Siyasî Çoğulculuk Demokratik Meşruluk Açısından Bir Değerlendirme*” **Anayasa Yargısı 23, Anayasa Mahkemesi’nin 44. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda “Türkî Cumhuriyetler, Komşular ve Anayasal Sorunlar ve Türkiye’de Seçim Sistemleri” Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler**, 25-26 Nisan 2006, s.199-210.

KÜRKÇÜOĞLU Erol, “*1923 Seçimleri*”, **Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi**, C. I, S. 3, Erzurum 1989, s.121-145.

MÜJDECİ Mustafa, “*Hakimiyet-i Milliye Gazetesi’nde Cumhuriyet Fikri, Oluşumu Gelişimi (1920-1924)*”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi)**, Ankara 2008

OLGUN Kenan, “*Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XXVII, S. 79, Ankara 2011, s.1-35.

OLGUN Kenan, “*Asker-Siyaset İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası Halaskar Zabitan Grubu ve Faaliyetleri*”, **İlmi Araştırmalar Dergisi**, S. 7, İstanbul, 1999, s.157-175.

OLGUN Emel Oruç, “*Ali Şükrü Bey Olayı*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2009.

ÖZBUDUN Ergun, “*Seçim Sistemleri ve Türkiye*” **AÜHF Dergisi**, C.XLIV, S.1-4, Ankara 1995, s.521-539.

ÖZKAYA Yücel, “*1914–1918 Yılları Arasında Birinci Dünya Savaşı*” **Milli Mücadele Tarihi I**, (Yayına Hazırlayan: Berna Türkdoğan), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2005, s.1–21.

ÖZKAYA Yücel, “*1919’un Siyasi Olayları*”, **Milli Mücadele Tarihi I**, (Yayına Hazırlayan: Berna Türkdoğan), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2005, s.23–32.

ÖZKAYA Yücel, “*Yararlı ve Zararlı Dernekler*”, **Milli Mücadele Tarihi I**, (Yayına Hazırlayan: Berna Türkdoğan), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2005, s.87–136.

ÖZKAYA Yücel, “*İzmir’in işgali*” **Milli Mücadele Tarihi I**, (Yayına Hazırlayan: Berna Türkdoğan), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2005, s.58–86.

ÖZKAYA Yücel, “*İstanbul’un İşgali ve İstanbul’dan Kaçış*” **Milli Mücadele Tarihi I**, (Yayına Hazırlayan: Berna Türkdoğan), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002, s. 255-271.

ÖZKAYA Yücel , “*Güney, Güneydoğu’da Savunmalar ve 1920 Senesindeki Siyasi Olaylar*”, **Milli Mücadele Tarihi I**, (Yayına Hazırlayan: Berna Türkdoğan),Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2005, s. 273–288.

ÖZKAYA Yücel, “*Türk Basınında Cumhuriyetin İlânının Öncesi ve Sonrası*”, **Atatürk Yolu**, C. II, S. 11, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay. Ankara, 1993, s. 279 – 310.

SABUNCU Yavuz, “*Secim Barajları ve Siyasal Sonuçları*” **Anayasa Yargısı 23 Anayasa Mahkemesinin 44. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen "Türkî Cumhuriyetler, Komşular ve Anayasal Sorunlar ve Türkiye' de Seçim Sistemleri" Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler**, 25-26 Nisan 2006, s. 191-197.

SAVAŞKAN Ömer, “*1908 Seçimleri*” **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1993.

SEVİĞ Vasfi Raşit, “*23 Nisan 1919’dan 24 Nisan 1924’e Kadar Anayasa Hareketleri*,” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. VIII, S. (1-2), 1951, s. 1-72.

SONYEL Salahi R., “*İngiliz Gizli Belgelerine Göre Lozan Konferansı’nın Perde Arkası*” **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyum Bildirileri**, TTK, Ankara 2005, s.17-32.

SOYSAL İsmail, “İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa’da Kuvvet Dengeleri ve Barışçı Türkiye”, **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç 15–17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Bildiriler**, Ankara 1999, s. 293–295.

TALAS Mustafa, “Örnek Bir Dış Siyaset Modeli Olarak Atatürk’ün ‘Yurtta Barış Dünyada Barış’ Politikası”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 15, Güz 2004, s. 339-354.

ŞAHİNGÖZ Mehmet, “İzmir, Maraş ve İstanbul’un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler” **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1986.

TEMİZ Ahmet, “Velid Ebuuzziya’nın Mektuplarına Göre Lozan” **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul 2005

TUNAYA Tarık Zafer, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin Kuruluşu Siyasî Karakteri” **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.XXIII, S. 3-4, (1958), s. 227-247.

TÜRK Hikmet Sami, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, **Anayasa Yargısı 23, Anayasa Mahkemesi’nin 44. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda “Türkî Cumhuriyetler, Komşular ve Anayasal Sorunlar ve Türkiye’de Seçim Sistemleri” Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler**, 25-26 Nisan 2006, s.75-113.

URAL Selçuk, “Ali Galip Olayı’nın Milli Mücadele Taraftarı Gazetelerde (İrade-i Milliye ve Albayrak) Yankıları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 29–30, Mayıs-Kasım 2002, s. 159–174.

YAMAN Ahmet Emin, “Başkomandanlık Kanunu” **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C. III, S. 9, Ankara 1992, s. 85-110.

YALÇIN E. Semih “Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’daki Faaliyetleri 30 Ekim 1918- 16 Mayıs 1919”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XVII, S. 28, AÜDTCF Yayınları, s.174-206.

YÜCEL Yaşar, “Atatürk’ün Cumhuriyet’in Kuruluşundaki Görüş ve Etkinlikleri”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XIV, S. 25, AÜDTCF Yayınları, Ankara 1982, s.23–39.

5. SÜRELİ YAYINLAR

Akşam

Doğruöz

Hâkimiyet-i Milliye

İkdam

İleri

Tan

Tanin

Tevhid-i Efkâr

Vakit

Vatan

EKLER

EK- 1⁶⁹¹

"MÜDAFAA-İ HUKUK GRUBU'NUN YENİ İNTİHAB İÇİN KABUL EYLEDİĞİ DOKUZ UMDE VE BİR NOKTA-İ NAZARI" ALT BAŞLIĞI İLE VERİLEN DOKUZ UMDE:

Umde 1- Hâkimiyet bila-kayd- ü şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatı bizzat ve bil-fiil tedvir itmesi esasına müsteniddir. Milletın hakiki ve yegane mümessili Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin haricinde hiçbir bir ferd, hiçbir kuvvet ve hiçbir makam mukadderat-ı milliyeye hakim olamaz...

Umde 2- Saltanatın ilgasına ve hukuk-ı hâkimiyet ve hükümraninin gayr-i kabil terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere Türkiye halkının mümessil-i hakikisi olan Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyet-i maneviyesinde mündemiç bulunduğuna dair 1 Teşrinisani 1338 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin müttefikan verdiği karar layetegayyar düsturdur.

İstinadgahı Türkiye Büyük Millet Meclisi olan Makam-ı Hilafet beynel-İslam bir makam-ı muallâdır.

Umde 3- Memlekette emniyet ve asayişin katiyetle muhafazası en mühim vazifedir. Bu gaye milletın arzu ve ihtiyacatına mutabık olarak temin edilecektir.

Umde 4- Mahkemelerin bilhassa seri bir surette tevzi-i adalet edebilmeleri temin edilecektir. Bundan başka külliyat-ı kanuniyemiz ihtiyacat-ı milliyeye ve ilm-i hukukun telakkiyatına göre yeni baştan ıslah ve ikmal olunacaktır.

Umde 5

1. Aşar usulünde halkın şikâyet ve mağduriyetini mucib olan nekat esaslı bir surette salah edilecektir.
2. Tütün ziraat ve ticareti milletın azami nefine göre temin edeceği tedbir alınacaktır.
3. Müessesat-ı maliye çiftçilere, sanayi ve ticaret erbabına ve sair bilcümle erbab-ı mesaiye kolaylıkla para ikraz edecek surette ıslah ve teksir olunacaktır.
4. Ziraat Bankasının sermayesi tezyid olunacak, çiftçilere daha kolay ve daha vasi' yardım edebilmesi temin edilecektir.
5. Memleketimiz çiftçiliğine ziraat makineleri vasi' mikyasda idhal olunacak ve çiftliklerimizin alet ve edevat-ı ziraiyeden kolaylıkla istifade etmeleri temin kılınacaktır.
6. Mevad-ı iptidaiyesi memleketimizde bulunan mamulat ve masnuatı memleket dahilinde vücuda getirmek için himaye ve teşvikat icrası ve mükafaat itası suretleriyle azami tedbir alınacaktır.
7. Müstacilen muhtaç bulunduğumuz demir yolları için hemen teşebbüsat ve fiiliyata başlanacaktır.
8. Tahsil-i ibtidaiyede tedrisatın tevhide ve bilumum mekteplerimizin ihtiyacımıza ve asri esasata tevfiği ve malum medreselerimizin terfih ve iktidarı temin edilecektir.

Vesait-i münasebe ile halkın tenvir ve talimine de tevessül olunacaktır.

⁶⁹¹ Hakimiyet-i Milliye, 9 Nisan 1923

9. *Sihhat-i umumiyyeye ve muavenet-i içtimaiyyeye ait müessesat ıslah ve teksir edilecek. Ve sa'y ve ameli erbabını himaye edici kanunlar yapılacaktır.*
10. *Ormanlarımızdan terakkiyat-ı fenniyyeye muvafık surette istifadeyi madenimizin en nafi' tarzda işletilmesini ve hayvanatımızın ıslah ve teksirini temin edecek esaslar vaz' olunacaktır*

Umde 6- *Hizmet-i fiiliye-i askeriye müddeti tenkis olunacaktır. Bundan başka okuyup yazmak bilenlerin ve orduda okuyup yazmak öğrenenlerin müddet-i hizmeti bir derece daha azaltılacaktır.*

Umde 7- *İhtiyat zabitanın hayat ve istikballerini kendilerine ve memlekete en nafi bir surette temin etmek esaslı bir hedefimizdir. Müdafaa-i memleket ve istiklal-i millet uğrunda malûl kalan mensubin-i askeriye ve efrad-ı millet ile ale'l-umum mütekaidin ve eytam ve eramilin zaruret ve sefaletlerine meydan bırakmayacak tedabir ittihaz olunacaktır*

Umde 8- *Halk umurunun azami süratle intac-ı faal, muktedir, müstakim bir silsile-i memurinin kemal-i intizam ile ve usûl ve kanun dairesinde iş görmesine mütevakkıf olduğundan sınıf-ı memurin bu nokta-i nazardan ikmal edilecek ve bütün şubat-ı devlet daimi teftiş ve murakabeye tabi tutulacaktır. Diğer taraftan memurinin nasb, azl, terfi, masuniyet, mesuliyet tekaüt ve taltifleri tespit edilecektir.*

Münevveran memlekette ve mesalik-i muhtelif erbab-ı ihtisasından şubat-ı umur-ı devlette en nafi bir surette istifade edilmek mukarrerdir.

Umde 9- *Harap olan memleketimizin süratle tamir ve ihyası zımında devletçe ittihaz olunacak tedabirden başka inşaat ve tamirat için yer yer şirketler teşkili teşvik ve temin ve ferdi teşebbüsleri himayeye medar olacak ahkâm vaz' olunacaktır.*

Sulh hakkındaki nokta-i nazarımız

Milli, iktisadi, idari istiklalimizi behemehâl temin etmek şartıyla sulhün iadesine çalışmaktır. Bu şeraiti temin etmeyen sulh muahedesi kabul olunamaz.

MUTAFPA KEMAL PAŞA'NIN İSTANBUL HALKINA BEYANNAMESİ

Memleketimizin Nuru Olan İstanbul

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Baş Kumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İntihab münasebetiyle İstanbul ahalisine hitaben şu beyannameyi göndermiştir.

Milletimiz idare-i memleket için yeniden arasını izhar etmeye karar verdiği bu zamanda sizinle ayrıca hasbihal etmek isterim bütün vatan evladı hürriyeti teneffüs ederken işgal altında kalan İstanbul'u büyük bir tahsir(hasret) ve emelle (ümit) hafızamızda taşıyoruz.

İstanbul: bizim tarihimizin ve medeniyetimizin bir hulasasıdır. İstanbul'da kavuşmak bizim mücahedatımızın başlıca hedefi idi ve daima öyle olacaktır.

İstanbul'un muhterem ahalisi! Sizin ümitsizlik ve ızdırap senelerinde her tazyike karşı gösterdiğiniz safvet(saflık temizlik) ve salâbet(metanet) Türk vicdanının hiçbir mani karşısında sarsılmayacağına en kutlu bir delil olarak alafa (sonraki nesillere) intikal edecektir.

Bizim arifanemizin menba-i feyz(feYZ kaynağı) olan İstanbul mücahede-i milliyede en müşkül bir vicdan imtihanı geçirmek mecburiyetinde kaldı. Bu imtihanı İstanbul halkımız bütün cihan muvacehesinde muvaffakiyetle iktiham etmiştir(dayanmıştır) İstanbul'un hassasiyet ve ızdırabını ve samimi ve vicdani mücahedatını candan takip etmiş bir arkadaşımız olarak size yeni vazifenizi dür-hatır ettirmek isterim.

Yeni İntihab devresini İstanbul ile irtibatımız tamam olmadan geçiriyoruz. Riyaseti ile mübahi olduğum(ifthihar ettiğim) Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i hukuk Cemiyeti İstanbul'a kavuşmayı gaye-i emel etmişti. Bu gayeyi ikmal bulundurur. Yarın muvacehe-i millette idare-i memleket için itimat talep edecek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Halk Fırkası da memleketin halas ve ihtilasını temin etmiş olan hâkimiyet-i milliyeye düsturlarının terakki ve tekâmül umdelerinin takibi olacaktır. Bizim memleketimizin nuru olan İstanbul bu umdelere en yakın olan köşe-i vatan değil midir? Bu itikadımızı cihan muvacehesinde reyinizle isbat edeceksiniz.

İstanbulullular! Ağyarın(yabancılar) gözü üzerindedir reyleriniz parçalanacak mı? Bütün dünyanın telkinatına açık olan İstanbulumuzun muheyyatı henüz halasın tamam olmadığını unutarak veche-i istikamette(gidilecek yol) tereddüt edecek mi? Dünyanın dikkat ettiği noktalar bunlardır. Bin mevani'(maniler) ortasında daima bize teveccühünü layık görmüş olan İstanbulumuzun ağyara ümit verecek inkısam-ı ara(oyların kısımlaşması) yapmayacağına kaniyim. İnkısam-ı arada kimlerin müstefid olacağını(istifade edeceğini) her an nazar-ı dikkatte bulundurmak tahsisen sizin vazifenizdir. Vatanın hukuk-i hayatiyesini tamamlamak yolunda olan cemiyetimizin kuvvet-i gaip etmesinden sevinecek olanlar eyyam-ı felaketimizde sevinmiş olanlardır ki bunları yakından en ziyade siz gördünüz. Yekvücut olarak cemiyetimize teveccüh ve itimat ettiniz ki buna layıktır ve layık olduğunu daima faaliyetle isbat edecektir. Güzel İstanbul'a ve onun sebür(sabırlı) h, hamiyetli halkına bi-nihaye tahassür ve muhabbet(sonsuz hasret ve muhabbet)

Gazi Mustafa Kemal

⁶⁹² Hakimiyet-i Milliye, 12 Nisan 1923

HÜSEYİN AVNİ BEY'İN TEVHİD-İ EFKAR GAZETESİ'NE VERDİĞİ II.

GRUP'UN PROGRAMI:

- 1- *Türkiye Milli Hudutları içinde hür ve müstakil bir devlettir.*
- 2- *İdare-i Hükümet milletin hakimiyetini bila vasıta izhar eyleyebilmesi ve mukadderatını bil-fiil elinde bulundurabilmesi esasına müstenittir.*
- 3- *Türkiye arazisi hayat, menfaat ve emelde müşterek ve yek-vücut bir millete vatandır. Teczi kabul etmez.*

HUKUK-U UMUMİYE:

- 4- *Her ferdin hürriyet-i şahsiye ve maneviyesi her türlü taarruzdan masundur. Edyan, mezahib, marufe, fikri ve ameli serbesttir.*
- 5- *Matbuat, tedrisat, şirketler, içtimalar kanunlar dairesinde serbesttir.*
- 6- *Her ferd hür ve müsavi doğmuştur. Sınıf, aile ve servet imtiyazları yoktur.*
- 7- *Her ferd huzur-u kanunda ve memleketin hukuk ve vezaifinde müsavidir.*
- 8- *Her ferdin ehliyet ve kabiliyetine göre her hizmeti Hükümet için müsavi kıymettedir.*
- 9- *Siyasi cürümlerde idam cezası yoktur.*
- 10- *Hiç bir kimse kanunen mensup olduğu mahkemeden başka bir mahkemeye sevk olunamaz.*
- 11- *Millet Meclisinin reyi olmaksızın, vergi veya nam-ı aherle hiç bir kimseden bir akçe veya bir nesne alınamaz.*
- 12- *Müsadere, angarya, işkence, her nevi eziyet katiyyen ve külliyyen memnudur.*

DEVLET TEŞKİLATI

- 13- *Devlet'in teşri'i ve icrai bütün salahiyet ve kudreti münhasıran Millet Meclisinde temerküz eder. İş bu salahiyet ve kudret hiç bir suretle teczi, terk, ferağ, vekalet kabul etmez.*

MİLLET MECLİSİ:

- 14- *Al-el-umum kavanin teklifi, vaz'ı, feshi, ahkâm-ı şeriye ve kanuniyenin muhafaza ve icrası, ilanı, seferberlik, harb, idare-i örfiye ilanı ecanible her nevi muahedat ve mukavelat akdi, her nevi tekâlîf vazı berri, bahri, havai orduların kontrolü, icra Vekillerinin milletvekilleri arasından intihab ve tebdili, Heyet-i Vekile'ye umumi veya kısmı veçheler iraesı Millet Meclisinin hukuki esasiyesindedir.*
- 15- *Millet Meclisi azalarının intihab kanunu, hakimiyet-i milliyenin tecelli edebileceği bir tarzda tanzim olunacaktır.*

MAARİF:

17. *Terbiyede birlik temini umdedir.*
18. *İptidai tahsil mecburidir.*
19. *İptidai ve tali tahsil yeknesaktır.*
20. *Tedrisat, milli ve mahalli ihtiyaca ve ameli usule tevkif olunacaktır.*

⁶⁹³ *Tevhid-i Efkâr*, 30 Nisan 1923

21. *Milli harsın inkişaf-i için halk, çocuk edebiyatı tesisi için azami faaliyet ibraz olunacaktır.*
22. *Türkçeyi şarkın ve hasseten islam aleminin İlmi dili haline koymak için, elsene-i muhtelifede münteşir muhaledat, her nevi fedakarlığı ihtiyar ile tercüme ve neşr eylemek bir vecibe sayılmıştır.*

ADLİYE:

23. *Tevhid-i kaza esası kabul edilmiştir. Halkın ihtiyacatına ve temayüllerine göre ve muamelatta sürat ve emniyet temin edebilecek veçhile usulü muhakemat vücuda getirilecektir.*
24. *Muhakimin istiklali her türlü halelden ve tesirden sureti katiyyede masun bulundurulacaktır. Şikayetin tevakku ve terfihi için en evvel bir kanun-u mahsus vücuda getirilecektir.*

MALİYE:

25. *Tekalifin ancak Millet Meclisi reyiyile vaz'ı adilane tarh ve tavzihi bütçede gayr-ı müsmir masarifin tenkisi ve memleketin menabi-i tabiiyesinden tamamıyla istifade olunması.*

İKTİSAT:

26. *Memlekette İktisadi inkişaf hakimiyet-i milliyeyi tevsik edecek çarelerden birisi olarak kabul edilmiştir. Müessesat-ı iktisadiyatımızı himaye devlet muamelatına vesadat etmek üzere bir devlet bankası kurulacaktır. Müstakil bir demiryolu siyaseti ittihaz olunacaktır. Memleketimiz bir ziraat memleketi olarak kabul olunmuştur. Ziraatın terakkisi için ilmi tetkikat icrası ve fenni alet celbi ve halkın bu yolda irşadı ehemmiyet-i mahsus ile takip olunacaktır.*

SIHHİYE:

27. *Türkiye devletinin siyaseti dahiliyesinde teksir-i nüfus meselesi hayati bir mesele addedilmiştir. Binaenaleyh İlmi tetkikata müstenit memleketin sıhhi bir haritası vücuda getirilecek, sari hastalıklarda muzır-ı sıhhat olan şeylere karşı mücadele icra olunacaktır. Çocuk vefatına karşı mücadele icra olunacaktır. Çocuk vefatına karşı mücadelat-ı sıhhiye en başlıca düşüncemizdir."*

LÜTFİ FİKRİ BEY'İN İSTANBUL AHALİSİNE BEYANNAMESİ

Muhterem vatandaşlarım!

Bu kere icra edilmekte olan mebusan intihabına İstanbul için müstakil olarak namzetliğimi vaz' ediyorum. Geçen intihabatta i'timat ve emniyetinize mazhar olmuş iken burada tafsil-i sair bası esbab ve avamil sebebiyle o vakit tevcih eden vekâletten maalesef istifade edememek mecburiyetinde kaldı idim. Ondan sonra pek mühim hadiseler oldu geçen şu birkaç senenin vakayı, alelade zamanlarda bir asra ait vakayın ancak doldurabileceği tarih sahifelerinden ziyade yer doldurmuştur. Şanlı ordumuzun azim-ül pesendanesi (beğenilen azmi) asri olarak memleketin düşman istilasından tahliyesi üzerine, şimdi idare ve siyasete çalışmak o parlak zaferi velud yapmak (yeni eserlerle taçlandırmak) cümlemize farz-ı ayindir. Binaenaleyh bugün indimde tevcih edecek bir vekâlet-i milliyeyi bütün fedakârlıkla icradan daha büyük bir vazife-i vataniyye ondan daha ulvi bir zevk yoktur. İşte bu kanaatle karşınıza geliyor ve reylerinizi istiyorum.

Size uzun uzadıya programlar yapmak fikrinde değilim. Heyhat 15 seneden beri hepimiz çok süslü programlar gördük. Fakat yine o süslü programların hayat-ı umumiyemizde en ufak bir amel olamadığına da şahit olduk. Memleketin her şeyden evvel hüsn-ü idare ve ale-l-ıtlak (mutlak) kanuna hürmet sayesinde temin edilebilecek bir sükûna ihtiyacı vardır. Evvel-i emirde bu temin olunsun ondan sonra hangi kanun ve programın daha nafi' olabileceğini düşünmek sırası gelir. Bu defada itimat-ı vekâletinize mazhar olur isem bütün kutlu azim ve imanım ile memleket işine böyle bir devr-i sükûn ve kanun getirilmesine çalışacağım. 15 seneden beri devam eden devre-i ihtilaliye artık nihayet bulmalıdır. "Bir parça huzur ve sükûn, bir parça kanun" işte size en az yer tutabilecek iki kelimelik muhtasar (kısa) fakat müfid (manidar) bir program.

İstanbul'a mahsus bir fikir ve emel olmak üzere de şunu arz edeyim. Payitahtımızın İstanbul yahut bir başka şehir olması, devletimizin umum-i cihandaki mevkiine pek müyesser olabilecek bir keyfiyettir. Anadolu'da istisnai zamanlara mahsus olmak üzere bir ikinci ufak payitaht yapılabilir. Fakat devletin payitaht-ı resmîyesi daima İstanbul olarak kalmalıdır. İtimat ve vekâletinize mazhar olur isem bu fikri ve emniyeti de müdafaa edeceğim. Muhterem ahali şahsım için büyük bir şey söylemeye lüzum görmüyorum hayat-ı mazi-yi siyasiyem üzerine elbette hakk-ı acizanemde bir fikir ve kanaatiniz vardır. Verdiğim sözü tutup tutmayacak bir adam olduğumu da elbette bilirsiniz.

Balada ma'ruf esasatta benimle müttelik iseniz sırf bir vazife-i vataniyye olarak arz eylediğim namzetliği kabul, bendenize bilfiil ifay-ı hizmet imkânı bahş buyurursunuz.

Sabık İstanbul Mebusu ve Baro Reisi Lütfi Fikri

⁶⁹⁴ Tevhid-i Efkâr 23 Mayıs 1923

Ek-5⁶⁹⁵

**HAYIM NAHUM EFENDİ'NİN ADAYLIK MÜRACAATI
MAHİYETİNDEKİ MEKTUBU**

İstanbul Müdafaa-i Hukuk Fırkası Riyasetine

Hükümet-i milliyemizin ve vatandaşlarımızın malumu olduğu üzere Türkiye hahambaşılık memuriyetini terk ederek üç dört seneden beri Avrupa'nın gerekse Amerika'nın Pek çok muhafil ilmiye, siyasiye ve maliyesinde davay-ı milliyemizin tenvir ve müdafaası suretiyle vaki' olan naçiz hizmet-i vataniyyeme müstakil büyük Millet Meclisimizde aza sıfatıyla devam arzusuyla İstanbul mebusluğuna namzetliğimin vaz'i için Şehir Emanet-i Aliyyesine usulen bilistida(dilekçe ile) müracaatta bulundum. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bilimum umdelerini kabul ve mezkûr umdelerin şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonrada müdafaasına müttehit bulunduğum cihetle intihabımın teshili(kolaylaştırılması) için cemiyet-i muhteremlerinin müzaheretini rica eder bilvesile atik(saf temiz) ihtiramatımı(hürmetlerimi) taktim ederim.

Hayım Nahum Efendi

⁶⁹⁵ Tevhid-i Efkâr, 16 Mayıs 1923

Ek-6⁶⁹⁶

1923 SEÇİMLERİ SONUCUNDA SEÇİMİ KAZANAN ADAYLAR;

Adana

1. *İsmail Sefa Bey*
2. *Kemal Bey*
3. *Zamir Bey*

Afyon (Karahisarısahip)

4. *Ali Bey*
5. *İzzet Ulvi Bey*
6. *Mehmet Kamil Efendi*
7. *Musa Kazım Bey*
8. *Ruşen Eşref Bey*
9. *Sadık Bey*

Aksaray

10. *Besim Atalay Bey*
11. *Mustafa Vehbi Bey*
12. *Neşet Bey*

Amasya

13. *Ali Rıza Efendi*
14. *Esat Bey*
15. *Nafiz Bey*

Ankara

16. *Mustafa Kemal Paşa*
17. *Ali Fuat Paşa*
18. *Hilmi Bey*
19. *İhsan Bey*
20. *Ömer Mümtaz Bey*
21. *Şakir Bey*

Antalya

22. *Ahmet Saki Bey*
23. *Hasan Sıtkı Bey*
24. *Murat Bey*
25. *Rasih Efendi*

Ardahan

26. *Halit Paşa*
27. *Talat Bey*

Artvin

28. *Hilmi Bey*

⁶⁹⁶ Bakınız Öztürk, a.g.e. s.799-804; Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti**, s.318-326

Aydın

29. İzzettin Paşa
30. Mazhar Bey
31. Tahsin Bey
32. Zekai Bey

Balıkesir

33. Ahmet Süreyya Bey
34. Ali Sururi Bey
35. Haydar Adil Bey
36. Hulusi Bey
37. Kazım Paşa
38. Mehmet Cavit Bey
39. Mehmet Vehbi Bey
40. Osman Niyazi Bey

Beyazıt

41. Süleyman Sadi Bey
42. Şefik Bey

Biga(Merkezi Çanakkale)

43. Mehmet Bey
44. Samih Rifat Bey
45. Şükrü Bey

Bilecik(Ertuğrul)

46. Ahmet İffet Bey
47. Fikret Bey
48. Halil İbrahim Bey
49. İbrahim Bey
50. Rasim Bey

Bitlis

51. Resul Bey

Bolu

52. Cevat Abbas Bey
53. Emin Cemal Bey
54. Falih Rifki Bey
55. Mehmet Efendi
56. Mehmet Şükrü Bey

Bozok(Yozgat)

57. Avni Bey
58. Ahmet Hamdi Bey
59. Salih Bey
60. Süleyman Sırrı Bey

Burdur

61. Hüseyin Baki Bey
62. Mustafa Şeref Bey

Bursa

63. *Ali Hikmet Paşa*
64. *Necati Bey*
65. *Mustafa Fehmi Efendi*
66. *Osman Nuri Bey*
67. *Refet Bey*

Çankırı(Kengiri)

68. *Ahmet Talat Bey*
69. *Mustafa Abdulhalik Bey*
70. *Rıfat Bey*
71. *Ziya Esen Bey*

Çatalca

72. *Şakir Bey*

Çorum

73. *Ferit Bey*
74. *İsmail Kemal Bey*
75. *İsmet Bey*
76. *Mustafa Lütü Bey*
77. *Münir Bey*

Denizli

78. *Haydar Rüştü Bey*
79. *Kazım Bey*
80. *Mazhar Müfit Bey*
81. *Necip Ali Bey*
82. *Yusuf Bey*

Dersim

83. *Ahmet Sükrü Bey*
84. *Ferudun Fikri Bey*

Diyarbakır

85. *Fevzi Bey*
86. *Mehmet Bey*
87. *Şeref Bey*
88. *Ziya Gökalp Bey*
89. *Zülfü Bey*

Edirne

90. *Cafer Tayyar Bey*
91. *Faik Bey*
92. *Hüseyin Rıfka Bey*

Elazığ(Mamuretilaziz)

93. *Cevat Paşa*
94. *Hüseyin Bey*
95. *Muhittin Bey*
96. *Mustafa Bey*
97. *Naci Bey*

Ergani

98. *Ihsan Bey*
99. *Ihsan Hamit Bey*
100. *Kazım Bey*

Erzincan

101. *Hamdi Bey*
102. *Sabit Bey*

Erzurum

103. *Cazim Bey*
104. *Halet Bey*
105. *Münir Bey*
106. *Rüştü Paşa*
107. *Raif Efendi*
108. *Ziya Bey*

Eskişehir

109. *Abdullah Azmi Efendi*
110. *Arif Bey*
111. *Emin (Sazak) Bey*

Gaziantep

112. *Ali Bey*
113. *Ali Cenani Bey*
114. *Ahmet Remzi Bey*
115. *Ferit Bey*
116. *Hafiz Şahin Bey*

Gelibolu

117. *Celal Nuri Bey*

Genç

118. *Haydar Bey*

Giresun

119. *Ali Şevket Efendi*
120. *Hacı Muhittin Bey*
121. *Hakki Tarik Bey*
122. *Musa Kazım Bey*
123. *Tahir Efendi*

Gümüşhane

124. *Hasan Fahmi Bey*
125. *Veysel Rıza Bey*
126. *Zeki Bey*

Hakkâri

127. *Asaf Bey*
128. *Nazmi Bey*

Isparta

129. *Hüseyin Hüsnü Efendi*
130. *Hafız İbrahim Efendi*
131. *Mükerrem Efendi*

İçel

132. *Hafız Emin Efendi*
133. *Tevfik Bey*

İstanbul

134. *Abdurrahman Şeref Bey*
135. *Adnan Bey*
136. *Ahmet Muhtar Bey*
137. *Ali Fethi Bey*
138. *Ali Rıza Bey*
139. *Fevzi Paşa*
140. *Ahmet Hamdi Bey*
141. *Hamdullah Suphi Bey*
142. *Hüseyin Rauf Bey*
143. *Ismail Canbolat Bey*
144. *Kazım Karabekir Paşa*
145. *Refet Paşa*
146. *Refik Bey*
147. *Süleyman Sırrı Bey*
148. *Yusuf Akçura Bey*

İzmir

149. *Ahmet Hamdi Bey*
150. *Fahredden Paşa*
151. *Mahmut Celal Bey*
152. *Mahmut Esat Bey*
153. *Mustafa Necati Bey*
154. *Mustafa Rahmi Bey*
155. *Seyit Bey*
156. *Şükrü Bey*
157. *Tevfik Rüştü Bey*

İzmit(Kocaeli)

158. *Ahmet Şükrü Bey*
159. *İbrahim Bey*
160. *Ibrahim Süreyya Bey*
161. *Mustafa Zeki Bey*
162. *Saffet Bey*

Kars

163. *Ahmet Bey*
164. *Ömer Lütfü Efendi*

Kastamonu

165. *Ahmet Mahir Efendi*
166. *Ali Rıza Bey*
167. *Halit Bey*
168. *Hasan Fehmi Efendi*
169. *Mehmet Bey*
170. *Necmettin Molla Bey*
171. *Veled Çelebi Efendi*

Kayseri

172. *Ahmet Hilmi Bey*
173. *Halit Bey*
174. *Nuh Naci Bey*
175. *Sabit Bey*

Kırklareli(Kırıkkilise)

176. *Fuat Bey*
177. *Şükrü Naili Paşa*

Kırşehir

178. *Ali Rıza Bey*
179. *Mahmut Efendi*
180. *Yahya Galip Bey*

Konya

181. *Eyüp Sabri Efendi*
182. *Fuat Bey*
183. *Hacı Bekir Efendi*
184. *Kazım Hüsnü Bey*
185. *Musa Kazım Efendi*
186. *Mustafa Fevzi Bey*
187. *Mustafa Efendi*
188. *Naim Hazim Bey*
189. *Refik Bey*
190. *Tevfik Fikret Bey*

Kozan

191. *Ali Şaip Bey*
192. *Ali Sadi Bey*

Kütahya

193. *Ahmet Ferit Bey*
194. *Cevdet Bey*
195. *Nuri Bey*
196. *Ragıp Efendi*
197. *Recep Bey*
198. *Şeyh Seyfi Efendi*

Malatya

199. *Hacı Bedir Ağa*
200. *Hilmi Bey*
201. *İsmet Paşa*
202. *Mahmut Nedim Bey*
203. *Reşit Ağa*

Manias (Saruhan)

204. *Abiding Bey*
205. *Hacı Ethem Efendi*
206. *Kemal Bey*
207. *Mehmet Sabri Bey*
208. *Mustafa Fevzi Efendi*
209. *Reşat Bey*
210. *Vasıf Bey*

Maraş

211. *Abdülkadir Bey*
212. *Hacı Mehmet Efendi*
213. *Mithat Bey*
214. *Mehmet Tahsin Bey*

Mardin

215. *Abdülğani Bey*
216. *Abdürrezzak Çelebi Efendi*
217. *Derviş Bey*
218. *Necip Bey*
219. *Yakup Kadri Bey*

Mersin

220. *Hafız Mehmet Besim Bey*
221. *Niyazi Bey*

Muğla (Menteşe)

222. *Hoca Esat Efendi*
223. *Şükrü Kara Bey*
224. *Yunus Nadi Bey*

Muş

225. *Hacı İlyas Sami Efendi*
226. *Osman Kadri Bey*
227. *Rıza Bey*

Niğde

228. *Ata Bey*
229. *Ebubekir Hazım Bey*
230. *Galip Bey*
231. *Halit Bey*

Ordu

232. *Faik Bey*
233. *Halil Efendi*
234. *Ahmet Hamdi Bey*
235. *Ismail Bey*
236. *Recai Bey*

Osmaniye

237. *Avni Bey*
238. *Ihsan Bey*

Rize: Lazistan

239. *Ali Bey*
240. *Ekrem Bey*
241. *Esat Bey*
242. *Ahmet Fuat Bey*
243. *Rauf Bey*

Samsun

244. *Cavit Paşa*
245. *Süleyman Necmi Bey*
246. *Talat Bey*

Siirt

247. *Halil Hulki Efendi*
248. *Mahmut Bey*

Sivas

249. *Ahmet Muammer Bey*
250. *Halis Turgut Bey*
251. *Ömer Şevki Bey*

252. *Rahmi Bey*
253. *Rasim Bey*
254. *Ziyaeddin Bey*
- Sinop**
255. *Kemalettin Sami Paşa*
256. *Rıza Nur Bey*
257. *Yusuf Kemal Bey*
- Siverek**
258. *Cudi Paşa*
259. *Kadri Ahmet Bey*
260. *Mahmut Bey*
- Şebın Karahisar(Karahisar-ı Şarki)**
261. *Ali Sururi Bey*
262. *Ismail Hakki Bey*
263. *Mehmet Emin Bey*
- Tekirdağ**
264. *Cemil Bey*
265. *Mustafa Faik Bey*
- Tokat**
266. *Bekir Sami Bey*
267. *Emin Bey*
268. *Hacı Kamil Efendi*
269. *Mustafa Vasfi Bey*
- Trabzon**
270. *Abdullah Bey*
271. *Nebizade Hamdi Bey*
272. *Hasan Bey*
273. *Ahmet Muhtar Bey*
274. *Mehmet Rahmi Bey*
275. *Süleyman Sırrı Bey*
276. *Ali Şefik Bey*
- Urfa**
277. *Hüsrev Bey*
278. *Şeyh Saffet Efendi*
279. *Yahya Kemal Bey*
280. *Ali Fuat Efendi*
- Van**
281. *Hakkı Bey*
282. *Ibrahim Bey*
283. *Münip Bey*
- Zonguldak**
284. *Halil Bey*
285. *Ragıp Bey*
286. *Tunalı Hilmi Bey*
287. *Yusuf Ziya Bey*

**ERZURUM MEBUSU HÜSEYİN AVNİ BEYİN TEVHİD-İ EFKAR
GAZETESİNE VERDİĞİ II. GRUP ÜYELERİNİN LİSTESİ**

1. SAMİ İÇEL
2. ŞÜKRÜ İSTANBUL
3. SELAHATTİN MERSİN
4. HAYDAR İÇE
5. RIZA KIRŞEHİR
6. ALİ ŞÜKRÜ MERHUM TRABZON
7. HAKKI HAMİ SİNOP
8. BESİM KASTAMONU
9. EMİN CANİK
10. ALİ VASİF SİVAS
11. HAMDİ BİGA
12. ÖMER LÜTFİ KARAHİSARI SAHİP
13. AKİF BURDUR
14. FEYYAZ ALİ YOZGAT
15. BAHRİ YOZGAT
16. RIFAT KAYSERİ
17. MUSTAFA KARAHİSARI ŞARKİ
18. HASİB MARAŞ
19. ZİYA HURŞİT LAZİSTAN
20. OSMAN KAYSERİ
21. ZİYA MERSİN
22. NUSRET ERZUUM
23. ABDULGAFUR KARESİ
24. NADİR ISPARTA
25. MUSTAFA DERSİM
26. HACI TAHİR ISPARTA
27. SÜLEYMAN NECATİ ERZURUM
28. SIRRI ERGANİ
29. MUSTAFA ANTALYA
30. REMZİ ISPARTA
31. ŞÜKRÜ CANİK
32. SADIK KIRŞEHİR (İSTİFA ETMİŞTİR)
33. EDİP BATUM
34. NEŞET ÇANKIRI
35. LÜTFİ SİVEREK
36. MEHMET ŞÜKRÜ KARAHİSARI SAHİP
37. KASIM MUŞ
38. ŞEREF ADANA (İSTİFA ETMİŞTİR)
39. HACI ALİ İÇEL
40. DURSUN ÇORUM
41. CEMİL KÜTAHYA

⁶⁹⁷ Tevhid-i Efkâr, 30 Nisan 1923

42. *VASIF KARAHİSARI ŞARKİ*
43. *ÖMR LÜTFİ SARUHAN*
44. *HAMDİ AMASYA*
45. *SIRRI SİVEREK*
46. *SADETTİN MENTEŞE(İSTİFA ETMİŞTİR)*
47. *EMİN ERGANİ*
48. *YUSUF ZİYA BİTLİS*
49. *EMİN ERZİNCAN*
50. *CELAL GENÇ*
51. *HÜSEYİN ERZİNCAN*
52. *ABDÜLHAK TEVFİK DERSİM(İSTİFA ETMİŞTİR)*
53. *ABDÜLGANİ MUŞ*
54. *ARİF KONYA*
55. *DİYAB AĞA DERSİM*
56. *AHMET NAFİZ CANİK*
57. *HALİL İBRAHİM ANTALYA*
58. *ÖMER LÜTFİ AMASYA*
59. *HULUSİ KARAHİSARI SHİP*
60. *SALİH ERZURUM*
61. *ABİDİN LAZİSTAN*
62. *SIRRI İZMİT*
63. *CEMAL PAŞA ISPARTA*